

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ПЕТНАЕСТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME XV

DIRECTEUR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIC

ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД — 1940 — БЕОГРАД

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

Страна
Page

ЧЛАНЦИ — ARTICLES

<i>Јован Вукмановић</i> : Шокачка народна ношња у Бачком Брегу (<i>Jovan Vukmanović: Le costume national des Šokci à Vački Breg</i>)	1
<i>Шпиро Кулишић</i> : Божићна печеница (<i>Spiro Kulišić: Der Weihnachtsbraten</i>)	19
<i>Миленко Филиповић</i> : Доњи Бирач (<i>Milenko Filipović: Donji Birač in Bosnia</i>)	33
<i>Владимир Николић</i> : Из народне медицине у Нишу за време турске владавине (<i>Vladimir Nikolić: La médecine populaire à Nisch sous la domination turque</i>)	41
<i>Манојло Бубало-Кордунаш</i> : Из народне медицине са Огулинског Кордуна (<i>Manojlo Bubalo-Kordunaš: Volkshelmmittel im Ogulin — Kordun</i>)	49
<i>Таџомир Вукановић</i> : Лична имена код Срба (<i>Tatomir Vukanović: Personal names among the Serbs</i>)	56
<i>Даница Јанковић</i> : Драмски елементи у нашим народним орским играма и народна орска игра као драмски елеменат народних обичаја (<i>Danica Janković: Les éléments dramatiques de nos danses populaires et la danse populaire comme l'élément dramatique de nos coutumes populaires</i>)	75
<i>Љубица Јанковић</i> : Народне игре у Кичеву и околини (<i>Ljubica Janković: Die Volkstänze in Kitschevo und Umgebung</i>)	95
✓ <i>Бранислав Русић</i> : Знаоци немуштога језика (<i>Branislav Rusić: Les connaisseurs de la „langue muette“</i>)	113
<i>Мирко Барјакџаровић</i> : Етнолошко у Горском вијенцу (<i>Mirko Barjaktarović: L'ethnologique dans Gorski Vijenac</i>)	122
<i>Александар Пејровић</i> : Чума у нашој народној поезији (<i>Aleksandar Petrović: Die Pest in der jugoslawischen Volksdichtung</i>)	144
<i>Томаш Каџанић</i> : Песма о Куштриму Васојевићу (<i>Tomaš Katanić: A song dedicated to Kuštrim Vasojević</i>)	147

МАЊИ ПРИЛОЗИ — COMMUNICATIONS

<i>Десанка Шамић-Алберти</i> : Записи Луке Шешића, свештеника у Српској Капели (<i>Desanka Šamić-Alberti: Les notules de Luka Šešić, prêtre a Srpska Kapela — arrondissement de Belovar</i>)	156
<i>Љубица Јанковић</i> : Још нешто о приликама за играње у Скопској Црној Гори (<i>Ljubica Janković: Weitere Einzelheiten über die Tänze in der Skopska Crna Gora</i>)	159
<i>Милорад Милошевић</i> : Цинцарско „хорјо“ — село на Копаонику (<i>Milorad Milošević: Das Zinzarendorf — „Horjo“ auf dem Kopaonik Gebirge—Nordserbien</i>)	165
<i>Милорад Милошевић</i> : Сампаси на Бабичкој Гори у Заплању (<i>Milorad Milošević: „Sampasi“— Granzing lands for horses and cattle without shepherds — in the foothills of the Babička mountain in Northern Serbia</i>)	168
<i>Милорад Милошевић</i> : О ваљалицама на Злотској Реци (<i>Milorad Milošević: Les fouliers sur la Zlotska Reka — Serbie du Nord</i>)	170

<i>Милорад Милошевић</i> : Ваљалица на врелима у Малој Извору (<i>Milorad Milošević: Die Walkmühle an den Quellen in Mali Izvor — Nordserbien</i>) . . .	173
<i>Миливоје Кнежевић</i> : Две легенде о проклетој Јерини из Ужичког краја (<i>Milivoje Knežević: Two legends about the cursed Jerina</i>)	174
<i>Милорад Милошевић</i> : Легенда о Семетешком Језеру на Копаннику (<i>Milorad Milošević: La légende du Lac de Semeteš sur le Kopaonik—Serbie du Nord</i>)	175
<i>Милорад Милошевић</i> : Стародревни град Козник над Расином (<i>Milorad Milošević: Die alte Burg Koznik am Ufer des Rassina Flusses—Nordserbien</i>)	175
<i>Миливоје Кнежевић</i> : Растеривање градобитне у ужичком крају (<i>Milivoje Knežević: The dispersing of hail clouds in the district of Užice—Northern Serbia</i>)	176
<i>Мирко Барјакшаровић</i> : Још о барјаку код Васојевића (<i>Mirko Barjaktarović: Encore sur l'étendard des Vasojevići</i>)	177
<i>Стеван Тановић</i> : Причешћивање без свештеника (<i>Stevan Tanović: La communion sans prêtre</i>)	178
<i>А. Романо и А. Алкалај</i> : Љуха (<i>A. Romano et A. Alkalaj: Džuha-Djouha</i>) . . .	179
<i>Т.</i> : Додатак Огледу библиографије наших народних пословица (<i>T.: Supplément à l'Essai de Bibliographie de nos proverbes populaires</i>)	180
<i>Т.</i> : Додатак Огледу библиографије наших народних загонетака (<i>T.: Supplément à l'Essai de bibliographie de nos énigmes populaires</i>)	181
<i>Боривоје Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у Београду у 1940 години (<i>Borivoje Drobňaković: Ethnographisches Museum — Jahresbericht 1940</i>) . . .	182
<i>Боривоје Дробњаковић</i> : † Никола Зега (<i>Borivoje Drobňaković: † Nikola Zega</i>)	187
<i>Мирко Барјакшаровић</i> : † Андрија П. Јовићевић (<i>Mirko Barjaktarović: † Andrija P. Jovičević</i>)	189
<i>Тих. Р. Ђорђевић</i> : Поменик (<i>Tih. R. Đorđević: Memoire</i>)	191

Шокачка народна ношња у Бачком Брегу

У овоме чланку је приказана мушка и женска шокачка народна ношња у Бачком Брегу, у коме, поред нешто Немаца, живе претежно Шокци.

У Брегу је ношња добро очувана, нарочито женска. Истина, у току времена она се осетно мењала, поготово мушка, али поједини аљетци још увек указују на њену велику старину. Одело већином прави само женскиње код куће. Девојке плету и везу, многима је само то посао до удаје, а жене преду и ткају. Све ове послове Шокица ради пажљиво, мада је често пута свесна да многе аљетке неће никад обући. Мање-више свака је шокачка кућа пуна женског одела. Није редак случај да се код једне жене нађе по двадесет комада једног истог аљетка. Своју ношњу Шокице сматрају лепом, али се ипак такмиче, нарочито девојке, која ће бити лепше одевена и боље накићена. Поред естетског разлога, било је и других који су утицали на одржавање ношње: запосленост женскиња претежно код куће, где тка и везе, и позната женска конзервативност. Највише промена десило се код женске ношње на глави. Данас се глава не кити онако како се то раније чинило. Нарочито се изгубило кићење птичијим перјем. Ако би се ова ношња упоредила са којом другом шокачком, онда је она најсличнија са оном у Бачком Моноштору. Ипак и између њих има извесних разлика.

Свет се уопште добро одева и много пази на лепоту и чистоћу свога одела. Разлика између материјално неједнаких запажа се и у оделу, нарочито код девојака. Сиромашне девојке и свечаним даном, као и обичним, завежу главу марамом, док се богате оките. Код људи, иако су различитог занимања и имовног стања, нема толико разлике. Код женског одела највише се пази на лепоту, украс и богатство, а мање на практичност. Оно је више шарено, живописно, него укусно и практично. Женски свет се скоро увек потпуно одева, нарочито ће се ретко видети без *убрадача*, једино понекад у кући.

Мушка ношња

У току последњих четрдесет година мушка ношња претрпела је извесне промене. Многи стари, народни аљетци напуштени су и замењени цивилним оделом. Данас се Шокац не може увек по оделу разликовати

од осталог становништва. Мушка ношња није никад била богата и живописна, по чему нарочито изостаје иза женске, нити је имала много аљетака. Она се увек одликовала више практичношћу и јевтиноћом, него укусом и богатством. Ни у току годишњих доба, свечаних и радних дана није се много разликовала, а данас још мање.

Ношња до краја 19 века

Свечана летња ношња. — Уназад четрдесет година мушка ношња била је друкчија но данас. Многе аљетке правиле су жене код куће од домаћег платна. Израда је била једноставна и практична.

Мушкарци нису нарочито украшавали главу. Косу су природно чешљали, тако да је позади била скоро до рамена, а спреда, спуштајући је до средине чела, била је право потки-нута. На глави су носили црни шешир, украшен наоколо пантљикама у бојама. Млађи мушкарци су шешир само напред, изнад чела, спуштали, а старији, напротив, свуда унаоколо подизали.

1. Свечана летња ношња

Кошуљу су правиле жене од домаћег белог памучног или кудељног платна. Рукави су били дугачки до шаке, а широки до пола метра. Стога се и звала *кошуља широких рукава* или *кошуља у ђросио*. Обод рукава завршавао се узаном белом чипком, широком до 2 см., иза које је био црни вез, а средином рукава, све до рамена, ишао је *уљеш* израђен као и чипка. Под грлом, где је био просцеп дуг око 15 см, кошуља се везивала свезицама. Облачила се преко главе и падала је слободно низ тело до испод паса преко гаћа.

Гаће су биле од истог платна и у истој боји као кошуља. Биле су комотне и широких ногавица, овичених су се спуштале до изнад чланака. Око паса завезивале су се везицама.

Изнад кошуље облачио се *фрослук* (прслук), начињен од лепе затворено-плаве или црне чохе. Плави, који су носили млађи људи, био је спреда украшен црном свилом (сл. 1). Фрослук је имао многобројну, сјајну „пуцад пакванску“, којима се закопчавао само зими. У току времена дугмад су се мењала. Новија су се разликовала од старијих по облику, дужини и сјајности.

Око врата се обавијала неколико пута црна, свилена *џоша*, дуга до два метра, чији су се крајеви, пошто се завеже као лептир-машна,

слушали ради украса низ груди. Код млађих поша је на оба краја била украшена шљокицама, округлим, разнобојним *џланџицама* и наоколо чипкама.

За лето није било одређене обуће. Стога су најчешће ишли боси, а било их је који су носили и зимске чизме.

Свакидашње летње одело састојало се од истих аљетака као и свечано. Прављено је обично од грубљег, простијег платна, без икаквих украса, шара или чипака, или је било изношено свечано одело (сл. 2). Приликом рада ноге су обавијали *џрџењацима* (обојцима), на које су навлачили опанке од гоње коже.

Свечано зимско одело није се много разликовало од летњег. Зимски су носили летњи шешир, кошуљу, пошу и фрослук, а уместо гађа чакшире, и обавезно чизме. *Чакшире*, начињене од fine, затворено-плаве или црне чохе, биле су узане, припијене уз тело. Млађи су носили плаво, а старији црно одело. До паса чакшире су учвршћиване каишем. Спреда, на два места, од кукова до паса, били су коси разрези ради лакшег облачења. До оба разреза био је по један џеп, постављен црвеном поставом, тако да се један део те поставе видео. У коленима су чакшире биле узане, а са спољне стране колена постављене памуком да се не осећа трење чизме. Уз ноговице ишли су као украс црни гајтани који су се спајали позади, испод паса.

Поврх вунених, домаћих чарапа носили су црне чизме, чије су ивице — *саре*, које су биле угласто исечене, допирале са обе стране ноге до испод колена. Око чланака биле су јако набране. Стога су се и звале чизме на „боре“, или, како песма каже, „воре“ („Чизме моје на воре, за мном цуре говоре“). У десну чизму, са спољашње стране, стављала се обично *сиџа* (дебели прут који је при јахању служио за коња, а иначе је замењивао штап).

Зимско свакидашње одело састојало се углавном из истих аљетака као и свечано. То је било изношеније одело или би се неки аљетак заменио топлијим. Тако, место шешира носили су *шеју* (шубару) од јагњеће коже, а место чизама *бакане* без *ојџака* (пета) — простију врсту чизама.

Данашња мушка ношња

Данашње мушко одело добило је углавном облик грађанског одела. Нема много аљетака по којима се Шокац може препознати. Није велика разлика ни између летњег и зимског, свечаног и радног одела. Нај-

2. Старо свакидашње летње одело

осетније пада у очи разлика између одела млађих и старијих људи. Разлика је у квалитету и украсима појединих аљетака. Млађи носе одело од боље и лепше материје и украшавају неке аљетке, нарочито кошуљу.

Свечано лејње одело састоји се код свих мушкараца од црног шешира, кошуље, прслука, капута, панталона или чакшира и ципела или чизама. Млађи носе кошуљу од куповног или домаћег платна: *делина* или *ћенара*. *Делинска кошуља* обично је у разним бојама, узаних рукава, са *галиром* (оковратником) као летња кошуља; закопчава се под грлом и украшена је многобројним шљокицама. Наоколо галира нанизана су неколика, од четири до шест, низа жутих и белих шљокица, са

обе стране груди спуштају се по два гајтана са шљокицама, иза шака је по један шљокани гајтан, а сами врхови рукава оивичени су са по једним разнобојним, оплетеним гајтаном. *Ћенарка* има облик делинске кошуље, беле је боје, ретко се кад закопчава, једино кад је хладно. Галир, рукави и груди извезани су свилом.

Мушкарци преко тридесет година носе често белу кошуљу, обично од ћенара. Код млађих је и прслук извезен разнобојном свилом, док је код старијих једноставан. Разлика се осећа, у погледу материје, и на другим аљетцима: млађи праве одело од *кангара*, скупопеног црног штофа, а старији од црног *плиша*. На ногама најмлађи носе шарене, вунене шуле, пошивене дебљим вуненим ткањем или кожом, а старији ципеле или чизме.

Свакидашње лејње одело има исте делове као свечано, само што је изношено или израђено од простије материје. Обично ципеле не носе радним даном, већ куповне опанке или шуле, без украса, оплетене од вуненог конца, а пошивене дебелим вуненим ткањем или говеђом кожом.

3. Шокац у зимском оделу
(са кожу'ом)

Зимско одело, *свечано* и *радно*, има поред летњих још неке топлије аљетке. Обично сви мушкарци место шешира носе *шеју*, јагњећу шубару. Млађи облаче кратке капуте, а старији кожне чакшире и *кожу'*, начињен од овчје коже, тако да страна са вуном дође унутра (сл. 3). *Кожу'* је дужи него обични капут и са рукавима, закопчава се дугмадима, има спреда два џепа и извезен је разнобојном вуницом са шарама у облику гранчица. Кад је блатњаво и снежно време, носе се обично *кломџе*, дрвена обућа, а кад је лепо кожне папуче. Нарочитог накита код мушкараца нема.

Женска ношња

Последњих четрдесет година женска ношња претрпела је извесне промене, али много мање него мушка. У разну доба старости и у току године женска ношња је веома различита. Женско дете, чим наврши неколико година, почне носити народно одело, које у току живота мења према годишњим добима, полагају у друштву и старости.

Девојачко одело

Свакидашње лејње одело код девојака није богато ни живописно. Девојке косу плету у две *кукуљице* (плетенице), свака од по три струке, које завежу у круг иза потиљка. Ако је девојка испод дванаест година, плетенице спусти низ леђа. Косу прво покрију шареним *убрадачем*, који увек носе, а затим марамом отворене боје, коју само једанпут завежу испод грла.

На горњи део тела, преко главе, облачи се *шлорика*, урађена код куће од куповног платна. Шлорика може бити у разним бојама, узана је и дуга до појаса. До средине груди има отвор који се закопчава до грла. Рукави и предњи део украшени су разнобојним концем. Уместо шлорике девојке понекад облаче *ојлећак*, начињен од домаћег памучног или кудељног платна. До краја прошлога века девојке су носиле оплећак и радним даном, само је он, за разлику од данашњег, био спојен са кошуљом која се спуштала до чланака. Кад је хладно, изјутра и увече, преко шлорике се облачи *фрослук* без рукава, који онајчешће оплете девојка за себе од памучног или вуненог конца, а може бити и куповни.

На доњи део тела прво се облаче *крилца*, израђена код куће од белог домаћег памучног платна. Крилца су састављена из пет поља, дуга су до чланака, а завезују се око паса узицом. Око струка позади имају *ојшвалло*, набрани део. Доња половина предњег дела крилаца зове се *їодљина*, која је *їросицом* (извлачени конци потке) одвојена од горње половине. Подљина је извезена концем у боји, а по врху оивичена белом чипком. Обично се носе два крилца или, што је ређе, две сукње.

Око паса, поврх крилаца, обавије се црн *їојас*, који старије жене изаткају на разбоју од памучног или вуненог конца, пошто га претходно оцрне. Појас је дугачак преко три метра, широк, пошто се удвостручи, око 10 см, и на једном крају, дугом отприлике око 70 см, има *шару*, која је изаткана разнобојним и различитим концем и срмом. Појас држи сукњу, олакшава теже радове, и без њега девојка није никад. Паше се тако да шара дође напред, па се онда завеже узицама које су на крајевима.

Преко појаса дође сукња, израђена од куповног, шареног платна. Прилично је широка, дуга до чланака, а око паса се завежује узицама.

Изнад сукње ставља се *їрегача*, изаткана на разбоју од домаће или куповне вуне. Прегача се затакне за појас и завеже узицама. Краћа је но сукња, по дну има ресе од основе, изаткана је обично са хори-

зонталним, неједнаким шарама и прилично је узана а широка до пола метра, по чему се највише и одликује шокачка прегача.

Обично се лети носе танке куповне *чарапе*, али се иде и без њих. Редовно се навлаче *шале*, оплетене као чарапе од вуненог конца на пет плетићих игала, са умецима разне боје: жуте, модре, плаве, а оздо је пришивено дебело вунено ткање.

Радним даном не носи се много накита. На ушима се носе *обочићи*, обично позлаћени, а око врата метални *ланчић* или *зрње* (гранати) у „једној струци“ (једном ланцу), израђене од сивог стакла. Обочићи се

стављају девојци док је дете. Раније, пре четрдесет година, нису ношени метални обочићи, већ од коњске длаке, оплетени у облику куглица.

Свечано летњем одело разликује се у многоме од свакидашњег. Девојка свечаним даном не носи убрадач и мараму, већ иде гологлава. Али зато нарочито намести косу (сл. 4). Посао око *кике* (косе) веома је дуг и тежак, не може га сама девојка радити, већ јој обично помаже мати. Прво се коса очешља према доле, подели се на врху главе, тако да половина иде напред, а друга половина натраг. Сад се обе половине разделе у по петнаест, седамнаест или деветнаест „струка“, које се оплету у две плетенице. Прва плетеница, изнад чела, плете се тако да се после 10 или 15 см, што зависи од дебљине косе, подели у два дела и даље се плете рачвасто. Девојка, ако нема бујну косу, обично у прву плетеницу, и то дуж ивица, стави туђу косу. Друга плетеница оплете се у једном комаду. Ако је ова друга плетеница сувише дуга, мало јој врх подврну, па је онда уметну

4. Девојка у свечаном летњем оделу

у расцеп прве плетенице. Спојене плетенице чине лук преко главе, од чела до потиљка. Да би стајале чвршће, плетенице се утврде иглама и натопе ораховим уљем. Ради лепшег изгледа малко се ивице прве плетенице подигну, тако да унутрашњост плетенице буде нижа. Рад око косе траје најмање један час, обично ујутру, празником, да би преко дана плетеница била непоремећена. Коса од ушију па донекле према челу не улази у плетенице, већ се поткине и „накудра“, те се добију *кудрице*, односно *шишке*.

Са плетењем косе у вези је кићење главе. Ако је девојка сувише сиромашна, не прави плетенице нити кити главу. Кићење може бити двојак: *подуше* и *кићење ђуне главе*. „Подуше“ је кад се девојка од ушију па до корена прве плетенице накити природним или вештачким цвећем, такозваним *др'шавицама* и *звечкама*, начињеним у облику витица,

гранчица и зрнаца од метала и сивог стакла. Кићење пуне главе осетно ишчезава и врши се само у изузетним случајевима: кад је девојка верена или кад иде некоме у сватове. Девојка „кити пуну главу“ од дана када свештеник огласи да је верена сваког празника све до удаје. Осим подушца, чиме се ките и остале девојке, верена девојка стави преко плетеница дебели слој белог папира, у који забоду, пробадајући и косу, природно или вештачко цвеће од метала, облика великих игала, пшеничних класова, звечки (прапорци), др'тавица (сл. 5).

Крајем прошлога века девојке су нилеђа носиле *зулуфе* — „набреновану“ косу на усијаном гвозђу, или *косанке* — две плетенице од по три струке.

Изнад *кошуљице* са кратким рукавима, начињене од куповног памучног платна, која је извезена по грудима и ободом рукава, дође *ојлећак*. На оплећку се разликују два дела: *сџан*, до појаса, и *крџа*, ниже појаса. Стан је начињен од чистог белог домаћег платна — *ћенара*, а крпа од грубљег, простијег платна. Оплећак је дуг до ниже појаса, има дуге и око пола метра широке рукаве, око тела је комотан, а на грудима је отвор од 15—20 см, који се под грлом скуп и завеже узицом, начињеном од *џифџика* (свиленастог црног концца). На сваком оплећку рукави су најукрашенији део. За шаком је дуга, бела чипка, која је нешто шира него остали део рукава. Од чипке па до рамена је *ујлеџ*, широк око 15 см, који је прво „штрикан“, па онда уметнут. Готово на сваком оплећку по врху рамена је *џорамак*, извезен од *маркулина* (тифтика), који је састављен од два дела. Порамак је извезен, на ширини од 3 см, свуда око рукава, осим изнад уплета и испод пазуха. На порамку се разликују два дела: *џоџуњавано*, где је конач збијен, и *џроснов*, где је вез нешто ређи. Изнад лакта рукав је скупљен куповним *џорџом* (траком), који је изведен златном жицом. Део рукава од шаке до порта зове се *заруком*, а од порта до порамка *рукав*. Оплећци могу бити изведени и украшени на разне начине, према чему носе и разна имена. Девојке највише носе ове врсте: *виџани*, *џросицано-виџани*, *џросицани* на *џорамке*, *џроџеривани* без *џорамка*, *џросицани* на *крџиџе* (или *џросицане крџиџа*), *ојлећак* на *округло виџане*, *џросицано-виџано-џљокани*, *џљокани*, *чистио џљокани* без *џорамка*, *ојлећак* на *округло виџане*, *злаџни*, *злаџно-џљокани*, *срмајлу*. Сваки је оплећак друкчије извезен и носи се у одређено доба.

5. Верена девојка у свечаном оделу

Витани је без поремака, *вишање* (вез) на уплету је *легушацко*, у облику кружића који се зову *ошци* или *легушици*, или у облику *фрчака*, названи по томе што је вез „зафрчен“, заокренут. У оба случаја вез је црне боје. Овакав оплећак може бити свакидашњи и свечани, а носе га осим девојака и младе жене.

Просицано-витани прави се тако што се на рукавима претходно конци из основе изваде, па се онда рупице опколе памучним црним концем. На њему нема поремака, а „порт“ је од црног тифтика. Носе га девојке и младе жене и то обично недељом, јер се сматра да је полусвечан.

Просицани на порамке исти је као просицано-витани, само што има порамке. Носе га девојке и младе о мањим празницима.

Протеривани без поремака прави се тако што се на рукавима изваде из основе три жице, а три суседне споје. Нема поремака. Данас се мање израђује него раније. Девојке га више носе него младе, нарочито га облаче увече.

Просицани на кружиће нема поремака. На рукавима су из основе извађене извесне жице, а рупице опкољене концем. Читав рад личи на крижиће, по којима је оплећак и добио назив. Носи се о мањим празницима и то више младе но девојке, а раније су га носиле и старије жене.

Оплећак на округло витање има уплет, уз који је са обе стране тифтиком извезено витање на округло. На раменима су црни порамци, за руком *кишице* од тифтика, а на врховима рукава штрикане чипке. На „недари вез“ је црн, од тифтика, или, што је ређе, шарен. Овај оплећак носе само девојке и то уз *понедељначу*.

Просицано-витано-шљокани израђен је као просицано-витани, само што има рукаве украшене шљокама. Носе га девојке и младе о већим празницима.

Шљокани има црне порамке. Рукави, који су просицани и витани, осути су многобројним шљокама. Девојке га носе о великим празницима.

Чисто шљокани без поремака израђен је као шљокани, само што нема поремака. Данас се већ не прави. Стога га носе само оне девојке којима је остао од мајке.

Златни оплећак има рукаве са разређеним уплетима, широким по 15 см, који су израђени од обичног белог конца у облику чипке. Дуж уплета, са обе стране, на ширини од 20 см, гранају се *лозице* — златни вез у облику гранчица. Врх рукава завршава се зупчастом чипком. Испод оба рамена, од порамка до крпе, спушта се по један уплет, који је ужи него на рукаву, а низ груди иду до дна стана два златна веза. Осим девојака, овај оплећак носе и младе.

Златно — шљокани оплећак украшен је шљокама више него остали. Дуж уплета, који је као код златног, рукав је са обе стране просицан и витан у облику већих *џенџерића* (квадрата), који су опкољени белим памучним концем. На уплету, у облику мреже, пришивене су уздуж шљоке, које су тако збијене да их на једном рукаву може бити до

две хиљаде. Њих има много и *заруком*, између гранчица извезених златом, и низ груди на два веза. На једном оплећку може бити око шест хиљада шљока.

Уместо сукње девојке носе *кошуљу* која је као и оплећак готово сва од ћенара. Састоји се из шест пола, од којих су задњих пет „скалупите“ (плисиране). Горњи, већи део, спољашње „нескалупите“ поле начињен је од простог домаћег платна, али се, кад је на девојци, не види, јер га покрива прегач, а доњи део је од ћенара. Позади, између сваке поле, уметнут је по један уплет, свега четири, због којих је доњи део кошуље много шири. Уплети, који су израђени збијено од обичног белог конца, иду до изнад половине кошуље. Да би кошуља лепше падала, уплети и *јодљина*, доњи део кошуље осим прве поле, двоструки су. По врху подљине, од ивица прве поле, израђена је *лозица* (златан вез) у облику једног око 3 см широког појаса, који је нанизан у десет низова сребрним шљокама. Такав вез израђен је и на првој поли, само много ниже. Руб кошуље оивичен је белом чипком, широком око 4 см. Приликом облачења кошуља се подигне високо изнад паса, завеже се узицом, па се пресавије горњи део. Да би још чвршће стајала, обавије се наоколо обична марама, пресавијена неколико пута у облику правоугаоника, изнад које дође *крајац* — кратак појас.

Крајац је изаткан од разнобојног свиленог или, што је чешће, вуненог конца, прилично је дебео, широк око 4 см, дуг колико износи дебљина девојке и на крајевима има узице за завезивање. Ако је крајац вунен, сав се покрије сребрним шљокама. Намести се тако да се завеже спреда. За крајац се позади затакне *гомба* (кита) од црне свиле, дуга око 20 см, која слободно виси, а спреда *прегач*, који покрије сав предњи део појаса. Девојка облачи, ако је време хладније, уместо кошуље делинску свечану сукњу.

Изнад крајца стави се *прегач*, начињен од белог домаћег ћенара, који се позади завеже узицом. Састављен је из три поле, растављене са по једним уплетом, а дуг је до испод колена. Крај око паса има *ојшивало*, то јест „назупчаст“ (набран) је црном свилом. Са остале три стране оивичен је белом, зупчастом чипком, кроз коју је провлачена *јланџика* у боји, понајчешће зелена. И даље према унутрашњости, у истом правцу, распоређане су неколике плантике, од којих је свака друге боје. По читавом прегачу, нарочито са унутрашње стране, пришивени су *шковртљи*, мале, разнобојне свилене плантике у облику ружица. Између шковртљи и дуж ивица, нарочито по дну, прегач је извезен златном жицом и, обично, осут шљокама. Вредност једног оваквог прегача износи око 600 динара.

Сви прегачи нису једнаки ни по облику ни по изради. Уз разне аљетке носе се различити прегачи. Најчешће се јављају у два облика: у *шири* и *једној јоли*. Онај из три поле иде најчешће са кошуљом. А прегач из једне поле обично се носи уз сукњу. Овај други, који је

као и први начињен од ћенара, узан је, али веома дуг. Он се приликом стављања „приклопи“ (пресавије), тако да горњи, мањи део пада изнад доњег који је много дужи, и споља изгледа као један комад. Део прегача који је „приклопљен“ (покривен) није ничим украшен. Иначе је сав остали део украшен, али ипак мање него прегач у три поле. Наоколо је зупчаста, бела чипка, у унутрашности су провлачене плантике и пришивене шковртљи, а сав је извезен златном и свиленом жицом.

У руци девојка носи *марамку* (марамицу), коју често затакне за појас. Крајем прошлога века место данашње марамке носила је велику свилену или делинску мараму.

6. Девојка у полусвечаном летњем оделу

Може и преко дана, али обично увече девојка облачи *понедиљњачу*, која је слична кошуљи и коју замењује. Разлика је у томе што понедиљњача има мање украса: нема ни шљока ни злата. Састављена је из пет пола, између којих су три уплета дупла до подљине, а позади су пет везова од црне свиле. Подљина, доњи део задњих четири поле, *просицом* је одвојена од горњег дела. Изнад просица је вез *грнаш* (црна свила). Руб понедиљњаче ошвичен је белом чипком.

Са понедиљњачом иде витани оплећак, украшен црном свилом, крајац и прегач у две поле, који је углавном украшен жутиим везом и чипком. Овако су се девојке много више одевале пре четрдесет година него данас.

Чараше су куповне, танке, дуге до колена и у разним бојама: жутој, зеленој и модрој. Све су уздуж украшене „на змијице“. Поврх њих навлаче се ниске *пайуче*, извезене разнобојним, свиленим концем.

Највише се *накиша* стави око врата. То су неколико низова *зрња* (обично стаклене куглице) разне боје, величине и дужине. Прво се стави кратко, *бело зрње*, које дође уз само грло; затим друго бело, које је дуже; потом *жушо*, које је крупније и дуже од првог, и, најзад, *црвено*, које је најдуже. Свако се зрње састоји од по неколико *сџрука* (низова), које се завежу иза врата. Приликом стављања гледа се да се груди што више покрију. У зрње се стави природна или вештачка ружа, која је обавијена плантиком у боји. Да се не би видео, на завежљај зрња, иза врата, стави се шест разнобојних, широких плантика, дугих око 25 см, које се спусте низ леђа, и неколико мањих, које се окрену према глави. Од ових мањих по две се извлаче према оба рамена, да се виде и спреда. У ушима девојке носе свакидашње обочиће, ретко која да их празником

замени другима, а руке ките тек после удаје. Накит девојци купује мајка, обично без знања свога мужа, или га девојка наследи после мајчине смрти. Свекрва свој накит оставља кћерима или, ако их нема, најближим рођакама; снаха на овај накит нема право.

Полусвечано летње одело. О мањим празницима девојке се нешто простије облаче (сл. 6). Не праве плетенице, већ главу забраде шареном, штофаном или делинском марамом, коју само једном овлаш завежу испод грла. Уместо оплећка носе шарену шлорикку, начињену од платна *зефир*, која је по дну и око рукава украшена чипкама, а место кошуље сукњу, обично делинску. Изнад сукње је свилена, шарена *прегача* у једној поли, са три стране оивичена чипком. На ногама су чарапе и шарене шуле. Накит не стављају, само се оките природним цвећем.

Зимско свакидашње одело. Девојке зими повежу главу као и летњим радним даном, само што ставе плишану мараму, коју, пошто једном завежу под грлом, утврде је иза врата. Изнад шлорике, начињене од дебље материје, *кумоша*, облаче разне аљетке: *доде*, *визитли* или, што је најређе, *бекеш*, јер се у њему најтеже могу окретати. *Доде* (џемпер) плету саме девојке од вуне или их купе. *Визитли*, облика блузе, купује се или се прави код куће од куповног платна, постављеног домаћим ткањем. А *бекеш*, облика кратког капута, израђен је од кадифе, постављене памуком и поставом. Сукња, која се завеже изнад вуненог појаса, прави се од дебље материје. Обично девојке облаче истовремено по три-четири сукње. За сукњу затакну шарену *прегачу*, изаткану на разбоју од домаће вуне. Преко вунених, домаћих чарапа навлаче се кожне папуче или, што је ређе, шуле, пошивене кожом. Понекад горњи део тела девојке огрну већом марамом.

Зимско свечано одело. Празником девојке опреме главу као и летњим свечаним даном, само у случају велике хладноће забраде се још шареном, штофаном или делинском марамом. Прво се марама повеже испод грла, па онда иза потиљка (сл. 7). Уместо оплећка носи се шлорика од плиша или кумоша, обично затвореније боје, која је око паса и по ободу рукава украшена шљокама и узаном белом чипком. Изнад ње облачи се *визитли*, извезен свиленим и златним концем по рукавима, низ груди и леђа. Изнад обичног вуненог појаса облачи се широка сукња, која може бити у разној боји и од разне материје: свиле, плиша, делина, молдона, кумоша. Према боји и материји сукње имају разна

7. Девојка у зимском свечаном оделу

имена: свилена, плишана, делинска, кумошна, молдонска. Свака сукња украшена је наоколо са једним, ређе са три, широка гајтана у бојама, о које висе многобројне шљоке, а свилена и делинска осуће су још шарамом у облику гранчица. Доњи руб сукње овичен је кефицом или гајтаном. Да би чвршће стајала, сукња се спреда закопча, а позади завеже узицама. Све се ове сукње облаче зими, али је права зимска молдонска. Она се прави код куће од куповног штофа. Састављена је из три или више пола. Уздуж и наоколо има шарене траке које су саставни део штофа. Сукња може бити у разној боји, али је најчешће плава или црвена. Једино молдонска сукња одговара визитли.

Спреда, преко сукње, дође прегача, изаткана од вуне. Прегача у нешто краћа од сукње и прилично је узана; цела је осута шарамом у облику крижића, хоризонтално поређаних, а по дну су ресе од основе. Завеже се око паса *рудичалком* (плантиком) или узицом.

Уз сукњу иду дебље вунене чарапе и ниске ципеле или папуче, што највише зависи од времена. Накит се ставља као и лети.

Венчано одело. На дан венчања девојка се углавном обуче и накити као о већем празнику. Косу оплете у плетенице, и то је последњи пут у животу. Обуче оплећак или, што је ређе, свилену шлорикку, кошуљу, црвену сукњу, завеже свилени прегач и у руке узме мараму. После венчања нека старија жена од мужевљевог рода стави јој пред црквом на лице *бурунџук* (белу копрену), извезен свилом на три краја, који јој завеже позади главе. Ово се ради да млада кроз бурунџук не препозна пут, да се не би, несрећне судбине, вратила у род. Чим дође у дом, млада скине црвену а облачи зелену чохану сукњу, коју „запрегне“ — подигне први део — да јој се види кошуља коју као жена никад више не облачи. Другог дана ујутру старија жена расплете млади плетенице и дадне јој мараму. Венчано одело данас млада носи само један дан, а раније, пре четрдесет година, носила га је седам дана. Ако девојка за венчање нема свој накит, може за тај дан да га позајми. Млада однесе са собом одело које припреми као девојка. Толико га има да јој скоро ништа више није потребно за живота. Осим одела однесе многе постељне ствари и поклоне мужевљевој родбини. Свекрва, поред оплећка за себе, добије за кућу: *зубу* (поњаву за ширење пшенице), два мања столњака, четири столна чаршава, четири пешкира за „ваљање“ хлеба, два *ошарка* (убруса), торбу за поље и неколико тканих кесица за со и паприке кад се иде на рад. У случају да се млада поврати у род, обично ове ствари остају у кући. Свекар, кум и стари сват добијају по *сџан* (неизрађену кошуљу) и отарак, девери по кошуљу, деверуша прегач или шлорикку, свака старија особа у кући по стан и отарак и свака кућа младожењине својте по отарак. Девојачка спрема стаје врло много.

Одело удатих жена

У току последњих четрдесет година код жена се ношња више променила него код девојака. Многи су аљетци измењени или ишчезли,

нарочито код младе. И данас, као и раније, постоји разлика у оделу између млађих и старијих жена, не толико по врстама аљетака колико по боји и живописности.

Свакидашње лејтње одело млађих жена живописно је, али мање него девојачко. Жене приликом чешљања поделе косу по средини главе, скупе је позади и заплету у две плетенице, које, пошто унакрсте на потиљку, обавију око главе и завежу узицом изнад чела. Покрију је подвезачем, обично црвеним, без кога није ниједна жена, нарочито ван куће, који добро стисну позади главе. Изнад подвезача ставе куповну мараму тамније боје, коју само једном завежу под брадом.

Жене носе више врста *ојлећака* него девојке. Праве их саме од белог памучног или домаћег конопљаног платна. Стан на оплећку израђен је од лепшег платна, а крпа је увек од простог, грубог ткања. Оплећак је дуг до ниже појаса, има широке и дугачке рукаве са белом чипком и под грлом се завежује *свезама*. При грубљем послу или кад је хладно жене облаче још и шарену шлорику од обичног платна, које се јако припије уз тело.

Као доњу сукњу жене носе бела памучна *крилца*, која су као и код девојака, само што немају много украса, подљина им је мања и чипка ужа.

Поврх крилаца опаше се *појас*, који је као девојачки. Преко крилца и појаса облачи се *сукња* од куповног шареног платна, која има обичну ширину. Обично се појас испод ње не види. Руб сукње оивичен је куповним, вуненим, зупчастим гајтаном. Сукња се закопчава или везује врпцама.

Прегача је изаткана од домаће вуне, која се претходно обоји. Слична је девојачкој прегачи. Разликује се углавном по томе што има много мање украса и што је уопште тамније боје. Без ње није никад жена ни у кући.

Жене носе разнобојне *чараје*, оплетене од домаће вуне. Често се виђају, нарочито старије, и без чарапа. Поврх чарапа или на голу ногу облаче се *шуле*, које жене плету саме код куће од обојене, домаће вуне. Пошивају их оплетом (дебело вунено ткање) или, ређе, кожом. Шуле су обично просте, али се могу видети и извезене.

Свакидашње лејтње одело старијих жена састоји се из истих аљетака као код млађих, само што је тамније боје.

Свечано лејтње одело млађих жена разликује се од одела старијих жена после пет-шест година од удаје.

Млада чешља косу празником као и радним даном. На главу стави куповну, свилену, разнобојну мараму, на којој увек преовлађује једна боја: бела, зелена, жута или загасито-тамна. Марама може бити потпуно од плиша или, што је чешће, само украшена плишаним грамама, а увек има ресе. Завеже се једанпут испод грла и крајеви се пуне да

слободно падају. Увече и кад играју завежу младе мараму још и „остраг“ главе. Испод мараме је убрадач, исти као код девојака.

Кад је лепо време, млада носи *злашан оилећак* који се не разликује од девојачког. Ако је хладно, преко оплећка облачи се шлорика, која има узане рукаве, припијена је уз тело и спушта се нешто ниже паса. Може бити од разне материје: свиле, кумоша или делина. Украшава се као девојачка. Закопчава се спреда на дугмад.

Сукња је дуга до стопала и прилично широка. Може бити у разној боји и од различите материје: свиле, црвене чохе, плиша, кумоша и, што је најчешће, делина. Приликом облачења позади се веже узицама.

Преко сукње спреда дође *прегач* од једне или, што је чешће, три поле. Израђен је од исте материје и украшен као девојачки. Око паса утврди се узицама.

На ногама су куповне *чарапе* и обично *пайуче*, ређе *шуде*.

Од *накиша* носи се на грудима *бело, црвено или жуто зрње, ѿланџика* и цвеће, а на рукама *прстјење*.

Свакидашње зимско одело код млађих и старијих жена скоро је једнако. То је одело као и летње, само што су извесни аљетци израђени од дебље материје (сл. 8). Глава се забрађује дебелом марамом тамне боје. Преко шлорике од тамне, дебље материје, ако није сувише хладно, млађе жене облаче *визитли*, а старије *кожушац*. Визитли је као девојачки, а *кожушац* од јагњеће коже, без рукава, без џепова, дуг до ниже паса, спреда и позади извезен разнобојном вуницом. Закопчава се на дугмад. Кад је јача зима,

8. Жене у свакидашњем зимском оделу

уместо визитли облачи се *бекеш*, а уместо *кожушца* *кожу*'. Бекеш, израђен од дебелог платна које је постављено памуком, спушта се до испод паса, а *кожу*' је сличан *кожушцу*, само што има рукаве и нешто је дужи.

Преко вуненог појаса облачи се обична летња сукња. Изнад ње стави се *прегача*, изаткана од домаће вуне. На ногама поврх вунених *чарапа* носе се *шуде*, *папуче* или *кломпе*, што зависи од времена. *Кломпе* су исте као код мушкараца. Нарочитих зимских *огртача* нема. Млађе носе само *кишобране*, а старије се *огрну ђоњавом* или *ћилимом*, израђеним код куће.

Зимско свечано одело не разликује се много од летњег свечаног (сл. 9). Аљетци су скоро исти, само што су од дебље материје. Марама је од делина, шлорика од плиша или кумоша, сукња од дебљег штофа, *прегача* од вуне, изаткана у једној поли, а на ногама су *шуде* или *па-*

пуче. О мањем празнику место шлорике облачи се визитли, који је као девојачки, и то се сматра као полусвечано одело. Код старијих жена, које носе исте аљетке, одело је тамније боје.

Одело за кајање

За време жалости и девојке и жене носе тамније одело и не иду у коло. Ниједна се не кити, већ иде гологлава или се забради тамно-плавом или црном марамом. Девојка највише „каје“ (жали) мајку и сестру, а мање оца и брата, највише годину дана. Женска жалост изражава се тамним оделом, и то нарочито оплећком. Поједине врсте оплећака носе се према трајању жалости. У почетку жалости, за првих шест месеци, носи се *ојлећак низ руку вез*, после пола године *јросицани низ руку*, нешто касније *јроширивани* или *вијјани на ујлећу*, а после овога, на измаку жалости, макоји други. Први оплећак, који низ руку место уплета има вез од тамног тифтика, на леђима четири, а спреда два веза, носи се кад је велика жалост: за мајком или сестром. О мањој жалости глава се забради црном, а о већој тамно-плавом марамом са белим *јикњицама* (тачкама). Оплећци, који се носе приликом кајања, могу се видети на старијим женама и кад нису у жалости.

Ношња крајем 19 века

Пре 40—50 година женска ношња била је нешто друкчија него данас. Особито пада у очи свечано одело, поготово код млађих жена. Одело су правиле обично саме жене код куће, нарочито свакидашње, и то највише од лана и конопља.

Свакидашње одело, летње и зимско, састојало се углавном од истих аљетака као данашње. Поготово код девојачког одела нема разлике. Старије жене стављале су на главу *наглавало* или, кад не би стигле да га ставе, повезивале су главу марамом, обично црном, и то су звале *клубенџа*. Лети су носиле ланену кошуљу, која је била у једном комаду, спојена од данашњег оплећка и крилца. Преко зиме облачиле су *кожу*. Иначе остали аљетци били су и код жена као данас.

Свечано летње и зимско одело код млађих жена осетно се разликовало од свакидашњег. Била је велика разлика и између ношње млађих и старијих жена (сл. 10). Млада је за пет-шест година после венчања имала своју ношњу, коју је касније замењивала ношњом старијих жена. Зимски је носила исто одело које и лети.

9. Жена у полусвечаној зимској ношњи

Косу, која се плела као данас, млада је завезивала убрадачем, на који је стављала *наглавало*, које се правило код куће. Наглавало је било састављено од две конђе, оплетене од конопља у три струке и ушивене у платно. На врху главе конђе су имале два испупчења, а крајеви који су ишли око главе нису се спајали позади. На наглавало стављао се *бурунџук* (бела копрена), украшен по ивицама свилом. Приликом стављања прво би се на главу метнуо један крај бурунџука, а други, који је био много дужи, пошто се обавије испод грла, тако да неки део покрива груди, извео би се и учврстио са првим на врху главе. Преко њега, поврх главе, од једног до другог ува, стављала се узана

10. Стара свечана ношња
млађих жена

златна чипка, извезена жутим златом, која се причвршћивала за главу иглама *бумбачама*. Иза ове, дуж потиљка, стављала се друга златна чипка, израђена као прва, чији се предњи крај завлачио испод прве. Дуж састава чипака дубоко су се забадале бумбаче, пробадајући и конђе. Једну од ових чипака куповала је млада мајка, а другу свекрва. Изнад чела био је *винац*, начињен од куповног, вештачког цвећа, које је замењивало разно природно цвеће, највише: турчинак, љубичицу и споменак. Од обрва па до испод ува стављао се вештачки *ђурђиц* у облику природног цвећа. Испод ђурђица, с обе стране лица, забадао се у наглавало по један *звечак*, начињен од сјајног стакла. У наглавало, на врху главе, поболо би се перје од *цимерке*, неке беле барске птице, које данас нема. Изнад ува до очију биле су *дршавице*, израђене од метала. Под грлом носила се плантика у облику цвета, а испод ње зрње.

На горњи део тела облачио се *златнио џећак*, израђен као данашњи. Преко појаса, којим се млада опасивала као и данас, облачила

се црвена или зелена чохана сукња, која је имала у ширини две поле дупле ширине, а дуга је била до стопала. Нешто ниже половине била је украшена *жирондом*, траком у боји, а изнутра при дну, за неких 20 см ширине, била је постављена црвеним или зеленим *синџијом* (поставом), увек супротно боји сукње. Позади се закопчавала копчачама.

Преко сукње стављао се, као и данас, прегач, израђен од белог ћенара, у једној или три поле. Био је украшен чипком, везом у разним облицима и шљокама. Разликовале су се углавном две врсте прегача: *шљокани*, који је био претежно украшен шљокама, и *чончани*, код којег је преовлађивао рупичасти ручни рад. Прегач у једној поли пресавијао се, приликом употребе, као и данас.

На ногама су се поврх домаћих чарапа носиле црвене чизме, са жутиим *ојешком*, које су биле високе до испод колена.

Свечано леиће одело старијих жена разликовало се од одела млађих жена и по боји и по неким аљетцима. Млада после неколико година живота у браку, нарочито ако је имала деце, облачила се као старија жена. На главу, изнад подвезача и наглавала, стављала је мараму коју је само једанпут подвезивала испод грла. О већем празнику носила је *мумлију*, црну мараму са ресама, а о мањем *газимерку*, тамну мараму украшену наоколо „плавим цимером“ (плавим концем). Наглавало је марами давало хошкаст облик (сл. 11).

Преко главе облачила се кошуља од белог, домаћег, памучног или конопљаног платна, која се спуштала до чланака. Била је прилично широка, позади набрана, а рукави су ишли до сред лакта. На неколико места: низ недра („на недари вез“), око рукава, спреда и позади била је украшена тамним везом. Осим тога, рукави су били витани све до порта, а завршавали су се узаном белом чипком. Уместо кошуље могла се понекад на жени видети *рокља*, бела сукња, израђена од куповног платна. Рокља је била прилично широка, без украса, а завезивала се другим узицама које су се два-три пута обавијале око паса.

Око паса стављао се *појас*, тако да се на њему видела шара са стране. За појас се завезивала тамна прегача, обично изаткана од домаће вуне, која је била украшена шарама.

На голе ноге, јер се обично ишло без чарапа, облачиле су се шуле, оплетене од домаће вуне.

Од накита жене су носиле само прстење и *вошћано зрње* на грудима.

Зимско свечано одело старијих жена састојало се, поред летњих аљетака, од *кожу'а* са рукавима, који је био украшен као данашњи и шарених вунених чарапа, које су ишле до испод колена.

Укојно одело скоро се не разликује од свечаног. Кад умре девојка, облаче је у свечано одело, обују шуле, ставе зрње, а косу јој разделе на врху главе у два прамена и спусте низ груди. На чело јој ставе венац од разног цвећа. Удате жене уклапају такође у свечаном оделу.

На *чистиоћу* одела необично се много пази. Прљаво одело свечаним даном се уопште не може видети. Перу се и украшени аљетци, као прегач, оплећак, што је скопчано са тешкоћама, јер се претходно морају скинути све шљоке. У току године на мање празнике после Ђурђев-дана

11. Стара свечана ношња старијих жена

одело се износи на сунце једном или двапут. Свако женско чељаде има свој орман или сандук, где држи одела у највећој чистоћи и савршеном,

12. Група жена и девојака пред црквом

реду. Живописност одела очарава посматрача, нарочито кад посматра Шокице у групи, као на пример кад излазе у редовима из цркве или кад су у колу (сл. 12).

Јован Ј. Вукмановић

Résumé. — *Le costume national des Šokci à Bački Breg.* Dans cette étude M. le professeur Jovan Vukmanović nous montre le costume des Šokci, au village Breg (en Bačka). Les Šokci, de religion catholique, descendants des immigrés qui, de Bosnie, sont venus dans ces régions au cours des XVI—XVIII siècles, ont gardé, dans ce village, entre autres, leur costume, surtout en ce qui concerne l'habillement des femmes, dont certains vêtements encore aujourd'hui attestent de sa grande ancienneté. Comme dans le passé, actuellement aussi, ce sont surtout les femmes qui font les costumes et qui rivalisent entre elles de toilette. On tient beaucoup à la richesse et à la beauté des vêtements.

Après une courte introduction, l'auteur présente, d'abord, l'habillement des hommes jusqu'à la fin du siècle dernier: la grande tenue et la tenue ordinaire d'été — chapeau, chemise, caleçon, gilet et bottes; en hiver, le caleçon était remplacé par des culottes et le chapeau par une *šubara* (bonnet à poil).

Ensuite, l'auteur décrit l'habillement des hommes d'aujourd'hui: les Šokci s'habillent actuellement comme des bourgeois et il n'y a presque pas de différence entre le costume d'été et celui d'hiver. Seuls les costumes portés par les jeunes se distinguent: ils sont plus beaux et faits en tissus plus fins.

Tandis que, au cours du temps, les costumes d'homme ont été sensiblement modifiés, les costumes de femme, bien qu'ils aient subi certains changements, se sont plutôt maintenus dans la forme primitive. En attirant notre attention sur le fait que le costume change avec l'âge de la personne à qui il est destiné, l'auteur nous fait connaître l'habillement des jeunes filles, aussi bien celui de fête que celui de tous les jours; il nous présente ensuite les vêtements des jeunes filles à marier, les robes des femmes mariées, jeunes et âgées, le costume de deuil, ainsi que l'habillement en usage jusque vers la fin du siècle dernier. En outre, l'auteur décrit les nombreux bijoux, les diverses coiffures, les ornements qui parent la tête d'une femme, tous ces accessoires qui augmentent la diversité et le coloris des robes portées par les femmes à Bački Breg.

Божићна печеница

Др. Веселин Чајкановић је у својој расправи¹⁾ утврдио да је свиња у старини нашег народа била демонска животиња, и да је божићна печеница уствари сакраментална жртва, „нека врста причешћа“. Ја ћу овде изложити неке обичаје који ће потврдити мишљење д-ра Чајкановића, али ћу се нарочито задржати на оним обичајима који показују да се печеници придаје оплодна моћ. Овај мој рад оснива се претежно на неким карактеристичним обичајима које сам скупио по Босанској Крајини, а који пружају драгоцен материјал за испитивање порекла и значења божићне печенице.

Појединим деловима печенице, па чак и предметима који су били са њом у вези (ражањ, везе, дуња или јабука која се меће у печеницу) придаје се уопште мађичка моћ. Али већ само одабирање и припремање печенице показује да од ње зависи *срећа* и *благосијање* оне куће која је коље. „Печеницу јоште с јесени почну прихрањивати („не тражи се печеница уочи Божића“), а пред Божић на неколике недјеље дана затворе је у обор па хране кукурузима и мећом“.²⁾ Понегде се печеница одреди (намени) месец дана унапред. У околини Гламоча овца која ће се клати за Божић најмање десет дана мора бити код те куће и мора со лизати. Нипошто се не сме продати животиња одређена за печеницу, и уопште се не сме заклати друго живинче које није било намењено. Тако је и у другим нашим крајевима. „Чувај Боже да који не испече ону намијеницу — ударила би му несрећа у свему!“³⁾ Печеница мора бити бела „без икакве мане и телесног недостатка“.⁴⁾ У Босанској Крајини неће нипошто заклати црну печеницу, јер ако је она црна или шарена, верује се да ће и Божић бити црн или шарен. Ако угине крме одређено за печеницу, сматра се да ће кућу задесити велико зло. У околини Дрвара верује се да у том случају неће жито родити. Ако се разболи крме одређено за печеницу, не сме се заклати, јер се верује да ће тада кућу задесити већа несрећа. Печеницу не ваља нипошто оборити секиром. У шабачком округу печеницу убијају крупцом соли у

¹⁾ Др. В. Чајкановић, Неколике примедбе уз српски Бадњи дан и Божић, Годишница Н. Чулића, књ. XXXIV, 273 до 281. — ²⁾ Вук Стеф. Караџић, Српски рјечник код печеница. — ³⁾ С. е. зборник, L 50. — ⁴⁾ Наведено дело, стр. 227.

чело. Др. Чајкановић налази да тиме онај који убија печеницу скида одговорност са себе „и баца је на један „свет“ предмет који има онако изразиту демонску снагу какву има со“.¹⁾ У Босанској Крајини печеницу обично коље домаћин. У селу Хртићу код Двора домаћин закоље печеницу и затим лизне из „закоља“ крви „да буде месо слатко“. Печеница се не сме шурити водом, већ се опали сламом, а увек се уноси главом напред. Ако би се уносила унатрашке, све би те године у кући ишло унатраг и наопако. Печеницу једу заједнички сви укућани, а она је често први омрсак на Божић. Тада се најпре једу поједини животни делови печенице (срце, бела утробица). У многим местима Босанске Крајине као први омрсак једу „закоље“²⁾, и то најпре домаћин, па он затим „а је осталима. Лизање крви тек заклане животиње, затим ритуално једење њених животних делова или оног места где је животињи задана смртна рана показује јасну тежњу да се преко крви и преко животних делова пренесе на себе она унутрашња, животворна снага која проистиче из жртвоване животиње. У неким местима обичај је да се у печеницу ставља јабука или дуња која се на Божић ујутро поједе на исти начин „да не мори љутина“ и „ради добра здравља“, или се оставља као лек. Та унутрашња, мађичка снага печенице настоји се пренети на стоку и на усеве. Крв од печенице хвата се у један суд, а кад је печеница мртва, вади јој се из уста крушац соли и кукуруз. „Со се згруши, а кукуруз окоми, па се све то са крвљу помеша. Све се ово помешано са зоби из купца са божићне совре и са другом сточном храном даје стоци на Божић после ручка“, и то „посебице сваком бравчету“.³⁾ У селу Хртићу домаћин, пошто лизне крви из закоља, метне у закоље клип кукуруза да се окрвави, и то окрвављено зрње служи као лек за људе и за животиње. У Доњем Водичеву крв од заклане печенице ухвати се у једну посуду и у ту крв се замочи клип кукуруза који се после даје оболелим животињама. С том крви умеси се затим пшенични колач и од њега се даје крави која се тели да би се лакше отелила. У многим селима Босанске Крајине у спремљену печеницу међу један или више клипова кукуруза, па кад се печеница скине, зрње од ових клипова дају благу или их чувају за болесне крмке. У неким селима чувају ове клипове до пролећа па тада помешају зрневље са житним семеном. Тиме се оплодна моћ печенице у пролеће преноси на житно семе. Ова оплодна моћ печенице налази се и у њеној вилици. У селу Орловцима вилицом од печенице, која се чува на тавану, промеша се житно семе пре него се понесе сејати.

Др. Чајкановић претпоставља „да је у нашег народа постојала парцијелна забрана да се *уошшије не сме* јести глава од печенице“, а затим је забрана сведена на то да се глава од печенице не сме јести до

¹⁾ Годишњица Н. Чупића, XXXIV, 278 до 279. — ²⁾ Онај део где је печеници задан ударац ножем. — ³⁾ С. е. зб. L, 236.

Нове године.¹⁾ У Бос. Крајини се за Нову годину оставља још и ковртањ,²⁾ или комад чеснице, а занимљиво је да се ковртањ, а понегде и комад чеснице заједно са главом од печенице, употребљавају приликом мађичког вршења. У неким селима из околине Санског Моста на Мали Божић приликом мађичког вршења носе на гувно божићне сламе, преостали комад чеснице и главу од печенице. Комад чеснице натакну на стожер, па деца затим скачу по слами — „вршу божићни колач“. Тога дана ручају преосталу божићну цицвару, остатак чеснице и чорбу од главе од печенице. Доношење главе од печенице на гувно добија посебан значај кад знамо да се дух жита јавља на гувну у виду задњег снопа који се приликом мађичког вршења меће на стожер или се уз стожер прислони. Нема сумње да глава од печенице приликом мађичког вршења треба такође да делује на род усева.³⁾

Чорбу од главе печенице на Мали Божић праве и по другим селима и поједу је заједно са коврџем и са остацима чеснице. На Машвини после „вршаја“ планинка такође за ручак спреми главу од печенице, а „у јуву нареже божићњака, па то је част“.⁴⁾ Можда није тек случајност да се глава од печенице на Нову годину једе заједно са коврџем, који се употребљава у циљу да се изазове плодност, као и са преосталим комадом чеснице. Ово заједничко једење главе од печенице и коврџа, односно остатка чеснице, одговара њиховој употреби на гувну приликом мађичког вршења. Понегде на Нову годину једу и преосталу цицвару, а цицвара се на Божић такође једе ритуално и при томе се врше мађичке радње којима је циљ да се усеви сачувају од птица. Из тих се обичаја види да цицвара претставља усева.⁵⁾ У Плашком домаћин жлицом захвати једном цицваре, затим остави жлицу у цицвари, а зделу метне на греду. Трећи дан Божића „искладе цицвару и жлицу у сјеме, па кад почне орати, а он метне под прву бразду жлицу и цицвару“,⁶⁾ што се бесумње ради с намером да се утиче на род жита. Везу између усева и печенице налазимо још и у обичају да се чесница шара папком од печенице. Како је чесница обредни хлеб од којег у првом реду зависи род жита, шарање чеснице папком од печенице вероватно треба да појача мађичко деловање чеснице на род усева. Према томе исто би значење имао и обичај да се чесница замеси машђу од печенице.⁷⁾

У неким селима око Мајдана, на граници између Босне и Кордуна, у печеницу међу зеца. На Божић се најпре једе зец из печенице, и то ритуално: прво окуси домаћин, па за њим остали. Од тога зеца оставља

¹⁾ Годишњица Н. Чупића, XXXIV, 278. — ²⁾ Колач који се меси на Божић (често од истог теста од којег и чесница), а оставља се за Нову годину када се употребљава приликом мађичког вршења. — ³⁾ Шпиро Кулушић, Објашњење двеју божићних песама, Етнологија (Скопље), св. 2, 1940, стр. 88 и д. — ⁴⁾ Никола Беговић, Живот и обичаји Срба граничара (Загреб 1887), 93. — ⁵⁾ Развитак (Б. Лука), бр. 7, 1938, стр. 212—216. — ⁶⁾ Н. Беговић, наведено дело, стр. 91. — ⁷⁾ Лука Грђић-Бјелокосић, Из народа и о народу, I, 131.

се једна кост — „повратница“, јер се верује да она чува кућу од сваког зла. Кад је крави одузето млеко, старија жена из куће иде у шуму и с том кошчицом набере разног биља, а затим иде до дворишта оне жене на коју се сумња да је крави одузела млеко. Ту затеше оба довратка између којих пролазе краве, па те љушчице заједно с оном кости и набраним биљем закопа под праг своје стаје. Све се то ради ноћу уочи младе недеље. Кад оболу неко у кући, домаћин узме ону кошчицу и закопа је под преседалом на три дана пред младу недељу. Уочи младе недеље извади кост, донесе „цијеле воде“, па у њој опере кошчицу и три пута рекне: „Ти си, кошчице, најтврђа на свијету, а ти, водо, најслађа на свијету“. Ујутро на младу недељу, кад петли запевају, домаћин умије том водом болесника и трипут каже: „Пјева пјета да сване, тарем болу да сане“. Значајно је још да се глава тога зеца чува до Малога Божића заједно са главом од печенице, и тада се поједе.

Мајичка снага, која се придаје коски овога зеца, као и ритуално једење зеца на Божић, показује да зеца из печенице можемо сматрати демонском животињом. И обичај да се глава од зеца оставља за Нову годину такође показује да је овај зец демонска животиња. У вези с тим треба споменути да код нашега народа постоји извесан страх од зеца, слично као и од змије и жабе. По народном веровању трудна жена не сме да једе зечевине. Парче коже од зеца, или реп од зеца, па чак и фигура зеца израђена од сребра или злата служи као хамајлија.¹⁾

У многим селима Бос. Крајине обичај је да се у печеницу меће „нешто крилато“, обично кокош или пиле. Негде поједу ту кокош на Божић, заједно са печеницом, а негде је остављају до Малога Божића. У Бравском кокош из печенице начне полагањик, а затим је окусе укућани, и то је омрсак на Божић. У Ресави полагањик, пре него уђе у кућу, „убија“ кокошку.²⁾ У Крагујевачкој Јасеници полагањик начини круг конопцем у којем је донесена божићна слама, па у њему нахрани кокоши, а једну од њих ухвати и закоље.³⁾ По ужичким селима је општи обичај да осим печенице испеку и петла на ражњу.⁴⁾ Код Срба граничара обичај је да се на Божић кокош једе ритуално и без везе са печеницом. Кокош се закоље на Божић пре сунца и испече на ражњу, па је сви укућани заједнички поједу, а на Перни поједе је сам домаћин. Све кости, перје и дроб однесу на мравињак, „па ће бити живади као мрави.“⁵⁾ У неким селима код Бос. Петровца на Божић закољу кокош над житом, тако да крв истече на жито, па се то жито затим даје благу. У Дугопољу код Доњег Лапца на Божић пред подне закољу петла над зоби, затим доведу коње до огњишта, вежу их за вериге и дају им зоб натопљену петловом крвљу. У Бос. Крајини по народном веровању на Божић

¹⁾ Тих. Р. Ђорђевић, *Зле очи у веровању Јужних Словена* (Београд 1938), стр. 41, 210 и 213. — ²⁾ Ст. Мијатовић, *Обичаји у Ресави*, Гласник Етнограф. музеја у Београду, III, стр. 36. — ³⁾ С. е. зб. књ. XXII, стр. 92. — ⁴⁾ С. Тројановић, *Главни српски жртвени обичаји*, С. е. зб., књ. XVIII, 199. — ⁵⁾ Н. Беговић, наведено дело, стр. 232.

се не смеју глати кости од кокошке „да не би тице јеле кукурузе“. Исто је тако забрањено клати перад од Божића па до Малога Божића. У неким селима остављају душник од божићне кокошке, и кроз њега пије воду онај кога грло заболи.

Из свега овога види се да је кокош (петао) која се коље за Божић изразито демонска животиња, било да се ставља у печеницу или не. По неким знацима може се закључити да се божићна кокош коље у намери да се изазове плодност. Главна улога полагајника је да дочара плодност оној кући у коју долази. Према томе обичај да полагајник закоље кокош, или да први окуси кокош из печенице, већ показује да се кокош на Божић коље ради плодности. Ову кокош нипошто не смемо сматрати као жртву која се приноси полагајнику. Против тога говори уопште демонски карактер божићне кокошке (петла). У Кривошијама изнесу полагајнику главу од печенице и он једе од саме вилице пазећи да је не разглави¹⁾. Као што печеница није жртва која би се приносила полагајнику, таквом жртвом не може се сматрати ни божићна кокош. Из веровања да ће птице јести кукурузе, ако се глођу кости бажићне кокошке, види се веза између ове кокоши и усева. На то упућује и обичај да се божићна кокош закоље над житом. Давањем овог жита благу настоји се и на животиње пренети мађичка снага божићне кокошке. Да се божићна кокош коље ради плодности, показује најзад и обичај да се једна коска од пилета из печенице обеси на мотку и натакне изнад хамбара (околина Гламоча).

Према наведеним обичајима јасно се може запазити да између божићне кокошке (петла) и печенице постоји извесна аналогна, унутрашња веза. А деловање печенице на род усева јасно је изражено у обичају да се зрње клипова из печенице помеша са житним семеном, као и обичајем да се житно семе на пролеће промеша вилицом од печенице. Веровање да жито неће родити у случају да угине крме одређено за печеницу исто тако показује да се од печенице очекује да делује на род жита. Такође се верује да ће воћка која не рађа родити, ако се удари по корену рогом од печенице (где се коље овца)²⁾. Ова оплодна моћ печенице изражена је и у обичају да се на Божић ражњем од печенице ударе краве „да се боље воде“³⁾. Очевидно исту идеју имамо и у обичају да се на Божић ражњем од печенице привидно терају девојке из куће да би се пре и лакше удале⁴⁾.

С. Тројановић је већ претпоставио да божићни петао има везу с петлом који се у неким нашим крајевима коље на св. Илију⁵⁾. У Крагујевачкој Јасеници на св. Илију коље се петао да „не куне газду“

¹⁾ С. е. зб. књ. L, стр. 58. — ²⁾ Наведено дело, стр. 33. — ³⁾ Упореди нав. дело, стр. 57; М. Павићевић, Народно благо Црне Горе, посебан отисак из „Вјесника“ Етнограф. музеја у Загребу, књ. III, стр. 19. — ⁴⁾ С. е. зб. књ. L, стр. 23, 25, 50 и 57; Вук Стеф. Караџић, Црна Гора и Бока Которска, стр. 107. На Косову ражњем од печенице ударе жену која жели да затрудни. С. е. зб. VII, стр. 298. — ⁵⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 199.

али нарочито је занимљиво да се у истом крају крв од зеца, којега би неко убио на св. Илију, оставља за болесника од великог кашља¹). За петла се каже да „се мора убити“; наравно, зец се не мора убити, али веровање у мајичку снагу крви овога зеца који се убија на Илиндан показује да је тај зец демонска животиња. Из овога се види да петао и зец имају нарочито значење на св. Илију и на Божић, када се убијају. Аналогно убијање петла и зеца о Божићу и о Илиндану показује да основну идеју овог обичаја морамо тражити у комплексу обичаја који се у та доба године обављају. И заиста, ако се упореде неки божићни обичаји са ђурђевданским обичајима, и затим с обичајима о Спасовдану и о св. Илији, запажа се да је основна тежња многих ових обичаја да се утиче на род усева, односно на плодност уопште, и да се усеви (или благо) сачувају од непогода и од свих злих утицаја. Међу обичајима који су груписани око ових хришћанских празника могу се запазити занимљиве везе и у детаљима. Везу између последња три хришћанска празника Тројановић објашњава тиме што се култ Перуна накнадно „распао“ на празновање св. Илије, Ђурђевдана и Спасовдана²). Пре свега не мора се у свим тим обичајима видети култ једнога божанства. Затим и то што су ови обичаји груписани око појединих празника не мора увек значити да ту постоји веза између паганских божанстава и хришћанских празника. Ови су обичаји поникли у извесно доба године, а њихов циљ и карактер довољно нам објашњавају зашто се у то време врше. Они су данас претежно везани за поједине хришћанске празнике који падају у одређено доба године, али по својој примитивности многи од ових обичаја представљају ону примарну основу из које се развило поштовање појединих божанстава, а тек можда секундарно и остатке тога култа у чији су састав могли ући.

Претставе о појединим вишим божанствима развиле су се још у словенској старини, па чак и у индоевропској заједници, али, и поред тога, главна је одлика словенског Олимпа да није општи и заједнички свим словенским народима. Словенски народи раширили су се на огромном простору, удаљени једни од других, а делом и без међусобне везе, дошли су у додир са разним другим народима и културама. Услед тога настале су диференцијације и у развоју њихове религије, и првобитни заједнички развој словенске религије овим је уопште био поремећен. Али, ако ни за једно словенско божанство не можемо *поуздано* утврдити да је било опште словенско, важно је то да је она основа из које су се словенска божанства развила несумњиво заједничка, прасловенска и даље општа индоевропска. То нам показује функција и значење самих ових богова.³) Али у свему томе је заправо најважније што за многе ове наше обичаје налазимо паралеле код свих словенских народа, па

¹) С. е. зб. књ. XXII, стр. 99. — ²) С. е. зб. књ. XVII, стр. 197. — ³) L. Niederle, *Slovanské starožitnosti, oddíl kulturní, II/1, стр. 87-9.*

чак и у ширем индоевропском кругу. Анализом ових обичаја види се да су они великом већином из онога времена када је словенска религија била на анимистичком и демонистичком ступњу, а уједно прожета јако развијеном мађијом. А то сведочи о њиховој далекој старини и упућује на то да их пре морамо сматрати остацима оне заједничке основе из које се доцније развио виши ступањ словенске религије.

Тројановић закључује да је петао као „временита“ животиња посвећен св. Илији, наследнику Перунову. Петао претсказује промену времена и „као часовник јавља које је доба дана и ноћи“¹⁾. По томе петао би се могао доводити у везу са неким соларним божанством, а ми заиста знамо да је петао у словенској старини био посвећен богу сунца Сварогу²⁾. Др. Чајкановић истиче да је петао као *шошем* уједно и пророчка „видовита“ животиња³⁾. Петао је у старој словенској религији *кат' ђџоџћу* демонска животиња. Ниједна животиња у старом словенском култу, као и у обичајима словенских народа, нема толики значај и тако разноврсну улогу као што је имају петао и кокош. Занимљиво је да се петао (односно кокош) сматра нечистом силом и да му се уједно придаје оплодна моћ⁴⁾. А све ово показује да се опште словенско поштовање петла (кокошке) развило из разних примарних претстава, веровања и обичаја.

Према обичајима који показују да се божињној кокоши, петлу или пилету придаје оплодна моћ, која се пре свега настоји пренети на усеве, изгледа да се божињна кокош (петао) може доводити у везу с петлом који се коље на свршетку жетве, односно на св. Илију. О Божићу, тј. у доба када се рађа ново сунце, врше се уопште многи обичаји „којима је циљ изазивање плодности и животне снаге“. Чесница је такође обредни хлеб којим се жели утицати на плодност и од којег у првом реду зависи род жита. Али, што је нарочито значајно, ова оплодна моћ чеснице потиче од последњег пожњевеног класја. У неким нашим крајевима ово се класје чува у облику снопа или жетвеног венца, па се пред Божић омлати или оврше и затим помеша са пшеницом из које ће се добити брашно за чесницу. Веза између божињних и жетвених обичаја овде је сасвим јасна, а према веровању да се у последњим класовима налази дух жита, види се уједно да је и чесница, као и печеница, сакраментална жртва⁵⁾. Печеница и чесница су главни елементи у божињном култу, а видели смо да се и од печенице, као и од чеснице, очекује деловање на плодност. Неки обичаји показују шта више везу између чеснице и печенице, чиме се жели да појача изазивање плодности. Ако сада анализирамо неке жетвене обичаје и обичаје приликом првог орања и сејања, ова веза између божињних и жетвених обичаја, односно веза између жетвеног и божињног петла (кокошке) биће нам још јаснија.

¹⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 166. — ²⁾ Niederle, наведено дело, стр. 72. — ³⁾ Год. Н. Чупића, књ. XXXIV, стр. 275. — ⁴⁾ Види Niederle, наведено дело, стр. 72 до 73. — ⁵⁾ Етнологија (Скопље), св. 2, 1940, стр. 85—96.

Код Срба граничара верује се да ће летина родити „гђе се једе дожињалица“. Ово нарочито важи за жетву проса. На Тоболићу жетелице вежу планинку, пале је на ватри и под њу бацају запаљену сламу. Пусте је тек кад им обећа „дожињалицу“, тј. „ороза, или које друго живаче“, које пече и вари жетелицама¹⁾. Овакве обичаје нашао је др. Ердџановић у северној и средњој Далмацији. Тамо код домаћинине куће поливају домаћицу водом, „дочепаву је и понесу, да је тобож пале или пеку на ватри, задевају јој срп за врат и сл.“ Све то да би им дала што бољу вечеру. Слични обичаји познати су и у Лици, као и код подунавских Буњевца.²⁾ Из ових обичаја, као и из још неких жетвених обичаја из других наших крајева не види се шта је домаћица дужна да закоље за жетвену вечеру. Али из осталих детаља јасно се види да су ови наши жетвени обичаји у основи идентични са жетвеним обичајима, и специјално жетвеним вечерама, које налазимо код других европских народа. Слично поступање са домаћицом по свршеној жетви постоји и код других европских народа, што Фрезер објашњава као успомену на негдашње убијање претставника духа жита, који се јавља у људском облику. Вероватно је да петао у споменутом обичају са Тоболића претставља замену за људску жртву, али ја претпостављам да је петао овде уједно првобитни претставник духа жита. Код Венда обичај је, или је био, да газда сакрије живог петла под последњи сноп у пољу; кад се жито товарило, жетелац који наиђе на тај сноп имао је право да узме петла, ако га ухвати. Крај жетвене прославе звао се „хватање петла“. Последњи сноп звао се петао, петлов сноп, жетвин петао, жетвина кокошка. У Виншензулу, у Тирингији, последњи сноп се направи у облику петла и зове се жетвин петао. У Галицији живи петао се причврсти за венац од житног класја који вођа жетелица носи на глави док иде на челу жетвене поворке. У Шлезиви жетвена вечера зове се петао жетве, петао стрњике итд., а главно јестиво на тој вечери је, бар у неким местима, петао. У Трансилванији увију живог петла у последњи сноп и убију га ражњем. У пролеће жито из последњег снопа помешају са петловим перјем и разбацају по пољу. Фрезер истиче да је овим јасно изражена идентичност овог петла са духом жита.³⁾ Из ових се обичаја види да је и наш жетвени петао морао бити првобитно претставник духа жита. Да се од овог петла очекује деловање на плодност, види се из веровања да ће летина родити „гђе се једе дожињалица“.

У Нишком срезу, кад овршу последње жито, закољу петла на стожеру, тако да крв истече на пшеницу. Петла поједу посленици, а главни део добије орач. Кад се сеје озимица, мора се прво посејати од

¹⁾ Н. Беговић, наведено дело, стр. 245. — ²⁾ Др. Ј. Ердџановић, О пореклу Буњевца (Београд 1930), стр. 266 до 269. — ³⁾ Фрезер, Златна грана (у преводу Ж. Симића, Београд 1937), стр. 559.

ове пшенице што је после вршаја покапана петловом крвљу.¹⁾ Овде се дух жита јавља у виду петла приликом вршидбе.²⁾ Да је овај петао уствари животињски претставник духа жита, јасно показује обичај да се петао закоље на гувну, и то над пшеницом која се *последња* оврше. Његово деловање на плодност изражено је даље у обичају да се пшеница натоплена петловом крвљу приликом сејања прва посеје. Преко крви преноси се на пшеницу животворна снага духа жита, која приликом сејања треба да делује на род усева. Овај обичај одговара споменутом трансилванском обичају да се перје жетвеног петла на пролеће разбаца по пољу. У Драгачеву се на свршетку орања коље петао „ради добра рода“, и поједе се за вечеру. Здравница која се том приликом говори такође показује да се овај петао коље у намери да се утиче на плодност.³⁾ На Косову, кад орачи поју да сеју јесењу пшеницу, закоље се на стожеру црвени петао за ручак орачима, да би пшеница била црвена.⁴⁾ У Печењевцу приликом сејања баце најпре од оног жита што су га на св. Симеуна носили у цркву, затим закољу петла на стожеру, па га скувају и поједу на њиви.⁵⁾

Наши обичаји са последњим снопом и жетвеним венцем, који су у основи идентични с обичајима других европских народа, откривају нам једну развијену мађичку праксу у вези са анимистичким веровањима. Претпоставља се наиме да се у последњем снопу или венцу исплетеном од последњих класова налази дух жита којему се придаје оплодна моћ. Ова оплодна моћ, како се то из обичаја види, настоји се пренети у првом реду на усеве.⁶⁾ Аналогна улога жетвеног петла, односно петла који се коље приликом сејања, очевидна је. Наши обичаји показују да је жетвени петао уствари идентификован са духом жита чија се животворна, мађичка моћ настоји пренети на усеве. Дакле и ови обичаји са жетвеним петлом у основи су такође мађички, те је из тога јасно да клање жетвеног петла не претставља жртвени обичај којему би циљ био умилостивљавање демона или уопште виших сила.⁷⁾

У алексиначкој Морави на св. Илију свака кућа коље петла. Петла треба да закоље странац, а коље се због тога „што ће иначе да укуне газду.“⁸⁾ У Крагујевачкој Јасеници такође на св. Илију кољу петла „да не куне газду.“⁹⁾ На св. Илију кољу петла у целом Моравском округу па до Тимока и у источној Србији до Дунава, затим у Мачви и у Јадру.¹⁰⁾ Није без значаја што се тада редовно коље најстарији петао. У Рипњу кољу годишњака, а оставе за приплод летошњаке. У Затоњу овога петла зову *штарцем*.¹¹⁾ Ово показује да ти петлови сами по себи имају

¹⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 20 до 21. — ²⁾ Упореди Фрезер, наведено дело, стр. 535—536, 546 и 556. — ³⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 21. — ⁴⁾ С. е. зб. књ. L, стр. 213 и књ. VII, стр. 321. — ⁵⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 16. — ⁶⁾ Види Етнологија (Скопље), св. 2, 1940, наведени чланак. — ⁷⁾ Види Фрезер, наведено дело, стр. 515. — ⁸⁾ Год. Н. Чупића, књ. XXXIV, стр. 276. — ⁹⁾ С. е. зб. књ. XXII, стр. 99. — ¹⁰⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 128. — ¹¹⁾ Наведено дело, стр. 128.

неко посебно значење: као да претстављају неку силу, па се убијају док их снага није сасвим оставила. Из тога се може закључити да су они демонске животиње, а тиме се уједно може објаснити и њихова мађичка моћ на коју указују неки обичаји. Тако у Мајиловцу, чим на св. Илију закољу петла, подметну суд и ухвате крв којом домаћица замеси колачић који се затим испече и даје свињама и пилићима кад на њих удари болест *ушша*.¹⁾ У Левчу кад закољу петла на св. Илију, ухвате крв и њоме замесе пројино брашно, па тиме крме стоку — од краста.²⁾ Не смемо заборавити да св. Илија пада у доба жетве, јер се заправо верује да је о св. Илији крајње време за довршење жетве.³⁾ Стога је врло вероватно да и петао који се коље тога дана има везе са жетвеним петлом. Стари би петлови могли претстављати дух жита који се сматра старим, зрелим. Др. Чајкановић налази да је петао који се коље на св. Илију тотемска животиња, јер га у неким крајевима мора да закоље странац. Али народно објашњење да се петао коље „што ће иначе да укуне газду“ не мора у свему да буде само изговор за убијање тотемске животиње, како то претпоставља Др. Чајкановић.⁴⁾ Тотемска се животиња свети због самог убијања, а по народном објашњењу овај петао мора да се убије *превенитивно*. А заиста би могли постојати разлози за ово превентивно убијање петла. Ако је тај петао претставник духа жита који се замишља старим, он се мора убити, јер са опадањем његове снаге долази у питање род жита који од њега зависи. Затим у овом превентивном убијању могла би се назрети и она опште позната идеја да је дух жита осветљив, пошто је жетвом узнемирен и повређен. Као што овај петао хоће да укуне газду, тако у двома нашим народним приповеткама змија — која је ту, како изгледа, такође претставник духа жита — има намеру да уједе газдиног сина.⁵⁾ У сваком случају нема сумње да овде петао не претставља просто жртву која се приноси св. Илији, већ је он сам по себи демонска животиња. Значајно је међутим да се овај петао коље у време када се довршава жетва. Затим имали бисмо природан процес да се петао као претставник духа жита доведе у везу са богом громовником, односно са св. Илијом. На везу између петла, претставника духа жита, и св. Илије као Перунова наследника, указује и руски обичај да се на свршетку жетве остави једна руковат везаног класја у част пророка Илије, што се назива везивањем браде св. Илије.⁶⁾ Најзад видели смо да је и зец који се убије на св. Илију такође демонска животиња, а зец се не може доводити у везу са св. Илијом као „временита“ животиња. Стога је потребно споменути да се код европског сељаштва и зец често сматра за животињског претставника духа жита.

¹⁾ Наведено дело, стр. 128 до 129. — ²⁾ Наведено дело, стр. 580. — ³⁾ С. е. зб. књ. VII, стр. 450. — ⁴⁾ Год. Н. Чупића, књ. XXXIV, стр. 276. — ⁵⁾ Ш. Кулишић, Змија као животињски претставник духа жита, Развитак (Б. Лука) бр. 5, 1940. — ⁶⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 213.

У северној Европи познат је обичај да се дух жита јавља у животињском облику о Божићу, тј. „у времену кад се година почиње окретати према пролећу“. Дух жита у неким крајевима Европе јавља се о Божићу и у виду хлеба који се замеси брашном од жита из последњег снопа, а он се понекад замеси и у облику животиње, те уједно замењује и животињског претставника духа жита¹⁾. Наш обичај да се чесница меси брашном од пшенице из последњих пожњевених класова показује да се дух жита и код нас јавља о Божићу у виду обредног хлеба. Веза између божићног петла (кокошке) и жетвеног петла допушта нам да на исти начин и божићног петла (кокош) сматрамо животињским претставником духа жита који се јавља о Божићу када се врше многи мађички обреди са циљем да се изазове плодност.

Неки наши обичаји, како смо видели, несумњиво указују и на оплодну моћ печенице, која се нарочито настоји пренети на усеве. Усто је врло занимљив обичај да се и божићна кокош меће у печеницу и заједно са њом пече, а затим што се са њом у многоме поступа као и са печеницом. Барем по аналогiji можемо претпостављати да и зец у печеници има исто значење као божићна кокош. На крају заслужује особиту пажњу и веза која постоји између чеснице и печенице. Можемо ли на основу тога, бар у неколико, претпостављати да је и печеница животињски претставник духа жита? Нажалост, немамо довољно чињеница којима би могли поткрепити ову претпоставку. Али ови наши обичаји свакако потврђују мишљење д-ра Чајкановића да је печеница сакрална жртва и да се убијањем печенице убија само *божанство*, које се жртвује и рађа у исти мах када је и жртвовано²⁾. Наведени наши обичаји још боље откривају везу између печенице и оне заједничке основе из које се развио виши култ ових божанстава (култ Адониса, Диониса и сл.).

Довде је углавном говорено о деловању печенице на род усева. Али неки обичаји исто тако показују да се од печенице очекује да делује на размножавање животињске врсте. Видели смо да код Срба граничара све кости, перје и дроб божићне кокошке однесу на мравињак да би било живади као мрави. По ужичким селима на Божић пеку петла на ражњу „да се кокоши боље множе“³⁾. Мислим да није потребно поново наглашавати везу између печенице и божићног петла (кокошке), а обичаји, које ћу даље навести, показују да се на исти начин и у исту сврху поступа и са појединим деловима печенице.

Осим познатог веровања у лековиту моћ њушке од печенице, постоји још један разлог ради којег се она оставља и чува. У многим селима Бос. Крајине остављају њушку од печенице „да се свиње множе“. У неким селима остављају вилицу или плећку од печенице на тавану „да се свиње

¹⁾ Фрезер, наведено дело, стр. 569—570. — ²⁾ Гољ Н. Чупића, књ. XXXIV, стр. 280 до 291. — ³⁾ С. е. зб. књ. XVII, стр. 199.

множе и да не би поболијевале“. У Корјеници вилицу од бравеће печенице не разглављују и чувају је до другог Божиха, „па неће вуци чинити квара у благу“¹⁾. У Херцеговини домаћин на Нову годину „чисти и реже главу чувајући, да је не разглави, јер веле да је то велики удес ради вукова. Кости од главе оставе на таван, те их се у многим кућама пуно скупи“²⁾. У Црној Гори вилицу од прасца ставе више вратнице од куће „да кућа буде пуна свега“³⁾. Код ловачких племена налазимо аналоге обичаје који се врше у намери да се изазове размножавање животиња које редовно лове. У Посу (Целебес) ловци чувају вилице јелена и дивљих свиња које су убили, и обесе их поред огњишта. Они мисле да душе мртвих јелена и свиња остају у близини својих вилица и привлаче душе живих јелена и свиња, који се тако намаме у ловчеве замке. Ескимима верују да душе мртвих морских животиња остају причвршћене за своје мехуре и да се враћањем мехура у море може учинити да се душе поново оваплоте у новим телима и да се тако умножи лов који ловци хватају и убијају⁴⁾. Из наших обичаја види се да се особита пажња поклања глави печенице. Она се оставља за Нову годину, а тада се пази да се не разглави. Кад полагеник окуси од главе печенице, такође пази да је не разглави. Затим и употреба главе од печенице приликом мађичког вршења говори о њеном особитом значењу. Њушка, кости главе, а нарочито вилица, остављају се и њима се придаје мађичка моћ. Ова мађичка снага придаје се и плећи од печенице, која се понегде такође чува. А све ово упућује на веровање да је за главу печенице, а особито за њушку и вилицу, и затим за кости уопште, везана душа жртвоване животиње. У неким селима Бос. Крајине волу полагенику дају од њушке печенице „да буде јачи“. У селу Бистрици код Б. Луке кроз ноздрве њушке провлаче комадиће чеснице, печенице, божићне свеће и соли па то дају благу. Али, да је за кости печенице везана душа жртвоване животиње, налазимо директну потврду у народном веровању да кости од божићне печенице не ваља ломити, „јер би се брави ломили“ у том случају⁵⁾. У планинским селима Бос. Крајине где за Божић кољу и овцу, овци се до Малог Божића, осим шпињетка, не смију ноге пребити, „јер ће се овцама ноге пребијати“. У овцу ништа не међу и не шију је, већ је сапну шпињетком. У прилог томе сигурно говори и обичај да се кости печенице не растурају до Нове године или до Богојављења — „да се не би свиње растурале“. Скупљене кости међу у мравињак, да је прасади много као мрави. Понегде ове кости међу у шупљу букву, да се не би свиње растурале.⁶⁾ Из овога уједно видимо везу између жртвоване животиње и целе животињске врсте.

¹⁾ Н. Беговић, наведено дело, стр. 95. — ²⁾ Л. Грђић-Бјелокосић, наведено дело, стр. 141. — ³⁾ М. Павићевић, наведено дело, стр. 20. — ⁴⁾ Фрезер, наведено дело, стр. 637. — ⁵⁾ М. Павићевић, наведено дело, стр. 12. — ⁶⁾ С. е. зб. књ. I, стр. 240. Упореди Чајкановић: „За кости је везана душа (упор. нпр. Бук. Посл. 1597 „Запекла му се душа у костима“), и зато је потребно да се све покупе“. Српске народне приповетке, стр. 380.

Канадски Индијанци такође су пазили да не пусте своје псе да глоћу кости, или бар извесне кости, даброва. Они су најбрижљивије скупљали и чували кости. Ловци на Аљаски чувају годину дана кости самура и даброва изван домаћаја паса, а онда их пажљиво закопају.¹⁾ Наш обичај да се на Нову годину или на Божић поређају на прагу ребра од печенице и дају псима није у супротности са веровањем да је за кости печенице везана њена душа. Ове се кости употребљавају за гатање, тј. свака се кост намени некој девојци, па чију кост пас прву узме, верује се да ће се она прва удати. Употреба ових костију за гатање показује само њихов посебан карактер. А, осим тога, видели смо да се ражњем од печенице разгоне девојке да се пре удају, и да се њиме удари жена која жели да затрудни. Можда истом идејном везом можемо објаснити зашто се о удаји гата преко костију печенице. Ја мислим да из разлога да се не би повредила душа у костима не ваља плеће у које се гата „зубима дохватити као другу кост да се глође“, јер ако се глође, „не море бити јеровано оно што у њему каже“²⁾.

Из ових се обичаја види да се од печенице очекује да делује и на плодност целе животињске врсте. Само није довољно јасно да ли печеница првобитно претставља тотемску жртву, тј. жртвовање свете животиње која се иначе не једе због тога што се обожава, или пак жртвовање изабраног претставника животињске врсте која се иначе редовно убија. Др. Чајкановић види у редовном убијању ових животиња лаицизирање оног првог облика жртвовања. Човек је, наиме, из практичних потреба морао да отпочне клати животиње, „без обзира јесу ли то старински тотеми или не“³⁾. Али тотемизам, у ужем смислу, који има верски и социјални значај, код Словена уопште није утврђен⁴⁾. Тако и неки обичаји које наводи др. Чајкановић тек потсећају на тотемизам⁵⁾. А осим тога треба у сваком случају имати у виду да тотемизам претставља сразмерно виши ступањ у развоју религије, и да се развио из разних анимистичких веровања⁶⁾. Обичаји које сам изложио развили су се на анимистичко-мађичкој основи, и по томе изгледа да они припадају једном ранијем ступњу животињског култа, који је претходио тотемизму. Према томе ја радије претпостављам да у печеници имамо првобитно убијање изабраног претставника животињске врсте која се редовно убија. Ту бисмо, дакле, имали жртвовање животиње која се обожава зато што се редовно убија и једе, или, како то Фрезер каже, аински тип сакраменталног жртвовања⁷⁾.

Познато је да се мађичка снага животињског претставника вегетативног духа преноси и на животиње. Међутим, није лако разабрати јели печеница првобитно животињски претставник духа жита или је

1) Фрезер, наведено дело, стр. 636. — 2) С. е. зб. књ. I, стр. 32. — 3) Год. Н. Чупића, XXXIV, стр. 280. — 4) Niederle, наведено дело, стр. 75. — 5) Год. Н. Чупића, XXXIV, стр. 274—280. — 6) Др. Ј. Ердељановић, О почецима вере и о другим етнолошким проблемима (Београд 1938), стр. 220—224. — 7) Фрезер, наведено дело, стр. 645—647.

одабрани претставник животињске врсте, који се жртвује у циљу да се утиче на размножавање ових животиња. Али, из свега изложеног може се ипак поуздано закључити да у нашим обичајима са печеницом имамо симбиозу земљорадничких и ловачко-сточарских обичаја који су се првобитно развили на анимистичко-мађичкој основи. Ова симбиоза наведених наших обичаја разумљива је код једног земљорадничког и сточарског народа, поготово кад се узме да је и основна тежња ових обичаја иста: да се утиче на плодност и тако обезбеде извори исхране.

Шћиро Кулишић

Zusammenfassung. — *Der Weihnachtsbraten.* Dieser Aufsatz behandelt die überaus wichtige Rolle, die der Festbraten im Rahmen der Weihnachtsbräuche der Serben spielt. Der Verfasser, Professor Kulischitsch, befasst sich namentlich mit gewissen Bräuchen, aus denen hervorgeht, dass man dem Weihnachtsbraten eine die Fruchtbarkeit fördernde Wirkung zuschreibt. Er bestätigt die bisherige Auffassung, dass das Tier, das man zu Weihnachten schlachtet und brät (meist ein Schwein oder ein Lamm), ein dämonisches Lebewesen ist, und dass man es hier in Wahrheit mit einer sakramentalen Opferhandlung zu tun hat. Dabei versucht der Verfasser, den Ursprung und den wahren Sinn des Weihnachtsbratens neu zu deuten. Die Anhaltspunkte für seine Deutung fand er in einigen Gebräuchen, die einen unzweifelhaften Zusammenhang zwischen den Weihnachts- und Erntebräuchen aufdecken. Er kommt zu der Schlussfolgerung, dass Beziehungen zwischen dem Weihnachtsbraten und der tierischen Verkörperung des Getreidegeistes bestehen, der nach beendeter Ernte und zu Weihnachten auftaucht, wenn das Jahr sich wendet und es auf den Frühling zugeht. Um diese Zeit findet man zahlreiche Bräuche, deren Sinn es ist, auf das Gedeihen der Saat und die Vermehrung des Viehs einzuwirken. Gewisse Bräuche deuten darauf hin, dass der Weihnachtsbraten gleichzeitig die Opferung eines ausgesuchten Repräsentanten einer Tierart ist, die die Vermehrung des Viehs günstig beeinflussen soll. Der Verfasser stellt die These auf, dass wir es beim Weihnachtsbraten mit einer Symbiose von Gebräuchen zu tun haben, die teils der Ackerbau-, teils der Jäger- und Viehzüchterkultur entstammen und die sich ursprünglich aus magischen, in animistischen Vorstellungen wurzelnden Zeremonien entwickelt haben. Demnach ist er der Auffassung, dass diese Gebräuche einer früheren Stufe der Religionsgeschichte angehören, die dem Totemismus voranging, und dass der Weihnachtsbraten in seinem letzten Ursprung nicht die Opferung des Totemtiers darstellt.

Доњи Бирач

(Неколико етнолошких бележака)

Предео. — У Босни је читав крај око вароши Власенице познат под именом *Бирач*. Како се у старим изворима помињу градови и места под именима *Борач* и *Бирач*, задуго је у нашој науци владала забуна, јер се је мислило да се та имена односе на једно исто место. Пре неколико година, Влад. Скарић у једном чланку коначно је решио питање Борча и показао да су Борач и Бирач два различита места односно предела.¹⁾ Пре неког времена и ја сам у једном краћем напису изнео да је и Бирчем првобитно називан један град и показао сам где се налазио тај град, који је у турско доба заменила Власеница.²⁾

У ближој околини Власенице односно Бирча разликују се, међутим, два Бирча: Горњи и Доњи Бирач. *Горњи Бирач* је источно од Власенице а око реке Јадра, и његово је средиште у селу Милићима. *Доњи Бирач* је северозападно од вароши Власенице и захвата део слива Дрињаче око њеног средњег тока, тј. источно од планина Јавора и Јаворника па до рушевина града Периња, односно проширење између две дрињачине клисуре. Средиште Доњег Бирча је у Шековићима, око ушћа речице Ломнице у Дрињачу.

Под утицајем и као последица састава свог становништва, које је чисто српско и православно и огромном већином води порекло од досељеника из предела и племена старе Херцеговине, Доњи Бирач се сматра *ерским* пределом. Тако га не сматра само околина, која Бирчаке зове *Ерама*, него се тако сматрају и сами Бирчаџи. За Бирчаке је *Босна* планински део Кладањског среза, око горњег тока Дрињаче, на једној страни, а на другој страни, према југу, Босна им почиње од Хан-Пијеска. Уз Бирач се рачуна и село Бијело Поље, које је у Кладањском срезу.

Доњи Бирач је *жуџа*, тј. има благу климу у поређењу с околним више планинским пределима.

¹⁾ Влад. Скарић: Жупа и град Борач у Босни. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор II (1922) 184—188. — ²⁾ Мил. С. Филиповић: Град и предео Бирач. Југословенски историјски часопис V (1939) 212—214.

Неке одлике Бирча и Бирчака нашле су израза у народним стиховима. Тако имају стихови:

Крње луле а чибуци кратки,
По томе се познају Бирчаџи.
Лоше капе (лојави фесови) а гуњчићи кратки,
По томе се познају Спречаџи.

Кад су хајдука Косту Шаренца водили у Сарајево на Мејдан¹⁾ да га посеку, он је, како се прича, певао путем:

Е мој Бирчу, мој бјели пиринчу,
Моја Спречо, бијела погачо,
Мој Гласинче, дебели кајмаче,
Мој Осате, мој медени сате,
Доста ти сам по нама ходно
И хајдучке чете разводио.

Становништво Доњег Бирча је у потпуности православно. У Доњем Бирчу ни у турско доба није било стално настањених муслимана, иако их има свуда у суседним пределима. Само су у Брајинцима били оцаци Аликадића из Сарајева. Место се и сада зове Оцаци, а старији људи памте и саме оцаке. У Трнову је била кула Фадилашића, такође из Сарајева. Има неких знакова да је некада у Бирчу било и католика, којих је поуздано било у Зворнику и Сребреници. Као успомене на негдашње католике могу се сматрати називи места *Лашини* и *Шокчево Брдо* у насељу Брајинцима. Од особита је интереса да се једно село у насељу Тупанарима зове *Цинцари*. Нажалост, нисам могао ништа да знам откуда то име у овом крају.

Насеља су у Доњем Бирчу веома раштркана, а све окућнице чине утисак скорашњих крчевина. И, заиста има много сасвим свежих крчевина: нове породице обично граде куће на крчевинама. Тако се радило и раније, а на крчевинама су се насељавали већином и преци данашњих родова који су долазили из Херцеговине.

Кажу: „Све иде избрдо из Херцеговине овамо, одавде на север“. То значи: Доњи Бирач је насељен дошљацима из виших планинских крајева на југу, у Херцеговини, а свет из њега се исељава у још ниже крајеве на северу. Цео Бирач уопште заиста је послужио као значајна етапа за насељавање североисточне Босне и суседних делова Северне Србије.

Становништво наших земаља било је уопште врло покретљиво у турско доба. Главни разлог томе био је што је земља била својина муслиманских ага и бегова.²⁾ Читлуци на којима су се често смењивале чифчије називани су у Бирчу „одаковина“ (другде „ходалица“).

¹⁾ Мејдан је место у Сарајево где је сада Градско поглаварство. У турско време су на том месту извршиване смртне казне. — ²⁾ Прича се да сељаци у Трнову нису били кмети (чифчије) све до у другу половину 19 века, док није уведено плаћање трешине, и да су бератом или ферманом били ослобођени. Прича се да је, док су се Турци борили с „Маџарима“, један Србин са Трнова, из велике задруге, дочекао и добро угостио неки већи одред турске војске. Заповедник тог одреда издејствовао је да им се потврди раније право да не плаћају ништа ни држави ни спахији. Фадилаша је од њих преваром узео та документа и село почитључно (покметио).

У Бирчу се је, ипак, живело доста слободно. У самом крају није било стално настањених муслимана, а било је увек доста свештеника који су се са народом окупљали око цркве Ломнице, некадашњег манастира. Тако се у једном списку с почетка 19 века помињу четворица попова у Бирчу: поп Стево, поп Глигор, поп Ђоко и поп Јован. Њихове су парохије биле врло мале, свега по коју десетину кућа. Према саопштењу г. Саве Савића, садашњег ломничког пароха, поп Глигор или Глишо био је од рода Савића и умро је и сахрањен у селу Стрмици 1834 год. У време кнеза Михаила покушавало се је нешто у Бирчу, када је било дошло неколико „Оностранца“. Неки од њих су погинули на Борогову, а остали су се вратили у Србију после погибије кнеза Михаила.

Главну реч у народном животу овога краја водили су свештеници и свештенички родови, а у 18 и 19 в. су они сви пореклом из Црне Горе и Херцеговине и већ у старом завичају су давали свештенике. Тако су на пр. читуље Савића, Плакаловића и др. пуне имена умрлих свештеника и монаха који су помрли још пре него су се ти родови доселили у Босну. Свештеници, иако недовољно писмени, били су и политички вође и упуштали су се и у акције већега замаха. Нажалост, писаних података о томе нема. Много се прича како је прота Матеја Ненадовић долазио у Бирач да с бирачким поповима спрема буну. Прота Матеја, међутим, није долазио у Бирач, али је могао да има каквих веза са Бирчем, утолико пре што су и Ненадовићи пореклом из Бирча. Затим, много се прича како је уз Карађорђеву буну поп Ђорђе Вујичић из Врела (Цикоте) са хајдучима био начинио око четрдесет трешњевих топова. По једној верзији, он је с тим топовима и људима хтео да иде у помоћ устаницима у Србији, а по другој да устанак протегне и на леву страну Дрине, тј. да побуни и Бирач. Њега су оптужили Турцима Митар Ковач из Цикота и Митар Илић из Шековића да држи везу са хајдучима и да спрема буну у Бирчу, те су Турци ухватили попа Ђорђа и брата му и обојицу погубили. Поп Ђорђе је могао да води какву акцију у време првог или другог српског устанка, али његова погибија је била нешто доцније. Ломнички парох г. Саво Савић је мишљења (у свом рукопису „Црква Ловница“) да је поп Ђорђе погинуо у време босанског намесника Абдуррахман-паше (1826—1828), који је настојао да искорени хајдуке. У старој архиви сарајевске митрополије видео је г. Савић писмо са потписима шесторице бирчанских попова који моле владику да се код паше заузме за попа Ђорђа да не би био посечен док они тамо дођу, али је поп Ђорђе посечен пре него је стигло то писмо.¹⁾

Много се и у Доњем Бирчу прича о страдањима од куге и у току 18 и 19 века. На Борогову изнад Брајинаца има вода која се зове Збјег.

¹⁾ О томе како су свештеници чинили договоре и старали се о цркви биће више говора у расправи о манастиру Ломници, која ће наскоро бити објављена.

Ту се је склањао свет кад је морила нека куга. Куга је беснела у Босни 1813—1815 и многа породична предања у Доњем Бирчу, која помињу кугу, односе се на то доба.

Само за неке родове у Доњем Бирчу се верује да су староседеоци, да нису пореклом из Херцеговине. Тако, опште је уверење да су Мијићи у Цикотама од „Маџара“, који да су некада живели у овом крају. За Јешиће — Јакшиће (Ђурђевдан), који се увек одржавају на једној породици, верује се да су староседеоци. И за Ђуриће у Грабовици се верује да су од „Маџара“: они су од близанаца које је породила једна „маџарска“ жена кад су „Маџари“ бежали са града Граца изнад Грабовице. Веле да се стога и вода крај које се је она породила данас зове Близанци. Најистакнутији родови у Доњем Бирчу су данас Савићи и Старовићи. Савићи (Арханђеловдан) у Стрмици и по другим селима су од старине угледан свештенички род и старином су из Васојевића. Дошао им је, по породичном предању, око 1690 год. предак Саво, који је био са Бајом Пивљанином кад је Бајо разбио сватове сина Хаџије од Рисна и Саво је лично убио младожењу, па је стога морао да бежи. Сави је нашао место у Бирчу брат који је био терзија и од ког воде порекло Терзији у пределу Црној Ријеци. Поповићи — Старовићи (св. Сава) у Стрмици су старином Старовићи из Гацка, одакле су и дошла три брата попа и три тежака. То је могло бити у 18 веку, јер је од Старовића био поп Стеван који се помиње почетком 19 века. По предању, насеље Шековићи прозвано је по Лази Шеховцу — Шековцу, који се је први населио на Тепену, где му је сада гроб. Он је имао пет синова, од којих су постали родови: Марковићи, Аћимовићи, Митровићи, Ђурићи и Чанићи. Не зна се одакле им је био предак Лазо. Сви они славе Ђурђевдан. Радивојевићи у Стрмици и на Победарју (30 кућа) и Мркајићи у Брајинцима (5 кућа) су један род (св. Стеван Дечански). У Бирач им је дошао Радивоје, који је био најмање пети предак, али се не зна одакле је дошао: верују само да није дошао из Херцеговине. Један од предака је тврдио да су пореклом од Дечана, али је то вероватно утицајем свештеника. Род Марковићи у Брајинцима су из Пиве.

Привредне прилике. Људи се у Доњем Бирчу баве земљорадњом, али принос од ње није довољан. Крај је брдовит, земље су углавном слабе и мало их је, те Доњи Бирач оскудева у житу, па се жито докупљује. У летњим месецима, пошто нестане домаћег жита, на путу у Зворник виде се многи појединци и каравани који одлазе по жито или га доносе из Зворника. Сточарство је и данас претежно занимање, и Бирач је богатији стоком него ли суседна Спреча. Држе се говеда, овце, козе и свиње. Говеда се преко лета изгоне на планину у „Босну“ (у Кусаче, на Краљеву Гору и др.). Они који на планини имају и своје земље истрају тамо и „стоку“, тј. овце. У селу Шековићима има место *Кашунишће*, у чијем се имену чува успомена на ранији начин кагунског сточарења, али се не може утврдити из којег је доба та успомена:

можда је из доба првих херцеговачких досељеника, а можда и из још старијег. У вези са сточарством могу поменути да су простране површине поред Дрињаче под сенокосима.

И у Бирчу се је унеколико развило печалбарство: људи одавде одлазе на рад у Северну Србију и у Босанску Посавину, кад је тамо време косидбе, брања и сушења шљива и сл. Од занатлија има по селима само терзија, „мајстора“ који граде куће и зграде и по који ковач. Значајно је да су ковачи Срби.¹⁾ У Бирчу има на више места, поред воденица, и ступа за ваљање сукна. Има их на потоку Тишчи, затим под Полом (од Бишине), а отскора и на потоку Бјелашници.

За превоз жита и сл. по селу служе се и данас тешким воловским колима с масивним дрвеним точковима без палача. То су тзв. *фрдуљи*.

Ношња у Доњем Бирчу била је све доскора иста као и на Гласинцу и слична источнохерцеговачкој. Садашња ношња је знатно друкчија. Она је веома упрошћена. Али се у старијих људи још и сада могу да виде велики црвени шалови око главе, а зими се носе карактеристичне беле тозлуке уз црне пеленгаће. Сукнени делови одеће су иначе од црног сукна и данашња ношња углавном иста као код православних Срба у Средњој Босни.

У Цикотама и околним селима људи су носили дрвене опанке у почетку аустријске окупације, док је у Власеници био срески начелник Бахтијаревић: нису то носили од невоље, него да покажу колико их је тај човек упропастио.

Обичаји и веровања. — 1. *Слава и њреслава*,²⁾ Обично се каже: „дођи ми на *џуће*“, тј. на славу. Карактеристично је за Горњи и Доњи Бирач да се у тим крајевима о слави уз пету чашу чита здравица за домаћина.

У селу Стрмици сви прислужују Тројице (Духове). Раније је тог дана држан сабор, али тога више нема. Гости из других села долазе у поједине куће, као и раније, ма да се по кућама више не спрема прекадња (кољиво и др. потребно за обред). И ко се досели у село прими ту *џрисулугу*, Траје у неких и по три дана. Наздравља се као и о слави. То је прислуга за читаво село. И село Тупанари прислужује Тројице, а Ботањ прислужује Покрижак (први четвртак по Спасовдану), и тада им буде и пољска молитва.

2. Сматра се да је *Јеремидјевдан* посвећен змијама и да змије тог дана славе. Тог дана се не ради. Који ипак ухвате у јарам волове да раде с њима, оплету гужве и ставе воловима на рог.

¹⁾ Неки плаћају ковачу за рад одмах готовим новцем, а неки се погоде па дају *џоковицу*: у житу, по 25—30 ока годишње, — ²⁾ Црква Ломница слави Ђурђевдан, а тог дана код цркве проводе делимично своју славу и сви који имају на Ђурђевдан своју породичну славу. То је опширније описано у чланку *Милан Карановић*: Слава „Цркве Ловнице“ у Бирчу. Гласник Етнографског музеја у Београду XIV (1939) 43—51.

3. Са брда Рашева види се суседни део Северне Србије. Кад с Рашева виде да у крају преко Дрине уочи Видовдана, Ивањдана и Петровдана пале лиле, онда их пале и овде, што је иначе обичај и у Бирчу.

4. Отскора је почео у већој мери култ *св. Сисоја*.

5. Значајно је да хипокористикон од имена Ђорђе гласи, као и у неким крајевима Јужне Србије, Гого. Име Вићентије се скраћује на Вићко. Било је раније у обичају женско име Перуника.

6. У Доњем Бирчу нема довољно женских, па се удају и девојке са дефектима, а доводе се невесте и из Херцеговине.

7. Кад се укопници врате са гробља кући покојниковој, у већ распремљеној соби их чека постављена софра, а пред кућом их сачекује једно чељаде с водом и једно са жаром. Како који опере руке, узме један угљен и пребаци преко себе. Руке се не бришу пешкиром и седа се на голе „столове“, без јастука.

8. Обичај је у Бирчу, као и у зворничкој Спречи, да се за покој душе угледнијег покојника, домаћина и сл., однесе у цркву велика дебела свећа која се пали о већим празницима. Те свеће се украшавају отисцима дрвених печата. Овог обичаја већ нема у оним селима Кладањског среза на десној страни Дрињаче, која не улазе у састав Бирча него се сматрају „Босном“.

9. Ако умре девојка из богате куће и остане јој рухо, онда мајка платном из тог руха опаше цркву Ломницу и то платно остаје цркви као прилог за здравље живих и за душу умрлих. На Госпојину 1938 опасала је Ломницу једанпут свећом Пелагија Кнежевић, по наредби коју је добила у сну, а ради оних који су јој изгинули у свету. Иначе је у Бирчу општи обичај (а ни њега нема у „Босни“) да се рубље умрлог укућанина поклања цркви. Кад неко умре, онда му се рубље („рубине“) држи око месец дана на живу дрвећу крај текуће воде. Киша га плаче, а сунце бели. После шест недеља то се рубље опере у цећу („лукшији“) па се поклони цркви с тим да га црква подели сиротињи.

10. У Тупанарима се памти како су из гроба ископали и спалили леш Паје Томића, под сумњом да је био вампир.

11. Прича се да је био обичај да се старци носе у шуму да тамо умру. Тако, једном човеку наредила жена да однесе оца у шуму, и он га понео да га остави испод једне крушке, па ће му ту рећи: „Ето, ја тебе остављам...“ А отац му рече: „Нека, сине, и ја сам овде свог (оставио)“. Сину паде на памет да ће онда и њега његов син тако однети, па врати оца кући.

12. За разлику од манастира Тамне, Озрена и Возуће, код Ломнице је само једна зграда за „софру“ и у њој дугачка „софра“ (сто са два реда клупа), али свака породица има свој део за том софром, за којом се скупљају о црквеној слави и великим празницима. Ту зграду подигао је поп Јосиф Савић, биће првих година после аустриске окупације Босне.

13. Села Удбина и Брајинци чекали би да почну с орањем док убрази пок. Димитрија Марић, који је умро на доста година пре светскога рата од 1914. После смрти Димитријевог гледали су на Марка-Мркоњу Вуковића (умро 1916), па на Рајка Мићановића (умро 1912). Са њима је изумро и обичај.

14. Ако би који од имућнијих домаћина хтео да сазове *мобу* на Павловдан, дошао би на коњу и свечано одевен на Петровдан цркви и приложио оку уља, па би свештеник допустио ту мобу, и то тако да у том селу буде само та једна моба тог дана. Уље би се налило у кандила и кандила би се запалила. Такве мобе су сазивали и сеоски кнезови и попови и долазило би по 80 до 100 умобника из истог и из других села. Поп Саво Савић, парох ломнички, имао је на таквим мобама по 120—140 радника.

Ко би хтео мобу на Врачеве давао би пола оке уља, и допуштено је да тог дана буде по више моба у селу.

За мобу на празник Ризе и појаса (2 јула по ст.) давана је литра ($\frac{1}{4}$ оке) уља. А допуштано је да „порађује“ собом ко има сува сена. Скупљање сена као и купљене руковети сматрано је увек најпречим послом, па су стога давани ови диспензи.¹⁾

15. Ако би ко убио овчарског пса, као накнаду за њега давао би овцу.

16. Кад се поквари „поредовнички“ млин, поправљају га заједнички сви поредовници.

17. Сматра се грехотом заклати и јести голуба: он је изишао из раја и то је анђео. Из раја су постале и пшеница и пчела.

18. „Ако киша пада сабахом (у рано јутро), гледај гдје ћеш радити; ако пада о подне, гледај гдје ћеш коначити“.

19. На путу из Шековића у Стрмицу има Слана Бара. Ту се купају на летњи Јовањдан, и то пре сунца. Свет из других села долази па се на Јовањдан купа у виру код Ломнице.

20. У особитом је поштовању једна света вода у селу Трнову. С тим у вези у том селу се веома поштује петак: петком уопште не хватају волове у јарам и цело село прислужује Часницу, недељу пред Духове. О постанку тог сеоског култа прича се ово. По предању, у селу је била црква св. Петке. Кад је та црква изгорела, икона св. Петке побегне у агински хамбар. Кад је једном ага ушао у хамбар и видео ту икону, икона му је рекла: „Немој ме ником проказати, бићеш вазда сретан и увијек ћеш посипати ново по старом“. Ага није ником ни казивао, па је и кључ од хамбара крио и никог није пуштао унутра. Једном жена му дође до кључа. Кад је отворила хамбар, а он се сав сија! Викне она аги: „Ти Влаињу ту чуваш?!“ У то нестане иконе из хамбара, и неко време нису знали за њу. Једног дана нађу је чобани

¹⁾ Неколико података о моби у Бирчу изнео сам у мом раду: Моба за тешке транспортне. Етнологија I (Скопље 1940) 21 и д.

обешену о једној лесци изнад једног изворчића из стене.¹⁾ Било је то на Часницу, и зато се у селу прислужује Часница. Отада су икону чували на неком месту и на Часницу је износили на изворчић, код ког су се тада састајали. Сваки би се пре сунца умιο и напио воде из извора, који би онда даривао новцем. Просјаци су долазили и скупљали тај новац из извора. Једном се просјаци побију и један од њих погине. Тада вода пресахну, а нестаде и иконе. О њој се отада више ништа не зна. Вода се је после опет појавила, али пресахне, по народном веровању, кад год јој се приближи какав грешник.

На ту воду долазе и људи из велике даљине. И сада је у обичају да се у воду баца новац. Био је обичај да се ту свет скупља и једног дана уз Међудневице и игра коло: на једној страни би играло муслиманско, а на другој православно коло. Овај је обичај давно напуштен.

Веома је живо предање да је на месту Црквини у Трнову била црква — манастир св. Петке и да је кула Фадилпашића у Трнову била саграђена каменом од те цркве. Према извештају г. С. Савића, стари Трновци причају да су слушали од својих старих како би се на стотине пушака вешало и уз једну велику крушку на Црквини услањало, кад би народ долазио на збор цркви. Према народном предању, та црква није тако давно напуштена. Поред тога, г. Савић износи да на једном надгробном споменику на Тепену, чији се натпис не може у целости да прочита, стоји „и бјеше манастир црква свјате Петке звана Јавор и служи поп Раде“.

Мил. С. Филиповић

Summary. — *Donji Birač in Bosnia*, Dr. M. Filipović, University professor, gives us a few interesting and valuable ethnological notes on the subject of Donji Birač (Lower Birač) the district North-West of the little town Vlasenice, comprising the territory between the tributaries of the river Drinača in her middle course. The population of this district are Orthodox in the majority, and are settled in small villages far off from one another. The inhabitants of Donji Birač have descended into these parts from the high mountainous parts of Hercegovina. Donji Birač was also noted in the past as an important stage in the emigration fase into South-Eastern Bosnia and the neighboring parts of Northern Serbia.

The author of this article goes on to describe the economic conditions which prevail in this district where cattle breeding is the chief occupation since, owing to the mountainous terrain, agriculture does not yield sufficient products.

During the season of field work the men folk of Donji Birač leave their homes and set out for Northern Serbia or the Bosnian Posavina in order to find employment.

Until recently the costumes of this district were similar to those of Eastern Hercegovina, whilst the present day costumes are far more simple and are similar to the costumes of the Orthodox Serbs in Central Bosnia.

The concluding lines of this interesting article deal with the traditional national costumes and beliefs of which we will mention one. It is said that in these parts a very old custom of taking the old and feeble people into the forest where they are left to die, still exists.

¹⁾ Други веле да је икона св. Петке побегла из некадашње цркве на Саставцима, ниже цркве Ломнице, на ту леску.

Из народне медицине у Нишу за време турске владавине

Неће бити без интереса за наша етнолошка испитивања ово неколико бележака из народне медицине у Нишу за време турске владавине у току 19 века, које су урађене поглавито на основу усмених предања скупљених од најстаријих људи и жена у Нишу: Ђоке Јанковића, Васка Динића, Димитрија Маринковића, Сотира Здравковића, баба Кате Јанковићке, Диме Вељковића и Николе Васковића. Затим од Д-ра Стокића и апотекара Владе Фредића. Они, колико сами памте или су упамтили од старијих, веле, да и у турско време Ниш није био без лекара. Увек је био по неки лекар: Грк, Јерменин, Турчин, Француз¹⁾, који дође или залута овде, задржи се извесно време па иде даље, а у последње време неки су остајали дуже времена и вршили лекарску праксу без обзира на стручну спрему.

Пред ослобођење у Нишу су живели: доктор *Зарија*, *Ђока Блесидес*, који је био и доктор и апотекар (апотека му је била до садање Трговачке касине), *Мишанче Фредић*, апотекар, но и он је био и лекар (апотека му је била где је и сада аптека његовог сина Владе). Митанче је рођен на Винику код Ниша 1836 г. за време куге. Нишевљани су тада бежали из Ниша у околину, па и родитељи Митанчетови побегли су на Виник, где се родио Митанче. Он је после ослобођења држао апотеку и умро је 1906 г. у Нишу. Као војни лекари у турско време у Нишу спомињу се: *Александар Бег*, *Фаџаћи Бег*, *Јоргаћи* и *Василаћи*, већином Грци. Пре њих био је лекар *Емин баша*, и он се сматрао за најбољег.

По причању неких старих људи, доктор Захарија — Зарија није био прави лекар, већ више практичар. Прича се да је при пролазу једне турске војске кроз Ниш, која је била састављена већином од Арнаута, он предложио паши да се оболели војници лече мурузницом — пројом и качамаком. Његов је лек помогао, сви су оболели војници оздравили и паша му је допустио да слободно лечи народ. Захаријина кућа била је у близини садање кафане „Маргер“, где су болесници долазили на

¹⁾ Види: Д-р Ј. Х. Васиљевић, Просветне и политичке прилике у јужним српским областима у XIX в. (37 књига Друштва св. Саве) стр. 192.

преглед и лечење. У дворишту је имао бунар у коме је чувао пијавице. Захарија је био пореклом Грк. Неки стари људи велe да је као лекар радио у Шапцу и у Јагодини. Умро је у Нишу пред ослобођење.

У Нишу је дуже времена пред ослобођење живео Бугарин доктор *Минчов*, као турски мајор-бимбаша. Он је био врло добар лекар. Кад је Бугарска ослобођена, отишао је у Софију и тамо је још дуго живео. Радо се сећао Ниша, и кад би неки Нишевљанин дошао код њега као болесник, или би некога довео на лечење, дочекивао их је као госте и лечио.

Као бабице у Нишу су биле познате *баба Јека* и ћерка њој *баба Мина*, које су имале кућу у Трговачкој улици. Помињу се и *бабица Василија* из П. Пољане, *баба Јека* и *баба Таса*. Чувена је била за дуго време пре ослобођења, па и доцније, муслиманка *Акиљ-ханума*. Њу су звали због порођаја не само муслимани, већ и наши људи.

Бабице су помагале породиљама приликом порођаја и за 40 дана долазиле су код породиља. Као награду, у већини случајева добијале су по један дукат и папуче, чарапе, шамију или друго нешто. Бабицама нико није сметао у њиховом раду, а Турци су их ценили и уважавали.

У Јеврејској махали у Нишу у турско време живела је нека *баба Каиша* из Дебра, која је са успехом бабичила и још лечила сва уганућа. Осим тога она је са успехом лечила разне ране. Знала је да справља разне мелеме, које је чувала у паничицама (лончићима) и њима је лечила ране, готово свакад са успехом. Колико се у оно време могло сазнати, она је свој најглавнији мелем правила од једног парчета жутог воска, мало зејтина, ситног тамјана и камфора, који се онда звао *ћафурија* или *ћевурија*. За сваку рану па и за чир кад се провали, она је правила фитиљ од фитфика и умакала у овај мелем па га увлачила у рану или у проваљени чир.

Један Турчин из Ниша, по имену Салче — Салча, берберин из Београд махале, пуштао је болесницима крв, а некима је стављао лончиће на стомак, и чаше на леђа и груди у случају запаљења и назеба.

Берберин хаџи Стева знао је да пушта крв и да је заустави из носа. Он је давао неки прашак да се „тегли“ — вуче у нос и крв престане да тече. Ми смо видели да је и Салча берберин пуштао крв, а имало је и ондашњих лекара, који су у разним болестима то чинили. Они су пуштали крв обично овако: Са крпом или ремиком (кајишем) веже се рука у лакту или мало више лакта, па се својим ширим отвором намести рог а на ужем отвору повуче се ваздух из рога. У оном делу руке, који је рог притискао, скупи се довољно крви а кожа отанча. Затим се узме мали бријач, звани чарк или нештер, убоде се у кожу (пошто се рог дигне) и крв јурне у већој или мањој количини, што зависи колико је рог скупио под свој шири отвор. Пуштање крви може се извршити и на другој руци, ако је потребно. Но за пуштање крви употребљаване су највише пијавице. То су радили бербери и неки лекари. Пуштано је око врата по две, три или више пијавица. У старо време било је људи

који су редовно сваке године пуштали пијавице, или да се крв промени, или смањи, или због главобоље. Пијавице су употребљаване по невољи и потреби у свако доба године, али се сматрало да је најздравије да се то чини у мају месецу.

Ђелава Марија, која је становала у данашњем Општинском сокаку (ул. принца Андреје) лечила је красте. Правила је мелем од чађи и масти којим је лечила красте на глави због чега су је назвали ђелава Марија.

Сви стари људи слажу се у том да је већина болести лечена травама. И баба Ката Јанковићка, стара око 90 година, зна за доктора Митанчета и још друге поменуте докторе, који су у својим апотекама, поред неких лекова и балсама, имали много разних трава. Од познатих у оно време лекова, у колико се стари људи сећају, били су: *кора од кинина*, која је туцана и као ситан прах давана против грознице; *ћевурија или ђафурија* — канфор; *ћерамишчија*, црвена зрнца која се растварају у ракији за мазање против црвеног ветра; *усџубеч*, бела кристална зрнца, која се узимају о Божићу да се не болује од црвеног ветра; *исијош*, ситан биљни прахак који је даван против пролива; *салисабор*, црна тврда смеша и врло важан лек који је даван против затвора за чишћење (и сад се овај лек преписује и даје као *alaes*); *нишадор*, *каранфил*, *сумџор*, *цимет* и др. Али главни су лекови били траве. Народ се највише лечио „с разни травољаци“, које је сам брао или су их доносили сељанке. Па и сами ондашњи лекари болесницима су преписивали и упућивали које ће траве и како да кувају и пију. Зато је у многим дућанима имало разних трава за лечење. У Нишу је у турско време био познат Јован Динкез који је у свом дућану продавао само траве: кичицу, кантарион, нану, (џоџан) раставич или коњски реп, жалфију, пелин, подубицу, бели слез, жути равен, корен линцуре, оман, коприву, пиревину, водопију-гологузу, маточину, троскот, бунику, подбел и др.

Поред ових трава и других лекова и код Митанчета и код Блесидеса могли су се добити и специјални лекови — *арчови* спремљени противу разних болести у засебним пакетићима или фишецима. Према природи саме болести у једном арчу може бити намешано више разних лекова. И кад неко само именује болест, одмах је добијао одговарајући арч противу те болести.

У даљим редовима изложићемо како су лечене поједине болести у времену пре ослобођења, а на основу података прикупљених од најстаријих људи.

Грозницу је народ лечио највише пијењем кичице и пелина. Неки у говору кажу да се против грознице пила трава *грозничавка*, горка, са црвеним цвећем. Изгледа да је народ тако називао кичицу. Но у прелеће се грозница лечила успешно пијењем врбове коре. Поменути Митанче Фредих продавао је кининову кору, која се као прахак пила у води изјутра на празан стомак. Неки су лечили грозницу коњском мувом као сигурним леком. Коњску муву су потапали у своју мокраћу

и то остављали да преноћи у суду, па су муву изјутра на празан стомак прогутали. Као сигуран лек за грозницу узимао се један морски орашчић и толико парче нишадора, што се туцањем претварало у прашак који се у води пио на празан стомак. Да би се спасли грознице, многи су ишли и код оце, који је знао да пише запис-амајлију, или свештенику да им чита молитве.

Главобоља је лечена хладним облозима. Кад је главобоља јака и траје дуже време, онда су и лекари саветовали да се пусти неколико пијавица, „те да лоша крв излезне, и главобол ће престати“. Поменућа баба Ката каже да је за главобољу најбољи лек да се привија бели лук и сирће, и да се често мења, а и крв да се пусти.

Зубобоља се лечила грејањем топлим предметима, а највише топлим прпором т. ј. врелом супрашицом у влажној крпи, која се ставља на ону страну где је бол. Осим тога кували су траве што се беру о Ивандану, па се топле привијају на место које боли. Неки су узимали језгру од оног ораха, који се на Бадње вече оставља, и стављали је у шупаљ зуб да стоји „док бол умине“. Или су ту језгру стављали у лулу и палили па то пушили као дуван. Зубобоља се лечила и парењем на семе од траве бунике, које се метне на жар те гори, а болесник се наднесе и зине, да му улази пара у уста. Вадили су и црва (?!) из зуба. У нашој збирци старих записа из црквених књига у Срезу нишком има запис у „Службенику“ цркве кнезселске од пре 133 г., који изгледа да је служио као рецепт. Он је писан старим правописом, а у данашњем, гласи овако: „1807 г. знати се за зуби кад је црв в зуба шчо је илач трава буника нојно семе да истресеш на мало оган па сас зелену каленицу да задушиш да дим не излази па каленицу после попари сас врелу воду да је врела вода пак отвори уста над ону воду пак главу задуши арно сваки црв из зуба да испадну. који год има прочитати има веруват за исто бога ми писа мита стоико прокупчанин.“

Оболели зуби су вађени и то су вршили вешти људи обичним клештима или бербери, а највише Турци, који су то чинили за севап. Зуби су вађени на примитиван начин. Болесник је седао на земљу или је морао лећи, а онај који му вади зуб клекне на његове груди и вуче колико може, па тако некад страда и здрав зуб. Или је зуб везиван јаким концем, па онда за таван, греду или прозор. После тога употребљавани су разни начини да се болесник уплаши и тргне и тако оболели зуб ишчупа.

Кад заболел очи, односно кад очи зацрвене и капци отекну, у Нишу су употребљавали ружино уље које се добијало код Митанчета. А код њега се за ову сврху добијала и водица „шербет ханума“. У поменутој збирци старих записа о овоме постоји рецепт преписан из „Службеника“ цркве кнезселске, који овде преносимо нашим садашњим правописом: „1807 г. да се има знати што је бија илач за оци кад има човек крв у оци: 3 пута по 9 зрнати наут црн одбереш пак и да си туриш

на теразију то сас узерли тухум да је барбар да доиде пак и да се стуца ситно пак и једно јајце јутрошно да је и да му извадиш жутац само да остане белац па га измешај па узми мало загрепци ланени без пудер да су па му обричи мало косу баш у темен на главу на оно место обричено нека ту стоји : 24 : сахата тај илач нему сас божје повеленије баш како руком му дигнеш заисто да знате.“

Усџобољу и болест десни народ у Нишу у старо време лечио је жалфијом, коју су кували и са оном топлом или млаком водом испирали су оболела уста или је та вода што дуже држана у устима. Неки су свеже лишће од жалфије метали у уста и држали. Но болест десни народ у Нишу је у старо време лечио са стрежју. Стреж је народ узимао код кујунџија. Кујунџије — златари стреж су добијали стављајући у воду стипсу и со, што је требало да добро проври. Хладан стреж служио је за прање сребра, а народ га је узимао за прање болесних десни. Али стари лекари за болест десни преписивали су или наређивали болесницима да плачу уста сирћетом помешаним са ситним плавим каменом и сољу, или су место сирћета употребљавали љуту ракију.

Ђунишбуки је прашина у кујунџинским — златарским дућанима, што се за време рада скупља и пада по дућану: по полицама, око врата и прозора. Кад се нека була замучи и не може лако да роди, онда су узимали ову прашину — ђунишбуки, и у води давали породиљи да пије, да би лакше родила. И то је кажу помагало.

Велику — голему болест — *зајаљење* народ је лечио трљањем белим луком, сирћетом и зејтином. Негде су узимали ракију место сирћета. Неки су ову болест лечили топлим средствима и парењем, да би се болесник ознојио. Неки ондашњи лекари саветовали су да се болесницима даје изјутра врућа ракија с медом. А поменути Салча из Београд-махале стављао је на леђа и груди чаше.

Црвени вејар су највише лечили љутом ракијом у коју је растопљена ђевурија — камфор, па се том течношћу стално маже. Неки су у ракију метали барут или ћерамитану и тим мазали оболело место.

Чиреве су лечили привијањем разних мелема, да би сазрели и провалили се. Правили су мелем од меда и масти и привијали на чир. Тако исто привијали су цицвару од црног лука или брашна. Кад се чир провали, привијали су жиловлак — боквицу. За чир и жуљеве као сигуран лек употребљавана је трава „кравље сисе“. У ове траве листови су дебели, и кад треба да се употреби, прво се ољушти танка кожица са листа, тај се лист привије на чир или жуљ и то свега 2—3 пута и болест прође. За чир и друге отоке употребљаван је крин, који се звао „замбак“. Корен и лишће се истуцају и та смеша се привија на чир или оток.

Тврд стомак. Ову су болест лечили пијењем разних горких трава, као што су кичица, линџура и др. које су потапали у ракију, или су ти „разни горчуљаци“ кувани. Поред пијења ових трава тврд стомак су

лечили привидним сечењем секиром, којом се приликом обично говорило, „да се сече крепа“. Болесник се попне на дрво, а други узме секиру и сече по дрвету т.ј. сече крепу. Пошто се засече неколико пута по дрвету тим је свршено лечење. Не сећају се да ли се нешто говорило — бајало при овом засецању дрвета.

Жујица се лечила сувим грождем и жутим шећером, што се туцањем претварало у прашак који се узимао три пута дневно по једну велику кашику. Од ове болести лечили су и овако: Купи се ново неглеђосано грне (лонац) у које болесник преко дана мокри, изјутра се огледа на том грнету и онда мокраћу попије. Тако се чини три до четири дана. Салча из Београд-махале од жутице је лечио пуштањем крви. Болесник седне, а он му дуже времена трља чело, да крв наседне на средини чела, где он бријачем отвори малу рупу. Кад крв пође, Салча је узимао мало од те крви на бријач и спуштао у око, у угао испод капка, прво у лево око, па затим узме још крви и спусти у десно око испод капка.

Болове испод њојаса лечили су горким травама: равеном, линцуром и др. У овим случајевима Салча из Београд-махале стављао је лонац — грне или већу чашу на стомак, те је тим ублажавао болове. У лонцу или чаши паљењем свеће или ма каквим упаљеним предметом створи се безваздушни простор и кад се лонац, мали или већи, или чаша по потреби спусти на стомак, онда се кожа скупи и уђе у лонац. И тако остане извесно време, па се пажљиво лонац дигне и стомак опаше.

Кашљица — *кашаљ*, макакав био, народ је лечио пијењем тејова од разних трава, као што је корен белог слеза, затим корен од коприве, кантариона, подубице итд. Но многи су против кашља грејали ракију са медом и пили, да се загреју и распаре.

Бујук-асиџилек, тако се турским језиком звала туберкула, коју је народ највише лечио пијењем разних трава као и код кашља, затим молитвом по црквама и манастирима, а најпосле су се обраћали оцама за записе-амајлије. Старац Ђ. Ј. вели да су Турци у последње време много пазили на ту болест. И кад умре ма ко од ње, све његово одело и спаваће ствари из те куће палили су у градском пољу или ма где изван вароши.

Пролив, *њонадворица*, *њосирка*, *срчобољ*. Као главни лек за ову болест, што су и неки лекари препоручивали, био је ситно туцан исијот-корен (прашак што се сипа у салеп), који се пије у води 2—3 пута дневно по малу кашику. За малу децу још и мања доза. А најбоље је кад се исијот узима у кафи. Но против ове болести узиман је као сигуран лек чај од траве женетрге — водопије, као и од других трава које се беру о Ивањдану. Као сигуран лек против ове болести узимана су 2—3 сува зрна од афтовине или бурјана. Употребљавано је и ово средство: Наспе се врућ пепео (супрашка) у воду, па кад се пепео слегне и вода избистри, онда се ова вода (цећ) пије помало док болест не прође.

Зайвор. И против ове болести, по казивању старих људи, узимане су разне траве „те да пројури“. Као сигурно средство узимали су од крље (рицинус) по 1—2—3 зрнца крљешчића. Та се зрнца ситно стуцају и пију у води. Но као најсигурнији лек против затвора употребљаван је салисабор. По једно мало зрнце величине пшеничног зрна узимао је болесник у води, и салисабор је имао сигурно дејство.

Бубрежне болести, или кад мокраћни органи не раде добро, лечили су белим слезом. За ту сврху куван је корен од белог слеза, па је тај напиток узиман највише изјутра на празан стомак, а неки су га узимали и три пута на дан. За ову болест важио је као сигуран лек чај од кукурузне свиле. И чај од раставича — коњорепа неки су лекари препоручивали као лек за ову болест.

Убој. На убијено — модро место од удара или кад неко падне па се осакати и убије руку или ногу, привијан је ситно истуцани црни лук. Ако је убој велики, на убијено место стављана је свеже одрана кожа.

Красће по телу лечене су травама. Траве што се беру о Ивањдану потопе се у љуту ракију, па се том ракијом мажу красте. Но као врло сигуран лек сматрало се скувано орахово лишће у води, у којој се болесник купао. Купање се понавља 5—6 пута. Неки су само потапали орахово лишће да се раскисели, и кад вода готово поцрни, болесник се у њој купа.

Од уједа бесне животиње лечили су се сечењем жила под језиком. То су радили људи вешти у том послу оштрим бријачем или сребрном паром. Против беснила лечили су се златном бубом. То је позната мека преседласта буба која се хвата између Ускрса и Ђурђевдана и осуши. Кад некога уједе бесна жовотиња, ова се буба стави у шољу са љутом ракијом, где постоји извесно време, па се потом да уједеном да је попије са ракијом. Убрзо пошто је ово урадио уједени ће „да промоча крв“, што је знак да се излечио. Против уједа узимани су записи од оце, или од другог, који је давао записе.

Ревматиз-костобол, лечили су највише грејањем и парењем врућим предметима или купањем у врућој води. Неки су и костобољу лечили купањем у топлој води, у којој је кувано орахово лишће. Оболили су пили трипута дневно и топал чај, који се добија кад се помеша лишће или корен од жиловлака — боквице и од црног дуда¹⁾.

Падаћа болесџ. Старац Ђ. Јанковић причао ми је да се ова болест најсигурније лечила једном кости из печене прасеће главе. Само није сваки знао коју кост треба извадити и употребити. То је знао само неки Љуба, који је био доцније кмет Општине нишке, али он није хтео никоме да каже. За ову болест као сасвим сигуран лек употребљавали

¹⁾ За ову болест као и за општу малаксалост прибегавало се познатом: *да га гази мечка*. Кад наиђу Цигани с мечком, болесник легне на земљу потрбушке, а Циганин наведе мечку те га гази — тапка по леђима. За ово се плати по погодби. (Длаку од медведа употребљавали су за кађење против страха).

су полне жлезде од видре (мужјака), које су печене на жару и тако спремљене даване болеснику да их поједе, али да не зна шта једе. И за ову болест узимане су амајлије од оца. А хришћани су се обраћали црквама и манастирима и очекивали помоћ и спасење — исцељење — у свештеничким молитвама.

Болесѝ која личи на неки стѝрах или нервозу. Болесници су то стање описивали „као да им нешто игра под појасом или испод ложичице“. У турско време у Нишу за ову болест је употребљавана мумња, лек који се куповао код неких Грка, Турака и Јевреја. Сада тога лека, како каже један старац, „нема“ у Нишу, али се може набавити у Скопљу. Црн је као угаљ и по мало се пије у ракији.

За разне (унушрашње) болесѝи био је познат лек који се правио од чистог црног вина, тамњана, сумпора и нишадора. Од овога лека болесник је пио изјутра по једну малу чашу. Неки су место црног вина узимали чисту комову ракију. Према казивању старих људи за овај лек требало је узети оку вина (или ракије), литру тамњана, литру сумпора и једну шаку нишадора.¹⁾

Влад. М. Николић

Résumé. — *La médecine populaire à Niš sous la domination turque.* Selon les renseignements recueillis auprès des gens les plus âgés, l'auteur nous décrit la médecine populaire à Niš pendant la domination turque. L'introduction nous fait connaître qu'à cette époque il y avait toujours dans cette ville un „médecin“ qui s'y était égaré et qui s'y arrêtait un certain temps — pour repartir ensuite plus loin. C'était soit un Grec, soit un Juif, un Turc ou un Français. Certains s'y établissaient pour assez longtemps et exerçaient la médecine bien que la connaissance de cette science leur manquât. A côté de ces „médecins“, il y avait des vieillards et des vieilles femmes qui étaient connus comme „médecins populaires“ et qui excellaient à guérir avec des plantes et avec des remèdes dits „de bonne femme“, parmi lesquels l'auteur cite tous ceux qui étaient spécialement en usage.

Dans les lignes suivantes, l'auteur expose la façon et les procédés du traitement: de la fièvre, des maux de têtes, des maladies des yeux, des oreilles, de la bouche, des reins et des poumons, du mal de dents, de l'érésipèle, des divers ulcères, de la jaunisse, des toux, de la tuberculose, de la dysenterie, du rhumatisme etc. La description fait ressortir que les remèdes étaient préparés pour la plupart avec diverses plantes, à côté desquelles on employait encore certains autres moyens: tels l'écorce de quinine, le camphre, le sel ammoniac, l'oeillet, le soufre, la cannelle etc.

¹⁾ Скрећемо пажњу на неколико рецепата из *Зборника* Димитрија Кратовалије, који су оштампани у књизи Д-ра Јована Хаџи Васиљевића: Просветне и културне прилике у јужним српским областима у XIX веку (37 књига Друштва св. Саве) на стр. 240—241.

Из народне медицине са Огулинског Кордуна

По народном схватању у овоме крају, *грозницу* је лако ижљечити. Ако је обољело чељаде близо текуће воде, те кад осјети ону дрму, језу од грознице, да ће га ватати, ваља му одма' скочити у воду и одма' изаћи из воде, па онда како вода тече и исплаче чељаде, 'нако и грозницу са болесника однесе и више се не повраћа.

Добро је бјежати кад осјетиш језу од грознице. Ако баш не м'еш лећати, а оно иди, како већ мореш, бржијем кораком, али тако, да се сав од зноја осапунаш и у голу воду створиш, па се у такоме зноју и грозница изгуби, некако спане и више се не повраћа.

Тако исто, пред чим ће она дрма од грознице болесно чељаде попасти, треба одма' да пије и да се напије црнога далматинског вина, па ће се у томе скроз ослободити грознице и неће му се никада више повратити.

Када почне она дрма од грознице, тојест пред чим ће она 'ватати чељаде, улије се у стап воде, па се са стапајачом мете и рече се три пута: „Кад се од ове воде масло заметнуло, онда и моју Милицу¹⁾ грозница у'ватила“. У ма', послјије овога, ненадно се болесник том водом полије, да се препане и грозница оде, па се већ нигда не поврати.

Против *јекџике* ваља стући жив буков угљен у прашину, па на вр'у ножа заграбити тога угљена, те усуги у жлицу варенике и попити. Ово се узима јутром наше срца, па тако кроз три неђеље дана.

Ко је *јекџичав* једе мед, па мед са 'реном или зимском ротквом. Многи траже чисто маслиново уље и пију три пута на дан по чашицу. Неки варе пелин и пију по три пута дневице прије јела, кад је празан желудац, а неки опет пију своју мокраћу.

Од *кашља* и *јекџичавости* ваља уватити змију, одсијећи јој главу и бацити, те за рогужицу одрезати змијењег тијела, ће је најједрија. Тај се комад змије добро очисти и опере, на ражњић натакне, па се примакне к ватри и пече. Змија је свака оправна, дебела, па пазе на сваку кап њене масти, да је ухвате у какву чаницу. Послије намажу мало на крив и дају болеснику да поједе, али му се не смије рећи

¹⁾ Рече се име онога, кога хвата грозница.

о шта је тај лијек приправљен. Већ му се рече, да му је то врачар послао, те кад то поједе, да ће оздравити. Маст од змије је тако јака, да кад је ставиш на длан, већ за часак прође кроз длан и прокапне на другу страну. Тако кад болесник једе маст на круву, веле, да му пролази кроз читаво тијело, а најприје кроз бијелу цигерицу (плућа), те их лијечи и замлађује и нова цигерица израсте.

Од *жуџице* треба узети врешку балегу, из ње исциједити ону воду и пити је.

Кад *сїане вода чељадеџу* пријеки је лијек да нагрне у пекву (сач) буковог жератка, или још боље церова као најјачег, па се на њ успе тако у шаци боровице. На тој жари болесно чељаде добро напари доњи дио тијела и одмах ће му бити лакше: нагомилана вода одлази.

Мрамор из пећине, оне мале заметке, као што се тревљава у пећини Јанковића Стојана на Садловцу (Срез слуњски), одврће народ, па који шупаљ треве, попут какве цјевчице, носе га кући, те веле: ако наступи на чељаде *грлица* (каква била грлобоља), добро је пити воду кроз ту мраморну цјевчицу, па 'нда грлица у ма' прође, кандаби је руком однио.

Кога напану *йроџисли*¹⁾ треба припремити сиров колач од кукурузна квасца, хрена и остике (сирћета) па се привије ће су протисли и оне у ма' одумину. Ако ли протисли пређу на другу страну, онда идеш са истијем завојем за њима те морају престати.

Од протисли добро је колико можеш сркати истопљену врућу сланину, или се она смјеша са медом, или реном, те и од тих лијекова прођу протисли.

Од протисли ваља узети добру руковет кетенова (ланена) повјесма, па га у врелу воду спуштити, да га неколико пута кључ пребаци, онда се извади, па колико болесник може вруће поднијети, облажу се тијем повјесмом протисли.

Ако *йану леђа*, најбоље их је парити сијенским тринама. Има постаријих жена, које умију трењем и стресањем обољелог чељадета да направе леђа, али је то тешко изнијети. Мјесто сијенскијех трина добар је *нанос* испод кућног прага с нутарње стране, који се угрије на ватри у пекви (сачу) на огњишту, па замотају у крпу нанос и шњиме паре леђа. Исто тако за парење леђа грију говећу балегу или циглу.

Кад се *око наџруни* вади се трун језиком. Изврћу се веће. Кад се трун опази, лизне се добро и извади језиком. Неки, када виде трун у оку, изгрћу га полагаано чистом крпицом јали рупчињем који се пре-

¹⁾ У запалењу поребрица или плућа.

савије. Такође је добро да чељаде са натруњеним оком гледа и трепће у води све дотле докле трун не испане.

Кад *боле очи* треба, да се одрежу неколике кришке земичке. Увече, кад се иде лијегати, умоче се у варенику, те на свако око, кад се зажмури, метне се по један колотурић, а тако и са обе стране на слијепе очи, па се са чистијем рупцем привију и притегну. Од тога благог и ладног облагања ватра одумине. Очи оздраве.

Добро је болесне очи раним јутром умивати и испирати јутарњом росом са најчистијих травка.

Малој дјечи замуза мајка својим млијеком болесне очи.

Болесне очи облажу са леденом крпом од чистог и понашаног рубенчета, најбоље кетенова (ланена). Крпа се умочи у ледену воду, добро се оцеди и на очи ставља. Кад се крпица упари, понавља се опет исто.

У болесне очи добро је по неколико капи чисте шљивовице (ракије) канути, па ће оздравити.

Испеку бјеланце од једнога или два јаја, стуцају, налијепе на чисту ланену крпицу и на болесне очи привију. Тијем се очи ижљече.

Кад *уво боли*, држе Кордунаши, да је најбољи лијек *витиљ*. Реку: ено, држе му витиљ, сигурно ће му боље бити. Витиљ се савија у прилици тратура (лијевка) од домаћег платна, које је лако челињим воском навоштено. Тањи крај витиља, који је такође шућал попут какве цјевчице, меће се у уво. Под витиљ и уво стави се каква посудица с водом, да сва нечист из ува и од витиља пада у воду. То чине да се болесно чељаде не упрља. Кад изгори витиљ, разлажу по оним отпацама из ува, од чега је настала болест, те могуће је и црви било, који су од витиља угинули и виде се у води.

Кад се припреми, како ето спада, запали се витиљ са ширег краја, тако да дим у уво улази и сваку маћу извлачи.

Увобољу још паре и разгријевају сувим крпама, рупцима. Осим тога улијевају у болесно уво узмачена једећег уља, а добро је уциједити оног сока из чуваркуће у болесно уво.

Од *врашобоље* треба оврућим једећим уљем добро натрти врат, особито вратне жиле, па чим сувим замота се врат, као вуненијем рупцем, те у ма' лећи у кревет, утоплити се, изнојити добро, и болести нестане.

Кад жену *сиса заболи*, треба је црљеном свитом обуватити и свезати. Онда је полагацко згулити, отићи ће се дрва стрпавају те натрпати у онако завезату свиту колико год може стати клипа. За тијем се у мах тај завежљај баца у ватру, па како то пламен брзо обувати и уништи, тако на ма' и бол сисе одумине и прође.

Када младу жену заболи сиса и надме се, треба настругати мезгре од зовике (базге) или од бијеле липе и сварити у вареници. С тијем лијеком, у колико може вруће држати, облаже сису, па бетег брзо прође, јали, ако се застарчило и затићило, онда ће ђубар (гној) провалити из сисе, те за неколика дана буде жена здрава.

Обично је мезгра од љетораста најбоља, вањску корицу од базге огулиш, сађељаш, онда оно испод ње је мезгра, коју настружеш од себе, а ђељати или гулити је не ваља никако. Мјесто мезгре узима се купусно лишће и вари у вареници.

Кад *боле ноге*, треба их намазати с масти дивије мачке, па ће болест на ма' отићи. Маже се низ тијело (ноге), озго доље с прстом до малоба.¹⁾

Жуше красће лијече на више начина, од којих је вриједан спомена овај. Запали се боров луч, нада њ наднесеш на шиљку или пињуру (виљушки) натакнут режањ сланине. Та се сланина топи тако, да пада кроз пламен и сацијећује се с луча онако огарављена у подмакнуту посуду. Кад се маст охлади, мажу се њом, прстом до малоба, красте, највише дјечи на глави, ушима и по лицу. И тако од два три пута, што се намажу, оду красте, канда их није ни било на чељадету.

Од јаја пеку бјеланце, док не пусти маст; онда, кад се олади, мажу се красте прстом до малоба. Овако лијече највише дјecu од краста по глави и лицу. Чува се, да та маст не дође у око дјетету.

Кад се божићна цицвара вари на самотоку од божићне печенице, па кад се истави и стиша, онда плива маст по вр'у цицваре. Разумна планинка скупља ту маст жлицом и остави у кући, те кад коме у болести затреба, пружа се пре'душу болеснику, особито који болује од краста, то је пријеки лијек (за мазање).

Ако су кога *напали лишајеви*, треба их мазати пепелом од сагореле које ствари, која исто онако стоји, као док није била изгорела. Маже се прстом до малоба, говорећи ову басмицу: „Лишај њива, пеп'о сјеме, пеп'о лишај затра“. Или: „Лишај поље, пеп'о сјеме, сјеме њему затрло“.

Против лишаја узме се зипта (зифта) из луле, па се по лишају на капље и добро нацваче, па лишај, како је доша', 'нако и оде с чељадета.

Кад шваља *убоде ѿрси* иглом, најбоље је да га умаче у врелу воду. Ама то умакање мора брзо ићи: што брже умаче и вади, брже ће јој прст оздравити.

За *рану*, кад се ножем пореже, треба метнути зерицу свињске масти на жеру (жератак, жеравицу), па се на том добро рана напари.

¹⁾ Прсту до малоба даје се велика моћ у лијечењу.

После тога крв стане, замота се чистом вуненом крпом и за неколико дана зацијели, ма канда је ни било није.

Кад се чељаде пореже или посијече, треба на рану насути и привити сатреног дувана (драјера) и замотати чистом крпом, те докле завој сам не спане, не превија се више. Дуван изгори рану и она брзо зацијели.

Још је боље лијечити рану петролејем, вели мајстор Јовасало Бубало из Заклопаче. У мах, каже, како се посијечеш, полије се рана петролејем, још се намочи чиста крпича у петролеју и привије на рану. Крв се устави, рана зацијели толико те на ма' можеш за браву и даље радити. Мајстор Јовасало вели, да је толико пута лично на себи прокушао тај лијек с петролејем. Сваки пут се тако сретно испомагао.

За већу рану најбоље је наћи пушњаке¹⁾ (прадавац), гљиву што се у јесени по курузиштима налази, онијем прашком из ње се напуше на рану и привије па рана зарасте. Пушњак рану ижљечи. Добро треба чувати очи од пушњака, јер не дај Боже да дође прашак од пушњака у очи, чељаде би остало без очњег вида. Они, који издају, скупљају пушњак у јесени и остављају, па да га за случај потребе имају при руци.

За тешке ране од разних убоја пече се и привија кајгана. Под кајганом веле, да рана брзо зарасте. Таковом чојку, ако оће послје да застрани, среташ га: „Пази се, јер ће ти требати још кајгане!“

За рану праве мелем од зејтина, смоле и козјег лоја, па се врућ привија на рану. Ако у рани има какве нечисти (гноја) мелем тај извуче, истисне, те рана на чељадету зацијели.

Мелем, спреман од масти дивје мачке и борове смоле, пријеки је лијек од отворене ране на ноzi. Пред мијењањем мелема, сваки пут се рана мора добро испрати с млаком водом из девет каменица.

Мелем за ране, за извлачење и чишћење од гноја, прави се од овије' седам ствари: лоја, сланине, уља, смоле, воска 'челињег, меда и нетопљеног масла. Само праве видарице умију овај мелем припремити. Оне знаду мјеру, колико се смије узети од тије' седам стварчица за прављење тога мелема.

Кад се *ојече йрсѝ*, притече се к ватри и говори: „Ватра у ватру, месо у месо“. Тако ватра ватру извуче, а опекотине нестане.

Кад се чељаде *ошури* врелом водом, лукшијом, свињењом мењом, комом из ракијског котла и др. добро је изгоријел засути просенијем брашном, или обложити листином од купуса. Ако се зими деси, онда се облаже киселијем купусом. Ако ли је ошурено стопало или длан од руке, најбоље је забурити га у кисело млијеко, па и полијева се опе-

¹⁾ У Вука, Срп. Рјечник, стр. 641 стоји: пухара, пуша, гљива, eine Schwamm = Arb, genus fungi. Кад се осуши и притисне, прах се из ње пуши (Стр. 642).

котина киселијем млијеком. То се чини за први ма', док се ватра бар унеколико не ублажи. Послије се опржотине лијече. Мажу их чистим уљем, перцем које је само отпало, па се привије трава језичац. Мјесто уља употребљава се младо нетопљено масло, а као најбоље за лијек сматра се иванданско масло. Маже се прстом до малоба, озго па доље низ тијело. За мазање уљем најбоље је узети перце које је само отпало од кокоши, туке, гуске или патке.

Неко *уствавља крв* са паучином. Ама стари људи кажу, да паучина од сваког паука није добра за лијек, па се рана може растровати.

За устављане крви наструже се шарпије од чистије гаћа, боље с ланена рубичета, па се стави и чврсто привије на рану, те се крв устави.

Још се крв уставља са умоченом у људску мокраћу машином од здраве букве, не од старе и гњилобне.

Крв се устави, кад ко умије да напипа пресјечену жилу, па се та жила нешто повише чврсто стегне при тијелу, да крв из ране не може да цури.

Бешјешника кућају у кући крај огњишта за отворене баце. Вода се припреми овако: узмачи се, у њу се баца девет комада усијала гвожђа и три букова угљена. Ако који угљен цвркне и потоне, знак је, да је чељаде подречено, те с Божјом помоћи то му је купање сигуран лијек. Вода се иза купања пролије ће се дрва истрапавају, па како се дрва цијепају и сваки даном бива и' мање, 'нако и тог бетега, урока, нестане с чељадата.

Ако се болеснику носи каква понуда, нарочито ракија било из дућана или биртије, па ако се сrete какво чељаде јако, здраво, наочито, пружи му се боца и понуди да проба пиће. Сматра се да ће та понуда болеснику бити сретна и да ће оздравити. Биће онако исто јак, здрав и наочит, као и чељаде, које је прије њега кушало његову понуду.

Не ваља се зовику (базгу) ложити на ватру, јер ће те болети зуби. Ни жлицом не ваља гурати у ватру, јер ће болети зуби.

Петком ваља нокте обрезавати па неће бољети зуби.

Када зуб у сну од боли вадиш, па ако те рана боли, умријеће ти неко од ближег рода, бољећи (за којијем те срце боли); ако ли рана не боли, умријеће неко од даљег рода, јали рођак у селу, који ти није бољећи.

Ако дјетету никне зубић прије из горње вилице, онда, веле, неће се то одигнути, неће живјети. Или, ако и живјело буде, неће ни у чем имати праве људске наваке.

Међу оцем и матером не ваља се дјетету лежати, јер ако оболи неће оздравити.

Не ваља се маломе дјетету сједити на прагу, јер се јако зацењује, чини ти се, да се ни повратити не ће (од грчевитог плача).

Кад дијете бере млечику, буде брадавица, ђе год пане оног млијека.

Кад трудну жену мори љутина, веле, да јој чедо под појасом има велике косице (власи).

Јаје које је снесено на Велики петак треба прије сунца на Ускрс мало прокувати (тек да је само мало прогрушано) и попити; па те неће љутина морити.

Не ваља сажвакати јело, на прилику: печење, 'курузе, љешнике, орасе, крив и др., па тијем питати дијете; јер ће га грижа попасти.

Кад ко на кога мрзи и зло му жели, треба га пропуштити кроз два мућка. Још се обадва мућка завежу у крпицу и метну ће дим удара, па 'нда ће тај оболети — дигнуће се по њему као јаја *клобуци* и *џришџеви*.

Манојло Бубало Кордунаш

Zusammenfassung. — *Volkshilfsmittel im Ogulin-Kordun.* Der Verfasser schildert die alten Heilmethoden, die man bei verschiedenen Krankheiten im Ogulin-Kordun, einem Gebiet nächst der Stadt Ogulin in der Banschaft Kroatien, anwandte. In diesem Gebiet behandelte das Volk die einzelnen Krankheiten mit den allerverschiedensten Mitteln. So verwendete man beispielsweise als Heilmittel gegen Tuberkulose: gekochte Milch, in die man verkohltes, zu Pulver zerriebenes Buchenholz getan hatte; vielfach auch mit geschabtem Rettich oder Kren vermengten Honig; aber auch einen aus Wermut bereiteten Tee usw. Bei Seitenstechen behandelte man die schmerzende Stelle mit einem aus Maisteig bereiteten Pflaster, oder man legte Umschläge auf, durchtränkt mit einem Wasser, in dem man vorher Lein gekocht hatte, und das dann kalt gestellt worden war. Erkrankte Augen wurden mit Umschlägen aus Semmel, eingetränkt in Milch, oder mit Umschlägen aus gebratenem Eiklar behandelt; oder man wusch erkrankte Augen mit Morgentau, den man von gewissen Kräutern oder Blumen gesammelt hatte, u. s. w. Die Grinden beschrich man mit einem Fett, das man beim Braten des Specks in ein kleines Gefäss abtropfen liess, oder mit der Salbe aus gebratenem Eiklar. Die Flechten betreute man mit der Asche irgendeines verbrannten Gegenstandes, oder man bestrich ihn mit der Tabakschlacke, die man aus der Pfeife geschabt hatte. Hieb oder Schnittwunden betreute man mit Tabakstaub oder schmierte sie mit Petroleum ein. Bei grösseren Wunden wurde ein Pulver aus gewissen Schwämmen hergestellt, man behandelte sie aber auch mit verschiedenen Pflastern, die aus Oel, Talg, Harz oder aus anderen Dingen bereitet wurden. Am Schlusse seiner Ausführungen, erwähnt der Verfasser eine Reihe von abergläubischen Vorstellungen, die mit der Volksmedizin in Beziehung sind.

Лична имена код Срба

Покушаћемо на овоме месту да изнесемо и протумачимо лична имена код Срба, на основу извора, литературе и наших проучавања у народу. О презименима и надимцима овде неће бити говора.

Лично име претставља природни облик ословљена лица. Оно је његово више него икоје друго помен *prorgium*, јер му је дато када је први пут у живот ступило, и то презиме рођењем, а име вољом родитеља или особе која је позвана да то учини, односно кума. Оно му остаје за цео живот, докле су друга тек доцније узета, па долазе и одлазе а и казном могу бити одузета. По Т. Маретићу, име је код Срба „оно како кога зову по њему самом.“ По нашем Закону о личном именима, име је дефинисано овако: „Име у смислу овога закона је трајна ознака, којом се физичка лица међусобно разликују.“

Код свих народа на свету, и у прошлости и данас, констатовано је веровање да име чини важан део човека, да је то, у неку руку, његов дупликат. Оно је попут имена Божјег човеков *alter ego*, његов еквивалент.

Давање личног имена је легитимисање новорођенчета; на тај се начин оно уводи у домаћи култ и домаће мистерије. Кум је чаробњак, јер зна које име треба дати детету; он очевидно има везе са хтоничним силама и сам има хтоничан карактер.

Да зли духови не пронађу дете и да му не нашкоде, журно му се по рођењу даје име на знамењу. Кома се деца не држе, он ће брзо дете крстити. Осим тога напустиће крштено име и зваће дете надимком. Ово знамење и поновно надевање имена уз крштење и давање по трећи пут неког произвољног имена чини се једино да се заварају демонске силе, које би детету могле да науде. Овако са напуштеним кршеним именом демони не могу знати где је то дете. Колико нам је познато, у редовним приликама, кад се деца држе, код Срба се дете крштава кад му отпадне пупак. То бива обично између седмог и десетог дана по рођењу. Аналогно томе, у Индији су у старо време надевали детету име десетог дана по рођењу, јер догле траје, по њиховом рачунању, и нечистоћа. У Аустралији детету дају име кад оно прохода; у особитим приликама, као што је ступање у зрело доба, додају му нова имена.

Сем тога, отац и мајка зову се новим именима по детету све док се друго дете не роди.

Народна имена

Код Срба, у неким крајевима, постоји ред при давању личнога имена у извесним случајевима. Тако, у Тимоку и у Бачкој, ако се некој жени рађају све женска деца, а жели да има мушко дете, последњем рођеном мушком детету она даје своје лично име, верујући да ће после тога родити мушко дете. Ако рађа све мушку децу, па је рада имати женско, последњем рођеном мушком детету мати даје име својега мужа, тј. оца детињег. Верује се да ће тада родити женско дете. На Косову Пољу, коме се не држе деца, незадојено новорођенче износи на раскрсницу и ко наиђе путем узима се за кума. У већини случајева таква деца добијају име Историја, што долази од речи истурити (дете). У Бољевцу, у наведеном случају детету надевају име Најден, Вук, Живојко. Ово због тога што се верује да онај који наиђе, намерник, доноси срећу. У Јужној Србији у наведеном случају код Срба, детету дају име Најден. Код Бугара у Бугарској постоји исти обичај. Верује се да ће дете са тим именом бити заштићено од свих немани, самовила, вампира, злих духова; чак се верује да су заштићени и сви присутни.

У Славонији и Херцеговини деци се најчешће дају имена кумова. Сем тога у обичају је да се даје име дедино, односно бабино, или какво друго из фамилије. Неки дају име оне особе која је најпосле у кући умрла или се удала. Ако често деца умиру, онда им се надева очево или мајчино име. У споменутом случају надевају се и имена: Станко, Стана, да би смрт стала; или Живко, Живка, да дете живи. Сем тога, у обичају је да се изабере какво ружно име и даде детету, да се на тај начин смрт заплаши. У Средачкој Жупи, када се деца не држе, задњем новорођеном надевају име Станко, Стана. За кума се такође узима особа која има исто име. Крштење се обавља на камену станцу.

Уопште, у свима крајевима код Срба, првенцима се надевају имена предака, деде и бабе. Али, у Малешеву, док је деда жив, унучету не надевају његово име, због веровања да се два једнака имена у једној кући не трпе (да не би деда умро). Исти је случај и код Арбанаса у Јужној Србији.

У нашим народним песмама посмрче се спомиње под именом Најден или Посмрче, а у нашим народним приповеткама каткад се наиђе на лично име Нерођен. Ово се име даје деци која су рођена после извршене операције над породиљом. Легенда прича да је чувени римски император Цезар добио на тај начин своје лично име.

У Јужној Србији, ако се жени рађају све девојке, да би се пре-кратило рађање женске деце и да би се после тога родило мушко дете, новорођеном последњем женском детету надевају име Доста, тј. доста

се родило женске деце, време је да се роди мушко дете. У многим крајевима код Срба, у наведеном случају дају се имена изведена од глагола стати, као: Станица, Стана, Стоја, Стака, Стануша, Стамена, Стојанка, Стојана и слично.

Код Срба муслиманске вероисповести дете добија име оца или матере, или кога је најближе својте. Затим, даје се име детету и према ономе месецу или дану када се оно родило. У народу се каже да је дете „изнело име на себи“. Тако, ако се дете роди у месецу рамазану, мушкоме се надева име Рамо а женскоме Рамиза. Када се роди дете у месецу мухарему, зове се мушко Мухарем а женско Мухарема. Рођено дете о Бајраму, мушко добија име Бајрам а женско Бахрија и томе слично. У давању имена код муслимана у Босни и Херцеговини постоји интересантан обичај. Наиме, ако се укућани не могу сложити како да се надене име новорођенчету, позову хоџу да му он надене име. Тада хоџа узме маказе и комадић папира те папир разреже на четрдесет једнаких делова. На сваком делу папира напише по једно име, па све папирће стави у фес. Папире у фесу добро промеша, па фес принесе мајци детињој да она извуче један папирћ. Написано име на папиру, који извуче мати, даје се детету. Вредно је споменути да има народних имена код наших муслимана која су се задржала из преисламског времена, и надевају се деци све до данашњих дана. Да споменемо само позната имена Бисера и Златија.

Интересантно је споменути да је код Лужичких Срба у XIX столењу дете добијало најпре једно име, а после извесног времена надевало му се и друго. Сем тога, при давању имена постоји нарочити ред. Тако, ако се отац зове Матеја, тада први син добија име Ханзо, други Матеја, трећи Јуро, четврти Кито, пети Мартин, шести Лобо (Богољуб). Ако се отац зове Јован, први син добија име Матеја, други Ханзо итд. као што је то већ наведено. Ако се мати зове Ана, тада се прва кћи зове Марија, друга Ана, трећа Мадлена, четврта Лиза, пета Криста, шеста Војтија (Доротеја), седма Воршула (Урсула). Ако се пак мати зове именом Марија, тада прва кћи добија име Ана, друга Марија итд. као што је споменуто.

Код Срба, када се деца не држе и умиру, последњем које се роди, ако је женско, треба дати име Живка, Трпена, Трајана и слично, док се мушкоме даје име Живко, Трпен, Трајан и слично. У наведеном случају код Лужичких Срба даје се деци име, мушкоме Адам, женскоме Ева. Таква се имена дају јер се верује да ће дете са тако наденутим именом имати живота. Сличан обичај постоји и код Грка.

Бливанци добијају код Срба обично имена која имају исто почетно слово. Код Јужних Словена у многим крајевима је и данас обичај да се деци надевају имена покојних предака. То се чини из веровања да је на тај начин велики додир између новорођенчета, као живог рођака, и умрлога претка. По народном веровању умрли претци интересују се

за све што се у њиховој породици међу живим дешава. Од њих се мора добити одобрење за разне промене у породичним односима. Тако, добијајући име покојнога претка новорођенче долази у везу са прецима приликом уласка у живот, и на тај се начин испољава жеља да се наследе особине покојнога претка. Слични обичаји постоје код Руса и Немаца. По поузданим писаним подацима зна се да је такав обичај постојао у IX столећу и код Лонгобарда а свакако да је постојао и код старих Словена. Најзад, овакав начин давања имена врши се и из веровања у поновно рођење и из жеље да се не заборави успомена на умрле претке.

У средњем веку је код Срба сваки појединац имао четири имена: име оца, братства или села и племена. Овај се обичај одржао код Јужних Словена у крајевима где је још добро очувана племенска организација. Сличан је обичај постојао и код старих Грка. О томе се говори у Илијади, када Агамемнон даје упутство Менелаусу: „Сваког човека именујући по племену с очевим именом. Свакоме част указујући не преузноси себе отмености.“ Северни Арбанаси XIII, XIV и XV столећа имали су, по правилу, два имена. Прво беше хришћанско, ретко старо романско, или народно; друго је име обично име племена или села, ређе какав апелатив, као мали, црн и слично.

Пада у очи да код Срба у средњем веку сеоски попови имају народна имена. Да споменемо само Дечанску повељу, у којој попови имају највећим делом само народна имена а не црквена. Тако се спомињу поп Богдан, Борислав, Доброслав, Градислав, Мирко, Обрад, Смил и слично. Једино на поговорима у рукописима средњег века свештеници имају, поред народних, и хришћанска крштена имена, као нпр. презвитер Василије, звани поп Драгољ, или презвитер Ђорђе, звани поп Радослав. У једној повељи из 1434 године од десет попова у Новоме Брду седморица имају народна, а тројица црквена имена. Тако је било и међу римокатоличким клирицима у Далматинском Приморју, који су имали делом српска, а каткад и арбанашка имена. Исти је случај био у средњем веку и код Руса и Немаца. Када се зна да свештенички сталеж данас није наследан, изгледа обична ствар ако се међу свештеницима не сусрећемо са црквеним именима. Али, у средњем веку код Срба, по разним законским прописима, син попов, ако књигу не изучи, губи сталеж и три наследне њиве које има као поп у државини. Попови су пак највише били у додиру са црквом и богослужбеним књигама, па ипак, није било у средњем веку тако много црквених имена. Код монашких имена се не срећемо са народним већ искључиво са старозаветним, новозаветним и са светачким именима из календара. Па не само да су свештеници имали народна имена, већ су их задржавали и црквени великодостојници: епископи, архиепископи, па и патријарси. Безброј је случајева код свештенства у средњем веку где су појединци имали по два имена: уз црквено и народно име као главно.

Као што је у науци истакао Ст. Станојевић, лична имена у српским средњевековним споменицима не могу се ни у ком случају узети као подаци на основу којих се може поуздано обележити народност дотичне особе. У прилог томе говори чињеница, што је у средњем веку чест случај код Срба, да отац носи српско име, син страно: отац Прибоје, син Балдвин. Затим, има случајева да отац носи српско име, син страно, унук страно; или отац страно име, син српско; или дед страно име, унук српско; дед српско, унук страно; или отац српско, син страно, унук српско име. Најзад, има случајева да отац носи страно име, син српско, унук српско; браћа, један српско име, други страно. Сем тога има случајева да отац има страно име, син хришћанско, а унук српско. Та је мешавина могла настати услед женидбе, или услед моде у давању личних имена, која је владала у томе погледу и у средњем веку као и данас, затим путем књижевности са Запада, крсташким војнама, трговачким везама, великим ратничким најездама на Балкану разних завојевачких народа, етничким струјањима становништва у земљи и са стране, печалбарством, страним колонијама у српским земљама, где се нарочито истичу колоније Саса рудара.

Пада у очи да се код Срба у средњем веку налазе разноврсна народна имена. То су пуна старинска имена, са којима се данас ретко, или никако, не срећемо. Та су пуна старинска имена сложена од две речи, као Доброгост, Јарослав, Радобрат, Славомир, Соровој, Хвалислав и слично. Али су многобројнија краћа имена, у којима је друго име замењено неким наставком, као Божиша, Богоје, Рајко, Твртко, Храниша и слично.

Код Срба у средњем веку жене имају такође народна имена, као Бјела, Велислава, Милица, Мирослава, Радача и слично.

Изнели смо у којим се случајевима дају имена Живко, Живка и да су та имена веома распрострањена код Срба. У средњем веку су она такође била у обичају. Имена су дошла од глагола живети. Затим, имена Станко, Станка, Стојан, Стојна и слично, од глагола стати, етимолошко значење станем. Ова имена имају смер да умирање и болест код деце стану. Лична имена Трпен, Трпена, Трајан, Трајана и слична, дошла су од глагола трпети, да буде дете трпено, да га зли духови и демони не гоне са овога света. Сличан је случај и са личним именима Трајан, Трајана, што долази од глагола трајати, да дете траје, да постоји, да буде живо. Лична имена Растко и Растислава, долазе од глагола расти. За св. Саву Теодосије каже „И нарикоше име њмоу Растъкѡ, и оубѡ и зѡкѡ о господи добрѡ богуѡ възростѡ“. Можда је Растко Намањић добио своје лично име по угледу на великоморавског кнеза Растислава.

Као у прошлости тако и данас код Срба има велики број личних имена изведених од глагола који имају значење радости, славе, господства, слободе, лепоте и слично. Ова су имена заступљена у свим српским крајевима. Срећемо се и са личним именима која су изведена од глагола

који значе несрећу, јад, тугу и слично. Она се дају деци обично после неке несреће у породици.

Код средњовековних Срба, па и у данашње доба, за време ратова у обичају је да се деци дају лична имена која указују на ратно стање, као Ратибор, Ратко, Ратна, Бојна и друга. Код Немаца од најстаријих времена постоји сличан обичај. Код њих има велики број имена која потсећају на бој, јунаштво, плен, оружје и слично, као Хадвига, Херлинга, Хелонза, Хермина, Херберга. Овај обичај постоји код Чеха (чешко лично име Лудмибора) и код старих Грка, за које наводимо само лично име жене Хекторове, познате Андромахе, које је у обичају и великој моди и код данашњих Грка.

Заштитна имена

Велику и важну групу народних имена чине заштитна имена. Ту на првом месту долазе лична имена по животињама и птицама.

Заштитна имена по животињама и птицама. — Попут мађиске моћи многих ствари, животиња, биља, неких људских радњи, делања и слично, дају се лична имена одговарајућих објеката, да би послужила као заштита. Тако, код Срба, како у средњем веку тако и у данашње доба, дају се врло често у свим српским крајевима имена изведена од основе вук: Вук, Влк, Вукша, Вукашин, Вукосав, Вукан, Вукас, Вукмир, Вукота, Вуча, Курјак, и слично. Женском детету даје се име Вучица. Познато је да је лично име Влкан у Босни било врло често у средњем веку па и данас. Сва се ова имена дају у духу појединих наречја, а најчешће слабуњавој деци, у случајевима када се некој жени не држе деца. Има крајева где се гледа да и детињи кум има име изведено од основе вук. Ова су имена дошла попут имена животиње вук, курјак. Вук Караџић добио је име због веровања да вештица не сме на вука, пошто је његовим родитељима умрло пре него што се он родио петоро деце. Вук је митолошка животиња, а име вук служи као апотропајон, хамајлија. Имену је задатак да зле духове и демоне фасцинира. Овде у борби против злих духова и демона игра улогу нека већа сила, мађиски дејствује на зле духове, демоне, зле очи, вештице и сличне немани. Спомињемо и проблематична доказивања неких научника који тврде да је код Срба у старини постојало старинско, териоморфно божанство у вучјем облику, које је имало своје празнике, своје култове, легенде, и коме су приношене људске жртве; једном речи да је вук српски тотем. Отуда би излазило у неку руку да се име завештава томе божанству. Кићење с кожом од вука, да би и сам човек био снажан, митска је побуда. У јужносрбијанском пределу Маријову верује се да је довољно да се спомене име вук па ће човек бити заштићен од немани. Може се рећи да се име Вук даје из жеље да дете буде здраво и јако, јер је и вук символ срчаности и здравља. („Здрав као курјак“). Ова су имена заступљена и код других народа, нарочито код Бугара, Руса, Арбанаса, Цигана и Немаца.

У средњевековним српским споменицима (Дечанска хрисовуља) срећемо се са два веома интересантна лична имена, а то су Лисица и Медвед. Оба служе као апотропајони, хамајлије. Претпоставка неких научника да је лисица била трачки тотем не може се у науци примити као тачна, јер није утврђено да је уопште било тотема код Аријеваца. Отуда се може једино мислити да је лично име Лисица могло доћи у смеру хитрине и лукавства, чега је лисица символ код Јужних Словена. Капа од медведа носи се да би човек био снажан, а длака од медведа игра велику улогу и има велику моћ у мађији. Свакако су ово једине чињенице које долазе у обзир за тумачење о давању ова два лична имена.

Код Црногораца, Брђана и Херцеговаца у Топлици забележили смо лична имена Видра и Кошута. Име Видра дошло је попут имена животиње видре, за коју народ држи да је паметна и мудра, јер може да зна шта ће се у будућности десити. Длака и зуби од видре у народној вери и мађији имају велику улогу код Јужних Словена уопште. Што се тиче личнога имена Кошута може се рећи следеће. Код Јужних Словена млеко од кошуте у многим крајевима сматра се као сигуран лек против многих болести и недаћа. Отуда излази да и ово име у неку руку има заштитан карактер; али, ово име има за циљ и да особа буде блага и смерна као кошута. Аналогно томе, хришћанско име Агнеса значи овцу. У Старом завету имамо име Рахила, што значи овца; она је кћи Лаванова, а после жена Јаковљева, а у Св. писму се описује као девојка врло лепа стаса и лепа лица. Код Грка се такође јавља ово име *Melobosis*, како се зове једна кћи Океанова. Код Јужних Словена познато је веровање да је овца из раја изашла, па ће и особа са таквим именом лако dospети у рај. Овим именом се и приноси новорођенче на жртву духовима покојних предака, јер се од најстаријих времена код многих народа овца приноси као крвна жртва покојним прецима.

Мушко име Жеж (Дечанска хрисовуља) дошло је по жежу, за кога код Јужних Словена постоји веровање да он зна траву расковник, којом се може отворити свака брава па и врата од раја.

Женско име Беча (Црна Гора) дошло је од једне врсте змије, која је у Црној Гори позната под споменутиим именом. У народном веровању, како код Јужних Словена тако и код многих других народа змија игра велику улогу. Она се код простог народа и не спомиње правим именом, већ другим, као на пр. код Бугара именом „ђавол“. Ђаво ђаволу, као своме сроднику, неће никада нанети зло.

У неким српским крајевима обичај је да се каткад мушкој деци даје име Голуб, да би се дете заштитило од злих духова. Осим тога голуб се узима као образац за путну чистоту, супружничку верност и приврженост. У црквеној уметности средњег века голуб се врло често јавља. Код неких народа у античко доба голуб је веома поштован и обојаван. Многи класични народи, па и стари Словени, приносили су голуба као крвну жртву духовима умрлих предака. Отуда се и ово

лично име, исто као и име Овца, приноси као жртва духовима покојних предака. Име Голуб било је познато старим Јеврејима. Јов је једну своју кћер, пошто му је Бог вратио што је био узео, прозвао именом Јемима, што значи Голубица. У ову врсту имена спада и лично име Гугутка, које се даје женској деци. Познато је још и име Кумрија, које је врло често у Јужној Србији, и то како код Срба тако и код Турака, Арбанаса и Цигана. Ово је име дошло по гугутки, која се у обредним хлебовима претставља на место голуба. У народном веровању код Јужних Словена гугутка, као и голуб, означава чистоту, девичанство, супружничку верност. Значи, да је гугутка у старини као и голуб приношена на жртву духовима покојних предака, од чега је остао траг у обредним хлебовима све до данашњих дана. Према томе излази да је и ово лично име жртва духовима предака. О постанку гугутке код балканских народа постоји позната прича како је она била жена, којој је син Гуга умро, а она много плакала за њим због чега је Бог претвори у гугутку.

У многим крајевима код Срба је обичај да се мушкој деци надева лично име Паун, а женској Пауна. Ова су имена дошла по пауну, који се у народној поезији код Јужних Словена спомиње као птица лепа, угледна и са лепим перјем. Верује се да пауново перо има моћ да заштити девојке и младе жене од урока, од мађија, од нагаженог и од злих духова. У једној народној песми из Босне каже се како нека девојка говори своме момку за пауново перо које је златом умотано:

„С тим сам пером Римлук узмутила,
Тебе, душо, себи примамила.“

У нашим проучавањима у Јужној Србији наишли смо на два веома интересантна имена, то су мушко име Славујко, женско име Славујка и мушко име Билбил. И ова су имена дошла по славују и „билбилу“ (канаринки), познатим птицама певачицама. За славуја се код Срба верује, да га је грехота убити, јер је он људско биће које је претворено у славуја. У једној бугарској народној песми пева се како је брат убио свога брата, и како се погубљени брат претворио у славуја. Слична прича постоји код старих Грка. У Одисеји се сусрећемо са именом жене Аедон, што значи славуј, за коју се каже да је убила сина Итила, мислећи да је неки други. Када је опазила да је убила свога сина, стане јадиковати, док ју Зевс не претвори у славуја, те зато славуј пева тужним гласом. Жени Мојсијевој било је име Сефора, што значи Птица. Птица пак, па и славуј, има моћ да полети, да се склони са земље и заштити од злих духова и демона који шетају по земљи и да их својом тужном песмом одбије од себе.

У неким српским крајевима деци се надевају имена по познатим птицама грабљивицама, као Орао, Соко (женско име Соколина) и Крагуј (ово се име спомиње још у средњовековним изворима). Сва су ова имена заштитнога карактера. Да споменемо само како се у народном веровању соко оцртава као весник Божји. Анђео се претвара и показује

у виду сокола. По народном веровању, добро познатом и старим Грцима, Римљанима и старим Словенима, орао је једина птица, од свих живих бића, који може да изађе до облака, у горњи свет, и да сиђе у доњи свет, испод земље. Народно веровање говори да орао никада не стари; кад дође старост, он одлази на крај света, где има језеро са живом водом где се окупа и подмлади.

Мушкој деци се даје лично име Гавран. Са овим се именом срећемо у средњовековним изворима, а у српским народним песмама спомиње се и чувени Гавран харамбаша хајдучки. Име је дошло по гаврану птици козмогонског мита. У народном веровању многих класичних народа (Грка, Римљана, Мисираца, Арабљана, старих Јевреја и других), па код старих Словена и Германа, као и код данашњих балканских народа, гавран се сматра као злокобна и лоша птица, чије гакање претсказује неко зло. Свакако је лично име Гавран дошло отуда, што се код Срба верује, како то једна пословица каже „Зло ни у војску не гине!“ Отуда рђаво лично име, да би дете било заштићено. Можда је ово лично име дошло и у вези какве несреће у породици, у какве несрећне и тешке дане, у неродне године и слично. У прилог томе говори следећа прича. Прича се код Црногораца да се некоме човеку у старо време родило девет кћери. Човек је ћутао и трпео дар Божји, али, кад му се роди и десета кћи, он јој надене име Злојутро. У Св. писму стоји да је пророк Осија, по налогу Божјем, своју кћер прозвао Лорухамах, тј. Безмилосрђа.

Заштитна имена по биљу. — Велики је број личних имена код Срба која воде порекло од разнога биља. Већином та имена имају заштитан карактер, но, врло често надевају се и из других побуда, нарочито из жеље за лепотом. Ми ћемо овде споменути само важнија лична имена по биљу. На првом месту долази женско лично име Босиљка. Вредно је спомена како се код Бугара јавља и мушко лично име Босилко. Ова се имена надевају по босиљку, који има огромну улогу у култу мртвих код многих народа и у народном веровању уопште. Босиљак има велико дејство као апотропајон. Може се мислити да овде има улогу и народно веровање које говори да рај мирише на босиљак, те ће и особа која има то име на ономе свету лако dospети у рај.

Лична имена Перун и Перуника долазе по перуници. У народном веровању код Јужних Словена перуника има велику улогу, нарочито као лековита биљка која може брзо и сигурно да омађија. Мушко име Перун траг је од некадашњег божанства истог имена. Име перуника је истог порекла, а код Срба и Хрвата зову је и богиша. Ако је ово прво од речи Перун, а ово друго од Бог, то је свакако значајно и као нешто више него прости случај, јер би ово било једино име код Срба које би тако јасно указивало на обожавање бога Перуна код старих Словена, коме је била посвећена биљка перуника, слично као што је био случај код старих Грка, код којих су многи богови имали биљке које су им

биле посвећене. Поред тога, може се мислити да је ово име дошло од имена Перо, као хипокористик.

Женска лична имена Ружа и Трандафилка, код Бугара и мушко лично име Трандафил, долазе по цвећу истог имена, које се код Јужних Словена узима као обележје лепоте, радости и младости. Ту спадају још и ова имена: Љиљана, Цвета, Цветко, Цветана, Љубица, Смиљана, Ковиљка, Малина, Јагода, Вишња, Џања, Крушка, Трњина и слично.

Женско име Невенка и мушко име Невен дошла су по невену, који се у народној вери код Јужних Словена сматра као апотропајон. У мађији код Јужних Словена невен игра улогу да штити од самовила и од разних злих духова.

Женско лично име Дренка дошло је по дрену. Циљ овоме имену је да се особа заштити, јер се у народном веровању код Јужних Словена дрен сматра као оличење јачине и здравог дрвета. Спомињемо само да је ово име било у обичају код Римљана — Корнелија.

Веома интересантно женско лично име, нарочито распрострањено у Јужној Србији, јесте Божурка. Име долази по божуру, за који се држи да има заштитну моћ од самовила, урока и злих духова. Божур се узима и као синоним за црвену боју, која има моћ да доноси добро и да штити од зла уопште. Поред тога, црвена боја узима се као оличење живота.

Лично име Јаглика веома је често и врло распрострањено у Црној Гори, Херцеговини и у Јужној Србији, где је ушло и у пословицу — „Променила се Јаглика, да гу види владика!“ — Име је дошло по истоименом цвету, који се сматра као јака заштита од злих очију и разних мађија.

Познато је код Грка лично име Дафина, које је дошло по биљци ловор. Ово је лично име веома распрострањено у Јужној Србији код Срба, који су га примили од Грка.

Заштитна имена по небеским шелима и појавама. — Велику и знатну групу српских личних имена чине народна имена по небеским телима и разним појавама. У овој се групи нарочито истиче лично име Звезда, које је веома распрострањено у Јужној Србији, понајвише у Скопској Котлини. Звезде имају врло велику улогу у народном лекарству код Јужних Словена, а исто тако и у народном веровању, што је био случај и код многих класичних народа. Ово је име свакако дошло и из жеље за лепотом, јер се звезде сматрају као накит небески. Поред тога, по народном веровању рачуна се да су звезде Божја кандила која му ноћу светле. У ову групу имена спадају и лична имена која имају заштитни карактер и дају се у жељи за лепотом, као Сунчаница, Даница, Зора, Зорка, Росанда, Роса, Реса. У Св. писму спомиње се лично име Хамутан, жена краља Јосиле, што значи: као роса. Да споменемо још римско име Асторија и немачко *Sternenmeid* — Звезда.

Лична имена Светлана и Светолик доста су честа код Срба у разним крајевима, важе као заштита од злих духова и демона, а дошла су од именице светлост. Светлост има моћ да разгони зле духове и демоне. Упаљена свећа, а и жива ватра, имају исту сврху — да одагнају зле духове.

Народна лична имена женско Белка и мушко име Бјела, које се често спомиње у средњовековним изворима, долазе попут беле боје, белине. Бела боја се од старине код многих народа сматра као отсјај небеске и сунчане светлости. Дан по персонификацијама претставља у легендама бели во или бели ован, а мрак или ноћ, црни во или црни ован. Белина је симбол светлости, сјаја, те су отуда поникла и споменута имена.

У овој групи имена да споменемо још два: мушко Огњен и женско Огњана. Ова су имена дошла отуда, што се у многим српским и уопште јужнословенским крајевима каже за ватру час огањ, час ватра, дакле у пуноправној употреби обоје. Услед велике моћи и улоге ватре у народном веровању и мађији, нарочито у погледу заштите од злих духова и душа покојних предака, од којих се по народном веровању најсигурније може сачувати ватром, као заштита дошла су и споменута имена Огњен и Огњана.

Заштитна имена по металима. — Посебну групу личних имена код Срба чине народна имена по разним металима, која се дају у циљу заштите. Да споменемо на првом месту имена мушко Гвозден и женско Гвоздена. Имена су дошла по гвожђу, које се због своје велике јачине и тврдоће узима у многим крајевима код Јужних Словена као хамајлија. Нарочито се цени као хамајлија метеорско гвожђе. Ова се имена дају када некоме деца умиру, када се не држе. Исти је обичај и код Турака, код којих се ово име јавља (Демир) и код муслиманских Цигана (Екур).

Веома интересантна су народна имена која имају заштитни карактер, и могу се назвати украсним именима. Та су имена: Злата и Златоје; Позлата (мушко име у Дечанској хрисовуљи); Дукатинка, женско име; као и сва лична имена изведена од основе злато. У народном веровању код многих народа на свету злато има велику хамајлиску моћ и вредност. Хамајлија од злата је најчистија и најјача. Злато има моћ да пази и чува од урока, од рђава сусрета и од злих очију. Овде долазе и лична имена Сребрен мушко и Сребра женско име, која су такође у народу узета од имена сребро. Сребро попут злата има такође хамајлиску вредност и узима се код многих народа на свету као хамајлија. У мађији, при бајању од урока, нарочито код словенских и германских народа сребрна пара игра велику улогу. Исти је случај и код свих балканских народа.

Турска заштитна имена. — Нарочиту и веома интересантну групу личних имена од заштите чине турска имена, која су распрострањена код Црногораца, Брђана, Херцеговаца, и у неким крајевима код Босанаца римокатоличке вере. У ову групу долазе разноврсна турска лична

имена, мушка и женска. Да споменемо само најчешћа мушка: Мујо, Рамо, Бећо, Шабан, Турчин, и женска: Була и Фата. Моме је деди било крштено име Бећко, јер се његовим родитељима деца пре њега нису држала, па је ради заштите узето на крштењу турско лично име. Ово је деминутив од Бећо. Одмах по крштењу и ово је лично име промењено, па је дете звано Бећо, „да зле душе не би дознале име“. Ова се имена надевају деци да би се од њих зли духови и демони склонили. Они се чак морају склонити, јер ту играју улогу извесне мађиске силе. Код Срба постоји позната пословица: „Ни у гори о Турчину не говори!“ што значи да зло не треба споменути, да само не би дошло. Према томе давањем злог имена ми желимо да се зло од зла заплаши, да побегне од њега. Сви Срби сматрају Турке за нечисте, зато и ђаволи неће њима као својима ништа да учине и науде. Црногорци верују да прави Анадолци често и реп имају, а они из Арабистана да немају уопште пете на ногама, да немају два ока у глави, него једно око на врх главе. Зато Црногорцу није никакав зазор лизнути турску крв с мача којим му је главу одрубисао. Дакле, и лично име од некрштене душе може да спасе од злих духова, јер се ови именом заварavaju.

Заштитна имена по разним средствима. — Народ у страху прибегава разним средствима у случају када му деца умиру, удешава лична имена тако да отстрани интересовање демона и злих духова од детета које дотично име носи. Отуда су постала имена: Грдан, Грдоња, Гадић, Злоба, Мркша, Камен, Каменко. То су све ружна имена која не могу да изазову завист и интересовање злих духова и демона. Име Камен у неколико чини изузетак, јер има и смер да се смртност окамени и да дете остане живо.

Имена по народностима

Посебну групу народних имена чине лична имена по разним народностима. У српским средњовековним споменицима сусрећемо се врло често са њима. У већини случајева ова су имена дошла из разних узрока и не показују етничко порекло дотичне особе која га носи. У ову групу спадају лична имена: Угрин, Хрватин, Бугарин, Арнаутин, Фруг, Талијан, Руско, Србин, Србислав, Срб, Србољуб. Лично име Србин било је у моди нарочито за време турске владавине у српским земљама. Остала лична имена изведена од те основе јављају се у великом броју за време ратова за ослобођење и уједињење Јужних Словена. Сва ова лична имена као и слична долазе отуда што је од најстаријих времена било великих етничких промена на Балкану, разних претапања појединих народа у друге, те и додир са разним народима, а као успомена на ове јављају се и разна лична имена. У прилог томе говори чињеница што се у Дечанској повељи спомиње отац са српским именом Рајко, а син његов има лично име Маврен.

Имена по рекама и пределима

У разним крајевима код Срба у обичају је да се надевају и лична имена попут разних назива из топономастике. Таква су имена: Нишава, Сава, Драва, Дрина, Дунавка, Моравка, Босна, Бојана, Косовка, Мокра Гора (можда је ово име било само надимак!) и слична. У неку руку ова лична имена имају и заштитан карактер: њима се тежи да особе којима се имена надевају буду моћне и јаке.

Имена по занимању

Од најстаријих времена до данашњих дана код Срба је обичај да се надевају и лична имена по разним занимањима. Да споменемо само најкарактеристичнија као Воевода и Тепчија. Ова су имена дошла по занимању предака особе којој је дато споменуто име. У средњевековним споменицима срећемо се са два веома карактеристична и интересантна имена: мушко Роб, и женско Служица. Можда су она дошла и отуда што је дотична особа допала ропства, па је споменути именом прозвана, а крштеном се имену изгубио траг. Свакако та имена нису дошла из жеље да особа, којој се даје то име, буде оно што име значи, јер се у самој апострофи тежи да се даде добро знамење, да се претскаже добар исход. Исто тако поникла су и многа лична имена из жеље за славом и величином, која се могу убројати у ову групу. Нарочито је у Јужној Србији често лично име Кнегиња! Ово служи као доказ да су многа лична имена настала из моде, без неког другог утицаја.

Страна имена

Веома велику групу личних имена код Срба чине страна имена. Ради лакшег прегледа ми ћемо их поделити у два одељка: на црквена и разна имена.

Црквена имена. — Пада у очи веома важна чињеница да је код Срба у средњем веку било врло мало хришћанских имена. У том погледу средњевековни Срби били су конзервативни. Али од времена доласка Турака на Балкан и заузимањем српских земаља концем средњег века, па кроз цео период турске владавине српским земљама, када и световно вођство преузимају у неку руку црквени великодостојници над српским народом, и када српска црква постаје важан чинилац и водич српскога народа, јавља се у народу маса црквених личних имена. Овоме много доприноси и проналазак штампе, када се црквене књиге штампају и шире у народ, под утицајем којих се касније јављају и бројна црквена лична имена.

У средњем веку међу хришћанским именима јављају се и старо-заветна и новозаветна лична имена. Поред тога у обичају су и црквена календарска имена. У писаним споменицима најчешће наилазимо на ова имена: Андреја, Арсеније, Антон, Влахо, Георгије, Давид, Илија, Јелена,

Јон, Јуда, Костантин, Лазар, Лука, Михаило, Никола, Павле, Стеван, Соломон, Трифун итд. Узрок томе, да се у средњем веку код Срба јавља тако мали број хришћанских личних имена, јесте што у средњем веку код Срба хришћанство није још било тако моћно укоренењено у народне масе, те старе навике и обичаји у давању личних имена нису били искорењени. Поред тога, утицај црквених књига није могао бити велики, јер су ове биле неприступачне народним масама све до појаве штампарија. Од појаве штампарија црквена имена шире међу народ монаси и свештенство, а жаришта ових постају цркве и манастири. Нарочито велики замах узима црква у погледу давања хришћанских имена у време када међу Србима узимају видан удео грчка и руска црква, односно за време робовања под Турцима.

Познато је да су код Енглеза на великој цени лична имена из Св. писма, и да су код њих честа лична имена Ада и Сара. Узрок је томе што се Св. писмо у свакој кући код Енглеза марљиво чита и држи за основ васпитању младежи, док га код Срба ретко која кућа има.

Код Срба у средњем веку врло ретко је давано женско лично име Марија. Исти је случај био и код Немаца. Узрок овоме је велико поштовање Богородице, само се код Немаца налази њен предикат Регина (Краљица), чега код средњовековних Срба није било. У средњовековној Србији, од Стефана Немање, сви српски владари имају лично име Стефан, а поред њега, по правилу, имају и народно име. Кроз цео средњи век, док су владали српским земљама Немањићи, нико није у Срба смео носити лично име Стефан, бар се са тим именом не срећемо у изворима, јер је то лично име припадало династији. Једино има примера да се оно јавља у средњем веку у Босни. Аналогно томе, у новије време, црногорски главари, шале ради, забранили су неке Мирку Петровићу, да се зове тим именом, јер се тако звао и отац краља Николе. Слични обичаји постоје код многих народа на свету. Да споменемо само Антимерине на Мадагаскару, код којих има табуисаних речи за поглаваре, који када се крунишу мењају своја имена, којим се нико у народу не сме звати.

Данас код Срба постоји ред при давању хришћанских имена, нарочито календарских. Тако, наглашавају многи испитивачи народног живота и обичаја, да се у неким крајевима дају хришћанска имена, ако се дете роди на тај дан, или у те дане када пада дотични светац. Ми смо на Косову код Срба наишли на исти обичај, само се никада не даје име свеца који је прошао, „да не би детету ишао назад“. На Косову се, приликом обичаја опасивања цркве концима завештава и лично име дотичноме свецу коме је храм посвећен. Значи, лично име може бити вотив, и оно је на тај начин одређено детету па ма у које дане да је оно рођено.

Уопште узев, првенцима се дају у нормалним приликама лична имена покојних предака.

Мора се споменути да и само свештенство утиче на давање хришћанских имена, и да истиче како оно дете које се роди у који свечаник, има самим тим лично име тога свеца. У данашње време црква је чак саставила штампане спискове са великим бројем личних имена. Из тих спискова морају се одабрати лична имена приликом крштавања, и давати деци. Но, у многим крајевима ова се наредба слабо поштује, јер народ нерадо мења своје навике и обичаје у погледу давања имена. Интересантно је споменути како је добила своје име византиска принцеза Симоида, жена краља Милутина. Њеним родитељима нису се држала деца. Када се родила Симоида, родитељи су запалили у цркви свеће пред разним иконама, с намером, да детету надену име онога светитеља пред чијом иконом буде најдуже горела свећа. Како је пред Симоном горела свећа најдуже, то је малој принцези наденуто име Симоида. Важно је знати да се овај обичај одржава код Срба у Јужној Србији и данас у многим местима, у случају када се неке деца не држе.

Разна имена. — Од старине има код Срба велики број личних имена разнога порекла. Још у средњем веку код Срба је био јак страни утицај у погледу давања личних имена. Тако се срећемо са именима западнога порекла, која потичу из скаске о Карлу, Оливер, како се зове познати великаш из доба Стефана Душана, и Орланда, који се као мушко лично име двапута спомиње у основној повељи призренског манастира св. Арханђела. У которској властеоској породици Драго беше омиљено краљевско лично име Балдуин из доба крсташких ратова, само преиначено на Балдовин. Ово је име било распрострањено и у унутрашњости међу сељацима и пастирима, како се то види из призренске и дечанске основне повеље. Вредно је спомена да су у Босни била врло честа лична имена Парис и Тристан. Од почетка XIX столећа мноштво је разноврсних личних имена код Срба уопште. При томе су од утицаја разноврсни чиниоци, међу којима да споменемо утицај цркве и школе, одлазак наше омладине у стране земље ради школовања, разна културна и етничка мешања, и нарочито мода. Када је реч о страном утицају путем књижевности, морамо споменути да се код нас каткад чине претеривања у томе погледу. Тако, у нашој је науци истакао Т. Маретић да се лично име Светозар јавља код Срба тек од треће деценије XIX столећа, и да је узето из Видаковићева романа „Љубомир у Елизиуму“, који је штампан 1814 године. Истакнуто је како се у томе роману много говори о неком младићу, којему је име Светозар, те да су сремски и бачвански Срби читали много Видаковићеве романе, па им се име Светозар допало, и родитељи су га стали давати својој деци. Затим је у науци наглашено, како је помало споменуто име ушло у обичај и код других Срба, па Хрвата, и да је данас то доста обично српско лично име. Међутим, са личним именом Светозар срећемо се код Срба много раније у нашим изворима. Оно се спомиње у Хрватској редакцији Ле-

тописа попа Дукљанина из XVI столећа, и у чувеном делу М. Орбинија „Il regno de gli Slavi... Pesaro, 1601“.

Код свих народа на свету, и у прошлости и данас, има чудних личних имена, иако је, како смо то већ истакли, кум чаробњак, а апострофирање важан чинилац у људском животу. Свакако је овде од пресуднога значаја мода у погледу давања личних имена. Ми ћемо навести неколико карактеристичних имена те врсте. Тако, мушко лично име Господин, нарочито се радо даје у Јужној Србији. Некада се није смео свак ословљавати са овом титулом. Данас у доба једнакости и демократије и служавке су госпођице, док је у средњем веку тај апостроф припадао само племићким кћерима. Лично име Цреп, јавља се у средњем веку. Свакако да је поникло из незнања, а можда је и због црвене боје црепа, која у народној вери има велику улогу као оличење живота и здравља. Могу се чинити разне претпоставке и хипотезе о овоме имену. Уосталом, о њему је било у нашој науци говора, те се ми нећемо задржавати. Из незнања је свакако поникло и лично име Гуњ, које се јавља још у средњем веку. У данашње време маса је сличних примера и у разним крајевима има мноштво чудних личних имена. Спомињемо само нека: као женско Клавирика, мушко Шпорет, затим женска лична имена: Дивизија, Армија, Фиронга. Најзад, да споменемо и мијачко мушко лично име Подрум, као и мушко лично име Буцефал, како се звао коњ Александра Великог.

Промена имена

Најчешћи случај промене личнога имена код Срба јесте када се оно мења услед заштите. Приликом мењања личнога имена због болести, прво име се увек крије и особа се зове другим именом, да не би зли духови и демони дознали право име, и тада штогод нашкодили дотичној особи. У неким крајевима код Срба, као у Јадру, да би првенцима био живот сигурнији, мења им се лично име, и добијају имена од миља. Тако Богољуба зову Мишом, Велизара Диколом, Божидача Мијом.

У XIX столећу био је код Срба веома карактеристичан начин мењања личних имена. Имена су мењана из патриогизма, календарска имена су напуштана и узимана народна. Тако Коста Новаковић постаје Стојан Новаковић, Јанићије Кујунџић — Милан Кујунџић и томе слично. То је позната омладинска идеологија XIX столећа.

У разним крајевима код Јужних Словена постоји нарочита врста промена личнога имена, када име мењају само жене и то удадбом. У Јужној Србији, у неким крајевима Северне Србије, у Босни, једном делу Црне Горе, као и у неким местима код Бугара, удадбом жена мења и своје лично име. Карактеристично је споменути да се ова промена врши за цео свет, сем за род женин. Тако, Димова жена постаје Димовица, Гојкова се зове Гојковица, и слично. Овај се обичај јавља и код Саракачана. Споменути обичај сеже у велику старину. Свакако се овим жели показати да је жена својина мужевљева.

Мењање личнога имена данас је регулисано законом. Чл. 19 Закона о личним именима гласи: „Рођено име остаје целог живота непромењено. Ипак, министар Унутрашњих дела може, на образложеној молбу, изузетно допустити промену рођеног имена, ако се осведочи да има за то нарочито замашних разлога а не противи се прописима молиочевог вере.“ Затим, лично име се мења и приликом мењања верске припадности, и приликом посвећивања каквом црквеном реду. То је код нас предвиђено Законом о личним именима у чл. 20.

Код Срба у Јужној Србији постоји интересантно мењање личнога имена. Тако, особа са личним именом Трајко, до 25 године старости је Трајче, а касније тек је Трајко, и слично.

Код Арбанаса се лично име мења између осталог и када се девојке завештавају кући ротској, када облаче мушко одело и ошишају косу. Тада се оставља женско име а узима мушко, и то обично неко које почиње истим словом којим је почињало женско девојачко лично име дотичне особе.

Код многих народа постоје разни обичаји и начини мењања личних имена. Да споменемо само да се код старосибирских народа мења лично име у болести и после смрти неког члана у роду. Ово се чини из веровања да се тиме заваравашу зли духови. Код Самоједа се лично име мења између осталог и у доба пубертета.

Закључак

На давање личних имена од утицаја су многи чиниоци. Из изложенога се види да при давању личних имена најважнију улогу има култ покојних предака. Затим долази велики број разних имена која се дају у разним приликама и под различитим околностима и утицајима, о чему је било говора. Има и разних грешака приликом давања личних имена. Тако се у многим крајевима дешава да кум даде једно име, а свештеник упише у црквене књиге друго име. Исто тако има случајева да свештеник да детету једно име, али је оно народу необично те дете не зову тим већ другим именом.

Посебице спомињемо да има случајева у Морачи (Црна Гора) да се даје лично име за инат. Деси се да су неке породице у завади са другима, и тада надену новорођенчету лично име неке особе из рода завађенога. То може каткад довести и до крвне освете између завађених родова, јер се сматра да су претете добре особине и да је омаловажена она особа чије је име узето за новорођенче.

На давање личних имена често су пута од утицаја и историски догађаји. Да споменемо како је 1936 године у Скопљу нека жена захтевала у Саборној цркви св. Богородице да јој се дете крсти са личним именом Африка. То је било за време рата између Абисиније и Италије. Пошто свештеник није хтео да пристане, она је молила да се детету даде име Азија. Једва је пристала на неко треће лично име које је

свештеник одабрао! За министровања Владана Ђорђевића у Србији, који је и сам променио своје лично име, велики је број деце добио на крштењу име Владан, из великог поштовања и угледа министра Владана у српским земљама.

Има личних имена код Срба која су карактеристична само за неки крај, за неку област. Тако је лично име Крал карактеристично за катлановски предео у Јужној Србији. Мушко лично име Јерусалим карактеристично је за јужносрбијански предео Горну Реку. У Војводини има маса старозаветних личних имена, као Мојсеј, Арон, Сара и слично. Петар Кочић у „Јазавцу пред судом“ износи како је „... кроз Лијевче, испод Баје Луке, сваком другом човјеку име Тетое или Недо. У Гламочу, горе ти је све голи Сава. Нанесе ли те пут тамо врлетној и каменитој Лици, скидај капу и вичи: „Добар, дан, Дане! Или „Добар, дан, Мане!“ Нећеш погријешити.“

На давање црквених имена, црква је узела маха од доласка Турака у српске земље. Жаришта црквених имена јесу манастири. Од великог су утицаја на давање личних имена и култови српских светитеља. Отуда су у народу врло честа лична имена појединих светитеља у оним крајевима где је култ дотичнога светитеља најјачи. У Охриду и околини често је лично име Климе, према култу св. Климента; на Косову Лазар и Урош, по култовима кнеза Лазара и цара Уроша, и тд.

Писање личних имена код Срба било је унеколико под страним утицајима. Ту се истиче најпре грчки утицај. Забележен је свега један случај руског утицаја који се јавља пре XVII столећа.

Лична имена се у неким крајевима, нарочито у Јужној Србији, дају у деминутивном облику, те се тако и пишу. Углавном, може се рећи да се имена увек дају и пишу у духу говора и наречја према појединим српским крајевима и етничким групама. При томе је чест случај у новије време да се утицајем власти и незнањем лично име измени.

Тајмоир Вукановић

Литература. — *Andre R.*, Etnograph. Paralelen und Vergleiche, Leipzig 1889. *Bähnisch A.*, Die deutschen Personennamen, Leipzig und Berlin 1920. *Библија или цијело Свето писмо Сварага и Новог завјеша. Blümmner H.*, Die römischen Privataltertümer Handbuch d. klassischen Altertums-Wissenschaft IV, 2, II, München 1911. *Božić V.*, Mjesne vlastite imenice za čeljad i pridjevi od mjesnih imenica u hrvatskom jeziku. Rad. jug. akad., knj. 162. *Buschan*, Die Sitten d. Völker, I—IV; Illustrierte Völkerkunde I, Stuttgart; Die Völker Asiens, Australiens und d. Sidseeinseln, Stuttgart 1926; Die Völker Europas II, 2, Stuttgart 1922. *Вешовић P.*, Племе Васојевићи, Сарајево 1935. *Visscher H.*, Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern II, Bonn 1911. *Vuletić-Vukasović V.*, Имена и презимена златара у Дубровнику у XV v. Rešetarov zbornik. *Wundt W.*, Völkerpsychologie, Leipzig 1922, I sqq. *Grim J.*, Deutsche Mythologie. *Грђић-Бјелокосић Л.*, Из народа и о народу II. *Грујић Раод.*, Црквени елементи крсне славе. Гл. Ск. н. др. XII—XIII. *Gruppe O.*, Griechische Mythologie und Religionsgeschichte, München 1906. *Даничић Ђ.*, Рјечник из књижевних старина српских, Биоград 1863/64. *Darembert Ch.*, *Saglio E.*, Dictionnaire des antiquités Grecques et Romaines I—V (1926). *Дворниковић В.*, Карактерологија Југословена, Бгд 1939. *Добелковић Д.*, Косово Поље. СЕЗБ. VII. *Deniker J.*, Les Races et les Peuples de la Terre, Paris 1926. *Divković M.*, Poetičnosta imena ženskih. Vienac br. 51—52 (1871). *Дучић С.*, Живот и обичаји пл. Куча. СЕЗБ. XLVIII. *Ђорђевић P. T.*, Наш народни живот I—VI;

Зле очи у веровању Јужних Словена. СЕЗб. LIII. *Елезовић Гл.*, О именима и пореклу муслиманских породица у Скопљу. Зб. за етнограф. Ј. Срб. I. *Ердељановић Ј.*, Постанак пл. Пипера. СЕЗб. XVII; О почетама вере и о другим етнолошким проблемима. Посебна изд. СКА. СХХIV. *Erman A.*, Die Religion d. Agypter. *Ivanišević I.*, Polica. Zb. za nar. život i običaje J. Slavena X. *Jagić V.*, Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog, Zgb. 1867. *Јашребовић И. С.*, Обичаји и пѣсни турецких Србовъ, Спб. 1886. *Јуречек К.*, Историја Срба IV, Бгд. 1923; Die Romanen in den Städten Dalmatiens... I—III. *Караџић Сѣф. В.*, Српски Рјечник; Живот и обичаји народа српског, Беч 1867; Српске нар. пјесме I—VII; Српске нар. пословице, Бгд 1910; Црна Гора и Бока Которска, Бгд 1922. СКЗадр. XXIV. бр. 160. *Ковачевић Љ.*, Светостефанске хрисовуље. Споменик IV. *Kostić D.*, Miloš Koričić-Kobiljić-Obilić. Revue internationale des etudes Balkaniques I, (1934). *Ласкариус М.*, Византиске принцезе у средњевековној Србији, Бгд. 1926. *Маџураџић В.*, Prinosi za hrvatsko pravno-prosvjetni гјесник, Zagreb 1908—1922. *Maretić T.*, Lična imena kod Srba. Rad 81. *Мариновъ Д.*, Народна вѣра и религиозни народни обичаји. Сборникъ за нар. умотв. и народопис XXVIII; Жива старина. Етнограф. фолкл. списание III, Руссе 1892. *Милићевић М.*, Живот Срба сѣљака. СЕЗб. I. *Милосављевић С.*, Обичаји срп. народа из Среза хомољског. СЕЗб. XIX. *Мијашовић Сѣ.*, Обичаји срп. народа из Левча и Темнића. СЕЗб. XII. *Милојевић М.*, Дечанске хрисовуље. Гласн. Срп. уч. др. XII од. *Murko M.*, Das Grab als Tisch. Kulturhistor. Zeitschrift II. *Niederle L.*, Život starých Slovanů, díl I, Pracha 1911. *Nilson P. M.*, Primitive Religion, Tübingen 1911. *Novilo N.*, Religija Srba i Hrvata. Rad LXXXIV sqq. *Павловић Ив.*, „Стефан“ српско владичанско име. Отаџбина XIII. *Post A. H.*, Grundris d. ethnologischen Jurisprudenz II, Old. und Leipz. 1895. *Радојичић Ђ.*, Женско лично име Драгиња. Етнологија I, 2. *Радоњић Ј.*, Дубровачка акта и повеље, Бгд. 1934. *Ranke H.*, Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum. Tübingen 1923. *Reinach S.*, Cultus, mythus et religions, Paris 1909. — *Рисѣић Сѣ.*, Обичаји приликом рођења код православних Срба у Скопљу. Зб. за етнограф. Ј. Србије I. *Рјечник hrvat. ili srpskog jezika Jug. akad. znani i umjet.* I sqq. *Ровинскиј*, Черногорја, Спб. 1901. *Rohde E.*, Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube d. Griechen I—II, Tübingen 1925. *Рувараџ И.*, Драга, Даница, Роса. Гл. Зем. м. III. *Samter E.*, Geburt, Hochzeit und Tod, Leipzig 1910. *Соковъ*, Рускја имена и про звица у XVII вѣкѣ, Казень 1891. *Сиоменик СКА*. XLIV. *Сѣанковић Т.*, Путне белешке по Старој Србији 1871—1893 Бгд. 1910. *Сѣанојевић Сѣ.*, Лична имена и народност у Србији средњег века. Јужнослов. филолог VIII. *Тановић Сѣ.*, Српски нар. обичаји у Бѣвѣлјској кази. СЕЗб. XLV. *Теодосије*, Живот св. Саве, написао Доментијан (sic!), ед. Ђ. Даничић. Биоград 1860. *Тројановић С.*, Ватра у обичајима и животу српског народа. СЕЗб. XL; Главни срп. жртвени обичаји. СЕЗб. 17. *Филиповић М.*, Етнолошке прилике у Јужној Србији, Споменница 25-годишњице ослобођења Јужне Србије, Скопље 1937; Из недавне прошлости Велеса. Гл. Ск. н. др. XIII. *Frazier G.*, The Golden Bough A. Study in magic and Religion I sqq. *Frudenthal H.*, Das Feuer im deutschen Glauben und Brauch, Berlin und Leipzig 1931. *Handwörterbuch deutschen Aberglaubens* I sqq. *Frangi Ant.*, Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini, Sarajevo 1907. *Hasting*, Encyclopaedia of Religion and Ethics I sqq. *Hops J.*, Realexicon d. germanischen Altertumskunde I sqq. *Чајкановић В.*, Имена од урока. Год. Н. Чупића, XXXVI; Студије из религије и фолклора. СЕЗб. XXXI; Српске народне приповетке. СЕЗб. XLI; Неколике опште појаве у старој српској религији. Г. Н. Ч. XLI; Босиљак. Гл. Етн. музеја у Београду X. *Чремеловић Гр.*, Канцеларски и нотарски списи дубровачког архива. Зб. Срп. краљ. акад. III, 3, I. *Schneewis E.*, Grundriss d. Volksglaubens und Volksbrauches d. Serbokroaten, Celje 1935. *Schrader O.*, Realexicon d. indogerm. Altertumskunde I—II.

Summary. — *Personal names among the Serbs.* According to sources, literature and personal observations amongst the people, Mr. Tatimir Vukanović, Custos Museum, brings out and interprets various names among the Serbs.

The writer brings his observations to a close by pointing out that the giving of personal names was influenced by many factors and that the most important role was played by the cult of deceased ancestors. Guardian names are numerous and of many kinds, after those follow names derived from different occasions and various circumstances and influences. Amongst numerous personal names there are those which are characteristic for a certain district.

Драмски елементи у нашим народним орским играма и народна орска игра као драмски елеменат народних обичаја

На питање колико је осећање потребе нашег народа за драмским изражавањем и колики је његов урођени смисао за то, не би се добио потпун одговор ако би се узеле у обзир само развијеније народне драме, то јест оне у којима се дијалог протеже на стотину и више стихова, и код којих се осећа тежња њиховог неуког састављача да се карактери ипак обоје, а драмски сукоби учине што жешћим. Пре свега, таквих примерака, колико нам је познато, у нас нема много. Од световних народних драма ширега обима могло би се навести свега неколико. Па и међу њима поједине се само са извесном резервом могу сматрати као апсолутно народне. Познато је, на пример, да су се поводом *Робиње*, драме са острва Пага, наши културни историчари бавили проблемом да ли је она из истоименог дела Ханибала Луцића прешла у народ, или је, напротив, томе хварском песнику позајмила за његову драму предмет и већи број стихова¹⁾; исто тако, зна се да је витешка драма са острва Корчуле, *Морешка*, изгубила оригиналне народне музичке мотиве, уместо којих је дуго био у употреби један потпури састављен из одломака разних музичких дела за оркестар, а од 1939 године једна композиција г. Крсте Одака. Али, баш кад би те драме и у погледу свога постанка и у погледу свих својих елемената биле апсолутно народне, опет не би пружале прави одговор на постављено питање. С једне стране, због своје развијености говориле би у прилог претпоставци да наш прост човек и осећа потребу и има смисла да се драмски изрази; с друге стране, малобројност народних драма ширега обима довела би у сумњу такву претпоставку, односно свела би је на један узан географски појас, искључујући остале крајеве наше земље.

¹⁾ По томе питању написао је г. Антун Добронић документовану студију: *Robinja Hanibala Lucića i muzičko-dramska pučka gluma u Pagu* (Vjestnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, knj. II, sv. 3—4), заступајући ово последње гледиште.

Да бисмо сазнали колико је и какво осећање потребе нашега народа опште да за своје етичке, симболичне, реалне или фиктивне претставе употреби драмски облик, морамо потражити примерке народног драмског изражавања и на другој страни. Стара народна црквена приказана у католичком делу нашега народа нећемо овом приликом узимати у обзир, пошто она чине засебну групу. Покушаћемо да у другим народним играма пронађемо драмске елементе примитивнијег карактера. Јер, уколико је један народни драмски покушај у данашњем теорисколитерарном смислу мање вешт, утолико је тај примерак у традиционалном смислу убедљивији. Пашка *Робиња* и корчуланска *Морешка*, иако су у књижевном и сценском погледу дела невештих аутора, ипак претстављају радњу већег замаха. Зато, ако наставимо да идемо од примерака развијенијег драмског збивања ка примерцима мањег драмског обима, доћи ћемо до најпримитивнијих покушаја народнога драмскога изражавања, до најскромнијих драмских зачетака, каткад само до најблеђих драмских наговештаја.

Такви разбацани, случајни и спонтани драмски елементи су у нашем народном предању многобројни. Као доказ могао би се, прво, навести читав низ друштвених народних игара које се, као кратке сцене, ради шале и забаве, изводе по седељкама и скуповима у разним крајевима наше земље. Вук Врчевић их је забележио велики број.¹⁾ О њима су писали и други скупљачи нашег народног блага. Те кратке сцене обично приказују какву шаљиву радњу у коју је уплетено више лица. Радња у њима одвија се на наиван, али непосредан начин. Говорни део игре није велики, најчешће има само по неколико реченица. Са малим изузетком, у њима нема музичких и кореографских елемената. У оквиру говорне народне драме забавног карактера, с обзиром на техничку страну обраде, те мале сцене претстављале би, свакако, најпримитивнији ступањ, па према томе, најспонтанији народни драмски изражај.

Али, поред чисто говорног народног драмског изражавања, у нашем народу постоји и велики број народних *орских игара*, које поред кореографских и музичкопесничких елемената садрже и многобројне драмске елементе. Ти драмски елементи, као саставни део плеса и песме, веома су разноврсни. Они показују склоност примитивног човека за стварање готово свих оних драмских родова који, култивисани, задовољавају уметничке потребе и једне средине са израђенијим схватањима драмске уметности и пречишћенијим појмовима о њеним разним правцима. — Осим тога, народна орска игра, без обзира на елементе од којих је састављена, може и сама да буде драмски елемент народних обичаја. С обзиром на све то, даћемо преглед наших народних орских игара по групама у оквиру постављенога проблема.

¹⁾ Вук Врчевић: Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју. Изд. Срп. ученог друштва. Биоград, 1868. И књ. II, Дубровник, 1889.

І. МИМИЧКЕ НАРОДНЕ ОРСКЕ ИГРЕ

У ову групу спадају народне игре имитативног карактера. Игачима је циљ да изразом лица и разним покретима претставе некога или изведу нешто у радњи.

1. Врло важан елемент већине мимичких игара јесте музичка пратња, инструментална или вокална.

а) Инструментална музичка пратња ту је само да послужи као ритамски ослонац при извођењу покрета, и у чисто драмском смислу не доприноси ни мало потпуности драмског изражаја ни као музичка илустрација мимичке радње, ни као њена идејна подлога. По својим битним особинама, игре ове врсте биле би најближе *мимодрами* и *пантомими*. Ту је, дакле, у средишту пажње сам извођач и покрети које он чини.

б) Насупрот томе, вокална музичка пратња мимичких народних игара текстом песама које се певају допуњује мимичке покрете чинећи са њима једну органску целину. По томе, игре ове врсте највише би потсећале на *оперу* и њој сродни драмски род *опера-балет*, сведену на најелементарније састојке.

У смислу игре као уметности мимичких изражајних могућности, прва врста има извесних преимућстава над другом; у смислу игре као подлоге за вишеструки начин драмског изражавања, друга врста је потпунија.

2. Значајан елемент мимичких народних игара јесте и говорени дијалог, који је комбинован са музичком пратњом било инструменталном, било вокалном, или и једном и другом; та врста би одговарала донекле *комаду с певањем и играњем* ако је дијалог озбиљан, или *оперети*, ако је дијалог шаљив.

Што се тиче кола и других кореографских облика орских народних игара, они могу бити подлога како народних мимичких игара које се изводе уз музичку пратњу, тако и оних са примесом говореног дијалога.

1. Мимичке народне игре праћене музиком.

а) *Игре које се изводе уз инструменталну музичку пратњу.* — *Шаранац*¹⁾ је мушка соло игра из Вршца, у којој вештимгибањем тела и еластичним скоковима треба да се претстави праћаканье рибе.

Македонско клање или *Гостиварска касайска игра*²⁾ је мушка игра у двоје из Гостивара и села Дуфа; у њој један играч претставља гониоца, а други гоњену жртву (животињу или звер), која после своје насилне смрти ускрсне и поведе коло.

Кочишко кавадаречко је мушка игра из Кавадара у којој учествује већи број играча у отвореном колу. Мимички покрети треба да претставе

1) Овај пример, као и сви остали до краја чланка, код којих није назначен штампани извор, узет је из наше рукописне грађе о народним играма. — 2) Види чланак: Народне игре у Гостивару и околини. Народне игре, III књ. Љубице и Данице С. Јанковић. Београд, 1939. Стр. 136—138.

живот и разне радње у једном комитском логору: играчи гледају лево, десно, као да некога уходе; глале бркове; хватају се за теме, па за пиштољ; намештају чарапе, итд. Све радње врше истовремено сви учесници у такту музике. — Истоме типу припадају и две следеће игре:

Качачка хајдучка из села Ижишта код Кичева; у њој су мимички покрети комбиновани са корацима типа *Леснојо*.¹⁾ Радње које се изводе у овој игри нешто су друкчије од оних у претходном примерку. Овде играчи гледају на „дурбин“ (од савијених прстију), опишавају земљиште, прикрадају се, „нишане“, „пуцају“, огледају се, намештају чарапе, глале бркове, и, лежећи, извлаче батине од коловође који им не допушта да лењствују.

Комијско коло из села Велмеваца код Кичева, поред музичке пратње и мимичких покрета сличних онима из претходних примерака, садржи и говорни елемент, тако да се речима увек објави радња која се изводи: „Лева паласка!“ — „Десна паласка!“ — „Леви мустаћ!“ — „Десни мустаћ!“ — „Лево уше!“ — „Десно уше!“ итд. Ова игра чини прелаз ка мимичким играма праћеним певањем по томе што изговорене речи служе као објашњење извршене радње.

б) Игре које се изводе уз вокалну музичку пратњу. — Игре ове врсте садрже, поред мимичке радње и певане мелодије још два елемента: *хор* и *шексѝ њесме*. Хор треба схватити као певање унисоно свих учесника у мимичкој игри, или извесног њиховог броја. Према томе, хор ту има да послужи као колективни тумач идеје или претставе изражене мимичком радњом. Другим речима, хор, саопштавајући текст песме, има за дужност да све саопштене радње и догађаје илуструје покретима.

Ево неколико примера:

Се њосврши Дранда мома, шаљива игра у колу из Охрида. Дранда мома се верила за малог човека, „педа чоек“ (сви играчи чучну), па га је метнула на кола (коловођа скочи из столицу) и однела у село које му се зачуло (коловођа скочи са столице на земљу; чућећи наставе сви играње).

Крешију сојје, шаљива девојачка игра из Велике Лукање (Пирот). Крештавим узвицима: „И!“ који се понављају по двадесет и четири пута после сваког отпеваног стиха, шаљивим поређењем: „Несу сојје, нег' девојје“ и крутим, удрвљеним покретима, играчице на сопствен рачун збијају шалу. Као што се види, ту је имитативни карактер игре више у песми и мелодији, него у мимици.

Ценини ћерки,²⁾ шаљива женска игра у отвореном колу из Скопља и Тетова. Предмет је крађа грођа из винограда. Лопови су девојке — играчице. Заплет: ухватио их је пудар и везао. Расплет: пудар их је одвео владици који треба да им суди. Мимички покрети који илуструју садржину песме прилично су разноврсни.

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књига. Београд, 1934. Стр. 28—30.

²⁾ Љ. и Д. С. Ј.: Народне игре, III књ., Б. 1939, стр. 54, 235.

*Сваће, скакераће,*¹⁾ шаљива игра у колу из Гостивара. Ружна, лења и глупа снаја, која је предмет хорског оговарања и карикираног подражавања, запада у најнемогућније ситуације, које се у току играња показују на очигледан начин.

Паун, игра у затвореном колу са једним играчем у средини круга, из Врлике код Книна. Позната је, исто тако, и у другим крајевима наше земље. Док коло, играјући, у песми казује шта све пауна боли, дотле лице у средишту, које је паун, на себи показује делове тела поменутог у песми. Вук Врчевић описује сличну игру под насловом *Болеснога ђауна*,²⁾ у којој играч у средини кола везује марамом оне делове тела који се у песми помињу.

Јежо, јежо или *Оће јежо да се жени*,³⁾ мушко затворено коло из Горњег Неродимља на Косову. Изводи се на други дан Ускрса, кад се носе крсти. У средини круга један играч, огрнут изврнутим гуњем, представља јежа. Он покретима реагује на речи песме које се тичу његове женидбе. Кад му се помене „стара баба“, он се преврће, бацака, негодује; кад му се помене „млада мома“, он се радује.

*Девојчица ђлајно бели*⁴⁾, шаљива игра у колу, распростањена по целој Србији, на мимички начин приказује следеће радње: бељење платна, вађење воде из бунара, просипање воде из корита, шетњу младога момка по танкој стази и љубазно измењивање поздрава између момка и девојке. Варијанта ове игре надовезује долазак немоћног старца, нељубазан одговор девојчице на његов поздрав, и на крају претњу стара мајке која је све то посматрала.

Тича мома ђо ђољана је охридска шаљива игра у колу; има веома сличан предмет и готово подударан начин извођења са претходном игром.

*Да вам кажем, браћо моја*⁵⁾ јесте призренска игра у колу шаљивога карактера о туцању бибера (односно паприке). Песма каже како се тај посао обавља петом, коленом, лактом, челом, брадом. Да би посведочили то тврђење, играчи морају и да клекну, и да се извијају, и да легну потрбушке да би извели све поменуте радње.

Еј, да вам кажем, браћо моја варијанта је претходне игре, из Лесковца.

Како нам се бибер шџуца друга је варијанта исте игре, из Крепољина (Хомоље).

Ори, моми мори, Буковки из Лазаропалја и Галичника, игра се у колу, и има за предмет расађивање паприке. Слично трима претходним играма, и овде су играчи у незгодној и смешној ситуацији док показују све процедуре у томе послу: сађење, заливање, окопавање итд. У овоме

1) Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књ. Београд, 1939. Стр. 140, 262.

— 2) Вук Врчевић: Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју. Књ. II. Дубровник, 1889. Стр. 37. — 3) Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 51. — 4) Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књ. Београд, 1934. Стр. 51. — 5) Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 111.

крају, тако исто у селима око Пирота, тај мотив има данас само шаљиво-забавни карактер. Доцније ћемо имати прилике да се додирнемо истога предмета у сасвим друкчијој народној интерпретацији (*Ошошо* из села Крушја у Поречу).

Дилмано, дилберо, из околине Пирота, у свима битним елементима и у начину тумачења поклапа се са претходном игром из Лазаропоља и Галичника.

Вук Врчевић помиње нешто слично под насловом: *Сијаши бибер*¹⁾. Ту се показује како се бибер „сије, копа, жање, меље, сипље“.

У свима напред наведеним примерима мимичких народних игара видели смо да улога хора, у чисто драмском смислу, није дошла до пуног изражаја, пошто су саме песме *описно-нарашћивног* карактера. Међутим, има песама за игре и са *дијалогом* као видно истакнутим драмским елементом. Те песме су већ саме по себи у драмском погледу живље, па је према томе и радња, за њих везана, непосреднија. Овде треба учинити једну оgradu. Познато је да наш народ врло радо употребљава дијалог као средство да у песми изрази било какво осећање, било какву карактеристику, било какав догађај. Међутим, од тих многобројних примера ми овде нећемо узети у обзир чак ни све оне који прате народне игре уопште. Навешћемо само оне случајеве кад су улоге подељене, и кад поједине ставове певаног дијалога изводе, уз одговарајућу радњу, нарочито одређена лица, по строго утврђеном реду, и доследно од почетка до краја.

*Танац*²⁾ или *Ој, Јово, Јово*²⁾ из Колашина и Црмнице у Црној Гори састоји се из заплитања и расплитања отвореног кола уз певање, прво, свих учесника у игри: „Плетем, плетем, ој, ситан танац, ој . . .“, па мушких играча: „Ој, Јово, Јово, заплет' коло, (или при заплитању: расплет' коло) Јово . . .“, па играчица: „Марице, Маро, заплиће се (или при расплитању: расплиће се) само . . .“

*И' ше, и' ше, два јунака*³⁾, женска ускршња игра из Горњег Неродимља на Косову, јесте драмска илустрација песме која има за предмет преговоре око женидбе. У игри учествују три пара играчица, од којих су два у статичној улози и претстављају две супротне преговарачке стране, а трећи се креће између њих у улози посредника, који прима налоге, саопштава поруке и преноси одговоре и услове. После дугих директних преговора у песми са једном и другом страном, посреднички пар најзад успешно извршује мисију која му је поверена.

Ошйрашил не исто је тако ускршња женска игра, из Кичева, која има за предмет погађање око просидбе, али са комичним свршетком. У игри учествује десет играчица, од којих по четири претстављају два

¹⁾ Вук Врчевић: Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју (Изд. Српско учено друштво). Биоград, 1868. стр. 42. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књ. Београд, 1934. стр. 75. — ³⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. стр. 92.

супротна табора, а две — посреднички пар који преговара са двема странама као у претходном примерку. Оно што је друкчије, то је на крају преговора појава „младожење“ који се криви, намигује, рамље и прави разне смешне покрете.

Ој, *Сшамено*, гњиланска женска игра у два отворена наспрамна кола, изводи се на други и трећи дан Ускрса и на Ђурђевдан. Предмет је неуспела просидба, препирка у песми између две заинтересоване стране, и крађа девојке.

Као што се види, последње три наведене игре имају међу собом доста додирних тачака и заједничких црта. У вези са њима треба поменути и две игре истога типа које описује Вук Врчевић: *Ђузел Јасна*¹⁾, чији певани текст у појединостима и у распореду дијалога има доста заједничкога са поменутим примерком из Неродимља, иако претставља мотив о неуспелој просидби и отмици девојке; и *Кроза лишће зелено*²⁾ из Рисна, чији певани текст има више заједничкога са наведеном гњиланском игром, са којом јој је заједнички и мотив о отимању девојке, ма да је процедура друкчија.

2. Мимичке народне игре са примесом говореног дијалога.

Није нам познато да мимичких орских игара ове врсте има код нас у великом броју. Али, ма како њихов број био мали, ми ћемо их навести као пример још једног начина драмског изражавања нашег народа у орској игри.

Ничим бре кузум је шаљива игра у колу из Охрида, са дијалогом који се пре него што се пређе на само играње, неизоставно изведе на следећи начин:

- Ај' те на мечки да ојме [идемо]!
- Да н' ви је стра?
- Не ни је стра!

После тога сваки играч, не раскидајући коло, узјаши своју леву руку левом ногом, док десном потскакује у такту песме, чији је цео текст на турском језику.

*Змија*³⁾ или *Изникнала конољлика*³⁾, женска игра из Кичева и Пореча, изводи се на други дан Ускрса. Осим играчица које у затвореном колу играју корацима типа *Лесношо*⁴⁾, ту постоје још три личности, које су у ствари главни актери, то јест, одигравају једну сцену у говореном дијалогу, без икакве везе са текстом песме коју пева коло. Једна од те три личности претставља змију и стоји у средини круга; друге две претстављају мајку и ћерку које обилазе око кола, предући. Док коло

¹⁾ Вук Врчевић: Српске народне игре које се забаве ради по састанцима играју. На свијет издало Срп. учено друштво. Биоград, 1868. Стр. 42. — ²⁾ Ibid. стр. 29. — ³⁾ Види чланак: Даница С. Јанковић, Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији. Гласник Етнографског музеја у Београду, XIII, Београд, 1938. — ⁴⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књ. Београд, 1934. Стр. 28—30.

игра, змија се прикраде и „уједе“ ћерку, после чега настаје овај усплашени разговор између ње и њене мајке:

— Леле, мајко, змија ме изеде! Пуста урка [предиво] да ти остане! Не можа да ти преда, змија ме изеде! — Кћи баци предиво.

— Нема нишчо, вели мајка, шчо викаш? — Мајка пређе испред ћерке и настави да преде обилазећи око кола. Змија се прикраде па „уједе“ и мајку, која уплашено викне:

— О, в истина имало змија! — Играчице из кола скупе се и сложено почну да бију змију.

На основу стања очуваности народних игара, какво је оно данас, тешко би било увек са сигурношћу реконструисати њихов првобитни облик и открити непосредан повод њиховога постанка. Народна традиција је у своме дугом путу до данас претрпела разне промене, па је, природно, често губила и од своје првобитне потпуности и јасноће у вези са оним што су поједини њени елементи некада имали да значе и што је тадашњем примитивном човеку било потпуно разумљиво. Данашњи остаци тих елемената у народним играма, и сами по себи, и с обзиром на измењене прилике и начин живота, не могу увек имати првобитну јасност; понеке народне игре толико су се удаљиле од свога пратица, да је немогуће чак уочити и онај кончић који их можда још лабаво везује.

Међутим, наиђе се и на обрнуте случајеве. Такав случај примарне очуваности, како нам се чини, налази се у мушкој празничној игри *Ошошо*¹⁾, у затвореном колу, из села Крушја у Поречу (Јужна Србија). Предмет ове мимичке игре, која се изводи на зимског Светог Јована као последња по реду — расађивање и заливање паприке —, имали смо раније у два примерка из галичкога и пиротскога краја. Али, док је тамо, као што смо видели, мимичко извођење сађења и заливања шаљиво, дотле се у поречкоме примерку тај чин врши церемонијално. Прилично развијен говорени дијалог испресецан је певаним дијалогом. Што се играња тиче, оно се изводи око средишне личности, пања — „пењушке“, која у смислу примитивне народне режије треба можда да оличи каквога духа или надземаљско биће. Даље, могу се уочити три врсте играња: прво, мимички покрети, као што су сагибање, „бодене“ земље кажипрстом десне руке и „заливање“ пања уз узвик: „Бррр!“; затим, мирно, обредно кружно играње око пања корацима типа *Лесношо*, уз певање; и, најзад, на команду: „Отото!“ потпуно немо, живо кружно играње састављено од високих скокова, потскока и обичног корачања. Сви поменути говорни, музички, мимички и кореографски елементи игре хармонично и правилно су распоређени, тако да се у току једног извођења три пута смењују, што оставља утисак каквог обреда. Оно што још више потврђује овај утисак јесте благосиљање обављенога

¹⁾ Види чланак: Даница С. Јанковић, Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији. Гласник Етнографског музеја у Београду, XIII, Београд, 1938.

посла, свих учесника и целог села. Тај благослов је поента игре и завршни део дијалога, који овде наводимо у целини:

— Ће го садиме?

— Ће го садиме!

— Пиперон?

— Пиперон!

— Отото! Отото! Отото! (Овај израз Поречани нису умели тачно да нам објасне, али држе да он значи команду: Хајд' око̀ло! Унао̀коло!).

— Мажи! [мужеви, мушка̀рци]!

— Мажи!

— Поречани!

— Поречани!

— Ајде да го садиме пиперон, Чоне! (Ово се пева).

— Отото! Отото! Отото!

— Го насадивне?

— Го насадивне!

— Пиперон?

— Пиперон!

— Ајде да го вадиме [за̀ливамо] пиперон, Чоне! (Ово се пева).

— Отото! Отото! Отото!

— Бррр!

— Аирлија! [Нека је са срѐном].

— Аирлија!

— Да и вчекаме!

— Да и вчекаме!

— И в година!

— И в година!

— Со се [целим] селски собранија [скупом]!

— Со се селски собранија!

Кад се има на уму да је култ Светога Јована у нашим јужним крајевима уопште врло велики, онда је култни значај ове мимичкодрамске игре, која се изводи тога дана увече у кући „славскога кума“, утолико већи. Сетимо се лазаропољских раскошних светојованских обичаја и веровања да се све што се тога дана чини, чини у част Светом Јовану, од кога се очекује нарочита милост; па смиљевске светојованске игре, која се изводи увече око ватре уз песму: „Сам Свети Јован заирје [изобиље, берићет] носи.“ У описаној поречкој игри има помало и од лазаропољскога култа и од смиљевскога веровања израженог у песми. Кад се томе дода да се од самих Поречана може чути тумачење да се та игра изводи „да роди берићет“, онда је јасно да њен мимичкодрамски оквир садржи један мајски обред за обезбеђење онога што претставља најбитнији услов за одржање егзистенције, а то је добар род. Да првобитни смисао игре није био шaljивозабавног карактера, као што то може изгледати по примерцима из галичкога и пиротскога краја, показује

и чињеница што се у Поречу та игра изван Светога Јована никада више не изводи. А у тој јединственој прилици народ у њено извођење има да унесе сву своју веру у чаролије и сву своју мађиску вештину.

II. НАРОДНА ОРСКА ИГРА КАО ДРАМСКИ ЕЛЕМЕНАТ НАРОДНИХ ОБИЧАЈА

Наведена игра *Ошойо*, тако исто још неке од раније поменутих народних игара (*И' ше, и' ше, два јунака; Ошйраишл не; Ој, Сшамено; Жежо; Змија*) изводе се, као што смо видели, само у одређене дане и утврђено време, уз учешће искључиво оних лица и онога пола који су од старине сматрани као једино позвани и неизоставно обавезни да ту дужност изврше. Али, поред мимичкодрамских, постоји велики број и других разноврсних орских народних игара које се играју само у нарочитим приликама, у строго утврђено време и на тачно одређеном месту као део каквог народног обичаја или какве народне свечаности. Ако се такав обичај или таква свечаност схвате драмски широко, онда је та специјална орска игра само један драмски приказ у низу осталих, који се, без отступања, увек на исти начин, нижу један за другим. Према томе, извођење народних игара у оквиру народних обичаја имало би највише везе са *сценском* и *режиском* страном драме, како у смислу распореда појединих приказа, тако и у погледу места на коме се они изводе, лица која у извођењу учествују и времена кад се шта обавља.

Што се тиче распореда појединих приказа, анонимни народни редитељ тачно је утврдио моменат за извођење народних игара. У церемонијалу народне свечаности зна се обично којим се редом прикази смењују; ако и игра улази у састав тога чина, зна се после чега, а пре чега, она има да се изведе: пре подне — после цркве, или после ручка, прва, друга или ко зна која по реду; после подне — истовремено са вршењем неког обичаја, или независно од тога; увече, у низу других игара, или последња по реду. — Што се тиче места на коме се поједине народне игре изводе, и оно је предвиђено и обично строго утврђено: игра се или у порти око цркве, или у школском дворишту, или у кући веренице, или у кући вереника, или у амаму око веренице која се купа, или око куће у којој се младенци венчавају, или око ватре, или око трпезе, или у кући домаћина сеоске славе. — С обзиром на лица која у извођењу учествују, она могу бити или само девојке, или само невесте, или и девојке и невесте, али по оном реду и старешинству које традиција у даном случају прописује, или само мушкарци, или старије жене, или старији људи, или деца, или произвољан број учесника, или њихов одређен број. — Најзад, имајући у виду време кад се поједине орске игре изводе, оно може бити ограничено или само на једно пре подне у целој години, или само на једно по подне, или на један, два или три дана, или на дванаест дана; зависи од тога која је игра у питању и о коме је обичај и крају реч.

Стога ћемо дати преглед орских народних игара прво с обзиром на празнике, затим с обзиром на свадбене церемоније, истичући увек њихов драмски значај у односу на склоп свих осталих појединости.

1. Празничне народне игре.

Познато је да наш народ врло много празнује и светкује, и да сваки крај, а често и свако село, има специјално своје празничне дане поред оних који се прослављају и у целој нацији. Зна се и то да ток народних свечаности и начин празновања нису у свима крајевима исти, мада, узевши уопште, имају једно заједничко етничко обележје. Готово без изузетка у таквим приликама народна игра је неизоставни елемент свечаности, а нису малобројни ни случајеви када су за поједине празнике и церемонијале створене и специјалне народне игре које се само тада изводе.

Хронолошки преглед празника у вези са обичајима и народним играма пружиће приближну слику о томе колико је у разним нашим крајевима у таквим приликама народна орска игра важан обредно-сценски елемент.

Богојављење. За обичај вађења леденог крста из воде у селу Лаза-ропољу везано је обредно извођење игре „Кинисал [пошао] ми Свети Јован да ми одит у рај Божји“, уз певање. Игрању претходи дијалог у коме чувена стара танчарка, баба Ката, благосиља присутне са жељом да им Свети Јован донесе срећу.

Свети Јован. У Смиљеву се на зимског Светог Јована игра увече око запаљене ватре уз песму: „Сам Свети Јован заирје [изобилје] носи“ или: „Међу Божић и Водицу родило се мушко дете“. У току самога играња врши се симболично скидање појаса са старог славског домаћина — „кума“, и опасивање истим појасом новог славског кума уз певање стихова: „Сопашите го фетвога [старога] кума, опашите го новог кума.“

Покладе. У Крепољину (Хомоље) игра се *Оро* око ватре која се наложи било на једном месту у селу, било на више места. Ако се намени мртвима за душу, тај се обичај назива *Привељ*, и може да се изводи и у друге дане. — У Лешку код Тетова на Покладе се игра око трпезе *Изникнало конољиче*, мушко отворено обредно коло.¹⁾

Ускршњи пост. У сремским селима био је раније обичај да се у току ускршњег поста игра *Вишњица* („Ласте, проласте, проласте нам кроз гору“), уз певање. У првоме делу облик игре је отворено коло; у другоме сви играчи провлаче се кроз капију коју од подигнутих руку начине коловођа и играч до њега, пошто се издвоје из кола. — У Банату, у селу Нинчићеву, о ускршњем посту игра се слична игра *Кроз влакале*. — Сродне игре постоје и у групи ускршњих игара, на чему ћемо се дуже задржати када буде речи о Ускрсу.

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књ. Београд, 1939. Стр. 95—96, 129—132.

Лазарева субота. У многим нашим крајевима обичај је да девојке, *Лазарице*, иду тога дана од куће до куће, играјући и певајући пред сваком да би била срећна и богата. Поједини крајеви имају своје специјалне песме, мелодије и начин играња, тако исто и број играчица. У Лесковцу *Лазарице* играју у петак пред *Лазареву суботу*. Али, без обзира на разлике у појединостима, тај обичај има свуда исти смисао и претставља мађиску обредну сцену.

Ускрс. Светковање Ускрса у нашем народу у многим крајевима обавља се по строго утврђеном програму, по коме се призори и радње нижу једно за другим као у каквој драми. Извођење игара које служе као *позиви у игру*¹⁾ долазе хронолошки на прво место, и могу се, према томе, сматрати као уводне сцене у целокупну свечаност. Таква је женска игра у Горњем Неродимљу на Косову: „Оте, друге, да играмо, да играмо да појемо“,²⁾ уз певање у коме учествују по две девојке или невесте, док коло игра спорим ритуалним темпом. — Таква је и женска игра из села Грешнице (Пореч): „Излагајте се [сви] кметои“,³⁾ коју играју невесте и девојке у порти код цркве, после службе Божије и после доручка. — У Кичеву на први дан Ускрса неколико девојака које сураније ручале почну да играју у отвореном колу певајући две и две: „Девојка се Богу помолила“. Око кола стоје момци и посматрају их. Чим одјекну први стихови ове песме са литургиском мелодијом, почне да се прикупља на весеље и остала омладина. — У селу Пасјану (Гњилане) као прва ускршња игра изводи се: „Ој, горо, горо зелена“, чија песма садржи богат опис пробуђене природе у којој живот буја.

Као другу игру по реду у Горњем Неродимљу (Косово) играју и певају невесте и девојке: „Ој, боре, боре, саборе“ на месту за које легенда вели да се на њему некада налазио бор — рукосад краља Милутина⁴⁾, док младићи истовремено изводе разне витешке игре.

На Ускрс предвече у Горњем Неродимљу изводи се *Крош, крошњице, виш, вишњице*, женска игра у паровима, са провлачењем играчица испод капија од подигнутих руку. Видећемо да и у селу Грешници у Поречу постоји игра са истим мотивом провлачења *Калин, број*; сличну игру имали смо у Срему и Банату о Ускршњем Посту. Др. Карел Штрекељ помиње игре са провлачењем у Белој Крајини о великим празницима. Најзад, украјинска *Гаилка* тако исто садржи мотив провлачења испод подигнутих руку. У вези са *Гаилком*, Антон Коципински указује на непосредну сличност пролећне прославе „у целој Русији и чак у Србији, првога, или другога, или трећег дана Ускрса“⁵⁾. По свему судећи, тај

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књ., Психолошки чиниоци у нашим народним играма. Београд, 1939. Стр. 20. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 84. — ³⁾ Даница С. Јанковић: Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији. Гласник Етнографског музеја у Београду, XIII, Београд, 1938. — ⁴⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 34, 35. — ⁵⁾ Антонъ Коципинскій: Полный Сборникъ малороссіскихъ народныхъ пѣсень. Кіевъ, Одесса, 1891.

мотив је веома стар, и код нас вероватно датира још из времена пре досељења Словена на Балканско Полуострво, где је свакако донесен из Галиције. — Али га има и код Несловена. Професор Курт Сакс у томе мотиву (ко је био последњи да дође први), који се налази и у играма примитивних народа, види символ вечног обнављања живота¹⁾. Тумачење професора Сакса је свакако занимљиво, али морамо истаћи да се у нашем народу до сада није могла наћи потврда његове хипотезе. Међутим, сценскоритуални значај игара овога облика је очигледан, па ма који наш крај и празник био у питању.

И други дан Ускрса у неким нашим крајевима има специјалне игре. *Калин, број*, из села Грешнице у Поречу веома потсећа на игре из групе са мотивом провлачења кроз капије од подигнутих руку, о којима је напред било речи. — *Велигденско коло*²⁾ или *Седнала Деспа*³⁾ („Деспана“) играју у Лазаропољу невесте које су се у току те године венчале. Оне ово чине у порти код цркве, пошто изиђу са службе Божије. Као и у ранијим примерима женског играња код цркве, и овде су кораци мирни, уздржани, а мелодија „долговлечна“, готово религиозна. — Поменули смо да у Горњем Неродимљу тога дана, после ношења литије више села, играју мушкарци *Јежо. Јежо*³⁾ или *Оће јежо да се жени*³⁾.

Сва три дана Ускрса игра се у Смиљеву женско ритуално коло *Која билка је ѿорано, билјаро*, пред црквом, у порти, после ручка. Невесте су у десној половини кола, а девојке у левој. Садржина песме указује на везу са пролећем, јер у њој берачица биља на постављено питање одговора да најраније цвета „качунчица, сиротица“. — Има безброј игара које се изводе сва три дана Ускрса. Њихова општа карактеристика је: мирни кораци и покрети, мелодије — архаично словенске и свечано обредне, извођачи — невесте и девојке, место извођења — најчешће црквена порта, понекад школско двориште или које друго знаменито место у селу.

Најзад, има ускршњих игара и *на расцпурање сабора и весеља*. Из тога се већ може погодити да се оне изводе у позној поподневној или вечерњој атмосфери, што као режиска појединост има свој нарочити значај, поготову кад се веже за текст песама које их прате: „Сунце ми је на заходак, а девојке на походак, ноћ више, ноћ!“⁴⁾ (Горње Неродимље) или: „Веће слунце на заоду, ноћ веће, ноћ! А девојке на походу, ноћ веће, ноћ!“ (Пасјане код Гњилана). Позната су нам три случаја у којима је облик тих завршних ускршњих игара унакрсно размимоилажење играчица распоређених наспрамно у четири пара или у четири тројке. То је поменута игра из Горњег Неродимља, затим њена паралела, са другом песмом, из истог села: *Развијај се гором, цвећ и Самовили*

¹⁾ Curt Sachs: The symbolism of dancing. Journal of the English Folk Dance and Song Society, Vol. II, P. 30. — ²⁾ Љ. и. Д. С. Јанковић: Народне игре, I књига. Београд, 1934. Стр. 45. — ³⁾ Види под б) Игре које се изводе уз вокалну музичку пратњу. — ⁴⁾ Љ. и. Д. С. Јанковић: Народне игре, I књига. Београд, 1934. Стр. 55.

из села Грешнице у Поречу, док се горе наведена игра из Пасјана изводи у колу типа *Лесношо*, мирно као и остале три. Ако би се прослављање Ускрса схватило као низ елемената једне драме култнога карактера, онда би ове игре на растурање сабора претстављале завршну сцену последњега чина. Сличност је утолико већа што се после тога нико више не хвата у коло, већ сви полазе својим кућама, баш као после завршене претставе.

Ђурђевдан. За прослављање овога празника везани су код нас многобројни и разноврсни обичаји и веровања, па није никакво чудо што има народних игара посвећених искључиво томе дану. Ђурђевданске народне орске игре и начин њиховог извођења имају врло много подударности са појединим ускршњим играма. У њима као извођачи учествују поглавито играчице (није нам познат ни један изузетак); ове могу бити невесте или девојке, или и једне и друге; игре су праћене певањем песама чије су мелодије, као и код ускршњих игара, обојене словенском и литургиском бојом; и међу ђурђевданским играма има *позива у игру* („Ор се, бер се, оро да беремо“, Гњилане); облик ђурђевданских игара већином је отворено коло; изузетак је игра *Ђурђево лешо* из Гњилана, у којој се две наспрамне врсте играчица приближују и удаљавају наизменично. Све ђурђевданске игре изводе се, као и ускршње, спорим, свечаним темпом. — У Власотинцима се на Ђурђевдан играју *Краљице*, мађиска женска игра; она је позната и у другим нашим крајевима, где је везана већином за Духове. О њеним ритуалнодрамским карактеристикама биће више речи у групи духовских игара.

Духови (Света Тројица). То је празник када, по народном веровању у неким нашим крајевима, долазе до израза извесне надземаљске силе које врше утицај на човека. Због тога човек треба да се постара да их не дочека неспреман, било да би преко њих издејствовао за себе и своју кућу Божији благослов, било да би се спасавао ако би га од њих снашло какво зло. И у једном и у другом случају и игра је, поред осталог, средство које човек употребљава да би постигао оно што жели. *Краљице*, малочас поменута женска мађиска игра, некада је била позната у многим крајевима наше земље (Србија, Војводина, Славонија). Група девојчица, међу којима се налазе „краљица“ и „краљ“, а понекад и барјактари, иду од куће до куће, и у своме ритуалном походу одиграју и отпевају понешто пред сваком кућом да би за чланове те породице и за цело газдинство измолиле благослов. Њихова шарена поворка, која се обично састоји од осам свечано обучених и накићених играчица и певачица, њихови мачеви и њихови барјаци, украшени разноврсним биљем са мађиским дејством, у декоративном смислу претстављају призор брижљиво опремљене позоришне сцене. — У Звизду играју се *Русале* са јатаганима и ножевима над женама које о Тројицама тамо у масама падају у дубок занос. Сврха тога играња је да се онесвешћенима помогне да се поврате из транса у коме опште са мртвима. Игра се уз звуке

караба (нека врста гајда); осим тога, изговарају се извесне речи на влашком језику, за које се верује да имају чудотворну моћ. Сви ти призори, игре и мађиски обреди претстављају елементе једне драме која дубоко засеца у народни живот тога краја.

Видовдан. У вези са овим празником познат нам је један примерак игре из краја видовданске трагедије. У Доњој Гуштерици на Косову тога дана слави црква Цара Лазара. Невесте и девојке играју у колу обилазећи полако око цркве и певајући развучено: „Свети Петар цркву гради, Господи помилуј!“¹⁾

Ивандан. У Прилепу се за тај дан припреми тепсија са брашном, са чашицом за уље, са судом за со; у средину тепсије стави се ибрик са водом, украшен цвећем и застрвен црним, црвенкастим или белим рупцем; цвеће је у облику венца обавијено око ибрика. Све то стави се на једно место, око кога мала деца од пет до шест година играју *Тајане* у затвореном колу и певају: „Тајане, Бојане, имам брат' Свети Јована“.

Божић. У нашем народу Божић, као и Ускрс, прославља се врло свечано, уз многобројне обичаје. Међутим, у погледу народних игара у вези са Божићем, не би се могло рећи да овај празник у њима обилује. Али зато дани од другог дана Божића до Богојављења имају у крају код Ђевђелије своје нарочите мушке мађиске игре, обредног, мађиског и витешког карактера и исцелитељског дејства, које су у току тих дванаест дана предмет највеће пажње и скоро побожног посматрања у селима кроз која прођу чете играча. То су *Русалије*²⁾. Њихова опрема састоји се из свечаног русалиског одела са крстом као најупадљивијим симболом, из дрвених сабаља, и код играча у средини из једне секирице; њихово играње претставља молитву за здравље и срећу, као и борбу против злих духова; њихов дванаестодневни играчки поход је самопрегорно путовање по највећој зими од села до села где се игра пред сваком кућом да би јој се осигурало благостање и напредак или да би се из ње истерала болест. У погледу декора, драмске радње и етичког смера, сви су елементи као бирани. Ако се томе дода одлазак играча у цркву, причешће и свештеников благослов пре него што крену на пут; или обред укрштања дрвених сабаља изнад постеље болесника од кога желе да одагнају болест; или поновни одлазак у цркву по повратку у село; или јавни преглед целокупне добити и дарова добијених од домаћина пред чијим су кућама играли; или, најзад, као епидол, заједничко прегнуће да се од тако зарађеног новца оствари у селу нешто што ће бити од опште користи (школа, црква, звонара, чесма и др.), — онда је јасно да русалиске игре, заједно са свима пропатним призорима, претстав-

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 87. — ²⁾ Види чланак: Љубица С. Јанковић, Русалије. Гласник Етнографског музеја у Београду, XIV. Београд, 1939.

љају једну мајскодрамску радњу прожету хуманим и алтруистичким осећањима.

Овим летимичним прегледом празничних народних игара није ни издалека исцрпена сва грађа која би се могла навести. Па ипак, и оволико примера колико је дато речито показује да је народна игра неопходан драмски елемент народних обичаја, церемонија и празничних светковина.

2. Свадбарске народне игре.

Што важи за обичаје уопште, важи и за свадбене свечаности, уколико се оне још чувају у нашем народу у оном облику какве су биле у старини. Разна народна веровања, као главни покретачи акције при вршењу извесних обичаја често се граниче са сујеверјем које у свадбеним народним обичајима долази до пуног изражаја. Због тога поједине свадбарске народне игре претстављају елементе разноврсних мајских обреда, чија је сврха да се младенци што боље заштите од урока, злих очију и свега другога што би им могло нашкодити¹⁾. С обзиром на потстицај и начин извођења, такве свадбарске игре имају нечег мистичног, што долази баш од тог њиховог скривеног значења које се данас можда једва назире. Међутим, без обзира на унутрашњи смисао појединих свадбарских игара, околности под којима се изводе прилично се подудару са сценско-режиском страном извођења празничних игара. Видећемо да је и њихова везаност за радње које претходе, које су у току и које следеју необично јака; да су лица која у њима учествују унапред одређена; да су место на коме се изводе и време када се играју обично строго утврђени. Овде се, наравно, мисли само на специјалне свадбарске игре које се у другим приликама не изводе. Њих не треба мешати са извесним играма које су у појединим крајевима толико омиљене и распрострањене, да се без њих не би могла замислити ниједна народна свечаност, па ни свадбено весеље; такве игре су само одушка доброг расположења или дубоког заноса, и са суштином свадбених церемонија, према ономе што данас наука о њима може да каже, имају само утолико везе.

О свадбарским играма уопште било је на другом месту више говора.²⁾ Сада ћемо се на њих осврнути само као на мајски и режиско-сценски елемент појединих призора и чинова свадбених церемонија.

Припреме за свадбу у многим нашим крајевима подразумевају и обављање извесних послова и чинова који се сматрају као неопходни. У такве припремне радње спада и мешење хлеба за многобројне госте и мешење сватовске погаче или проје за симболичне обреде које врше обострано нови пријатељи. То мешење скоро свуда где је уобичајено праћено је певањем нарочитих песама, а понегде и играњем нарочитих

¹⁾ Види студију Др. Тихомира Р. Ђорђевића: Заштита младенаца. Наш народни живот, књ. III, Београд, 1931. — ²⁾ Љубица и Даница С. Јанковић: Народне игре, III књ. Београд, 1939. Стр. 31—43.

игара. Тако, на пример, у Ранилугу (Гњилане) хлеб се меси у четвртак увече пред свадбу, и тада се изводи женска игра уз певање: *Васо, ћеро*. И печење хлеба у истоме селу врши се уз играње девојака праћено песмом: *Нишна се блага јабука*.

„Чињење жита“ врши се у Ранилугу у понедељак пред свадбу уз извођење женске игре: *Шешало се Ситанче*.

Купање веренице у четвртак пред венчање у амаму бива праћено разним церемонијама у које спада и извођење специјалних амамских игара¹⁾ од стране њених другарица и ближних сродница, док се девојци боји коса каном или тујом и кити вараклаисаном шимшировом граном. Такве су игре: *Бел' божо*²⁾ (Скопље, Тетово); *Ела, Ленче*³⁾, *Лено на големо*⁴⁾ (Скопље); *Дафино* (Прилеп) и друге. Сличних игара било је у Куманову и у Бујановцима, о чему још постоји успомена код појединих играчица, али су се игре, на жалост, изгубиле. Иако данас значење тога амамскога играња није свеже у народном сећању, јасно је да је некада оно морало имати обележје неког мађиског чина који је и по своме смислу, и по радњи, и по декору, и по учесницима на драмски и сценски начин жив и пластичан.

Посећивање веренице и разгледање спреме врши се у Косовској Митровици у четвртак пред венчање. После тога, док се вереници боји коса каном, њене другарице играју „на боју“ и певају: „Мене мајка једну има“⁵⁾.

Свечано дочекивање младожењиних другова од стране свекрве бива у Лазаропољу у суботу ујутру. Свекрва, у најлепшем празничном оделу, поведе *Свекрвинско оро* и три пута га завије, држећи сито са хлебом на глави и бокал са вином у десној руци, док јој је пиштољ задевен за појас.

У свекрвином колу које се зове *Оро* из Ранилуга (Гњилане) свекрва у десној руци држи сито, у левој погачу. Пошто одигра сама три круга, одигра са осталима још три. После се као коловође ређају друге жене којих мора да буде непаран број („тек“) а не паран („чифте“). Свака од ових жена по три пута завије *Оро*.

Чин венчања вршио се раније у Кориљу, Рудару и Србовцу код Косовске Митровице у соби, док је истовремено око куће играло коло уз алегоричну песму: „Паун пође на венчање.“⁶⁾ Коловођа је носио барјак.

Кад се у свадбеној поворци у селу Рудару (Косовска Митровица) поведе невеста у нов дом, девојке и удате жене заиграју мирним, спорим темпом уз песму: „Идете ли, летите ли кићени сватови?“⁷⁾

¹⁾ Види: Љ. и Д. С. Јанковић, Народне игре, III књ. Београд, 1939. Свдбарске народне игре у вези са свадбеним обичајима у нашем народу. Стр. 31—43. — ²⁾ Ibid. стр. 59. — ³⁾ Ibid. стр. 63. — ⁴⁾ Ibid. стр. 60. — ⁵⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ., стр. 164. — ⁶⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II књ. Београд, 1937. Стр. 67. — ⁷⁾ Ibid. Стр. 68.

Посета невестиних родитеља младожењиним родитељима, на дан венчања, после ручка, у Охриду, пропраћена је певањем једне алегоричне песме и играњем једне специјалне игре. Песма која почиње речима: „Долетело лепо пиле“ пева се у почаст свекра и свекрве. Игра се изводи уз дијалашку песму: „Кадри бефне, вредни бефне, ем ви је зедофне!“ . . . , у којој младожењини родитељи са поносом говоре о снаси коју су узели, док њени родитељи покушавају да јој смање вредност износећи њене мане.

И међу свадбарским играма постоје *позиви у игру* и игре којима се *завршавају свадбене свечаносици*¹⁾. Игром *Поведи коло, Бојано*²⁾ отвара се свадбено весеље у Старом Колашину (код Косовске Митровице); коловођа носи барјак велики три до четири метра. — Као последња свадбарска игра по реду у Пећи игра се „Купус козе попасоше . . .“ уз певање; песма садржи шаљиву опомену упућену гостима да је све што је било у кући поједено. У Дебру, кад саставе младу и младожењу, изводи се игра уз пригодну шаљиву песму, у коју се уносе имена присутних лица уз импровизоване епитете. У Вршцу и околини на свршетку свадбе игра се *Оре* у затвореном, „везаном“ колу око ватре. У целој Србији раније је било добро познато завршно свадбено коло *Шарено оро*, у коме се у симболичној радњи, у току играња, млада и младожења састављају.

Овде би имало да се дода још то да постоје и специјалне свадбарске игре које се изводе сутрадан, или можда неколико дана после венчања.³⁾

Али тиме не би још била наведена до краја листа игара које се о свадбама играју у разним нашим крајевима. Хоћемо још једанпут да нагласимо да су наведене свадбарске игре везане искључиво за те дане, и да се преко године више никад не изводе.

Оволико колико је речено, довољно показује да народна игра у свадбеној церемонији није само средство за манифестовање расположења, него, и још више, неопходан елеменат многобројних и разноврсних ритуала, од којих је, вероватно, сваки за човека примитивне културе морао некада имати значај неопходне мађискодрамске радње, блиске, присне и неизоставне, јер се њоме имао да регулише ток судбине младенаца, а у њено дејство се тако дубоко веровало; или се, понегде верује можда још и данас.

* * *

Из свега што је до сада речено излази да обичаји уопште, без обзира да ли садрже и елементе са народним играма, имају драмских елемената, који су, понекад, читаве мале драмске творевине. У крајевима

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књ. Београд, 1939. Стр. 38 и даље. —

²⁾ Љ. и Д. С. Ј.: Народне игре, II књ. Стр. 66. — ³⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књ., Београд, 1939. Стр. 39.

у којима се још добро чувају, изводе се увек на исти начин, доследно замисли непознатих народних аутора и редитеља: генерације извођача се смењују, али улоге обично остају непромењене, и читави монолози, дијалози, хорови преносе се с колена на колено. Да поменемо само импресивне лазаропољске и галичке свадбене сцене кад девојка уочи венчања пође увече у поворци на извор да последњи пут захвати воде за родитељски дом, док запаљене буктиње у рукама многобројних пратилаца тајанствено продиру кроз ноћ; или кад младожења на дан венчања ујутру оде са мајком, женском родбином и свирачима на гробље да позове драге покојнике у сватове и да од њих затражи опроштај што се без њиховог благослова жени. Овако снажних драмских призора нашло би се у нашим народним обичајима доста, али то претставља засебну тему. Уколико је, међутим, реч о обичајима у чији састав улази и народна игра, видели смо да је она њихов важан и чест драмски елемент. Исто тако, уколико су у питању драмски елементи које садржи наша народна орска игра, они нису ни малобројни ни незнатни. Према томе, у нашем народу постоји не само потреба за кореографским и музичким, него и потреба за драмским изражавањем; техничка, сценска и режиска средства тога изражавања, међутим, онаква су каква допушта традиционална култура израсла из народнога живота, са којим она сачињава органску и недељиву целину.

Даница С. Јанковић

Résumé. — *Les éléments dramatiques de nos danses populaires et la danse populaire comme l'élément dramatique de nos coutumes populaires.* Dans la première partie de son étude, M-lle Danica Janković, professeur, parle de danses populaires mimiques. Elles peuvent être accompagnées de musique soit vocale soit instrumentale, ou de deux à la fois, ainsi que d'un dialogue parlé. Tous ces éléments ensemble ou séparément peuvent être combinés également avec les éléments purement chorégraphiques. Par conséquent, ces diverses formes des danses mimiques, en raison de leurs parties intégrantes, correspondraient dans une certaine mesure à la pantomime, à l'opéra, au ballet, à l'opéra-ballet et à l'opérette, selon leur caractère austère ou plaisant. L'auteur illustre cet exposé par un grand nombre d'exemples pris dans ses recueils imprimés ou manuscrits de danses populaires.

Dans la deuxième partie de l'étude, la danse populaire est examinée en tant que l'élément dramatique des coutumes populaires. Dans beaucoup de régions et de circonstances, la mise en scène traditionnelle populaire a rigoureusement fixé: quand, où, de quelle manière, avec combien de participants, par quels personnages, avec quelle disposition et suivant quel règlement on doit procéder à l'exécution d'une telle ou telle danse populaire. C'est la règle pour de nombreuses danses populaires qui se rattachent aux fêtes, aux coutumes, aux saisons et aux cérémonies de noce. Là aussi, l'auteur cite de nombreux exemples caractéristiques, pris dans les Recueils de M-lles Janković et dans la littérature.

A la fin, l'auteur nous donne sa conclusion: „De ce qu'on vient de dire, il ressort que les coutumes en général, indépendamment de leurs éléments chorégraphiques éventuels, possèdent des éléments dramatiques, qui sont, quelquefois, de véritables petits drames. Dans les régions où les coutumes sont bien conservées, on procède à leur exécution toujours de la même façon, conformément à la conception des auteurs et des

metteurs en scène populaires anonymes: les générations d'acteurs se relaient les uns les autres, mais les rôles restent d'habitude immuables, et les monologues, les dialogues, les chœurs entiers sont légués tels que de père en fils. Ne rappelons que les impressionnantes scènes de noce à Lazaropolje et à Galičnik, lorsque, la veille de son mariage, suivie d'un cortège dont les flambeaux éclairent la nuit mystérieusement, la jeune fille s'en va à la source pour en rapporter la dernière fois de l'eau au foyer de ses parents; ou, lorsque, au matin de sa noce, accompagné de sa mère, de ses parentes et de joueurs, le marié s'en va au cimetière pour inviter au mariage les chers défunts et pour leur demander pardon de se marier sans leur bénédiction. On pourrait citer dans nos coutumes bien de ces émouvants spectacles dramatiques, mais c'est un sujet qui sort du cadre de notre étude. Pour revenir à notre thème, c'est à dire aux coutumes qui contiennent également des danses populaires, établissons bien qu'elles en sont un élément dramatique important et fréquent. De même, en ce qui concerne les éléments dramatiques que contient notre danse populaire, ils ne sont ni rares ni négligeables. Par conséquent, notre peuple a besoin de s'exprimer non seulement à l'aide de la musique et de la chorégraphie mais aussi avec des moyens dramatiques. Bien entendu que les procédés de cette expression sont tels que les permet la culture traditionnelle issue de la vie populaire, avec laquelle elle forme un tout organique et indivisible".

Народне игре у Кичеву и околини

Ако се хоће да постави мерило за очуваност народних игара у једном крају, мора се, пре свега, повести рачуна о томе колико су очуване обичајне, односно обредне, верске и мађиске народне игре. Јер, као што је познато, оне садрже елементе који најдубље задиру у живот примитивног човека. Његов однос према Богу, његова зависност од многобројних закона природе, његово довијање да угоди вишим силама, да измоли милост, да изрази захвалност, да се у целом том вртлогу снађе и себи осигура сношљив живот, а нарочито, да се обезбеди од демонског дејства злих очију, — све то огледа се, више или мање, у обичајним народним играма.

Кичевска села показују остатке верске народне игре са мађиским примесамa и драмским елементима; мада су утицајни чиниоци новог времена извршили неке промене и створили извесне празнине.

Световна игра се ипак боље чува. Брсјачка¹⁾ сељанка је поуздан чувар тешких и сложених народних кола.

За брсјачког сељака то се не би могло рећи; за становнике града Кичева још мање. Ново време са својим наносом из других крајева почело је да потискује уметност домородаца. Прихвативши оберучке донесене типове *Кокоњешџа* и *Девојачког кола*, православни Брсјаци су већ прилично заборавили своје старе тешке игре. 1937 г. понешто се још и могло забележити од старијих Кичевки и старијих муслимана из околине. Данас су године појединих играчица већ учиниле своје.

Стил играња. — Социјалне и политичке прилике прошлога века дале су стилу световних игара јасна обележја. Судаћи по начину на који играју како православни тако и муслимани, о стилу овога краја могло би се рећи да је огледало живота из прошлости. Погнути положај тела са повременим слабијим или јачим поклецивањем, као да се ишчаурио из оног подређеног односа који су православни Брсјаци, као чифчије,²⁾ морали имати према Турцима. Акробације које муслимани из

¹⁾ Dr. Tomo Smiljanić — Bradina: Anciennes tribus serbes Les Mijaks, Les Brsjaks et leurs voisins dans La Serbie Méridionale. Skoplje, 1930. — ²⁾ Dr. Тома Смиљанић — Брадина: Кичевија, чифлик-мало. Срп. етн. зборник, књ. LI, 1935. — Anciennes tribus serbes Les Mijaks, Les Brsjaks et leurs voisins dans La Serbie Meridionale. Skoplje, 1930.

Кичева и околине и данас изводе, не на штету игре, показују, међутим, остатке њихове некадашње надмоћи и обести. Стари Исејин Зејновић из села Ижишта 1937 г. то је сјајно изражавао када се у току играња на врховима прстију, наједанпут посуврати па, направивши од свога тела лук, додирне главом натраг земљу, опет се исправи и продужи да игра, не губећи нимало од такта, равнотеже и свога врелог, захукталог заноса. Сасвим је друга ствар са православним Брсјаком. Као некадашњи „чифлижанин“, у својој зависности од обесног бега, у тренуцима весеља и затишја, он није јавно показивао да уме и може и он да се испри; иако је био јунак по срцу, неустрашив и бескомпромисан¹⁾ у подвизима, када је то од њега захтевао моменат. Свесно или потсвесно, Брсјак је и у игри изражавао своју привидну потчињеност: само је рука на леђима издавала његов унутрашњи отпор и ону притајену снагу, која се јасно манифестовала када је требало одбранити српске девојке од турских отмица, а бегове отерати са села у варош.¹⁾

Брсјак је сточар, али још више земљорадник. Иако је добар радник и у погледу земље богатији од Мијака, који је злопатник пасивнога краја, опет је Брсјак на изглед сиромашнији и невољнији. Јер он не полаже много на форму и спољашност, и као да му није стало до тога да направи утисак; при томе не мари ни за стегу, ни за самодисциплину. Мијак је, на против, веома осетљив, на све то воли да се покаже с лепе стране, углађен је, има самоконтроле, осећање мере и личног достојанства.

Ове особине као да су се искристалисале како у мијачком, тако и у брсјачком начину играња; с том разликом што Мијаци боље чувају свој стари стил од Брсјака, који све више одбацују не само стил из прошлости него и саме игре у којима су се силом прилика тако формирали. Све ведрије и све *усјравније*, Брсјаци прихватају игру донесену из краја који је пре њих почео слободније да дише. Од брсјачког старог начина играња остало је нешто у стилу старијих жена, особито сељанки. Оне су мајстори у тешким колима, док мушкарци, с малим изузетком, у погледу традиције данас у главном не иду даље од лаких кола. Код Мијака је обратно: мушкарци играју *Тешкојто*,²⁾ док се жене задовољавају колима типа *Леснојто*.²⁾

Такав какав је био у животу и у игри, Брсјак је у односу према Мијацима, још и данас у неком подређеном положају. Он као да се не буну што на њега Мијак гледа мало са висине. Он као да још ни сам није нашао себе и постао свестан своје снаге.

Брсјачка сељанка је не само жена, мајка и домаћица, него још нешто више: она је и ратар који уз мужа, а можда и без њега ако је он у печалби, свршава најтеже пољске послове. Брсјакиња, зими измучена бдењем у стално задимљеној кући¹⁾, лети преоптерећена својим

1) Dr. Tomo Smiljanić — Bradina: Anciennes tribus serbes. Скопље, 1930. —
2) Љ. и Д. С. Ј.: Народне игре, I књ. Београд, 1934.

сложеним дужностима, не може довољно да обрати пажњу на ред и породичну дисциплину, као Мијакиња. Али, она се не само више изградила као радник изван куће, него стекла и већа права поред већих дужности. Њена ослобођеност и њено место у друштву тачно се огледају и у народној игри. Сасвим независно од мушкарца, брсјачка сељанка кичевскога краја не само игра, него и са сигурношћу *води* тешка кола. А као коловођа, уме она и фигуре самостално да изводи, стилски истинито, технички усавршено. Мијачка жена нема тог права, и остаје у сенци мушкарца, као што данашњи Брсјак у том погледу остаје у сенци брсјачке жене. И Пећанка је у игри имала већу слободу изражавања, али не треба заборавити да је она ту слободу изражавала у лаким колима.

У обичајним празничним играма обредног карактера, брсјачка сељанка осећа њихов свечано-религиозни смисао, и зато их изводи споро, са изразитим застојима.

Старије кичевске варошке играчице играле су 1937 г. одмерено, са благим поклецивањем.

То су г-ђе: Благоуња Митровић¹⁾, бивша претседница Кола српских сестара (сл. 1) и чланице: г-ђе Стефанка Марковић, Сава Рапић, Звезда Сретеновић, најбоље преставнице кичевског варошког стила, од којих смо те године забележиле кичевске игре и мелодије²⁾.

Песме за игре. — Тежак живот под Турцима није остао без трага ни у лирским песмама које прате народну игру. Тако из песме *Оздола идаћ Халил-ага* васкрсавају односи између турског господара и поко-

Сл. Љ. С. Јанковић

1. Благоуња Митровић у кичевској нар. ношњи (лево)

¹⁾ Још као девојка била је чувена играорка и песнопојка. Допала се Турчину, који се спремао да је уграби. Она није хтела да мења веру. Поручила му да не усред среза стати пред кајмакама, скинути мараму, (што би био нечувено смео и бестидан поступак за оно време када је коса морала бити покривена) и да ће се жалити и кајмакаму и кадији. Али Турчин је био упоран. Да не би, на крају крајева, ипак пала њему у руке и била принуђена да се потурчи, удала се за сељака Србина и ако је била варошанка. Зато је дванаест година живела у селу Дупљанима. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Рукописна збирка.

рене раје. Обесни Халил-ага прети Донки, која му није изашла у сусрет са осталим „чивлижанима“, да ће убити њена два брата близнака, и да ће му она седети на колелу и молити га за милост. У песми *Девојка се Богу ѿмолила*, девојка призива громове и кишу да униште кулу од кремена у којој је млади Иво затворен од Турака. — Песма *Каде се чуло, видело* казује да мома лежи у затвору због турске порезе.

Печалбарски живот оставио је трага у песми *Книга ѿишећ бела Васа*. Износи се трагедија печалбарске жене: ћир Михајло, који је у туђини на печалби, на молбу беле Васе да се врати кући за Ускрс, одговара да не може доћи јер другу воли.

О дејству женске лепоте пева се у песми *Извор вода извираше*.

Љубавно осећање изражено је у више песама. У погледу слике коју даје, уздржљивости казивања, збијености изражавања, дубине осећања и значаја онога што се иза редова крије, класично је лепа песма *Сношћи си*. Син поверава мајци своју невољу: кад је видео девојче, памет му је стала, соко одлетео, коњ побегао. Пита је: „По што да трча?“ Мајка му одговара:

„Трчај ми, трчај, мили синко, по девојчено:
Това не знајет, мили синко, само да дође.
Коњот је учен, мили синко, сам ће си дође,
Сокол је учен, мили синко, сам ће си дође.

Љубав син исповеда пред мајком и у песми *Море мајко, сћара мајко*, из села Вранештице, и у њеној варошкој варијанти *Иди, мале, ѿроговори*. Син шаље мајку девојци коју већ три године воли, да јој то каже и да је испроси; девојку су, међутим, верили за другога. У оба примера огледа се патријархално васпитање, односи између полова, односи између мајке и сина.

О просидби певају још песме: *Оћѿраћил не, Марика и Ме сакаја*. Прво у дијалошком облику износи цео ток преговора око просидбе; друга опева неуспелу просидбу; у трећој се казује да је мајка дала кћер за грађанина, иако је она имала осим њега још три просиоца — сељака.

Безнадежна љубав момка према блиској рођаци, опевана је у песми *Лено ле, Лено, Галено*.

Песама о браку има озбиљних и шаљивих. У прву врсту спада песма *Ајде, шћо ћи шекна*, у којој се наговештавају интимни разлози због којих је млада побегла од мужа иако су јој свекар и свекрва добри. У другу врсту спада песма *Невесћо, невестћо*, где жена неће да напусти оро ради мужа који умире. Има успешних антитеза.

Песма *Шојано, Бојано* садржи елементе који се односе на игру и играње.

Овде се мора са жаљењем напоменути да су извесне песме у народу делимично заборављене. Понекад је врло тешко, на основу недовољних одломака и случајних остатака реконструисати целину и стварати закључке.

Музичка пратња¹⁾. — За игре са инструменталном музичком пратњом, гајде су у Брсјака од старине највише употребљаване. Одличан је гајдаш Атанасије Николић из села Вранештице, који је поред тога, и изврстан певач.

Муслиманске и варошке игре прате зурле и тупани.

Вокална музичка пратња је у овоме крају необично развијена. Мелодије какве су забележене¹⁾ из села Вранештице (Море мајко, стара мајко; Каде се чуло, видело, де; Ајде, што ти текна) спадају у наше најлепше мелодије уопште. Када их је 1937 г. певао за бележење гајдаш Атанасије Николић својим свежим и топлим гласом, распевано и непосредно, то је био доживљај какав је и на нашем Југу редак.

Мелодија за игру *Марика* разликује се мало од оне која је већ популарисана и која је из другог краја.

Мелодија за игру *Бог да бијеш, Поликсенео* веома је слична мелодији за игру *Ајде, Величе*²⁾.

Коло може да буде праћено певањем уз гајде или без гајда; тако исто свирањем на гајдама без певања, што је данас ређе.

Мелодије уз празничне игре само се певају. Оне имају религиозан карактер, изводе се отегнуто и спорим темпом, што одговара свечаним корацима празничних игара. Гласовно груписање тако се изводи да две по две играчице редом певају.

Што се тиче такта, он није много разноврстан. Више од петнаест забележених мелодија за игру имају двочетвртински, а близу десет мелодија трочетвртински такт; две мелодије имају мешовите тактове: $\frac{4}{8} + \frac{3}{8}$; $\frac{5}{4} + \frac{4}{4}$; једна мелодија се изводи *ad libitum*.

У више случајева постоји ритмичан³⁾ однос између игре и мелодије.

Смисао за музику код Брсјака је необично развијен. То се види не само у начину певања, него и у начину играња, осећању за такт, и у мелодичности говора. Врло је пријатно слушати Кичевке када разговарају. Нарочито у начину на који говори гђа Стефанка Марковић има много музике.

Народне игре. а) *Облици*. — Највећи број игара је у *ошвореном колу*. При томе, коловођа може да се издвоји и да изводи *соло фигуре* окретања и чучања. У извесним случајевима, коловођа уступа своје место играчу до себе, а сам прелази на леви крај кола и постаје кец. Ово смењивање коловође обави се у току једне игре више пута.

Зашворено коло је облик на који се много ређе наилази. Као што ће се видети кад буде говора о празничним играма, поред играча у колу, постоје и лица изван играчкога кружнога ланца, која изводе радњу са драмским елементима.

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Рукописна збирка. — ²⁾ Владимир Р. Ђорђевић: Српске народне мелодије (Јужна Србија). Скопље, 1928. — ³⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, II, стр., 9.

Насирамне врсте заступљене су, тако исто, у једној празничној игри, о којој ће се доцније опширније говорити.

Играње у двоје може се видети међу муслиманима. Није потребно нарочито подвлачити да су оба играча истога пола.

Парови с њровлачењем испод подигнутих руку и у овом крају су ускршњи облик игре.

б) *Тийови народних игара*. — Као и у осталим јужносрбијанским крајевима, тип *Леснош¹⁾* у Кичеву и околини је веома популаран. Многа кола уз певање припадају томе типу, који у погледу кореографске структуре спада у наше најједноставније типове игре уопште. Његов основни образац (два корака десно, један лево) ипак има извесних отступања. Тако, привлачење може да буде ненаглашено (*Лено ле, Лено, Галено²⁾*); *Пијан иде од града²⁾*, наглашено (*Комишско коло²⁾*); може да буде замењено украсним предњим (*Книга њишеј бела Васа²⁾*); *Ајде, шћо ши шћекна²⁾*); *Шојано, Бојано²⁾*); *Качачка хајдучка²⁾*) или задњим корацима (*Море, мајко, сћара мајко²⁾*); нагласак може да пада и на друге кораке (*Сношћи си њојдо²⁾*). Правац улево може да буде замењен косим правцем напред-улево, а једноставан миран корак улево — сложеним „полкиним“ ситним корацима у истој правцу (*Женско њраво²⁾*). Ове варијације уносе извесну промену, а при томе играче ипак не замарају, услед чега они могу лако и усредсређено да певају. Један народни играч, говорећи о колима овога типа дао је једно саопштење које се, мислим, може без резерве прихватити. Он тврди да је у играма које прати певање, за народ много важнија садржина песме него кораци игре. Отуда се код нас тако често наилази на овај једноставни тип кола уз песме најразноврсније садржине, и уз мелодије које могу бити и веома развијене.

Од типова који се јављају и у другим крајевима да поменемо још неколико. Игра *Бог да бијеш, Поликсено²⁾* како у погледу корака и покрета, тако и у погледу мелодије, веома је сродна са игром *Ајде Величе³⁾* из Лабуништа, Маврова, Галичника, Горњег Неродимља. Елементи тупкања и плескања и у једној и у другој примењени су на исти начин. — Игра *Сношћи је²⁾*, припада типу дебарских игара *Кало, Калино девојко⁴⁾* и *Бурјано Бурјанке⁴⁾*, у којима је нарочито интересантан однос између мелодијских (три) и кореографских (две) стопа (дакле: три према два). — Раније поменуте игре *Комишско коло²⁾* и *Качачка хајдучка²⁾* садрже и мимичко-драмске елементе подударне како међу собно, тако и са мимичко-драмским елементима игара истога типа из

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I, 1934. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Ручнописна збирка Заб. 1937. — ³⁾ Љ. и Д. С. Ј.: Народне игре, I књ. стр. 26, игра д. В. Р. Ђорђевић: Српске народне мелодије (Јужна Србија), стр. 123, мел. 343. — ⁴⁾ Д. С. Јанковић: Дебарске народне игре, Етнологија I, I св. 1, 1940. Скопље, стр. 47. — Љ. и Д. С. Ј.: Народне игре, IV књ. Б. 1941 (у штампи).

других крајева.¹⁾ Ту се разноврсним покретима са драмским примесима, по такту музике, илуструје живот ратника за време одмора и за време борбе.

Али, поред поменутих типова, који се, у већој или мањој мери могу наћи и у другим крајевима, кичевска област има и таквих игара за које се не могу наћи паралеле. Међу њима има тешких и сложених, како у погледу односа игре—и мелодије, тако и у погледу праваца кретања, распореда застоја и дужина. Најинтересантније су из те групе *Оздола идеш Халил ага*²⁾; *Мушко сјаро право*²⁾; *Каде се чуло*²⁾; *Оздола идаш шри ландони*²⁾. Нешто једноставније, али ипак не сасвим обичне игре су: *Марика, шурски карамфил*²⁾; *Извор вода извираше*²⁾; *Невесто, невесто* и друге.

в) *Кораџи* могу бити, као што смо видели, с привлачењем и укрштени, наглашени и ненаглашени. Има и тупкања у месту. Колена у неким играма клецају или подрхтавају у ритму.

г) *Правци кретања* су: десно, лево, напред, назад, косо напред-улево. Врло лепи ефекти постижу се каткад нарочито помоћу агресивних корака. Тако исто, кретање ногу по двама паралелним линијама, и то лево по предњој, десне по задњој, док се цела игра развија у десном правцу, оставља леп утисак.

д) *Држање руку*. — У колу играчи се држе или врло високо, с исправљеним лактовима, или сасвим ниско, или за мишице, или за рамена, или за појас. — У муслиманској игри удвоје *Госћиварски чочек*²⁾ из кичевског села Ижишта, играчи се држе помоћу мараме коју ухвате за два супротна краја.

ђ) *Учешће ђолова*. — Раније су у кичевској области, као и у већини јужносрбијанских крајева, играли засебно мушкарци, засебно жене. Данас почињу да се мешају.

Прилике за играње

Иако неки брсјачки сеоски обичаји из околине Кичева имају, у вези са народним играма и песмама које их прате, нарочито о празницима и свадбама, доста сличности са поречким, косовским, и мијачким обичајима, ипак имају и нешто своје, локално, и захтевају да буду пре свега тако посматрани и описани.

Мушке Водице. — На Богојављење ујутру, мушкарци се скупе у цркви. После службе, *божји кум* (домаћин за цело село, као и код Мијака), предаје крст, односно кумство, новом куму, за идућу годину. Кад не може један да се прими, из материјалних разлога, онда се двоје троје удруже да догодине заједнички угосте цело село. После ове предаје кумства, стари кум почасту сакупљене ракијом прво код цркве, после код своје куће. Онда долази ручак за све, а после играње.

¹⁾ Види чл. Драмски елементи Д. С. Ј. у овој свесци. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Рукописна збирка, заб. 1937.

Водичари (људи са освећеном водицом) зареде по селу, па пред сваком кућом отпевају:

Стамјанине, домаћине,
Али пијеш, али спијеш?
Ете, иду добри гости,
Добри гости водичари.

Онда обично понешто и одиграју, седну за софру, мало се заложу, па иду даље.

Пошто су у току дана обредили све куће у селу, увече иду куму. Дођу и жене, и девојке, и деца. После вечере играју и певају до зоре. Тада се изводи, али на шаљив начин, *Ошошо*¹⁾, без „пењушке“.²⁾ Док унаоколо *шубају* (трче набијајући земљу наглашено), они певају:

Мажи сме одбрани (одабрани)
Дупјанци (из села Дупја) одбрани.

Ова игра, дакле, код Кичеваца нема више онај свечано обредни и мађиски карактер као код Поречанаца.

Женске водице (Св. Јован). — После цркве, девојке иду старом куму на част, играње и певање. Сваком у кући намене по једну песму, и за то добију „бакшиш“. На исти начин зареде и по другим кућама. Ако је кућа ожаловљена, не играју и не певају, само уђу да се мало заложу. Новац који прикупе дају пола цркви, а пола куму.

Увече се опет прикупе код божјег кума. После вечере играју разне игре и певају песме целе ноћи.

Обичаји о Мушким и Женским Водицама изводе се само на селу; у Кичеву тога нема.

Велигден. — Ускрс се у кичевској области, као и у осталим нашим јужним крајевима, врло свечано прославља.

Раније је „програм“ ускршњих свечаности био строго утврђен. Првог дана се није излазило на играње и певање. Тек другог дана, после цркве, жене су играле *Танац* сред села, певајући редом две по две:

„Собери оро, кадан Тодоро,
— „Би го собрала, ама не смеја,
Од селанинон, од неверникон“.
„Камо ти, камо, што сам ти купио
Некни в недела некнашни пазар?
Ја сам ти купио срмени колан,
И на коланот сребрни пафти.“

Изводи се мирно на десно: два укрштена корака, један с привлачењем, па се свечано застане. Онда све с почетка. Итд.

После се игра *Калинцице*, у паровима с провлачењем, као на Косову²⁾ и у Поречу³⁾ са којима ова област има још додирних тачака. По ручку,

¹⁾ Д. С. Јанковић: Празничне народне игре у Поречу у Јужној Србији. Гласник Етн. музеја у Београду књ. XIII. — ²⁾ Љ. и Даница С. Јанковић: Народне игре, II књига. 1937. — ³⁾ Даница С. Јанковић: Празничне народне игре у Поречу, у Јужној Србији. Гласник Етнографског музеја, књ. XIII.

девојке прво одиграју отворено коло: *Девојка се Богу помолила*, док две по две редом певају, а момци их посматрају.

Жене изводе још шаљиве игре, у радњи, сценско-драмског карактера, које називају *гачки*. То су: *Маски*¹⁾, где се мимичким покретима претставља поткивање мазги; *Змија*¹⁾, где се изводи страдање ћерке и мајке које преду око затвореног кола, од змије; и *Пилића*, где се претставља грабеж пилића.

Оштрашил не²⁾ опет је ускршња женска игра у наспрамним врстама, са ограниченим бројем играчица (10), са шаљивим сценским елементима. Мотив — преговарање око просидбе које чини посреднички пар — постоји и на Косову где није шаљивог карактера (*Ише, Ише, два јунака*)²⁾ и у Гњиланском крају (*Ој, Сшамено*),³⁾ и у Рисну (*Кроза лише зелено*).⁴⁾

Целе ускршње недеље се игра.

Ђурђевдан. — Специјална ђурђевска песма прати игру:

„Оф, леле, леле, Ђурђевдан,
Ко да помина, замина,
Никој те тебе не виде.“
— „Девојко, мори, девојко,
Како ме мене не виде
Ваздан под нога ме газиш“.

Игра се целе недеље.

Женске празничне игре изводе се засебно од мушких.

Али не само о празницима, него и радних дана, у вези са обављањем извесних послова, Брсјаци играју. Тако на пример, када се заврши *комишање*, настаје играње разних игара.

Свадбе. — У четвртак пред свадбу, месарија замеси три погаче, и на врх барјака који је завијен, метне јабуку и мараму. Замешено тесто остави да кисне, и почне да развија барјак док девојке певају. Онда са барјаком напољу завије коло три пута, уз певање девојака. (За ову прилику нема нарочите песме).

У суботу се меси *сваћа*, опет уз певање разних песама. Угреје се црепуља и метне на сред кујне. Сваћа, код момка украшена на један начин, код девојке на други, стави се у црепуљу и покрије сачем. Онда се око сваће три пута одигра *Лесно коло*, уз певање; при сваком кругу сач се диже и сваћа открива.

После вечере у суботу, кум брије зета, док други играју и певају.

У недељу се с коњем полази по невесту. („Сега неће без отонобил невеста да се качит“). Месарија прво одигра коло с барјаком, па га

1) Даница С. Јанковић: Празничне народне игре у Поречу, у Јужној Србији. Гласник Етнографског музеја, књ. XIII. — 2) Љ. и Даница С. Јанковић: Народне игре. II књ. — 3) Љ. и Д. С. Ј. Рукописна збирка, заб. 1939. — 4) Вук Врчевић: Народне игре, које се забаве ради по састанцима играју. Б. 1868. стр. 29.

преда барјактару. Код девојке опет се игра с барјаком. Заштитно дејство барјака од злих очију познато је.¹⁾ Девојку метну на коња, па пођу у цркву. Не смеју да се сретну две свадбе. У том случају, док се једна млада у цркви венчава, другу сакрију.

После венчања одлазе младожењиној кући где целого дана играју.

По вечери, млада дарује свекрву, покрај које се проспе телсија с водом. И свекрва дарује младу новом кецељом, што вероватно симболично означава прелазак свекрвине домаћичке дужности на невесту.

Играње се продужава, скоро целе ноћи. Да не би деца младенаца била слепа, девер направи рупу на тавану кроз коју гледа; а кроз кључаоницу слуша да деца не би била gluвa.

Ујутру, ако су задовољни младом, метне се младина кошуља у сито, па је свако дарује. У противном, пробуше чашу, метну прст доле и сипају ракију, па је дају њеној мајци: ракија исцури, и тако се обзнани каква је била девојка. Младу враћају њеним родитељима који морају да плате да би је младожења опет примио.

У среду, млада иде на воду, па мајци на *йишуљице* (једна врста крофна, тиганица), а мајка њој на *йрвиче*.²⁾ Дотле млада није имала права никуда да иде; после поменуте посете то јој је дозвољено.

И овде падају у очи неки моменти, какви се могу наћи и у другим нашим крајевима,²⁾ као што су играње око сваће, коло с барјаком, даривање итд.

Света Пречиста о Малој Госпођи. — Сабор код женског манастира Свете Пречисте кичевске пружа велику смотру не само брсјачких, него и мијачких народних игара. Ова задужбина српског краља Милутина³⁾, усред брсјачког краја обновљена средином XIX века од мијачких главара³⁾ из разних мијачких села, сваке године о Малој Госпођи прикупља читаве караване и Брсјака,³⁾ и Мијака.³⁾ На висини од 900 м., у великим конацима са пространим чардацима, на лепим заравнима око манастирских зграда, сакупи се тада на десет до дванаест хиљада ходочасника. Они долазе не само из ближе околине, него и из сасвим удаљених места и крајева. Ту се могу видети чак и Охријани из Сливова, Гостиварци из Жељезне Реке, Мавровци из Нишифорова, Брсјаци из Сувог Поља, Мијаци из Галичника, Тресонча, Гара, Лазаропоља, Ехловца итд. Сви су они дошли да испуне једну врсту завета и да се одреше манастиру. Зејтин, тамјан, јагњад, новац (све „жлти“) и друго што је у мислима обећано Светој Пречисти, прилаже се за здравље и душевно смирење. За здравље се и манастирска црква опасује свећама (то су

¹⁾ Т. Р. Ђорђевић: Зле очи у веровању Јужних Словена. (Српски етнограф. зборник, књ. LIII). — ²⁾ Т. Р. Ђорђевић: Наш народни живот, књ. III, Неколики свадбени обичаји. — Др. Б. Дробњаковић: Свadbени обичаји код православних Срба у околини манастира Тавне, Гласник Етн. муз. књ. XII. — ³⁾ Др. Тома Смиљанић: Кичевија, Срп. етн. зборник књ. LI — Ђурчин Кокале, главар лазаропољски. Гласник Скопског научног друштва, књ. XXI, Скопље, 1940. — Anciennes tribus serbes. Skoplje, 1930.

читави конопци начињени од воска. Ове, 1940 г. манастир је био пет пута опасан свећама, што значи да је пет породица испунило ту врсту завета). Најзад, за здравље се Света Пречиста и колом три пута опасује,

Богати мијачки печалбари су одувек најдарежљивији приложници манастиру. А сиромашни Брсјаци припашу кецеље, па кувају, служе госте из далеких крајева, чувају и напасају њихове коње. На тај начин они прилажу за здравље своју усрдну службу Светој Пречисти.

У турско време манастир је за Хришћане био све и сва. Али и данас је за наш народ на Југу Света Пречиста велика светиња. То се огледа: прво, у понашању верних, друго, у начину играња, и треће, у обичајима у вези са овим сабором, о чему ће бити доцније речи.

а) *Мијаци на сабору код Свеће Пречисте*. — Ове 1940 године, пред полазак у Свету Пречисту¹⁾ ради снимања, замолила сам мијачког печалбара у Београду, г. Владу Фидановића из Лазаропоља за нека обавештења о манастиру. Тада сам чула да се код Мијака много пази да се намера за одлазак на овај сабор по сваку цену оствари. („Кад таксаш на Богородица, ти то испуни па ма шта се десило“). Чим неко макар само помисли да тамо иде, то је већ заветна мисао, и он ће све жртве поднети, само да се не огреша о тај завет. О својој намери, међутим, све до поласка неће никоме говорити. Мијачка млада, прве године по венчању, треба неизоставно да иде на тај сабор, па макар се породица и задужила да својој невести створи средства за одлазак и дар манастиру.

Светао је спомен у овом брсјачком крају на мијачке главаре који обновише манастир. Лазаропољски главар и градитељ лазаропољске цркве, Ђурчин Кокале²⁾, пореклом са Косовских страна, који ожени свога сина Шумадинком из Параћина, проживео је живот пун неисцрпне енергије и великих потеза. И у поновном подизању Свете Пречисте имао је значајног удела. Са Томом Томоским и Хаџи-Васиљком из Галичника, са Сарџом Брадином из Тресонча²⁾, свесрдно је потстицао народ брсјачког и мијачког племена, чак и сам у томе сарађивао, да се довуче довољно бигора (камена) за обнову манастира. Слушали су га и својски се одазивали. Тако је обновљено ово светилиште у коме ће се народ у најтежим тренуцима морално крепити и душевно успокојавати. Зато се и данас гостима из мијачких села у овом брсјачком манастиру указује нарочита пажња: долазак мијачких група објављује се звонима; Мијацима се уступају најлепше собе у засебном конаку; брсјачка послуга ставља им се на расположење. Итд.

Ове године су Мијаци из Гара били најмнобројнији, док је Галичанаца, Тресанчана, Лазаропољаца и Ехловаца било у мањим групама. Лепе и богато накићене мијачке невесте првога дана уочи празника

¹⁾ Са захвалношћу помињем овде имена својих пратилаца на овом путу: г-ђе Десе Т. Смиљанић из Скопља, и кичевских учитеља, домородаца г. Венедикта Поповића и Филипа Ристића. — ²⁾ Др. Тома Смиљанић-Брадина: Ђурчин Кокале, Гласник Скопског научног друштва, књ. XXI.

гувеле су стојећи у манастирским собама; другога дана на Малу Госпођу, под теретом клашње, веза, злата, сребра, игленица, пафти и сребрних низалки, полако и достојанствено се кретале у колу. Нарочито су сјајно биле опремљене гарске младе аристократског држања, међу којима је било правих лепотица (сл. 2).

Док су се Мијаци првога дана и ноћи одмарали од дугога пута, међу њима је владао примеран ред. На лицу им се једва могао видети умор, као што се ни оно свечано расположење, које их је испунило, није много испољавало.

Сл. Љ. С. Јанковић

2. Мијачке невесте у колу код Св. Ђрчисте
(кичевске)

Задовољство је било разговарати с појединцима. Иваница Брадина из Тресонча, разборита и пуна такта невеста, сигуран познавалац и чувар старих обичаја, давала је објективно тачне карактеристике Мијака из појединих села.

Љубазни старешина села Гара, Крста Јефтиновић са уздржљивим поносом говорио је о лепоти старих мијачких обичаја, са критичком напоменом да Мијаци много греше што узимају сасвим младе девојке. Умиљата Лазаропољка Дола, из печалбарске породице Авра-

мовића, која је у манастир дошла са својом новом јетрвом, једном руменом младом и њеним младожењом, срдечно је позивала у коло још прве вечери, јер Лазаропољци се нису одмарали.

Задовољство је било посматрати Мијачке како за време обеда ни у једном тренутку не показују сметеност и ужурбаност. То им ни иначе није у природи; у овом моменту поготову нема места журби када се дошло у манастир у првом реду на молитву, и када за играње има толико времена. Галичанци су у засебној соби једини седели за столовима, на којима је било прострто бело свилено платно. Гарчани и Тресончани седели су на потпуно новим, меким и топлим мутавчетима (ћилимовима), који су за манастир нарочито ткани. Брсјачка послуга донела им је потпуно нове дотле неупотребљене дрвене кашике,

и раздавала чанке са чорбастим посним пасуљом (и јагњеним печењем сутрадан). Мијаци су јели полако, господски.

Ујутру, прво су отстојали службу, примили нафору и свету водицу са извора у манастиру, предали свој дар Светој Пречисти, па тек онда на тенане доручковали. Старији ни после доручка нису пожурили у коло; само младићи и младе невесте ухватили су се да играју. Развило се прво мијачко *Лесношо*¹⁾ па *Тешкошо*¹⁾ Водио је млади гарски коловођа Спасоје Анђелковић који се одликује изванредно лепим хармоничним ставовима, али који мирни део доста убрзава; до њега је играо Петко Даневић (сл. 3). Мијачко женско коло у оној велељепној невестинској опреми заиста је засењивало. Брсјаци су почели да се скупљају и да их са дивљењем посматрају.

У подне, Брсјаци са сабора ишчезавају нечујно и неопажено, као да их нека невидљива струја односи. Остаје само брсјачка послуга да служи Мијаке.

После ручка, простор око манастира је већ сасвим испражњен. Тек тада ће се у игру ухватити и старији Мијаци. Из тог кола неће изостати ниједан Мијак који је дошао на сабор.

Старешина села Гара повео је око манастирске цркве велико мијачко коло уз песму: „Оро се вије крај манастира.“ (Ова песма, шаливог карактера, није нарочито везана за тај моменат; око манастира може да се игра и уз друге песме). Док је, коловођа, полако и свечано, у три маха опасивао манастир колом, немогуће је било без узбуђења посматрати тај приказ, јер је у начину играња било и култа, и озбиљности, и достојанства, и величине у исти мах.

У колу су били и печалбари Гарчани који су се недавно вратили из Пољске: Бисо Соколовић и Божин Божиновић. Али и поред дугог осуствовања од куће, нису заборавили ни ово обредно играње, ни значај

Сл. Љ. С. Јанковић

3. Један став колвође из Гара у мушком мијачком колу „Тешкото“

¹⁾ Љ. и Даница С. Јовановић; Народне игре, I књига.

Свете Пречисте за њихов крај. — Замољена, повела је за „атар“ *Лесношо* и држећа седамдесетогодишња Павловица Хаџијеска (сл. 4) из Галичника, мати седамнаесторо деце, жена чувеног „цара Цигана“¹⁾ и учитеља српског из Галичника, пок. Павла Хаџијеског.¹⁾ У овом мијачком скупу недостајале су само девојке, јер оне уопште не долазе на сабор код свете Пречисте.

Цело после подне, и целу ноћ, наставља се играње Мијака, и расположење, као обично код њих, постепено расте²⁾, да преко ноћи достигне врхунац. Ујутру, испраћени брсјачком послугом и звоњењем звона,

Сн. Љ. С. Јанковић

4. Павловица Хаџијеска коловођа у колу код кичевске Св. Пречисте

Мијаци ће поседати на своје лаке брдске коњиће и вратиће се својим кућама. Успомену на сабор код Свете Пречисте носиће у души као нешто најсветије.

Штета је што су ретко лепу етнографску слику коју су на сабору пружали Мијаци, донекле кварили „дивилаши“ и сељаци у качкетима. Тако исто, жалосна је појава што се и у музичку пратњу почела да увлачи блехмузика. Млади мијачки свирачи Ислам и његова браћа од стрица, синови чувених лазарополских свирача Исака и Маја, имали су, додуше и

зурле и тупан, али су („за парче леба“) пружали оно што се тражило. Имали су чак и гајде, једине гајде које су се код манастира могле овога пута видети, али не и чути. Модернизовање је, дакле, почело и код кичевске Свете Пречисте.

б) *Брсјаци на сабору код Свете Печисте*. — Брсјацима је, изгледа, нарочито годила „музика“, што значи фабрички блехинструменти, кларинет и усна хармоника; на свој стари брсјачки инструмент, гајде, као да су сасвим заборавили. Кларинет, овога пута није био само музичка

¹⁾ Ж. Милићевић: У постојбини наших копаничара и зографа, Београд, 1927. — Томо Смиљанић-Брадина: Канонска визитација Река. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, I књига, 1934. Љ. С. Јанковић: Лазарополци и лазарополке народне игре, Српски књижев. гласник од 16 маја 1939.

пратња: приликом туче која је изненада искрсла у једном мушком колу, послужио је уместо штапа, али је отишао у парампарчад.

О Малој Госпођи, Брсјаци су у манастиру заступљени у много већем броју него Мијаци. Читаве породице из Кичева, ближе и даље околине, довеле су чак и сасвим малу децу, с њима поседале по поду у коначима и на чардацима, чак и по праговима. Човек пролази између њих са страхом да некога не нагази.

На сабор долазе и брсјачке довојке. Стари обичаји, *бегенисање* између младих, и *ојмица девојака*, који се редовно одржавају, нису изостали ни ове године.

Грабљење момак организује уз помоћ другова, обично са знањем девојке. У згодном моменту, уграби је или из кола када игра, или са кога другог места из манастира, одведе је кући, па, или се одмах венча, или доцније. Девојку, уграбљену из манастира не прати ни љутња ни проклетство родитеља.

Ове године је на сабору било много мање мушкараца, него жена и девојака. И колико их је дошло, били су у цивилу или у обичном мрком радном оделу. Мушка бела, свечана кичевска ношња са црним

гајтанима није се могла видети у потпуности.

И женска брсјачка народна ношња била је првога дана код манастира ретка. Брсјакиње су играле у крепсатенским хаљинама и белим кецељама; девојке са белим, жене са црним повезачама. Али играње је било још добро, строго у такту, са соло фигурама коловођиним у тешким играма. Све је извођено тачно и доследно. Падало је само у очи да се млађе играчице са руком на леђима држе *јраво*, што није карактеристично за стари брсјачки стил играња. Од старог начина задржала се уиграност, уједначеност и озбиљност у свих играчица, које су одисале здрављем и неком необичном чврстином.

Сутрадан су се већ могле видети читаве групе брсјачких жена у народној ношњи. Сељанке из Жељезне Реке пружале су у колу жи-

Сн. Љ. С. Јанковић

5. Сељанке из Жељезне Реке код Гостивара у колу код кичевске Св. Пречисте

вописну слику (сл. 5). Брсјакиње из Сувог Поља, које су из економских разлога своју стару везену ношњу замениле једноставном новијом, изгледале су као униформисане у својим црвеним фустанима од клашња, и жутим, попречно пругастим кецељама. (сл. 6).

Играње је било још боље него првога дана. Предњачило је неколико старијих жена из Козице, нарочито сестре, четрдесетих година, Василика Кофилеца Тројановић и Арсена Методиоца Наумовић. Оне су са својом тетком, Киром Новеицом Костадиновић, од које су научиле да играју, биле најбоље брсјачке играчице на овом сабору.

Св. Љ. С. Јанковић

6. Брсјачке девојке у колу на сабору код Св. Пречисте

Сестре су наизменично водиле оро. У *четворном* и још неким колима, играле су као двоструке коловође (сл. 7), како се игра још у Скопљу, Врању и Ђиљлану. У *Правом* (Рамном) ору, које оне у ствари изводе тешко и сложено са дужим и краћим корацима, са кретањем и десно, и лево, и напред, и назад, коловођа докологођа држе се високо за руке, остале играчице ниско, као што се већином држе и у другим колима. Сестре се понекад ухвате и за рамена, и за појас. Коловођа се, с времена

на време, и у лакшим, и у тежим колима подбочи и окреће одмерено, у мало погнутом ставу, и без разметања. Брсјакиња, иако са већим правима да се слободно у игри изражава од других сељанки на Југу, та права још не злоупотребљава. Као патријархална жена, осећа она врло добро границу до које њој приличи да изводи соло фигуре: она ће се, као коловођа, окретати колико јој пута душа зажели, али чучање и клечање, изразито мушке фигуре, неће изводити. Код Свете Пречисте, то се није могло видети. Сељанке из Козице су смерне и тихо срећне када онако предано и непогрешно код манастира играју. У њиховом мало погнутом ставу има још остатака покорности која ишчезава. У целокупном држању, у погледу који је обично управљен у земљу, у изразу лица који показује да за њих играње на том месту значи нешто више од обичне забаве, огледа се нека готово побожна озбиљност.

И у техничком погледу игра жена из Козице је овејано чиста, поштена игра; игра која не засењује и не опчињава, али која постојано осваја и дубоко се урезује у сећање.

Што је најзанимљивије, сељанке из Козице као да нису свесне колико добро играју. Гледане „одозго“ од мијачких, богато накићених невеста, ове скромне брсјачке жене као да и не траже да себи подигну углед; слично Брсјацима, који у овом брсјачкомијачком скупу не придају себи никакву нарочиту важност.

Међутим, Брсјаци имају чиме да се поносе.

У погледу празничних и обичајних игара, и по броју очуваних примерака, и по разноврсности њихових облика, околина Кичева показује наслеђе на какво се ређе наилази. Чињеница да се нису подједнако добро очували сви елементи које су те игре имале у своме првобитном стању, показује да је садашњост извршила своја неизбежна брисања. То што су неке мађиске и обредне игре добиле шаљив карактер или шаљиве примесе, показује неминовне промене које доноси ток времена: народ све

Св. Љ. С. Јанковић

7. Двоструке коловође у „Четворном колу“

више заборавља стари смисао појединих чинова, и верска игра прелази у шаљиву, да после извесног времена постане можда само дечја игра. Али, и по овоме што је данас остало међу кичевским Брсјацима, види се да оно време када је диспозиција за култ и мађије била у снази, у овом крају не припада сасвим давној прошлости.

Што се тиче стања очуваности у којима се налазе световне игре, брсјачким женама припада свака част. И по сложености сачуваних игара, и по доследности у начину играња, и по великом броју уједначено уиграних играчица, а нарочито по оној реткој и незлоупотребљеној слободи изражавања, брсјачке сељанке немају такмаца.

Љубица С. Јанковић

Zusammenfassung. — *Die Volkstänze in Kitschewo und Umgebung.* Professor Ljubica Jankowitsch behandelt in ihrem Aufsatz die Volkstänze in der Stadt Kitschewo und Umgebung (Südserbien).

Neben den Verlobungstänzen, haben sich hier auch zeremonielle Tänze erhalten, d. h. solsche, die zu gewissen Feiertagen getanzt werden, religiöse, rituelle und magische Tänze, wengleich nicht in ihrer ursprünglichen Form. Neben den Ostertänzen, gibt es noch die Hochzeitstänze, die Sankt Johann- und Sankt Georgs-Tänze. Diese können von besonderen Gesängen begleitet und (mit bestimmten) Gebräuchen verbunden werden. Sie sind ihrer Form und Art nach verschieden. Einige von ihnen haben scherzhafte Zusätze („Ototo“), was in Poretsch (Südserbien) noch nicht der Fall ist. Andere wieder haben dramatische Elemente über die choreographischen Motive hinaus, wie etwa in Poretsch und Kossowo.

Die Verlobungstänze erhalten sich besser. Die schweren und komplizierten Kolotänze mit Solo-Figuren werden von den Brsjak Bäuerinnen in der Umgebung von Kitschewo besonders schön getanzt.

Der Stil der Tänze wurde von den sozialen und politischen Verhältnissen, die einst unter den Türken herrschten, beeinflusst. Heute hat sich dieser Stil im Zeichen der Freiheit und der neuen Zeit etwas gewandelt.

In ihrem Aufsatz zieht die Verfasserin bei der Darlegung der Tänze von Kitschewo und der Tanzstile stets Vergleiche zu den Tänzen und Stilen in anderen Gegenden, namentlich in Poretsch, Kossowo und den Dörfern im Mijak-Gebiet, mit denen die zeremoniellen Tänze dieser Gebiete die meisten Berührungspunkte haben.

In der Gegend von Kitschewo finden die grössten Volkstreffen beim Nonnenkloster zur Unbefleckten Gottesmutter Sveta Prečista statt. Man pilgert zu dem Kloster, um Gesundheit zu erbitten, und bringt dort die verschiedensten Gaben dar. Die Mijaken tanzen dreimal um das Kloster. Für das Volk ist dieses Kloster eine überaus bedeutsame heilige Stätte. Während der Volkstreffen werden nicht nur die Brsjak-Tänze aus der näheren und weiteren Umgebung von Kitschewo aufgeführt, sondern auch die Volkstänze aus dem entfernteren Mijak-Gebiet.

Знаоци немуштога језика

Када се помене појам „немушти језик“, многи одмах помисле да он означава тобожњи „говор свих животиња“¹⁾, „т. ј. језик, којим животиње говоре једна с другом и разумију се“²⁾. У ствари, после пажљивијега прегледа многих народних предања и приповедака код Јужних Словена, разабраће се да таква одредба није сасвим тачна, пошто је немушти језик исто тако својина и кукаца (инсеката)³⁾, птица⁴⁾ (ако обе ове скупине живих бића нису обухваћене ширим изразом „говор свих животиња“, где би две последње речи значиле исто што и „целога животињскога царства“), растиња, ствари или предмета, на пример камења⁵⁾, па и нечега што није ни ствар, наиме јама или „шкуља“ или пећина⁶⁾, и вода⁷⁾ или река⁸⁾. Али се може рећи да немуштим језиком умеју говорити или га могу разумети и натприродна бића (међу којима су Бог⁹⁾, враг¹⁰⁾, вила¹¹⁾, вештица¹²⁾, змај¹³⁾, и лица необичног изгледа¹⁴⁾ или она која живе на тајанственим местима¹⁵⁾, пошто могу људима поклонити (лично¹⁶⁾ или помоћу својих предмета¹⁷⁾) или нечим одузети¹⁸⁾ то знање¹⁹⁾.

¹⁾ У Вукову *Рјечнику* код израза „немушти језик“ — ²⁾ *Rječnik Jugoslavenske akademije* код речи „пемушти“. — ³⁾ Видети даље у веровању из Старчева; затим у *Српском етнографском зборнику* (или, као скраћеници, *СЕЗб.*), књизи XLI, страни 238. — ⁴⁾ Скоро у свима јужнословенским приповеткама, али изрично у *Гласнику Земаљскога музеја* (скраћено: *ГЗМ*) XIX, 487; *Македонском прегледу* X, 149; код Lavrova, Polivke и Verkoviča: *Lidové povídky jihomakedonské* (скраћено: Verkovič), 169; затим у Вуковим *Српским народним приповијешкама* (Вук), 10; Шаулићевим *Српским народним причама* (Шаулић), књизи првој, свесци I, странама 81 и 86; *СЕЗб.* XLVIII, 274; Hirt-ову *Der ikavische Dialekt im Königreich Serbien* (Hirt), 55; *Јавору* за 1876, 759 и 761; *Сборнику за народни умотворения... (Сб.)* IV, 186; Erben-овим *Sto prstonárodných pohádek a pověstí... (Erben)*, 222; и тако даље. — ⁵⁾ *СЕЗб.* XLVIII, 274. — ⁶⁾ *СЕЗб.* XLI, 50, 463 (ова приповетка је у рукопису у Српској краљевској академији наука). — ⁷⁾ *СЕЗб.* XLVIII, 274. — ⁸⁾ Шапкаревъ: *Сборникъ оиъъ български народни умотворения* (Шапкаревъ) VIII-IX, 306. — ⁹⁾ *ГЗМ.* II, 236. — ¹⁰⁾ *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (ZŽOJSI)* XV, 285. — ¹¹⁾ *СЕЗб.* XLI, 463, — XLVIII, 274. — ¹²⁾ *Kres, Ieposloven in znanstven list (Kres)*, V (за 1885), 27, или Krauss: *Slavische Volkforschungen (Sl. Vfrsch.)*, 72. — ¹³⁾ Strohal: *Hrvatskih narodnih pripovedaka* (Strohal) књига II, 9. — ¹⁴⁾ *СЕЗб.* XLI, 216. — ¹⁵⁾ *Јавор*, 759; Verkovič, 169. — ¹⁶⁾ Verkovič, 28; *ZŽOJSI* XV, 285; *СЕЗб.* XLI, 463, — XLVIII, 274; *Јавор*, 759. — ¹⁷⁾ *СЕЗб.* XLI, 216; Verkovič, 169. — ¹⁸⁾ *Kres* V, 29, или *Sl. Vfrsch.*, 72. — ¹⁹⁾ Да је тачно ово с одузимањем, упоредити *ZŽOJSI* VII, 279, — X, 225.

Са знањем немушкога језика су рођени и неки прилично познати људи: цар Соломон²⁰), свети Сава²¹), Марко Краљевић²²), Грујица Новаковић²³), неки царски син Бојан²⁴), Ката Катраница из Катрана града²⁵), невеста Богдана доброга јунака²⁶), два ловца из Сплита²⁷), неки „шпацко“ по Велебиту²⁸), и Глават Лешев из околине Плавскога Језера^{28а}). Занимљиво је да су немушти језик знали и неки наши савременици. Нарочито се опширно говори за Лазу Дикулова из Петровграда, настањена у селу Старчеву близу Панчева. Његова ћерка Кристина Станишић, рођена пре четрдесет и три године у Старчеву, испричала ми је почетком јуна ове године следеће појединости из живота свог оца, и за њих одлучно и уверљиво тврди да су истините²⁹).

„Мој отац Лаза Диколов, рођен у Петровграду (Бечкереку) пре шездесет осам година, знао је да разговара са свима животињама и бубама, и о томе је свако причао у селу и по околини. Како је то научио, није никоме говорио, па ни својим укућанима, — а вероватно да није смео да каже. Његову мајку, жену, а и нас децу, сви су питали одакле му та способност, али нико није знао да одговори ништа поуздано. Моја баба је мислила да је њен син наишао на нешто у шуми, или у риту, или на пољу што га је научило; „а може бити да сам га и таква родила“, говорила је свету.

„Он је био неписмен; у војсци није био зато што је био слаб и малога раста; али је ипак знао десет језика, то јест све језике на Свету. И његова мајка се чудила одакле му толика надареност.

„Пошто је био сиромаш, у детињству је био момак, пастир, а касније и ратар. Обично је чувао говеда и коње у шуми манастира Војловице близу нашега села, или у суседноме риту у трци, па је, као и остали сељаци, често доносио из шуме јасенова дрва за своју кућу. На овим местима било је животиња сваке врсте. Када дотера стоку на пашу, тамо је стално долазио један велики, најстарији смук, који је сигурно био из других крајева, и сисао млеко од крава. Краве су се толико навикле да су саме ишле на оно место да га доје. Мој отац не само што је сматрао да је грех убити га, него га је дозивао к себи и са њим остајао дуго у разговору. Он је сигурно имао нешто чиме је просто могао да опије смука. Али када су сопственици крава видели да немају млека и питали чувара, мог оца, он им је казао истину. Они су неколико пута

²⁰) ГЗМ. XIX, 487; Шаулић I (3), 54 (број 31). — ²¹) Босанска вила XII, 247. —

²²) Према једној причи коју сам чуо од Васила Стевановића-Џајковића, старог 65 година, из села Љубојна, источно од Преспанскога Језера. — ²³) Бранислав Русић: *Прилејски гуслар Ајосћол* (Русић: *Ајосћол*), песма број 7, стихови од 149ога до 155ог. — ²⁴) *Извјештај на Етнографски музеј во София* I, 6 до 11, или Сб. XXVIII, 412. — ²⁵) Русић: *Ајосћол*, у песми број 4 (на страни 48ој). — ²⁶) Драгановъ: *Македонско-славјанскиј сборникъ* I, 100 (број 54). — ²⁷) *ZŽOJSl.* X, 225. — ²⁸) *ZŽOJSl.* VII, 279 до 280. — ^{28а}) *СЕЗб.* XLVIII, 274. — ²⁹) То је говорила и у присуству једног угледног лица. Њено предање сам углавном изнео у књижевном језику.

долазили да убију смука, али је он увек умео да побегне чим наиђе ма ко други сем мог оца. Но како су чули за мог оца да зна немушти језик, салетели су на њ и нудили му награду само да домами смука. Он га је дозвоа, и сељаци су га убили из пушке, па су га обесили о грање, а мом оцу дали три хиљаде форината (а пре више од тридесет година, господине, када се то десило, то није била мала награда). Сигурно домамљена мирисом, на ово место је стално долазила његова женка, — а мој се отац и са њом састајао, миловао је, и разговарао се.

„Убијени смук, а нарочито ова смучица, били су веома корисни. Ако наиђу силни облаци или се спрема град, смук или његова женка су се усправљали као човек са земље и гледали право у облаке, и за кратко време би их растерали и спасавали поље од уништења, па су се потом спуштали и одлазили. А када је један човек убио и смучицу помоћу некакве нагорене и савитљиве палице од багрене, смрскавши јој главу и просувши јој мозак, — три године узастопно тукао је град усеве и воћке, а мој отац је говорио да је то одмазда смука и смучице.

„Мој отац је имао глас као славуј, и дивно је певао. Животиње је дозивао неким нарочитим гласовима или звиждањем, и знао је на који начин треба домамити једне а како друге. За време бављења код куће и у доколици, седео је у дворишту и ћурликао са петлом, а овај је весело скакутао и умиљавао се око мог оца, пео му се на рамена, кукурекао, — просто не може бити да нису разговарали међу собом. Слично томе је било и са гускама, пловкама и другом живином.

„Умео је да дозове и жабе сваке врсте, земне или водене, и да и са њим разговара.

„Пси, било из нашега села било из околине, никада нису на њ насртали, већ су му умиљато прилазили и нешто му одговарали.

„Он је усред зиме, око Божића, ишао шумом, и то често ноћу, и наилазио на вукове, али га ниједан није напао. Моја маћеха (нисам вам казала да се мој отац преженио) рекла ми је да су заједно били када је једном приликом он миловао вука и нешто му шапутао.

„Ако се у кући накоте мишеви и пацови — а знате какву штету праве житу, — он је устајао у поноћ и нарочитим гласом би их све дозвоа и натерао на воду да се подаве, — а они су сви ишли за њим као кучићи.*) — Могао је да изведе и уништи исто тако и стенице, буба-швабе и друге нечисте животињице по кући.

*) То је исто радно, само помоћу фруле (упоредити списе из напомена број 27 и 28), неки ловац стахора (пацова) из града Хамелна у Немачкој. (Та се прича налази на француском у не сећам се којој књизи А. Мипоплеау-а *Choix de lectures*, са добрим цртежом, — и на немачком у књизи *An Elementary German Reader* by Vrijdaghs and Ripman (Dent), p. 81 ff., али не са тачним цртежом.)

„Оваква добра дела је чинио и другим људима у селу, и сви су му били много захвални. Његова особина је била доброта и благост. Никад није убио ни најмању животињу. У нашем селу не знају да је некада заклао ни живину. Био је веома правичан и сажалив, и никако није волео да види ни то како једна животиња мучи другу. Када је једном чуо пригушен глас жабе и спазио да ју је змија хтела прогутати, позвао је змију и рукама ослободио жабу, и пустио обе на миру. Од тога додира су његове руке постале лековите: требало би само да их прислони на трбух онога лица које је добило „наступ“, једну болест праћену јаким завијањима и грчевима, или на жену када је спопадну тешкоће пре порођаја, — и зачас би настало олакшање и све престајало. Он је тако многе спасао од сигурне смрти. Понеки су то могли да раде једино помоћу палице (или њених делова) којом су раздвајали жабу од змије.

„Остале животиње је мамио у свако време дана и ноћи. Више пута је дозвоао кућевну змију и стављао је у недра, на лице, и ништа му није урадила. Ми, деца његова, неколико пута смо лично видели ту змију. Она је имала крст на глави. Она је, знате, безгрешна; и зато када се спрема да изађе из зида где живи, земља се сама отвори, па се за њом опет затвори као да није било никаквог отвора (само оне змије које саме направе рупу, а не да се нарочито створи за њихов пролаз, грешне су). Зато је нашој мајци говорио да не погреша и убије ту домаћу змију, јер ће тиме убити, односно изгубити своју децу.

„Када је год ишао у шуму, увек је био окружен змијама, почев од оних шарених до неких зелених које само шиште чим угледају ма кога другог, — затим смукovima, гуштерима, и разним бубама. Он их све хвата и милује; змије ставља у недра или их оставља на миру да му гамижу око врата и по глави.

„Једном сам, као девојчица, била у шуми и вратила сам се са неким ситним црвеним плодовима које сам нашла у врежама, израслих по земљи. Код куће ми је отац рекао да су набрани плодови јагоде, али ме је потом опоменуо да не идем сама тамо, јер има много опасних змија које живе међу јагодама и њима се хране. Другога пута сам била са њим. Када сам почела да берем, он некако цикну, звиждукну, свирну — шта ли! — и одмах изиђоше неке зелене змије и зашишташе на мене. Ја сам се препала, али ми отац рече да се не бојим. Кад ускоро загледах, оне и још многе друге врве око њега и гамижу по његову телу, а он их милује и нешто разговара са њим.

„Како је често био у друштву с опасним животињама, сви ми његови укућани плашили смо се њега да нам не донесе неку змију или нешто друго у кућу.

„Занимљива је његова смрт. Не знам како, тек он је знао када ће умрети. Једнога дана затражио је воде и ново рубље (белу кошуљу и беле гаће са наборима), па се сам окупао и преобукао. Ми смо се нарочито зачудили када је после купања зажелио да му се одмах за ручак спреми купус са овчетином, а то се никада није јело у нашој кући. Када смо му зготовили и чим се најео рекао је нама деци да идемо из собе зато што жели да прилегне. Али пошто је дуго остао, маћеха нам нареди да га обиђемо. Ја уђох и видех да је непомичан и блед, па писних престрављена, — а он отвори очи, погледа ме с осмехом, и опет их склопи... Умро је као пиле. То је било на Петровдан, пре но што су се измириле војске наша и швапска, пре двадесет и две године. Имао је четрдесет и шест година“.

Кад имамо у виду да је Лаза Дикулов умео да говори са гмизавцима, зацело ће бити да су то знање имали и други људи који су на сличан начин дозивали змије, шапутали са њима и укроћавали их. Познавао сам у Прилепу једнога бријача, званог „Туте змијаро“ (или „берберо“), који је имао такву способност. Милоје Срећковић из Врњача, познат под именом „змиски цар“, змије дозива такође звиждањем³⁰); Вучић Пајковић³¹), служитељ у Срескоме суду у Беранама, „фијукањем“, — а Коце Симић из села Отуња у Доњем Пологу тиме што „брнува, свирнува“³²). Оваквa сам уверавања добијао о многим умрлим или живим људима по разним областима наше државе. Пошто се за већину од њих не каже да разговарају и с осталом живом или мртвом природом, значи да та лица знају једино језик змија, што је у ствари недовољно знање опћега немуштога језика³³).

Сем ових који су од свога постанка или рођења са знањем немуштога језика, има лица која под одређеним погодбама могу добити то знање на поклон. То се може догодити само лицима која учине добра дела животињама, нарочито чуварима стоке³⁴), слугама³⁵) и дру-

³⁰) *Полишка*, број 11500, од 9 јуна (недеље) 1940, страна 23, стубац 4; видети и *ZZOJSl. VII*, 282 („Има змијара још...“ и у напомени број 2). — ³¹) На основи обавештења Беранца Мирка Барјактаровића, асистента Универзитета. — ³²) Према казивању његових земљака Крсте Аврамовића (65 година) и марка Михаиловића (50 година), обојице из села Андрејева (пре Непроштеног) у близини Тетова у Јужној Србији. — ³³) Ово ће бити доказано на другоме месту. — ³⁴) Вук, 10; Шаулић, 81 и 86 (он је овде и слуга); Јован Хаџи-Васиљевић: *Јужна Сџара Србија I*, 339; *СЕЗб. XLI*, 50 (то постаје касније), 471 (у рукопису у Академији наука); *Јавор*, 759; *Сб. XIII*, 212, — *XV*, 127, — *XIX*, 127; Шапкаревћ, 249, 306, 320, 377; Krauss: *Sagen und Märchen der Süd-Slaven* (Krauss II, број 159; Broch: *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* (Broch), 212; Verković, 169; Strohal III, 198 (он је и слуга); *Kres V*, 27; Šašelj: *Bisernice iz belokranjskega narodnega zaklada* (Šašelj I), 230; Erben, 222; Державинъ: *Болгарскія колоніи въ Россіи* (Державинъ II, 55). — ³⁵) *СЕЗб. XLI*, 238; Hirt, 55; *Јавор*, 761; Strohal II, 9, — III, 198 (и пастир); *Kres V*, 29, или *Sl. Vfrsch.*, 72 (и орач); Шаулић, 86 (и пастир); *ZZOJSl. VII*, 279, — *X*, 225 (оба као помоћници или вође).

гим³⁶), али поглавито сиромашним или усамљеним³⁷). То се износи и у овој приповетки коју сам крајем августа ове године забележио у селу Ђуштици, у подножју Старе Планине, западно од виса Миџора. Казивач Дина Илић, који је навршио шездесет и прву годину живота, запамтио је ову приповетку од старијих људи из свога села³⁸). —

Немањи језик.

Био је дете сиромаш(в) и ишло с овце. Тамо је нашло пожа-ревину запалену. Једна змија је се нашла у пожаревину, опкољена с огањ, па је пиштела до Бога, од ватре не може да се спаси. Кад угледа овчарче, каже: „Молим те, овчаре, да ме избавиш из ову ватру, че изгорим!“ Он је одговорио: „Избавио би те, али не смем; че ме уједеш“. — „Молим те избави ме, не че те уједем. Ако те толко стра, пружи товагу: ја ћу се уватим за товагу и че изидем“. И он пружио товагу, и она се ватила за товагу и излегла из ватру. Кад је излегла из ватру, питала је овчара: „Шта желиш да ти поклоним?“ — „Е па ја не знам шта желим и шта че ми поклониш“. Змија је казала: „Ајде ти са мене код моју мајку да ти мајка поклони нешто“. — „Па ја не смем тамо да идем; че ме уједу змије“. — Не бој се, побратиме мој; кад си ме избавио, не че те змије уједу“. И овчарче оде са змију.

Кад су ушли тамо код њојне мајке, ту су много змије биле и поједине су потрчале да уједу овчарче. „Стој!“ казала је змија; „немој га уједете; он је мени спасао живот из ватре!“ Али једна је змија казала: „Е, он је мени убио сестру“; друга је казала „Мени је убила брата“. Али ипак змија каже: „Иако је, притрпете се да га добавим до моју мајку“. Кад су пришли до мајку, мајка је питала: „Шта има, ћеро?“ — „Е, мамо“, каже, „избавило ме ово овчарче из ватру; (х)тедо да изгорим“. — „Шта желиш да ти поклоним?“ питала овчара мајка. Овчарче је доставено од змију да му поклони оно што год живина говори да разуми, а то се

³⁶) *Венац* за фебруар 1929, књига XIV (*Венац*), 468 (орачу); *Сб.* IV, 186 (дрвару), — XXVII, 319, 320 (у напмени); *ZŽOJSI*, XII, 141, — XIII, 308, — XV, 286 (најмлађем цареву сину и орачу); *СЕЗб.* XLVIII, 274; *Verkovič* 28, 80. — ³⁷) *СЕЗб.* XLI, 50 (касније пастир), 216, 463; *ГЗМ.* II, 415; *Strohal* II, 189. — ³⁸) Дина је био у Шумадји као печалбар, и зато се у његову говору јављају књижевне особине, које често меша са месним наречјем. Запазно сам да се то више догађало у почетку него на завршетку причања. Он често место меснога *а* у глаголском придеву прошлом употребљава *о*; полуглас у такву положају изговара понекад (пет^ао, пет^ал или пет^ел), а негде га не пропушта (п^ас). Скраћене облике од глагола хтети у будућем времену употребљава час са *ћ*, час са *ч*, и меша прво лице са трећим („ћу идем“, „ће идем“, „че идем“, уместо меснога „чу идем“). Предлоге „из“ и „од“ употребљава једном са генитивом, други пут с акузативом. Глас *х* обично не изговара; а када то учини, оно је тада слабо, — али га некада замењује са *в*. Слагања у роду код њега нису доследна (на пример, „био овчарче“). Показну заменицу иза именице ретко кад употребљава. — По причању се види да није најбољи приповедач.

зове немãњи језик.³⁹⁾ И онда мајка од змију је казала: „Па добро; зини да ти пљунем у уста“. Овчарче је казало: „Па, не смем; че ме уједеш“. Змија је казала: „Тури цовару⁴⁰⁾ у уста, па кроз цовару чу ти пљунем у уста“. Овчарче је турио цовару на уста, и змија му је пљунула кроз цовару. Питала га је змија: „Шта чујеш сада? каквд разумиш?“. Оно је казало: „Ништа не чујем и не разумим“. — „Мети цовару још једанпут“, казала змија, и пљунула му је по други пут. Питала га је змија: „Шта сад чујеш?“ Овчарче је казало: „Чујем нешто, али не могу још да разумим“. — „Мети још једаред цовару у уста!“ И оно је метуло цовару у уста. По трећи пут му је змија пљунула кроз цовару у уста. Кад је трећи пут пљунула змија, питала га: „Шта сад разумиш?“ Казал је овчар: „Сада веч чујем што тице говоре и све им разумим“. — „Е, сада мож да идеш код своје овце“.

Кад је овчарче отишло код овцете, оно је легло да спава. Али над њег је летела тица гарванита, па је говорила тица: „Да знаје овчаран какво има поди њега закопано, не би бил овчар“. Али он то чује и разуми, па се онда дигне. Кад раскопа поди њега, доста благо има! Кад је нашао онај новац, он је отишао код газду, па је казао: „Газдо, ја сам нашл⁴¹⁾ млого новац, али не можем да га донесем; да ми даш волдвете⁴²⁾ да га донесем“. А газда му поштено даде волови с драго срце. И кад оно доселио благо, газда му је казл: „Отсели тој у твоју кућу; ја имам благо доста, — па постани и ти газда; немој да си више слуга“.

Овчар отселил у своју кућу оно нађено благо. Кад је почёл да расправља сас своје благо, тако му је унапред ишло увека, па је се човек огаздио и оженио. Па кад су пошли са жену негде у путу да иду у гости, човек је јашо коња, а жена је јашила кобилу. Па је изостала кобила са жену, а коњ се окрене, па провишта и каже: „Ајде мори! што си остала?“ А кобила је провиштала и одговорила: „Лако је теби што носиш две главе, а тешко је мени што носим четири!“ А човек је разумел што говоре коњ и кобила, па се насмејал. Па су сишли да се одморе, а после је жену преместио на коњатога и сам се попео на кобилуту. Али жена га упитала: „Шта се смејеш? Зашто сад да јашим кобилу?“ — „Па“, каже он, „ништа. Смејем се нешто, и да одморим кобилуту.“ Жена је казала: „Не, не; има нешто, — и мени се смејеш“. Човек каже:

³⁹⁾ Дина каже да се тако зове „зато што га нема, — нема га свуде; не разуми га сваки; само онај који је подарован, он га разуми“. — ⁴⁰⁾ Или „цоварка“ (он је глас *o* изговарао толико отворено да је лично више на *a*). Цовара је свирала слична пастирској фрули или јужносрбијанском кавалу, само што је с оба краја отворена, па се глас ствара дувањем укусо у један нешто ужи отвор. Има око осам рупица за прсте. Најчешће се прави од пера из крила већих орлова, и тада даје најбољи глас. — ⁴¹⁾ „Обрнуто“ *e* узео сам из међународне азбуке за наш полуглас. — ⁴²⁾ Чуо сам друге да изговарају „вулдвете“.

„Јок, ништа; нема ништа“. И у цео пут жена је кукала зашто се смејал и зашто је преместила на коњатога. Али он је казао једаред: „Пути жено! не могу ти кажем; јер ако ти кажем, одма чу умрем“. Али жена није тој сматрала за истину, него је још кукала да јој каже. Муж каже: „Па добро; притрпи ме да отидемо кући, а онде че смесиш за мрење, и чу ти кажем“. Кад су стигли дом⁴³), он је позвао све пријатеље и роднине и спремио је сандџак за себе. Па кад је наранио и напојио пријатељи, он је казао сада: „Пријатељи, ја чу да кажем нешто на жену и да мрем, а вама на здравље једење и пијење“. Па онда узме леба да нарани све живине што су биле око њега, па је дао на једнога пса леба и на петла. Петџл је појео своје; а пџс није тео да једе, него плаче. Петџл се залети па дрпне лебац испред пса, али пџс му каже: „У, ненасита ало! Не видиш газда се спрема да мре, па че да мре, а ми че да поцркамо од глади“. Али петџл каже: „Па нека мре кад је будала. Ја деведесет кокошке водим, па и' све на једно зрно сакупим, па га сам поједем. Ако се нека насрди, сваку у главу кључнем, а у дупе кецнем, и памет јој дам, — а он на једну жену усрану не може да да џувап⁴⁴) и памет“. А кад газда чује то што петџл говори, кад се ритне и устане, жену истуче по горе по доле, и уведе у собу. Она му рекла: „Мани ме; нема више да те питам за ништа“. — И од тада су живели добро.⁴⁵)

Б. Ручић

Résumé. — *Les connaisseurs de la „langue muette“.* L'expression „nemušti jezik“ („la langue muette“, comme l'a traduit de la plus approximative Me^{lle} Divna Veković dans ses *Contes populaires serbe*, p. 167) suggère chez la plupart des gens l'idée du „langage des animaux“, ou des bêtes. Mais cela n'est vrai que dans une certaine mesure, la „langue muette“ étant comme aussi des oiseaux, des insectes, des plantes, des choses (par exemple les pierres), de tout ce qui n'a pas de vie organique enfin, comme les grottes, les fleuves, etc. On l'attribue aussi à certains êtres surnaturels, à certains personnages mystérieux, légendaires ou historique, et mêmes à nos contemporains, morts ou vivants.

L'auteur a exposé d'une façon détaillée une des ces croyances concernant un homme mort récemment, croyance qu'il tient de la fille de cet homme. Celui-ci s'entendait avec les reptiles, les souris ou les rat, les grenouilles, les oiseaux, les insectes (par ex. les punaises „et les autres insectes malpropres de la maison“).

⁴³) Када је мислио, приликом мога питања, да га нисам довољно чуо или разумео, он је место речи „дом“ рекао „кући“. — ⁴⁴) Од других у селу сам чуо „џевап“ (реч узета од Турака, и значи одговор или решење). — ⁴⁵) Овој приповетки су сличне оне које су наведене у следећим радовима појединих писаца. — Antti Aarne: *Der Tiersprachkundige Mann und seine neugierige Frau* (Folklore Fellows Communications 15; Helsinki, 1914), од 1 до 24 стране. — CE36. XLI, 521. — Bolte-Polívka: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I*, 131 и даље (упоредити и у регистру V књиге код речи Tiersprache на страни 299). — Lavrov, Polívka, Veković: *Lidové povídky jihomakedonské*, напомене уз приповетке број 80 и 169 (или у регистру под „feči zvířecí“).

On ne sait pas au juste comment cet homme a acquis cette faculté; mais il y a plusieurs contes où nous apprenons que la „langue muette“ peut être offerte en don à ceux qui, d'une manière générale, font du bien aux animaux; et ceux qui l'offrent, ce sont ces animaux mêmes, ou bien les parents de ces animaux. On le voit aussi dans le conte qui suit l'exposé de la croyance dont il est question plus haut, et qui est une variante des contes populaires ayant pour sujet la „langue muette“, ou, comme on l'a appelé jusqu'à présent (mais avec moins de raison), le „langage des animaux“ (cf. Lavrov, Polívka, Verkovič: *Lidové povídky jihomakedonské*, au mot „řeči zvířecí“ de l'index alphabétique, et Bolte-Polívka: *Anmerkungen...*, V, au mot „Tiersprache“ de l'index alphabétique).

Етнолошко у Горском Вијенцу

Писати о Горском вијенцу и његовој оригиналности а не узети у обзир народни живот и обичаје ондашњег црногорског народа, као што је то досад чињено, велика је погрјешка. Шта више, то треба да је полазна тачка при проучавању Горског вијенца¹⁾ уопште. У њему нема и књижевног и филозофског и историског колико народног, етнолошког. Не мислимо овдје и са овим да кажемо да је Г. в. народно дјело као Мићун Павићевић, или, да је он синтеза народне поезије онога доба, као Павле Поповић.

Г. в. је дјело које је био у стању да створи само велики ум. Његош је филозоф, али Његош је и добар давалац народне грађе. Само што је он ту грађу дао на својствен и оригиналан начин.

У нашој литератури има више књижевника који су узимали грађу и мотиве из народне поезије или из народа и његовог живота. Народна поезија је имала доста утицаја још на дубровачке пјеснике: Хекторовића, Бараковића, Држића и Менчетића, а Бунић и Игњат Ђорђевић имају својих пјесама које нијесу ништа друго до прерађене народне пјесме. Качић-Миошић много је био потпао утицају народне пјесме као и пјесници деветнаестог стољећа: Оточанин, Суботић, Прешерн, Прерадовић, Змај и други. И наши приповједачи: Кочић, Сремац, Глишић, Ранковић, а можда највише Веселиновић, узимали су пуно ствари из народа и његова живота, тако да би те приповједаче могли назвати етнографским приповједачима.

О владици црногорском, Петру II Петровићу Његошу, и његовом Г. в. писано је врло много. Можда више него и о једном нашем књижевнику, јер је Г. в. књижевно дјело гдје има грађе и за филозофа и за социолога, за педагога, теолога, етнолога и историчара. Просто су се људи отимали да пишу и грабили да што реку о Његошу и Г. в. Било је говора о његовој књижевној вриједности, концепцији, композицији и форми; о религији код Његоша, о филозофији у Г. в., о историском итд. Али мало њих је покушало да каже шта има из народа узето у Г. в. Заправо ту су само два додирна и површна осврта,²⁾ а да је ко други писао о народном у Г. в. није ми познато. Г. в. је дјело из Црне Горе и о Црној Гори. Његош је у Г. в. пјесник српскога народа, а у српском народу поглавито свога црногорскога племена.³⁾ Он је скуп грађе ондашњег патријархалног, племенски уређеног и високо моралног односа

¹⁾ У даљем тексту Горски вијенац наводи се скраћено са Г. в. — ²⁾ Т. Р. Ђорђевић: Његош и народне пословице (Наш народни живот књ. I, Београд, 1930 г. стр. 148—52) и Мићун Павићевић: Горски вијенац као народно дјело (отисак из Етнолога, књ. X. Љубљана 1937 године). — ³⁾ Св. Вуловић: Његошев Горски вијенац у немачком преводу, Београд 1886 г. стр. 4.

и уређења људи. Његош није хтео само да слика истрагу потурица него и да да опис, макар и кратак, живота и обичаја Црногораца. Стојан Новаковић каже да је то низ слика из црногорскога живота нанизан око једног историског догађаја.¹⁾ Дакле, сликао је не само догађај него и народ. И постигао је и једно и друго. Нашто онда појава бабе усред народне скупштине ако није хтио да истакне народно вјеровање у вјештице и да га чак укратко и опише; нашто покајнице него да подвуче народно нарицање, те случај са јаребицама итд.

Његош у Г. в. није дао неких опширних описа из народног живота и обичаја. Он је већином само напомињао ствари не дајући им никаква коментара. То ћемо најбоље видједи код причаца: Ђук, Трагови до пећине. Прављење воденице; код игара: Града и Грабикапе, а затим код правних обичаја о крвној освети, кумама, крвници, динару итд. Док је тужбалица сестре Батрићеве апсолутна копија народне тужбалице као и клетва сердара Вукоте оних који би издали. Дакле, Г. в. је препјевана грађа народна о животу и обичајима Црногораца у првој половини XVIII стољећа.

Његош није прошао кроз некакве школе. Одгајен је на оној сињој красти крај Јадранскога Мора, на оном пустом и голом камењару гдје се Богу „просуло камење из вреће када је стварао свијет“. Образовање је стекао и душу обогатио најпре на рођеном огњишту: народном традицијом, поезијом и историјом. Зато његова дјела и носе печат народнога блага. Његове прве штампане ствари (у Пјеванији Симе Милутиновића) биле су пјесме спјеване по угледу на народне. Затим је и сам скупљао народне пјесме (Огледало српско) и пословице. Од скупљених пјесама слао је Милутиновићу и Вуку Караџићу. Колико је знао народну поезију и десетерац, види се и по томе што је неке одломке из Илијаде и преводио у десетерцу. Лавров каже да му је као извор, из кога је црпао народни колорит у Г. в., служио живот Црногораца који живе у првобитној простоти и који се чува у народним обичајима и предању. Владика је волио народне игре и забаве. Он је сабрао мноштво народних изрека и записао пуно шта о старим јунацима по казивању својих сенатора и стараца; отуда их је он и уносио у своје дјело.²⁾

Његош је из традиције и поезије узео све оно у Г. в. о Марку, Рељу, Косову, Милошу, Бранковићу, Старини Новаку³⁾, Пецирепу, Мандушићу, Браћи Мартиновићима⁴⁾, Сердару Ђурашковићу, Томановићу. Затим о Вуку Раслапчевићу⁵⁾, Бану Милоњићу⁶⁾, Радуну и Љубици⁷⁾. Из традиције и пјесама је узео и погибију (и освету) Батрићеву⁸⁾ као и само српско бадње вече⁹⁾. Када је све тако, кад нема сумњивог, туђег, унесеног, онда је утисак јачи а слика вјернија и боља. Износећи један догађај из тога свог краја у драмском облику Његош је одатле узео и лица и осталу грађу. И свакако није погријешило што није произвољно узео ни мотив ни лица ни осталу грађу. Свој спјев намијенио је народу, па је писао о њему и узео готово све од њега. Није хтио ништа страно

¹⁾ Ст. Новаковић: Историја српске књижевности, Београд, 1871, стр. 285. — ²⁾ П. А. Лавровъ: Петаръ II Петровиѣчъ Његошъ. Москва, 1887 г., стр. 330. — ³⁾ Т. Р. Ђорђевић, цитирани чланак, с. 149. — ⁴⁾ Ј. Ердељановић: Стара Црна Гора. — Насеља, књ. 24, Београд, стр. 320—1. — ⁵⁾ Исти, с. 763.; Ровинскиѣ: Черногория II, I, с. 50. Санктпетербург 1897. — ⁶⁾ Неколико ријечи о В. Раслапч., Луча, Цетиње, 1895 г. стр. 105. — ⁷⁾ Н. М. Кажих: Радун војвода љешански (Босанска вила за 1901 г. Сар. стр. 302). — ⁸⁾ Јевто М. Миловић: Батрић Перовић (Прилози проучавању нар. поез. Б. 1934 г. св. 2. стр. 219). Огледало српско, III издање, Н. Сад, 1906, с. 14—17. — ⁹⁾ Огледало српско, с. 18—26.

и туђе да му да. И заиста, као да га је са народом писао, јер сав Г. в. кипти народним духом и изрекама, мудрошћу и простотом, причом и изразима, хумором и тугом. Хтио је да изнесе прилике, вријеме, људе и погледе и културу једнога доба и једнога краја, и вјерно је све то сликао. Све ово свакако не умањује и књижевну вриједност дјела.

Анализирајући ствари видјемо да ли је Г. в. само кодификација народних умотворина¹⁾, и да ли је он чиста народна епика, етика, филозофија, празновјерје и погледи на живот и свијет ортодоксног црногорског сељака: јунака, човјека, главара и племића.²⁾

Мотив Г. в., његов костур, јесте народна скупштина, договор и истрага потурица из Црне Горе почетком XVIII стољећа. Црна Гора није била онда ни по чему држава у данашњем смислу те ријечи, а племена црногорска, често са мало међусобних односа, нијесу била један народ. О племенским или општим народним стварима рјешавали су на племенским или заједничким скуповима народни прваци и главари, паметнији и искуснији људи. Војводе су главари нахија у Црној Гори, а над племенима владају кнежеви каже владика Василије у једном писму.³⁾ Ови народни претставници суде и рјешавају унутрашње ствари и доносе одлуке о важнијим, да речемо државним, пословима. Овакво уређење било је у Црној Гори све до владе последњих Петровића.

Скупштина се одржавала под ведрим небом. Некад је трајала и подуже. Судећи по Г. в. на скупштини није било особитог реда и дисциплине. Једни се играју и надмећу се у скоку, бацању камена или стријељању. Један мјери да гађа кукавицу, а други хватају опет јато јаребица. Старији гледају у плеће и тумаче снове и разне природне појаве као нека „знаменија“. Дакле, она права народна скупштина у патријархалним и племенским уређеним крајевима. У Црној Гори није било ни робова ни повлашћених и Његош је пустио да тај народ кроз сопствена уста проговори: да се чује и владика и кнез и чобанин; жена и човјек, јунак и лижисаха, Турчин и Србин, тужбалица и сват.

Владика Данило каже за Турке:

Вражје племе позоба народе,
Дан и народ како љуку шица (стих 20—1)

Овде је Његош сажео у поређењу и пословици једну народну причу. Наиме, у Црној Гори постоји прича како је једном љук угодни Богу⁴⁾ (цару⁵⁾ и овај му као награду досудио сваког дана по једну птицу, макар и мирно по цио дан дријемао.

Мићуновић, тјешећи и разговарајући владикау Данила, којег су спопале црне мисли, помиње двије народне игре:

Виђаше ли како стријељаху,
Ка се града вјешто изиграше,
Какао хитро грабљаху каишце (114 - 6)

Игра град је позната у Црној Гори и данас а и у још неким нашим крајевима. У Рјечницима је помињу и Караџић⁶⁾ и Будмани⁷⁾. У опису народних игара из Црне Горе наводи је Иванишевић.⁸⁾ Она је позната

1) М. Павићевић, цитирано дјело с. 20. — 2) Исти стр. 11. — 3) М. Драговић: Митрополит црног. Василије Петровић (Црногорка 1884, бр. 15, стр. 125). — 4) М. Решетар, у коментару Г. в. Београд 1923 г. стр. 15. — 5) П. Ровинскић, II, 2, с. 614—5. — 6) Вук Караџић: Рјечник, код ријечи град. — 7) Р. Budmani: Рјечник hrvatskog ili srp. naroda kod grād. — 8) Ј. Ivanišević: Nar. igre iz С. Gore, Skolski vjesnik, Sar. 1895, с. 416.

под тим именом и у Херцеговини.¹⁾ У околини Берана позната је под именом игре „лопте из кола“. И Лавров каже за град како су момчад спретно лопте играла.²⁾ Ова се игра састоји у томе што се једна половина друштва креће у одређеном простору, „колу“, а друга иде око кола. Код једног од оних што иду око кола сакривена је лопта (од крпа, капе, појаса). Као да је код сваког лопта они вребају да погоде којега од оних у колу. Онај лоптом гађа и његово се друштво разбјегне, а од оних из кола граби лопту који прије може и гледа да врати ударац. Ако освети ударац, онда мијењају улоге.

Стих:

Како хитро грабљаху капице... (116)

помиње нам ону народну игру познату под именом „грабикапа“³⁾ или „капа на четвороношке“⁴⁾. Назначи се коло у које уђе половина играча и начетвороножи се, а они што остану на пољу гледају да уграбе капу с главе (или из зуба⁵⁾) неком од ових што су у колу, а ови се бране ногама.

У стиховима:

А ево смо као они миши
Те за мачку звоно приправљаху... (434—5)

изнесена је прича веома раширена у народу како су се миши договарали да ставе звоно на мачку да би је чули кад долази.

Причање бјелићких момчади сердару Јанку како су им стари правили воденицу, па се тек на крају присјетили да треба и вода:

Оградили негдје воденицу,
Гдје нити је сплаке ни потока,
Кад огради спази се за воду... (831—3)

одмах потсјећа на црногорску узречицу „Ка' они кад су градили вођеницу на суи скок“. Ова је прича иначе забјележена код Врчевића у подручацима.

И данас је позната прича о траговима до пећине којих натраг није било, и Његош ју је забјележио стихом:

Трагови су многи до пећине... (1158)

Садржина јој је ова: Остарио лав и није могао да излази из пећине него је ждерао животиње које су долазиле да га обиђу. Но кад је лисица видјела толике трагове, досјетила се шта је у ствари и није лаву ишла.⁶⁾

Причање Обрадово како су комедијашаи варали народ и како је:

Сваки себе за нос ухватио
Догна' бривту до својега носа... (1600—1)

мјесто да је дохватио за грозд, довођено је у везу са готово истом причом из Гетеова Фауста⁷⁾. Међутим г. Т. Ђорђевић је 1901 г. забјележио из Србије, из више мјеста, приче о комедијашима и њихове шале са носевима као и ону обману са кокотом⁸⁾:

Кад погледа онога кокота
Али шљеме за ногу потеже... (1589—90).

1) Т. Bratić i St. Delić: Nar. igre u G. Herceg. (Gl. z. m. XVII, c. 167—8) Sarajevo, 1906 g. — 2) Лавровъ, цитирано дјело, с. 302. — 3) М. Решетар, у коментару Г. в. VIII издање с. 19. — 4) Вук Врчевић: Српске нар. игре, Дубровник, 1889, с. 60—1. — 5) Исти, с. 60. — 6) М. Решетар, у коментару, с. 72. — 7) Ј. Скерлић: Један прилог к проучавању Горског вијенца (Летопис матице српске, Н. Сад 1901 г. књ. 206, с. 68—74). — 8) Т. Р. Ђорђевић, у Караџићу, свеска за јуни и јули 1901, с. 138—43.

Када се зна да су комедијаша долазили у Котор и када су ове приче биле познате народу, онда је свакако природније да их је Његош узео из народа него са другог мјеста.

У ријечима Мићуновића Рицалу Осману да су:

Многе буле ваше кукајући
За мном црна клупка размотале... (1196—7)

наведено је једно вјеровање о клубадима. Наиме, раније су Туркиње (а каткад и хришћанке) пуштале клупка црне пређе низ какву стрмину кад би непријатељи навалили, да би их пратила црна срећа и да се више не врате¹).

Стиховима:

Сад ми паде на ум она прича,
Кад онога из јаме валише,
По му лица црно по бијело... (814—6)

мисли се на ону народну причу како је брбљива и тврдоглава жена додијала мужу, па је он зато увалио у дубоку јаму. Наскоро се муж покаје, те спусти у јаму уже да извуче жену, ако је још жива. Кад тамо, а оно мјесто жене извукао ђавола, који је још прије био упао у ту јаму, а на њему с једне стране длака бијела, с друге црна. Својим брбљањем и тврдоглавством била је, наиме, жена у јами и њему толико додијала, да је с оне стране, с које је она у јами била, од пуне муке сав посидједио²).

По Г. в. Црногорци су од пушака познавали: шишану, двије мале, које су ношене за појасом³) (стих 2039) и цефердар. Цефердар Томановића Вука чује се једнако по девет пута (141—2) и вреди мушку главу, а цефердар Вука Мандушића:

У хиљаду другижих пушака
Познати га шишаше када пукне... (2805—6).

Ово познавање пушке по гласу није Његош измислио. Оно је постојало или постоји заиста у народу. То је забјележено и у неким народним пјесмама. Г. Т. Ђорђевић навео је неколико народних пјесама гдје се говори о том познавању пушке по пуцњу⁴). Нова пушка пуца јаче и отсјечније; код старе се чује и звиждање куршума кроз ваздух. Мартинке и пушке са димним барутом пуцале су доста гласно и тупо, маузере јасно, танко и као двоструко (так-ту). Друго би пак било познавање пушке по орнаментима и везу, као што сестра диздарева познаје Јована по пушци, са које је копирала везак⁵). Пушка се чува, не посућује се и негује се. Може да буде срећна:

Срећан бјеше а убојит бјеше... (2802)

Преко пушке се не ваља прећи, јер не би више била срећна и убојита:

Не прелаз' ми преко пушке, Бајко,
Но се натраг преко ње поврати... (959—60)

Оружјем се Црногорац и куне:

Кунем ти се вјером Обилића
И оружјем мојијем уздањем... (864—5).

¹) М. Решетар, у коментару Вијенца с. 72. — ²) Исти с. 55. — ³) В. М. Медак-ковић: Живот и обичаји Црногорца, Н. Сад 1860, с. 175. — ⁴) Т. Р. Ђорђевић, Наш народни живот, књ. X, Београд 1934, с. 117—9. — ⁵) Г. Геземан: Ерлангенски рукопис (Зборник за историју, језик, књижевност, књ. XII, с. 161, Ср. Карловци 1925 г.).

Помињу се затим токе, буздован и сабља димискија. Раја у Турској није смјела сабље да носи, нити пак друго оковано и украшено оружје, јер коњ и оружје били су знаци части¹⁾. Зато и каже Хамза Мићуновићу, као Србину и рајетину:

Боља ми је вјера него твоја,
Коња јашем бритку сабљу пашем... (368—9).

Црногорац је овако изгледао:

Кад се шћаше оћест' куд да иде,
Па обуци оне пуне токе;
Шал црвени свежи око главе,
А пани му перчин низ рамена.
Двије пушке метни за појасом,
А припаши мача о појасу,
А у руке узми џефердра... (2036—41).

Овим стиховима је дат површан али добар опис народне ношње. Шал се носио умотан око главе, као оно што Арбанаси носе чалме и данас. Да је тако било потврђују нам стихови:

Шал црвени свежи око главе (2038) и
И јуначку чалму свежем
сестра грдна! (1948).

Мандушић моли Арслан-агу да му набави један сарук (чалму) као ону његову:

Љубови ти набави ми таки,
Даћу вола за њега из јарма²⁾... (1035—6)

Раније се у Зети и Кучима носио црни шал око врата³⁾. Црногорци су све до прошлога стољећа носили фесове. Иначе је капа по Његошу често симбол српства или народности уопште:

Српској капи свуд име погибе
Постадоше лафи ратарима... (528—9) или

Турској капи свуд име погибе (1224).

Љубиша каже за стихове 528—9 да је српски грб погинуо; арх. Дучић да је пропала српска самосталност, слобода, царство и да је слободни Србин постао роб, док је смисао ових стихова по Вуловићу: да Срби изгубише част, поштовање и углед, који прије имаху. Али у овим стиховима је капа само симбол народности; идентификација капе, као ознаке једног народа, са њим самим. Уосталом, тако се и данас каже у Црној Гори.

Раније су Црногорци носили и перчине. Зато и каже сестра Батрићева:

Да очешљам дуги перчин
Јаох мени... (1947)

Перчин је често био дуг⁴⁾ и сматрио се као особити украс⁵⁾. Он је у великој жалости и стрижен⁶⁾ као што су и жене косу стригле и стављале је на мрамор, у процијеп или посипале по гробу⁷⁾.

¹⁾ Т. Р. Ђорђевић, Наш народни живот, књ. I, Београд, 1930 г. с. 134. — ²⁾ Во је у Црној Гори веома цијењен и дати вола из јарма значи платити добро. — ³⁾ Ст. Дучић: Живот и обичаји Куча (Срп. етн. зб. XLIII Б. 1931, с. 268. — ⁴⁾ Вук, Срп. нар. pjesме. књ. II. Београд 1913 г. с. 474. — ⁵⁾ Т. Р. Ђорђевић: Наш народни живот, Б. 1930 г. књ. I. с. 85 и 87. — ⁶⁾ В. М. Медаковић, цитирано дјело, с. 54—5. — ⁷⁾ Дучић, навођено дјело, с. 267.

У Црној Гори се вјерује да су се кћери кнеза Лазара претвориле у кукавице после Косовског боја те и даље кукају за оцем, или се прича у нашем народу да је кукавица сестра, проклета од брата, што му је досадила са непрестаном жалбом и најзад је претворена у кукавицу¹). Отуда у ријечима В. Раслапчевића војводи Драшку то народно вјеровање:

Немој, Драшко, тако ти живота,
Не ваља се бити кукавица;
Али не знаш рђа те не била,
Да су оне кћери Лазареве... (184—7).

Стихови који се односе на ухваћене јаребице:

Пуштите их аманат ви бојји
Јере их је невоља нагнала,
Утекле су к вама да утекну,
А нијесу да их покољете... 193—7) и

Да нијеси у кућу дошао,
Знао бих ти дивно одговорит'... (1184—5)

јасно илуструју правни однос између прибијелог и његовог заштитника. Од тог правног обичаја и данас има остатака у виду бесе (арбанашки или утока²). Није овдје немогућна претпоставка да је Његош мислио, кад наводи случај јаребица, на Србе отељене под Арсенијем Црнојевићем и да стиховима алудира на Аустрију која је рђаво са њима поступала³). Али је за нас интересантно и важно то, што је овдје приказано оно народно схватање код Црногораца, да треба свакога примити у заштиту, макар и непријатеља, кад се овај нађе у кући или кад у невољи рече: „У твоје руке и на твој образ падам“⁴). У таквим приликама се дешавало да и брат брата убије бранећи госта⁵), макар он био и крвник. Црногорска кућа била је отворена и познатом и непознатом, и вољном и невољном⁶). По народним појмовима ваља заштитити онога ко дође у кућу, па ко год то био. И животињу у том случају треба спасти.

У Црној Гори није било робова. И стиховима:

Ко је витез ко је Црногорац,
Одведе се робље црногорско... (458—9)

помиње се само заробљена црногорска чељад. Било је и код њих заробљених Турака. Они су те заробљенике („робље“) мијењали или откупљивали. Ако би Турци одвели односно уграбили какву женску, онда је за отмицарима као и за другим плијеном чињена потјера⁷).

Стиховима:

Мујо Али, турски кавазбаша,
Одвео нам Ружу Касанову... (469—70)

указује на једну отмицу од стране Турака. Отмице жена је било и код Црногораца, јер видимо да је забрањује црногорски закон.⁸) Овај закон је за отмицара прописивао да се протјера, а имање да му се одузме.

¹) Вук: Рјечник, код ријечи кукавица. — ²) В. М. Медаковић, навођено дјело, с. 72. — ³) Павле Поповић: О Горском вијенцу с. 60. — ⁴) Дучић, цитирано дјело, с. 200. — ⁵) Исти, с. 201. — ⁶) А Јовићевић: Ријечка Нахија (Срп. етн. зб. Београд, 1911, књ. XV с. 687. — ⁷) Дучић с. 195. — ⁸) М. Медаковић: Законик обшти црногорски и брдски, Земун, 1850, с. 25.

Кад потјера стигне отмицаре (или плијен), настала би жестока борба. Томаш Мартиновић прича да су убили оба Алића кад су их стигли, и каже:

Ту смо грдно образ оцрнили
И од Бога дио изгубили... (497—8).

Оцрнили су образ јер су убили женску. Ето народног појимања да је велика срамота убити жену. Ма и нехотично. Црногорац је био строг за жену: ко жену не би тукао сматран је за неваљалца и рекло би му се да се жени под скут завукао.¹⁾ И Ровински примјеђује да су се људи бојали да не буду исмијани, ако су њежни и љубазни према женама. Но поступало се вазда озбиљно према својим као и према туђим женама.²⁾ Жена је била потчињена. Морала је слушати. Муж је бранич жене и дјетета и куку њојзи ако не вјерова и кад јој се каже да се со сијала. Жена је лаковјерна, непоуздана и поводљива:

Стотину не промијенил' вјерах,
Да учини што јој срце жуди... (478—9)

Жена је претворна:

Жена лаже сузе просипљући (1123),

али и ако је ћуд женска смијешна работа, туђа жена је била неприкосновена; није се смјела таћи, а убити — сачувај Боже!

Из стихова:

Пуче пушка и човјек покличе,
Ко је витез, ко је Црногорац... (452—3)

У то сердар поклич низ нахију... (2695) и

Види страшну уру пред очима,
А кликује и живе и мртве... (2779—80)

види се начин сазивања код Црногораца и јављање невоље. Кликују се и живи и мртви да се уплаши непријатељ. Поклич уз пушку или без ње и данас је веома често дозивање. То је њихова најбржа пошта и телеграфија. Каже се и данас: „Пушка по пушци“. То дозивање на даљини и „преговарање“ запазио је и Ровински.³⁾ Иначе су слали гласнике, или писмоноше, или како се у Г. в. каже поклицаре (317), улаке (2683), а по турски кавазе (1125).

Набијање на колац и вјешање на ченгеле то су познате казне којима су у Турској кажњавани преступници, раја и хајдуци. Ченгеле су утврђене куке на уздигнутој греди за које би осуђени вјешани било за што или у ком било положају, често и за ребро.⁴⁾ Стихови:

Приђе си им с коца утекао
Да Бог да им скапа' на ченгеле... (543—4)

односе се на владикау Данила, кога су Турци хтјели да набију на колац, којег је требао сам да понесе на губилиште,⁵⁾ али је био откупљен за 3000 дуката.⁶⁾

¹⁾ Јовићевић, навођено дјело, с. 721. — ²⁾ Ј. Ердељановић: Племо Кучи (Срп. етн. зб. књ. VIII, с. 201. — ³⁾ Ровински, навођено дјело, II, 1, с. 302. — ⁴⁾ Д. Ј. Поповић: Турске казне за хајдуке (из Братства XXIV) Б. 1930, с. 13. — ⁵⁾ Сима Милутиновић: Пјеванија црног. и херц. Београд, 1837 г. с. 16. — ⁶⁾ М. Решетар, у коментару, стр. 18.

Четовања и хајдучије је такође било. То су толико познате ствари из српских земаља за вријеме Турака. Код Његоша има и о том помена у стиховима:

Сакупили двадест тридест друга,
Па у Дугу с четом западнули... (330—1)

Ја сам хајдук те гоним хајдуке... (1191)

Да сам његош у чету кренуо... (1335) и

Ко ће чете сакупљати
четовоша! (1929)

Пјесме кола црногорских, онакве какве су наведене у Г. в., нијесу праве народне пјесме које се у колу пјевају. Ни код једног испитивача народног живота из Црне Горе онакве пјесме кола не налазимо. Оне превазилазе обичне народне пјесме¹⁾ и по јачини и по садржини. Изгледа да су ту утицали на Његоша чувени класични хорови из трагедија од Ескила и Софокла. Г. Павићевић свакако претјерује кад каже да су кола из Г. в. Црногорцима и данас туђа, хладна и наметнута.²⁾ Црногорско дре или коло игра се лагано. Сви се држе за руке и уз пјесму се окрећу. По двоје у колу игра размимоилазећи се. Мушки неки пут потегне пиштољем и гађа. Женска каткад вије марамицом. Ови у колу чешће се мијењају а само коло пјева. Пјевају се лирске или епске пјесме. Ако се односе на оно двоје у колу, онда су вазда лирске, љубавне, иначе су обично јуначке, гдје често има и сатире. Код Његоша су пјесме кола претежно филозофске и алегоричне, пуне алузија на главаре, издајце или кога другог, али у њима има и обичног свакодневног. Зато оне нијесу толико ни стране ни туђе ни наметнуте Црногорцима. Можда само мало уљепшане и дотјеране.

Огромна жалост за братом често је наглашена у нашем народу. Али можда нигдје више него код Црногораца. Понесеност за брата³⁾ је неизрецива. Раније је постојао прави култ брата. Прво коло и пјева жалост за братом поред борбе са Турцима Бег Иван-бега:

Жалије му војводе Уроша,
Но обадва да изгуби сина;
Жалије му војводе Уроша,
Но сву земљу што је изгубио;
Жалије му војводе Уроша,
Него очи да је изгубио... (576—82)

Брат се жали на више начина: сијече се коса, гребе се лице, буса се у прса, нариче се. Сестра Батријева се убија за братом (гужбалица у Г. в.)

По вјеровању Црногораца *мбра* је повампијерена вјештица, или пак вјештица која неће више да једе људско месо. То је некаква ружна бабетина, дуге гуше, забачених дојки преко рамена и уопште необична и страшна изгледа. У Куча и данас вјерују да мбра ноћу притиска, дави и досађује људима. Противу ње се употребљава трнова драча и појас с врх хаљина⁴⁾, или се пак метне прекрштен појас на прса и мбра не може доћи⁵⁾. Његош је вјерно описао ово народно вјеровање:

Притиска ме све некаква мбра
Како заспим не да ми кркнути (1230—1)

¹⁾ Лавровъ, навођено дјело, с. 331. — ²⁾ М. Павићевић, с. 20. — ³⁾ Медаковић, с. 21. — ⁴⁾ Лучић, с. 313. — ⁵⁾ Лука Јововић: *Crnogorski prilozii* (Zbornik za narodni život i običaje. Zagreb, 1896, s. 99. sv. 1).

и да не би досађивала;

Свагда носим рена уза себе
И трнову драчу у оптоку (ушивку)
Али од ње ништа боље није
Но пас пружит' озгор с врх хаљина... (1238—41)

Рен је љут и одбија зле утицаје као и бијели лук. Појас је добар у материјалном свијету, па се често чини да је добар и у духовном. Зато се и употребљава.

Поред мбре Његош помиње и *кугу*:

Куго људска да те Бог убије... (49)

По народном вјеровању то је биће слично мбри, вјештици, чуми. Она мучи људе, купи и дави дјецу, трује судове.

Вјештице су зла женска бића. Оне чине помор, дају болести и сточне заразе, одузимају млијеко и други берићет, претварајући се у лептира, ћурку, жабу.¹⁾ Ево шта каже Његош о њихову постанку, животу и понашању:

Ми имамо једну траву за то,
Па ту траву у лонац скувамо,
Из лонца се редом намажемо... (2136)

Тако постају, а ево шта раде:

Купамо се у Медено Гувно... (2141)
На вратило о марчу јашемо... (2143)
Живином се сваком претварамо... (2146)
Лађа нам је кора од јајета... (2148)
Зло мрзноме чинит' не можемо
Ако нам је мио или својта
Траг по трагу његов ископамо... (2149—51).

Било је ријечи о томе како је Његош узео ово о вјештицама од Шекспира. То свакако неће бити тачно, јер све што налазимо о вјештицама у Г. в. налази се и код испитивача народног живота и обичаја који су проучавали Црну Гору.

Вјештице праве и некакве записе:

Да човјека пушка не убије... (2104)

И данас у многим нашим крајевима, а и у Црној Гори, нарочито код муслимана, постоји увјерење да заиста записи вриједи и помажу. Записе пишу свештена лица. Они садрже ставове из св. писма, молитве често апокрифне, бајања, пријетње, мађичка слова и мађичке знакове²⁾.

Слична или готово иста женска опака бића као вјештица јесу *рогоше*:

Има, кнеже, некијех рогоша,
Под облак ће устријелит' орла... (2174—5)

Мушко злочесто биће слично вјештици је *здухач* или *вједогоња*. Његош га је само поменуо:

А у јесен мутну вједогоња... (666)

Човјек здухач заспи, а дух му иде и бори се са духовима вједогоње из других крајева, грабећи штогод за свој крај или село. Ако уграби косу биће сијена; суд за мужу: млијека итд.

¹⁾ Вук Караџић, Рјечник код вјештица. — ²⁾ Т. Р. Ђорђевић: Зле очи (Српски етн. зборник, књ. LIII, Београд, 1938 г., стр. 234.)

Црногорци и данас вјерују у *ђаволе* и *мађије*. Његош је и њих само поменуо:

Ал' је ђаво али су мађије
Ал' је нешто теже од обоје... (1277—8)

Ђаволи су некаква чудна, зловна, некрштена бића. Претварају се у мачку, птицу, човјека, свашто. Само праве сметње, пакост и зло људима. Мађије су злонамјерни учинци, враџбине, записи и којекакве чаролије да се човјек сплете, посијече, разболи итд.

И *урок* је на једном мјесту поменуто:

Да не бјеше под оним именом
Не шнаше се бојат' од урока... (1626—7)

Урок је тежак, завидљив и зао поглед који шкоди, нарочито млађем, напреднијем и љепшем (дјецџ, стоџи, стварима, послу).

У Црној Гори се још и данас вјерује у ово што је Његош навео у Г. в.:

Улеће ми једна мува у нос
Штега ће ме нечесова наћи... (817—8)

Како су ме длани засврбили,
Да се хоће ко ће посвадити
Бисмо глобе големо узели... (919—21)

Гавранови гачу и бију се
Цијене ће брзо меса бити... (957—8)

Црногорац вјерује да се *из љлећке* (плећа) може погодити много. Пустимо њих саме нека причају:

Кнез Роган:

Чије ово плеће те га гледам?
Његова се кућа ископала,
У њу неће кокота појати;
А ево је наред њега шупље,
Ка да си га иглом прошупљио,
А по њему двадесет гробова,
А ниједан није изван куће... (1701—7),

Кнез Јанко:

Има овај двадесет говеди,
Гувно му је код куће лијепо,
На кући му шљеме доста јако,
Јаки су му и лијепи коњи;
Крије неђе замуљаџ параш... (1708—12)

В. Мрваљевић:

Чудна неђе пустога плијена,
Но је крвав да га Бог убије... (1715—6)

У плећу много пише само треба знати прочитати. Из њега се прориче смрт, помор, рана, колијевка, суд; шљеме, јарам, коњи, неродица, жетва, напредак¹⁾ итд.

Сновима се такође приписује велика важност. Ево њихова тумачења:
В. Мићуновић:

На чудо сам и ја на сан био,
Бранени се од нечијих паса,
И петшест сам мачем посјекао.
Да сам његоџ у чету кренуо,
Донста се бих покла' с Турцима... (1332—6)

¹⁾ Вук, Рјечник, код ријечи плеће.

Кнез Бајко:

Ја сам ноћас грдан сан уснио;
Све оружје своје у комате.
Без зле ми се обихи не може.
И без неке брашке погибије... (1367—70)

Војвода Батрић:

Ја сам снио што нијесам нигда
Мило ми је за моје оружје:
Ноћас на сан Обилић пролеће,
Преко равна Поља Цетињскога... (2381—4)

И данас се снови на исти начин или слично тумаче у Ц. Гори.

У сну се може и говорити. Роган кори Мандушића који прича у сну, а Кнез Јанко му примјехује:

Не, Рогане, немој га будити
Е он у сан ка' на јави прича... (1255—6).

Њима потом Мандушић прича о љубави према куми, што на јави свакако не би учинио. Вјерује се да се неко у сну може тако испитати и о најтајнијим стварима. У Васојевићима се вјерује да, кад неко почне да прича у сну, треба га дохватити за палац од ноге и испитивати о чему се жели. Тада ће испричати и најинтимније ствари.

И *вјеровање у сјенку Његош* је напоменуто:

Нема тога ко с' не боји чега
Да ничега оно свога хлада... (1503—4)

Хлад или сјена је дух који човјека стално прати. Има вјеровања у вези са њом. Не ваља је на пр. узидати, приликом грађења куће, да се смрћу не освети ономе чија је била.

Зарок ја опклада да ће то и то бити или да ће неко ово или оно извршити. Он се помиње и у Г. в.:

А мени се ка' у зарок стјеча,
И река' бих ето га низ поље... (1379—80)

То је несрећна и баксузна опклада. Ту човјек вазда губи и не треба се нипошто зарочити.

Народно *бајање* и *врачање* нашло је мјеста у Г. в.:

Што бајете као бајалице,
Или бабе кад у боб врачају... (1718—9)

Баје се или врача пасуљем, оловом, угљевљем или чим другим.

Помиње се на неколико мјеста и *аманет*. Аманет је турска ријеч. Значи најтежу и најсветију препоруку нечега. Дати неком што у аманет или послати што као аманет значи дати то уз најтежу заклетву на вјерно чување или тачну испоруку. Ко аманет (препоруку) поједе, вјерују, дрхтаће му руке. Аманет је не само препорука неко и заклетва тежа од сваке:

Пуштите их аманат ви божји... (193)

У Ц. Гори старије особе и сад вјерују да се *гробови* грјешника проваљују и да земља неће да прими тешке грјешнике. То је по народним појмовима врло страшна божја казна, па се и куне тиме:

Гроб се његов пропа на та' свијет... (2425)

Сишо и *решето* су ваљда по аналогiji своје службе у стварном свијету добили службу и у духовном. То су судови на које се нешто пречишћа, сије, па се њима и врача.¹⁾ Из сита се сије да би година била сита, кроз њих се сипа вода симболишући кишу, кроз њих се гледа ради овог или оног; они су важни инструменти код вјештица (Гетеов „Фауст“ и Шекспиров „Магбет.“)

Војвода Драшко прича да је видио у Млещима људе са *дрвеним ногама*:

А дрвене ноге насадили (1557)

Намјена је ових дрвених ногу (ходуља, штула, гигаља), да се помоћу њих прелази преко воде. У Црној Гори су можда оне биле непознате, сем ако су се дјеца њима у игри служила.

Код Црногораца није обичај да се копа *више мртваца у један гроб*, а кад се зна колико има земље за обраду у каменитој Ц. Гори онда је лако разумјети стихове:

Нестало је земље око цркве
По шестину у један копамо... (2718—9)

Сердар Јанко каже за Турке, који се не вјенчавају него само некакву нагодбу праве:

Ка'да краву наполи предају... (1771)

Найолици крава или друге стоке до данас се, али врло мало, одржала у Ц. Гори. Састоји се у томе што се неком да крава за извјесно вријеме (2—3 год.), па се после дијели сав приход и приплод. Или се узме крава, плати се за њу само пола, а после уговореног рока дијели и крава и приплод и приход. Друго би сасвим било давање стоке на мљекарину или ћесим.²⁾

Укресати огњилом о кремен да варнице припале труд³⁾ и данас је веома раширен начин добијања ватре у динарским крајевима:

Укрешите који да пушимо... (954)

Од глагола укресати добио је сав тај прибор (огњило, кремен и труд) име „укреса“. Она се носи у кесици од коже, платна или плетива, или пак у џепу. Дуван се није носио у металним кутијама већ у *џоболцу*. То је кеса коју су сами правили од меке уштављене коже.

Црногорци су се *заклињали*:

животом:

Немој, Драшко, тако ти живота... (184),

аманетом божјим:

Пуштите их аманет ви божји... (193),

вјером Обилића и оружјем:

Кунем ти се вјером Обилића
И оружјем мојим уздањем... (864—5),

¹⁾ М. Јововић: Из Бара и barske okoline (Zb. za nar. živ. i obiĉ. knj. 1, s. 104, 3. 1896). — ²⁾ Ћесим је давање крава или оваца музара на једно љето за погођену количину масла или сира. — ³⁾ Труд је прерађена врста печурке са дрвета, која добро хвата и прима ватру.

рождеством (Божићем):

Није ђедо тако ми рождества... (2547)

Кнез Роган заклинје Скендер-агу свечевом брадом:

А ти, ага, свечеве ти браде... (1206)

Клетва сердара Вукоте за онога ко изда, чиста је народна клетва, која је готово у овом истом облику забјележена и код Медаковића¹⁾ а која се и сад може чути за лопове, издајице и неваљалце. Народна није баш овако сложена у стиху:

Свака му се сатвар скаменила,
Бог велики и његова сила,
У њиви му сјеме скаменио,
у жене му ћецу скаменио.
Од њега се излегли губавци,
Да их народ по прсту кажује,
Траг се грдни његов ископао,
Као што се шаренијем коњима... (2410—18) и

Жељела му кућа мушке главе... (2420)
Гроб се његов пропа на та' свијет... (2425)
Крвљу му се прелили бањаци
Крвљу крсно име преславио
Своју ћецу нањ печену ио... (2429—31)

Клетва је иначе страшна ствар. Црногорац се ње раније много плашио. Нарочито је тешка родитељска клетва:

Стиже ћецу материна клетва... (697)

Млађи се плаше и прекора старијих акамоли клетве.

Кривоклејство је такође ужасна ствар: тешка и мучна за онога ко га учини.²⁾ Његош кривоклетство само помиње:

Криву клетву на дом не понеси
Јер је мука с Богом ратовати... (2391—2)

У Црној Гори је раније попом могао бити готово сваки човјек. Поп се иначе није готово ни по чему разликовао од осталих у селу. И поп Мићо, неписмен, типичан је претставник ондашњег црногорског свештенства. Помање потребе, како каже Мићо, и „литурђију, крстит' и вјенчати“ знали су напамет, па им није ни требало неко више образовање и писменост. Попу се награда давала у житу, али како га Црногорци нијесу ни за себе имали довољно дају му сточне производе:

И не дају жита ни у шаку
До по руно³⁾ и по груду сира (2076—7).

Раније, док су судили племенски и народни судови, било је казни које су данас непознате. То је случај и са *гомиллом* која се помиње у Г. в.

Кажуј баба рашта си лагала
Ал' на нашу душу под камење... (2184—5) и
Волија сам поћи под гомилу
Но зла чинит' како смо до сада... (2168 и 2170)

За какве веће преступе виновник је једноставно засипан камењем од разјареног народа. То је једна од старих казни која је вршена за пре-

1) Медаковић, с. 136—8. — 2) Медаковић, с. 139. — 3) Руно је вуна острижена са једне овце.

ступе као што су брачна неvjера, силовање женских и слично.¹⁾ Да је *каменовања* доскора било у Црној Гори види се и по томе што га је прописивао Законик Петра I Петровића од 1779 г. као казну за убице.

Једна од најстрашнијих болести јесте *лудило*. О наступу лудила прости свијет често мисли да га ђаво доноси. И данас у Ријечкој Нахији вjерују да враг уђе у човјека и помами га и ако манти просочи (прокаже) врагове и њихова имена, може их се ослободити, зато такве људе муче и зостављају их свакојако само да кажу њихова имена. Ако их кажу, запишу се и спале,²⁾ симболишући да су тиме врагове спалили. Раније су и калуђери по манастирима поред читања молитава везивали лудаке и немилосрно их тукли.³⁾

Мандушић се жали да му се снаха помамила и :

Свуд је водих по манастирима
И чита' јој масла и бденија... (839—40)
Отвара' јој књиге на пророке... (836)

али то не поможе:

Те ја узми троструку канцију
Ужени јој у месо кошуљу
Враг утече некуд без обзира
А оздрави снаха Анђелија... (844—7)

Овим је доста јасно претстављено народно вjеровање да се у лудоме налази ђаво и начин како народ лудило лијечи: воде их у манастире, свете им масла, читају специјалне молитве.

Код Црногораца има много и разноврсних обичаја. У Г. в. су поменути неки. Уочи *Божјића* се ложе бадњаки и прекршњају:

Јесте ли ли их ђецо наложили
У пријекрст ка' треба метнули... (2438—9);

Пресули их бијелом пшеницом
И залили црвенијем вином... (2441—2)

Бадњак је одлика и обичај Срба као и ускршња јаја:

Па бадњаке српске налагајте
И шарајте ускрсова јаја... (859—60)

Бадњак се не прескаче, не гази; чак се поштјје, љуби, дарује; њему се и наздравља:

Да наздравим старац бадњацима... (2445)

За *Ново љешо* (Нову годину) чуди се игуман Стефан зашто се слави а не с пролећа:

Кад се сунце са југа поврати
И кад почну дневи напредоват'
Кад се земља обуче зелењу
И ствар свака кад на њој добије,
Нови свијет и вид сасвим нови... (2672—6)

О бијелој недјељи (последња недјеља пред ускршњим постом) било је *маскара*. И сад има остатака од тих покладних игара и забава. Нагараве се дјечаци, преруше и утрањају да изгледају права страшила.

¹⁾ Ердељановић, Кучи, с. 221. — ²⁾ Јовићевић, навођено дјело, с. 700. — ³⁾ Вук Караџић: Црна Гора и Бока Которска, Б. 1922 г. стр. 98.

Објесе звона а понесу торбе и канте. Они пред кућама или скупом изводе разне шале и игре и траже да им се што да. У Г. в. су само поменуте:

Као у нас бијел неђеље
Кад се крену момчад у машкаре... (1437—8)

Стих:

Јаје здраво добије сломљено... (939)

потсјећа на ускршње туцање.

У Ц. Гори је обичај да се израније припрема (приправља) што треба за *сахрану*. То чине само старе особе.

На то опомиње стих:

Приправља' сам што мрцу требајуе... (1372)

Обично се спреми што од одјеће. У неким се крајевима ван Црне Горе спремају и мртвачки сандуци за живота.

У Г. в. *дизање крста* само је поменуто „... и вратише се с крстима откуд су их и дигли“ стр. 24. иза стиха 197. Крста су завјетни дан у години кад се чине велике богомоље. То је право сеоско весеље уз пуно обичаја. Крста се дижу да Бог да бољи род¹⁾

Игуман Стефан окупља своје Црногорце после покоља потурица, гдје им се износи кољиво или, како се овамо још каже, „панаија“, измијешано са шипчаним зрнима, преливено вином и медом, и једе се:

Хоћу помен да чиним душама... (2659)

Кољиво, као и свијећа и колач спада у подушне жртве, које се приносе духовима умрлих предака.²⁾

О Божићу, слави, крстима и другим светковинама, појединачним или сеоским, људи се различито веселе:

Поју људи гађу из пушака... (1346)
С унучади ђедови играју
Пушке пучу врте се пецива... (2462—4),
Ми играсмо у колу с гостима
Ређасмо се наоколо с вином... (454—5)

Народ вјерује, а то је Његош и формулисао у стиховима, да је освета света и ко се не освети не може се ни посветити.

Иван чашом наздрави освете:
Светим пићем Богом закршћеним... (585—6).

А сам владика Данило каже:

Ох да ми је очима виђети,
Црна Гора изгуб да намири.
Душа би ми тада мирна била:
Тад би ми се управо чинило,
Да ми свјетли круна Лазарева
Е слетио Милош међу Србе... (781—6)

док Кнез Јанко вели:

Да ми га је добро осветити,
Ка' да би' га из гроба дигао... (2017—18)

¹⁾ Јовићевић, цитирано дјело, с. 735. — ²⁾ Сима Тројановић: Жртвени обичаја у Срба (Срп. етн. зб. XVII књ., с. 78—93).

После извршене освете чињено је весеље и шемлук.¹⁾ Но кад би пријатељи и племеници утицали на завађене, могли су их и умирити да не врше освету:

Да радимо да их умиримо
И од мира вјеру ухватимо... (728—9).

Вјера овдје значи примирје. Ово привремено примирје, вјера, склапано је када је требало посвршавати извјесне послове везане са временом. Зато је окривљени молио преко људи оштећене да му се да за то вријеме слобода кретања и ријеч да му се неће ништа учинити док траје вјера.

Кад је мољен неко од сродника и пријатеља да опрости крв и пристане на умир, онда су к њему ишле такозване „куме“, људи и жене са дјецом у колијевкама:

Ја ћу први поћи пред кумама
Ја за главе братско мито дати... (730—1)

Људи су му тада уз молбу нудили „Бога и св. Јована“ тј. кумство. Но кумство није било обавезно, завађени су се могли и побратимити. У Куча ниједна крв није умирена без кумства, па ни друге зајевице.²⁾ *Кумсџво* је иначе света ствар. Кум је пречи од свакога. Бог па кум. Да Мандушић није кумовао Милоњићу, и то деветороструко, уграбио би му снаху, „па с њом бјежа“ главом по свијету“ (1274). Кум се поштује изнад свакога. Часте се, срета, прати, чак и свећа кад погине. Кумства има крштеног и шишаног. Шишано није Бог зна неко сродство, обична љубав³⁾ и Мандушић вели:

Нема кумства без крштена кумства... (1040)

Кад оштећени пристане на умир, онда главари умирници, „кметови“, иду на ручак код убице. Тада убицу помажу сродници, колико који може, да исплати суму коју су главари отсјекли за убијену главу. То је братско мито (731). Приликом мирења крви, помоћј окривљенога била је дужност.⁴⁾ Главари су и ситније ствари пресуђивали и мирили. Они су неку накнаду, путнину, узимали у виду глобе кривца:

„Да се хоће ће ко посвадити
Бисмо глобе големо узели“ (820—1)

На самом умиру окривљени и оштећени узму заједнички прстима сребрну пару⁵⁾ и док је тако држе један од главара је пресијече маказамом. То је оно:

Тек смиримо динар прекинемо... (732)

Пушка којом је неко убијен назива се „крвница“, а исто тако и она која се десила на убијеном.⁶⁾ Кад куме моле за умир с њима је и убица, који свезан носи празну крвницу, иде ничице, са ножем затакнутим иза врата,⁷⁾ гледајући у земљу.⁸⁾ Брат или отац убијенога скида пушку с врата убице. Она по обичају треба њима сад да припада, али је ови најчешће врате убици, који неће више да је носи него је објеси у знак да је крв умирена и закрвљеност престала:

И крвнице пушке објесимо... (733)

¹⁾ Шемлук је пиће и весеље уз игру и пуцање пушака. — ²⁾ Дучић, с. 212. — ³⁾ Медаковић, с. 62. — ⁴⁾ Јелић Илија: Крвна освета и умир у Ц. Гори и Сев. Арбанији, Б. 1926 г. стр. 88. — ⁵⁾ В. Врчевин: Разни чланци, Дубровник, 1891, с. 89. — ⁶⁾ Јелић, с. 139. — ⁷⁾ Дучић, с. 169. — ⁸⁾ Јовићевић, с. 740.

Објесити пушку значи и ово: Онај који је видио крвника а није га убио, није смио своју пушку објесити о клин, ни уза зид ослонити као што су други чинили, већ ју је морао до врата и поред зида остављати да је сви при уласку или изласку прескачу.¹⁾ Он у друштву није смио ни ноге прекрстити кад сједи, док освету не би извршио.²⁾ Дакле, пушку је могао равноправно објесити као остали само онај који је дужну крв осветио.

Ако би неко раније у Црној Гори послао коме *фишек* (метак), то је значило позив на двобој („чувај се“, „хоћемо се“ итд.) Стиховима:

Држ', Рицале, узми овај фишек,
Понеси га на поклон везиру
И кажи му да је то цијена
Коједраго главе црногорске... (1175—9)

Решетар није дао добар коментар („Фишецима којим Турке бију Црногорци наплаћују главе своје браће што од Турака погину“).³⁾ По народним појмовима у Црној Гори, ако неко пошаље метак коме, разријешити га тиме и одговорности да плати убиство које њим учини; макар и самог пошиљаоца да убије, јер према томе убиство по сопственом пристанку не повлачи одговорност.⁴⁾ Јелић додаје: „Ако се утврди да је муж убио браколомника и жену на дјелу, онда родитељи или најближи сродници убијених дају убици фишек као знак исплате трошка што је убио „кучку или пса“.“⁵⁾ Фишек у овом случају није велики трошак који треба накнадити коме, колико је то свечано разрјешавање одговорности, дуга, освете. И Мандушић на пријетње турске да ће Црну Гору прегазити шаље метак само у том смислу Турцима, али мало и на изазивачки начин.

По Његошу *Црногорци* су потомци српских ускока и властеле, која се овамо збјежала после косовске трагедије. Тако је мислио и Медаковић⁶⁾. Тај дио нашега народа гинуо је и по шесторицу у један гроб копао, али грчевито и поносно чувао стари и јуначки аманет: дивно име и свету слободу. Ту је остао непросвећен али је фанатички бранио своје камење и своју слободу. Црногорац је ту остао патријархалан и строго моралан. Напајао се јунаштвом из поезије и традиције. Обилић је за њих идеал јунаштва; Бранковић оличење издајства и непоштења. Црногорац је веома честољубив. Пази на образ и достојанство и непријатељу. И Мићуновић вели владци:

Отпиши му како знаш владико
Ма му чувај образ ка'он тебе (1129—30)

Црногорац је јунак. Зебе од много мишљења, плаховит је. Неустрашив. Не смије ни да се плаши животу, јер би тиме образ окаљао. За њих су гусле јуначки разговор. Гусле су их кријепиле да не клону, оне су им утирале сузе (274).

По Г. в. су једно потурчењак и Турчин. Потурице су они плахи и лакоми који су се превјерили и тако обрљали образ пред свијетом. Они су Црногорцима мрзници од Турака (1900). То је вражиј кот, куга губа. Не треба се с њима дружити. Нико крупно као они не лаже. То је пасји милет који је опијен злом и неправдом, и:

Ђе долазе ту закона нема (1780).

1) Јелић, с. 27. — 2) Исти, с. 27. — 3) Решетар, у коментару, с. 78. — 4) Јелић, с. 141. — 5) Исти, с. 39. — 6) В. М. Медаковић: Живот и обичаји Црногорца, Н. Сад, 1860, с. 3 и 15.

Црногорци и потурице су свјесни да су међу собом браћа.
Игуман Стефан пита Црногорце:

Што је Босна и по Арбаније?
Ваша браћа од оша и мајке (2345—6)

а Скендер-бег пита:

Нијесмо ли браћа и без тога? (968)

али се Црногорци са њима не могу никако сложити зато што имају другу вјеру:

Срб и Турчин не слаже се нигда,
Но ће приђе море ослачити (1830—1) и

А у један kota' да их свариш
Не би им се чорба смијешала (1894—5)

Зато и није гријех убити што више потурица. Сам игуман Стефан причешћује:

Без приправе и без исповјести
А ја мичем све на своју душу (2620—1)

све оне који су учествовали у покољу потурица.

Турци¹⁾ не само да су лукави, невјерни, претворни, него они и смрде, заударују:

Некршћу се горе усмрђеше (284)

Заудара земља Мухамедом (558)

Како смрде ове потурице (1242)

У ово су и сада Црногорци увјерени.

Турци су Црногорце звали Власима, као и данас што их Арбанази зову.

Хамза каже Мићуновићу:

Ја сам бољи чуј, влаше, од тебе... (367)

Ове је то донекле и вријеђало и Мићуновић се буни и одговара:

Какво влаше, крмска потурицо,
Ђе издајник бољи од витеза... (376—7)²⁾

О Млечима Његошево мишљење није ни мало похвално. То су људи који брију брке, носе брњице, једу лежећи. Упрте по некакву женетину и носе је не бојећи се части и поштења (1416). Могућно да је тада било у Млечима носача и за људе. Тамнице су им страшне³⁾ да би у њима и коњ цркао (1479). Млечи нијесу низашто. Они држе нашу браћу „Далматинце и младе Хрвате“ (1451), који им довлаче благо из свијета и за њих притискају земље и народе (1454—5). Из овога би се дало закључити да су Млечи држали најамничку војску у којој је било (доста) и наших земљака. Колико хоће да их оцрта као незналице, Његош, кроз уста Мићуновића, пита попа Мића гдје је толико знања научио: „Јесу ли га у Млетке шиљали? (2065).

¹⁾ Турци — узимам израз и за Турке и за потурице. — ²⁾ О Власима као некадашњем становништву Црне Горе и успоменама на њих видети: Ј. Ердељановић, Кучи, с. 106, Ј. Ердељановић, Стара Црна Гора (Насеља 24) и А. Јовићевић, нав. дело, стр. 526—7. — ³⁾ Д. Ј. Поповић, навођени чланак.

* * *

Његош је у другим својим дјелима узимао из народа тему или пак цијелу грађу до појединости. Но као народна својина у његовим дјелима најприје упадају у очи народне пословице. Он је од пословица узео неке онакве као што су, у неким је само позајмио идеју¹⁾. Г. Павићевић вели да су све ове позајмице (пословице и изреке) унесене у Г. в. као чист продукт народнога ума једанаест година после публикације народних пословица²⁾. А ево шта кажа Вук Караџић, који посвећује књигу пословица Његошу: „Цијела трећина овијех пословица остала би од мене за сад, а може бити и за навијек, несакупљена, а Бог зна и ове друге кад би на свијет изашле, да ме срећа није с Вама упознала“. То је он писао 1835 године.

Навешћемо неколико примјера народних пословица које је Његош изнио у Г. в. онакве као што је чуо у народу, а које је свакако још раније имао забјележене, јер смо видјели да их је слао Вуку, или пак оне пословице које је измјенио у мањој мјери. Уз стихове из Г. в. стављаћемо број стиха, а у продужењу одговарајућу народну пословицу, односно народни говор.

- Од добра се још бјежало није (347) — Нико не бјежи од добра.
 У малу се длаку не покласмо (354) — За длаку (удлаку) се не покласмо.
 Уљегоше у крупне ријечи (364) — Загустише, уљегоше у крупне ријечи.
 Све попада мртво од смијеха (412) — У истом облику се чује у народу.
 У образ си као земља доша' (514) — Дошао (си) у образ као земља.
 Кад неко од неке невоље изгуби природну боју лица.
 Збили ти се снови на Турчина (518) — Овај израз није добро протумачен код Решетара (Сабилу су ти се снови на Турке, једнако о Т. мислиш, стр. 39). Кад је неко зловољан то му се рече у овом значењу: све рђаве и злокобне мисли које те муче збиле се и оствариле на Турке.
 Враг ђаволу доћи у сватове (536) — Исто и у народу.
 Ко се топи хвата се за пјену (539) — Исто.
 Што се мрчи када коват' нећеш (541) — Чује се исто или са другим редом ријечи.
 Врана врани очи не извади (553) — Исто.
 Све је пошло ђавољијем трагом (557) — Кад нешто не иде добро тако се каже.
 Неки један то је ка' ниједан (644) — Народ каже „један ка' ниједан“, али се стихом мисли на неког појединца, неваљалог, који врџеди исто толико као и да га нема.
 Бог са нама и анђели божји (663) — Позивајући своју присебност у помоћ или у каквом чуђењу и сад се тако каже.
 Које сте се јаде скаменили (714) — Тако се вели некеме на неодлучност.

¹⁾ Т. Р. Ђорђевић, Наш народни живот, књ. I, с. 150—2. — ²⁾ Павићевић, с. 16.

- Но си с краја почео тањег (736) — Почео (ма ко) с тањег краја.
 Улови их у мрежу ђавољу (762) — Уловили су га ђаволи у њину мрежу.
- Ал' сјекиру чекај међу уши (768) — Ако то не урадиш, чекај сјекиру међу уши.
- Трн у здраву ногу забадате (831) — Исто.
 Што тражили оно смо и нашли (927) — Овако кажу оном коме се освети нешто што је радио са злом намјером.
- Јер ми није лакше што ћу крити
 Него да ми наврх' главе стоји (949) — Готово исто.
 У крв си се мени претворила (982) — Рече се нечему што се јако мрзи.
 Ето писмо, па сад пут за уши (1174) — Кад неко сврши посао и треба да иде, онда му се каже тако у значењу: иди, путуј.
- На нос су се преда мном побили (1195) — Кажу тако кад неко погине и падне ницице.
- Турској капи ту име погину (1224) — Овдје капа значи Турке. Не оста ни турске капе, или ни турског ува.
- Пуче на нас сваке грдње јаде (1356) — Пуче на нас сто грднија јада.
 А мени се ка' у зарок стјеца (1379) — Мени се оће ка' у зарок.
 То ни у сан никад доћ' не може (1545) — Исто.
 Сва би му се кожа најезила (1561) — Исто се чује и данас.
 Ја му посад не бих вјеровао
 Млијеко је да рече бијело (1664) — Исто.
 Друга нема у четири земље (1107) — У четири краја нема друга
 Увија се ка' враг око крста (1909) — Исто (претварање, увијање, дволичност).
- Да чудно ли с главе погибосмо (1967) — Кад снађе велика несрећа тако кажу.
- Ка' да су га кокошке чепале (2059) — И сад кажу за писмо рђаво написано.
- Ко ће боље широко му поље (2073) — Онај коме се куди неки посао обично у љутини каже.
- С врх мене се сви овдје куните (2180) — Кад је неко сигуран у оно што каже, онда у овом смислу рече овако: У мене се сви или на мене се куните.
- Ка' пјан плота када се прихвати (2374) — Држи се све једнога правца ка' пјан плота.
- Траг се грдни његов ископао
 Као што се шареним коњима (2416-7) — Исто.
 Ал' сте вуци али сте лисице (2584) — Исто (у питању је ли добро или зло).
- Но да ми се рука откинула (2798) — Волији бих да то није било него да си ми руку окинуо.

М. Р. Барјакџаровић

Resumé. — *L'ethnologique dans Gorski Vijenac.* — C'est une erreur d'écrire sur *Gorski Vijenac (Les lauriers de la Montagne)* de Petar II Petrović Njegoš et sur son originalité sans tenir compte de la vie et des coutumes du peuple monténégrin de l'époque, car l'élément ethnologique, populaire l'y emporte sur le littéraire l'historique

et le philosophique. Si l'on a beaucoup écrit de Njegoš et de son *Gorski Vijenac* c'est juste parce que l'ouvrage contient des matières qui intéressent à la fois le philosophe et le sociologue, le théologien et le pédagogue, l'historien et l'ethnologue. Dans cet article, M. le professeur Barjaktarović étudie l'ethnologique dans *Gorski Vijenac*.

Gorski Vijenac est l'ouvrage du Monténégro et sur le Monténégro. C'est un ensemble des matières relatives à l'ordre et aux rapports patriarcaux, établis de tribu à tribu, hautement moraux, qui ont existé chez les Monténégrins à l'époque. L'intention de Njegoš n'était pas seulement de peindre la lutte d'extermination contre les renégats au Monténégro mais aussi de présenter, quoique en raccourci, la vie et les coutumes populaires.

Njegoš n'a pas donné de longues descriptions de cette vie et de ces coutumes. Il en a indiqué des aspects sans les commenter. C'est pourquoi *Gorski Vijenac* est difficile à comprendre en entier si l'on ne connaît pas les conditions de vie, l'existence, la mentalité et les moeurs des Monténégrins. Souvenons-nous seulement de ces expressions familières aux personnages: sur le hibou (on croit qu'il mange chaque jour un oiseau), sur les traces conduisant à la grotte (on y entre, mais on n'en sort pas), sur la construction du moulin (après l'avoir construit, on s'aperçoit que l'eau ne se trouve nulle part alentour); ce sont des contes populaires résumés en deux ou trois mots. Partout, on fait des allusions aux actions et aux usages du peuple: aux jeux (*grád, grabikapa*), à la coutume (*krvna osveta, kume, krvnica, dinar*) etc. Nous y trouvons la croyance populaire dans les songes et l'interprétation de ceux-là, la légende des origines du coucou, ainsi que l'art de lire dans les omoplates décharnées d'un mouton rôti et de prédire ainsi la mort, les blessures, le butin, les naissances, le gain, la prospérité. Njegoš peint encore la croyance dans le malin esprit, dans les sorcières, la magie et les amulettes, ainsi que les châtiments populaires: la lapidation et l'amende.

À côté de ces nombreux traits que Njegoš a marqués dans son *Gorski Vijenac*, il y a quelquefois tout simplement introduit des morceaux qui ne sont que des créations exclusivement populaires: telle la complainte de la soeur de Batrić qui n'est qu'une copie exacte des lamentations réelles du peuple. De même, la malédiction lancée par le serdar Vukota n'est que celle que le peuple adresse aux traîtres et à tous ceux qui se couvrent d'opprobre. Quoique sous l'influence probable des choeurs de la tragédie classique et sans rapporter cette fois-ci comme il le faisait d'habitude fidèlement les matières qu'il avait puisées dans le peuple, Njegoš a, aux scènes de son drame, mêlé les chants dont s'accompagneraient les rondes nationales. Ensuite, *Gorski Vijenac* contient dans une grande mesure non seulement des idées empruntées aux proverbes populaires mais aussi puisées dans la plupart des cas des dictons tels qu'ils sont formulés par le peuple même. Le sujet même, de son oeuvre: la lutte d'extermination contre les renégats au Monténégro (les Monténégrins musulmanisés), les personnages et la matière jusqu'aux détails même, Njegoš les a pris dans la tradition et la poésie populaires.

En vérité, dans son *Gorski Vijenac*, Njegoš ne fait, donc, que poétiser les matières tirées du peuple sur le peuple: ses coutumes, ces points de vue, sa façon de vivre, ses croyances, sa manière de concevoir Dieu, la vie, l'honneur, la bravoure, les relations de voisinage, les animaux etc. C'est pourquoi on ne peut pas en parler sans tenir compte de ses aspects ethnologiques.

Чума у нашој народној поезији

Постепено бледе успомене о великим епидемијама чуме и куге, које су некада, с времена на време, посећивале и наш народ. Бледи и успомена на колеру, која је недавно владала у неким нашим крајевима. Наш народ данас више не прави разлику између те две болести. Обе сматра за једну и назива их из милоште именованом: „кума“ или „тетка“. На тај начин народ мисли да ће болести умилоствити, да их „не дави“. Према истом схватању обе болести се јављају у облику жене, обично обучене у црно, која иде по селу и „дави“, „гуши“ све на које наиђе. Понекад чума, пре него што ће доћи у село, добије списак оних кућа у које треба да уђе и становништво да подави. Ма да успомене на чуму бледе, код нашег народа и данас постоји много прича о томе како је она ишла по селу и морила свет.

Приликом бављења у Прилепу, у лето 1940 год., имао сам прилике да забележим и једну песму о „чуми, црној чуми“. Лице које ми је песму певало радник је у прилепској фабрици дувана, мештанин је и вели да је исту слушао од своје бабе, старе преко 80 година, а она је исту слушала од својих старих.

Пошто је ово свакако једна од народних песама, а не уметничка, интересовало ме је уколико је распрострањена у народу, другим речима постоји ли у Прилепу или његовој околини још неко, осим лица од којег сам је забележио, да зна за њу. Моја трагања, која не морају бити исцрпна, показала су да има лица којима је позната, тојест слушали су о њој, али сами не би могли да је понове. Место песме ја сам од тих лица записао приче о чуми, које по своме садржају упућују на саму песму. Веле, да су те приче чули од својих старих. Једну такву причу, записану у селу Топлчанима (Срез прилепски) износим после песме.

Чума, црна чума

Бог да бије црна чума,
Шо ми заби¹⁾ Солун града.
Ми го била три године.
Се²⁾ то фиран³⁾ го створила.
Све чаршија затворила.
А што беше младо Грче,
Младо Грче баздриџанче.⁴⁾
Грче вели, Грче и зборује
На негова стара мајка:
„Ој ти мамо, стара мамо,
Лас⁵⁾ ће бегам на туђина
Од оваја црна чума.“
Мама вели, мама му зборује:
„Ејди⁶⁾ Грче, мило чедо
Шо је од Бога нарачано⁷⁾

И на глава написано,
Се ће врви,⁸⁾ се ће мине,
Кај да одиш, фајда немаш.“
Грче вели, Грче му зборује:
„Истина је така, ко шо велиш.
Здрава нога в оган не се клава.“⁹⁾
Мама вели, мама му зборује:
„На ли си ми посвршено,¹⁰⁾
Кај ће ми оставиш свршеница,¹¹⁾
Свршеница, токменица.“¹²⁾
„Ејди мамо, стара мамо.
Иди питај свршеница,
Ако има севдах за менека,
Нека чека до девет година,
Десета ће се врнам,

Ће се врнам, ће је земам.
 Ако нема сведах за менека,
 Достур изим¹³⁾ од менека,
 Нек се мажи¹⁴⁾ да не чека.“
 Цела ноћ они два у плач проведоше.
 Тамам зора ми зазори,
 Си киниса¹⁵⁾ младо Грче.
 Си отиде во туђина, во Приштина.
 Заработи базријанлк.¹⁶⁾
 Дојде време да си оди.
 Ми изеде¹⁷⁾ тевтерите.
 Сија¹⁸⁾ собра вересија.
 Ми на токми¹⁹⁾ девет мазги,
 Девет мазги чиста чова,
 А десета којна²⁰⁾ бинеклија.²¹⁾
 Све бакшише за невесту.
 Ми товари девет мазги,
 Си јавна²²⁾ којна бинеклија.
 Близу Скопје мина ближа.
 Тува младо ми го стемни.
 Ми го стемни ће похева.
 Растовари девет мазги.
 Пушчи мазги да му пасат.
 Нит је мазги да ги чува,
 Нит је злато да го варди.²³⁾
 Цела ноћ на нога ми престоја.
 Таман зора си зазори,
 Чека падар²⁴⁾ да му дојде,
 Да му земи тежок отлук.²⁵⁾
 Нима падар, нима ѓаво,
 Вит не виде²⁶⁾ младо Грче.
 Си товари девет мазги,
 Си јавна којна бинеклија.
 Си завъеза²⁷⁾ пусто Скопје.
 Пшета лају, петли пеју,
 Нема инсан да владејет.
 Си догледа бела чешма,
 Си наврти калаузо,²⁸⁾
 Да ми пији студна вола.
 Се уплаши калаузо.
 Дупна којна бинеклија,
 Ајд да виде одошто се улаши.
 Кој ће види, што ће види.
 Каде седи стара баба,
 Стара баба бушуглава.³⁰⁾
 Бушуглава глава не мијена.
 „Море добро утро, старо бабо,
 Стара бабо бушуглава.
 Ће те прашам³¹⁾, да ми кажеш:
 Шо је Скопје испустено,³²⁾
 Пшета лају, петли пејат,
 Жива душа нема да владејет?“
 Бог да бије црна чума,
 Црна чума и пануква.
 Чума вели, чума му зборује:
 „Дај Бог добро, добро дојде.
 Од кај господ те донесе?
 Јас несум си стара баба,
 Ту-ку сум си црна чума,
 Црна чума и пануква.
 Ја сум Скопје испустила,
 Сето³³⁾ фиран сум стрила.
 Кај го бијам три години,
 Се чаршија затворила.“
 Колку така на Грче му рече.
 Се уплаши младо Грче.

Грче вели и зборује:
 „Ејдо чумо, черна чумо,
 Ај извади тевтерите,
 Да л' ти писвам³⁵⁾ во тевтерн?“
 Бог да бије черна чумо,
 Шо си брика во пасува,³⁶⁾
 Си извада тевтерите,
 Почна она да го бара,³⁷⁾
 Овде онде, ми го најде.
 Тогај вели, му зборује:
 „Веко³⁸⁾ ти је данас до пладнина³⁹⁾.“
 Колку така на Грче му рече,
 Писна Грче као јасно пиле,
 Почна Грче да се моли:
 „Ће ти се молам черна чумо,
 Дајми мувлет утре до пладнина.
 Да си појам до Солуна,
 Тамо имам стара мајка,
 Ако је жива па и здрава,
 Чумо молим да се видам,
 Да однесим малко блага.“
 Бог да бије черна чума,
 Шо му даде пусти мувлет,⁴⁰⁾
 Пусти мувлет утре до пладнина.
 Си киниса младо Грче,
 Тераехи,⁴¹⁾ плачехи.⁴²⁾
 Шо си стаса⁴³⁾ во Велеса,
 Ми продаде девет мазги,
 Девет мазги чиста чова.
 Ми натоками три товари,
 Три товари чисто злато.
 Си киниса да си оди,
 Први петли Демир Капија.
 Други петли Ђевђелија.
 Трећи петли близу Солун.
 Јасно слнце во Солуна.
 Кој ће види Грче, шо ће види:
 Порти⁴⁴⁾ му се отворени,
 Низ дворови густа трава,
 А низ трава љути змији.
 Колку едно гумно место остављено,
 Каде седи стара мајка
 Црна крпа преврзана.“
 „Добро утро стара мајка!“
 „Дај Бог добро, мило чедо!“
 Од кај Господ те донесе?“
 Је одвитка црна крпа.
 Ми на-витка бела крпа.
 „Ој ти мамо, стара мамо,
 Шо одвитка црна крпа,
 Си навитка бела крпа?
 Ај одвиткај бела крпа,
 Па навиткај још по-црна.
 Ела мамо да ти кажам,
 Да ти кажам, да ми кажеш.
 Веко ми је донес до пладнина,
 Иди викна мамо свршеница.
 Ако је здравом па и жива,
 Да и дадим малку блага,
 Нека јади, нека пијет,
 Па и мене споменуе.“
 Док је дошла свршеница,
 Сви те триске⁴⁵⁾ се прегрнаја,
 И сви те трите бре изумреха.
 И све ми пусто од чума остана.
 И така се чумино заврши.

Објашњења:

1) Заби=уништи. — 2) Се=све. — 3) Фиран=уништено, смакнуто. — 4) Базиранче=млади мануфактуриста, трговац меке робе. — 5) Јас=ја. — 6) Ејди=ти-Ви. — 7) Нарачано=наручено. — 8) Врви=пролази. — 9) Клава=меће, поставља. — 10) Посвршено=заручено. — 11) Свршеница=заручница. — 12) Токменица=девојка за удају. — 13) Достур изим=даје дозвола, одобрење. — 14) Мажи=удаја. — 15) Си киниса=оде на пут. — 16) Базиранлк=мануфактурна радња. — 17) Изеле=узе. — 18) Сија=сва. — 19) Натокми=допунио, удесити се, наместити се. — 20) Који=коњ. — 21) Бинеклија=јахаћи коњ. — 22) Јавна=узашлио. — 23) Варди=чува, стражари. — 24) Падар=удар, пољак, чувар поља. — 25) Отлук=паша, пољак је требао да наплати за оно што је стока пасла. — 26) Вит не виде=удаљео се и не види се (изгубио се из вида) — 27) Завлеза=ује. — 28) Калаузо=челна мазга. — 29) — Дупна=ударо, ошинуо. — 30) Бушуглава=разбарушене косе. — 31) Прашам=питам. — 32) Испуштено=опустило. — 33) Пануква=лице од кога је записана песма вели да је пануква црни пришт. Међутим Грци у Прилепу „Панукла“ називају чуму — епидемију. — 34) Сето=све. — 35) Писвам=пишем. — 36) Пасува=за појас, пас. — 37) Барати=тражити. — 38) Веко=век. — 39) Пладнина=подне. — 40) Муветл=време. — 41) Тераћи=терајући. — 42) Плачећи=плачући. — 13) Стаса=доћи, стићи у неко место. — 44) Порта=врата. — 45) Сви те триске=сви троје.

Приказка за чума

Товарило младо трговче три товара свила и коприна.¹⁾ Ђе ми оји²⁾ Скопје на панађур. И отишло Скопје на панађур. Кад тамо, пусто Скопје, запустено. Нема нити чоек да пропеје, нити петеу да пропеје, нити куче да пролаје. Само најде една стара баба, не чешљата во пазарот. Коса расплетена, коса чешљат. — „Добро утро, бабо, стара бабо!“ — „Дај Бог добро, јунак непознаен!“ — „Што пусто Скопје, бабо, запустено, заштурено;³⁾ што нема пазар, што нема чоек да прошета, ни петеу да запеје?“ — „Нему⁴⁾ баба му рече: „Не сум баба, стара баба, јаска⁵⁾ сум ти чума, црна чума, црна чума пофтора бујца.“⁶⁾ Јаска сум го Скопје зацрнеа.“ — „Види бабо тефтерити, али сум ти јаска написано во тефтерити?“ — Виде баба тефтерити: „Момче младо трговче и ти си ми написано, смрт ти је довечера“ — „Аман, бабо, муфле⁷⁾ дај ми до утре до пладне,⁸⁾ дома да се врнем, и ако умрем дома да умрем да не жалим.“ Муфлет му дала чума до утре до пладне дома да си иде. Кај си дома дошау од којна ми слегло у врата влегло и одма умрело.*)

Објашњења:

1) коприна = свила — 2) оји = иде. — 3) заштурено = испражњено. — 4) нему = њему. — 5) јаска = ја. — 6) пофтора бујца = по други пут редња. — 7) муфле = дозвола. — 8) пладне = подне.

*) Није ово прва песма која се у Прилепском срезу препричава. У селу Дабници, удаљеном 5 км. од Прилепа, слушао сам како се препричавају и песме о Краљевићу Марку. По свој прилици то се чини због тога што данас људи или немају довољно времена да уче дугачке песме на памет или због тога, што је памћење за дугачке песме код ових људи ослабило, благодарени темпу и начину данашњег живота.

Д-р Александар Пејковић

Zusammenfassung — *Die Pest in der jugoslawischen Volksdichtung.* Obwohl die Erinnerung an die grossen Pestseuchen, die von Zeit zu Zeit auftauchten, immer mehr im Verblissen ist, sind doch im jugoslawischen Volke zahlreiche Ueberlieferungen und Erzählungen, die von der Pest handeln, erhalten geblieben. Dr. Alexander Petrovitch, Arzt im Zentralinstitut für Hygiene, hat in der südserbischen Stadt Prilep ein Lied „Pest, schwarze Pest“ aufgezeichnet, und im Dorfe Topoltschan, das in der Gegend von Prilep liegt, fand er eine Erzählung über die Pest, die wir hier wiedergeben. Das Lied hat der Verfasser von einem Ortsansässigen in Prilep gehört. In dieser Stadt ist es auch noch vielen andern bekannt, doch konnten sie sich nicht mehr recht an der Wortlaut erinnern. Weitauß bekannter sind die Erzählungen über die Pest. Es gibt noch viele Leute, die sie gut im Gedächtnis haben. Die Erzählung, die wir hier veröffentlichten, ist eine davon. Ihrem Inhalt nach gemahnt sie an das Lied „Pest, schwarze Pest.“

Песма о Куштриму Васојевићу

Средином 18 века напали су на Васојевиће паша Мамудбеговић из Пећи и паша Џинић са Косова због царскога данка и том приликом много народа поробили и отерали у Пећ.¹⁾ Како је о поменутом нападу постојала и једна народна песма, проткана љубавном историјом и трагичном погибијом Фате Шемовића и Куштрима Васојевића, то Ровински — на једном месту кад говори о васојевићким песмама — нарочито подвлачи да треба забележити и песму о Куштриму.²⁾ Ми смо ову песму забележили и то у две варијанте, које се по величини и техници разликују, али се у приказивању историских догађаја подударају.

Песма о Куштриму дели се на два дела: на Куштримову женидбу и на његову погибију, која је била за време напада на Васојевиће. Отуда се она у неким варијантама јавља у виду две засебне песме, а у другим као једна песма. Први део веће варијанте забележили смо (1912) од раније поменутог Андрије М. Станића из Сућеске³⁾ који не зна други део варијанте. Други, пак, део забележили смо (1912) од војводе Лакића Војводића из Андријевице (1848—1924), познатог љубитеља народне поезије и ретког српског гуслара.⁴⁾ Он је ову песму, као и многе друге, научио од свога оца војводе Стојана (1818—1868), који је такође био изврстан певач и гуслар. У другој, много краћој, варијанти оба дела чине једну песму, коју нам је послао (1926) стари Крсто Т. Ивановић из Андријевице, насељен у Добруши код Пећи. Сам он напомиње да је понешто поборавио, што се добро види и по самој песми.

Уметничка страна песме, нарочито прве варијанте, доста је добро заступљена, али је много важнија њена историска садржина, јер прича о догађајима који су веома несрећни били за Васојевиће и који су као такви оставили дубокога трага у народном сећању. Стога она може да послужи и као историски извор за поменуте догађаје и то тим пре, што се у њој без увијања прича о свему ономе што је се најгоре могло десити и што је се у ствари и десило Васојевићима.

Главни јунаци су добро познате личности и по својој породичној припадности и по свом животном добу и положају. Тако је трагична Фата Шемовића била сестра девет ага Шемовића, а ћерка аге Шема из Будимље крај Берана, за кога знамо да је убио Јездимира Чукића из Трешњева и тако се крвно завадио са Васојевићима. Али у пркос свега тога као и свим познатим друштвеним и верским разликама које су делиле Васојевиће и Шемовиће, њихова сестра, поносита Фата Шемовића, залубила се била и удала за једнога Васојевића, за Ивана

¹⁾ Нова Зета за 1889 св. XII, 453; Етнографски Зборник, V, 542—43. — ²⁾ Црногорка бр. 6 за 1884 г. — ³⁾ Гласник Етногр. музеја у Београду књ. XIV, 71. — ⁴⁾ Русская Мысль кн. V, 28. Москва, 1880 г.

Рабљена - Миомановића, по лепоти званогa Иван Дика, а прозваногa Куштрима. О Куштриму се прича као о веома лепом и стаситом човеку и смелом јунаку и хајдуку, па је по једној својој хајдучкој епизоди у Пећи и добио тај надимак, који долази од арбанашке речи: куш трим, које јунак!

Ова Куштримова женидба, коју предање ставља у доба покрета патријарха Арсенија Шакабенда и војводе Радоње (1737), била је за Србе велико изненађење, а за Турке а нарочито Шемовиће страшна увреда. Али се противу тога није могло ништа предузети услед доласка патријархова у Васојевиће и концентracије Брђана у Хасу, те су Шемовићи били принуђени да оставе Будимљу и да се склоне код Мамуд-беговића. Међутим, друге године — кад је Турска војска напала, поробила и расула Васојевиће, — Шемовићи су се повратили у Будимље и том приликом из освете чинили зулуме и спалили манастир Шудиково (1738), где је Фата била крштена. Још су Шемовићи покушали да пронађу и побију калуђере Шудикове, који су се са моћима св. Арсенија склонили били у пећинама Заостра. У томе нису успели, јер су калуђери, чим је Шудикова спаљена, побегли са моћима у затарске стране. За време ове невоље народ је бежао преко Комова за Лијеу Ријеку, па је и Куштрим са Фатом тамо прешао и живео код својих Рабљена у Рабљеновом Потоку у Грбoме Долу. Тек после три године, када се народ вратио (1741) на своја огњишта, и Куштрим је са Рабљенима прешао из Л. Ријеке и населио се у село Буче код Берана. Напослетку је дошао ред и на Шемовиће, које Васојевићи нападну и на свагда протерају из Будимље.

Када је доцније Кариманпаша — по гласу ове песме — напао на Васојевиће због данка (1756), народ је почео да се склања у збегове па је се и Куштрим са својом Фатом и већ одраслом децом склонио у Куштримовој Пећини и Куштримовом Кршу више села Трeпче. Али су их Турци и овде пронашли и Фату и Куштрима „турили под гомилу“, а њихов пород, ћецу Куштримовиће, поробили и отерали у Пећ. Куштримовићи су остали у Метохији све до после 1880 године, а тада су се преселили у Србију и населили у Доњој Коњуши крај Прокупља, где се и данас налазе. Они славе св. Александра, 30 августа, а то је преслава Васојевића.

Два Раичевића, Мирчета и Милутин, синови кнеза Раича Катанића из Божића, († 1738), читаво пола века били су кнезови и вође Васојевића и оба су починула као стари људи за време Свиштовског мира (1791/2). Кнез Мирчета Раичев познат је у народу још и као војвода Мирчета Криви и Зли војвода Мирчета. Његово је име оставило трага и у топографији као напр: Мирчетини Лази на терену Бацанских Ливада у селу Краљима и Мирчетин Поток у Краиштима испод Комова, а у близини Николина Жара и Бацанских Јечмина, названих тако по његовим синовима. У селу Коњусима, крај данашње цркве и школе, познаје се и показује Мирчетино Кућиште или Мирчетино Чардачиште, а ту близу, на кошутинком гробљу, била је Мирчетина црква Св. Петра и Павла, данас црквина са трпезом од станца камена и остацима борове грађе. Кнез Милутин Раичев живео је у Божићима у чардаку на Чујаку код Сокола, које се место и сада познаје. О Раичевићима се памтило још и преко ове певанке: „Боже мили на свему ти фала, дивно ли је с Кома погледати на чардаке два Раичевића и на племе од Васојевића“. За време Кочине крајине (1788—1791) ратовали су два Раичевића са Турцима,

и тада је кнез Милутин као активни војвода трагично завршио свој живот. У једном нападу на њега ранио га и ухватио Мехмет паша Шабанагић из Гусиња и одмах га погубио на мосту Злоречице, а затим га бацао у воду. Тело му је ухваћено и сахрањено на старом гробљу Соколовића а пред црквом Св. Аранђела, доцније Андријевом црквом или Андријевицом, прозваном тако по мајстору Андрији Кршикапи, који је ову цркву реновирао за време војводе Лакића (†1825) и његова сина војводе Сима (†1859). Главу кнеза Милутина занела је Злоречица у Лим, а овај ју је избацио на обали Слатине, где су је нашли Новаковићи и сахранили у цркви на Враниће, данас црквина на слатинском гробљу. Кнез Мирчета је преживео свога брата, али је и он наскоро погинуо у једној последњој борби (1792), када су Васојевићи прогнали у Гусиње наметнутог војводу Радоја Бабовића, кога је заменио други везиров војвода Лакић Кастратовић, који је успео да се учврсти и оснује породицу Војводића.

Два Раичевића, који се помињу у овој песми, имају потомке који живе у Андријевици, Божићима, Коњусима и Краљима и зову се Алећи, Бацановићи и Вулићи (и Шаровићи и Новичићи).

ПРВА ВАРИЈАНТА

Од како је свијет постану
Није љешти цвијет проишљао,
Но што цвјега у Будимљу равну
У онога аге Шемовића
По имену Фатима бевојка.
Ћу ми просе многи просиоци:
Просио је Кајабеговићу
Од Бијела поља широкога,
Па је проси Мамудбеговићу
Од Ипека града бијелога,
А проси је Салиагић Суљо
Од Гусиња мјеста маленога,
Ал' неоће Фата ниједнога.
Тад' Фатина мајка проговара:
— „Шћери моја поносита Фато,
Удаји се удала се с врагом
Е ми твоји просци дојадеше:
Или узми Кајабеговића,
Ил' од Пећи Мамудбеговића,
Ил' онога Салиагић Суља
Од Гусиња мјеста маленога,
Узми шћери којега ти драго.“
Чека Фата мајци одговара:
— „О чули ме остарела мајко
Од тијех ти нећу ниједнога
Зашто нећу право ћу ти казат:
Ево има три године дана
Ка' сам, мајко, вјеру оштетила
За Куштрима од Васојевића
И ја оћу да му будем љуба.“
Кад то чула остарела мајка,
Љутило јој поче довикват:
— „Шћери моја поносита Фато,
Ђе га виђе јадите виђељи?“
А Фата јој поче бјеседити:
— „Знашли мајко, није давно било,
Кад јављаху из Мораве овце,
Три хиљаде бијелијех брва,
Три хиљаде тридесет чобана,
Пред свијема Куштрим чобанбаша.

На главу му капа од курјака,
А за капом моравско цвијеће;
Трула га мрка наусница,
А пала му коса на рамена;
На Куштрима зелена долама,
По долама токе Среберничке.
По токама све луца од злата;
Припасо мача зеленога
Па он јаше ата бијелога;
Висок јунак као копље бојно,
Диван мајко ка' од горе вила.
Ја кад виђох влаха косматого
Од муке ме забољела глава,
Ал' ми срце зину од радости;
Ману руком гађа га јабуком,
А он мене не шће ни гледати:
Ману руком гађа га јаглуком,
А он мене од злата јабуком,
Ја уграби од злата јабуку.
И тада сам вјеру оштетила
Те не постим поста рамазана,
Но влашкога светого Јована.
Кад ме бабо не би поклонио
За Куштрима од Васојевића,
Завила би очи у мараму
Па скочила у Лим воду ладну,
На баба би гријех остану,
Да не види божега ценета,
Ни гробнице Муамеда свеца.“
Опет мајка Фати проговара:
— „Шћери моја поносита Фато,
Шта учиње несрећно ти било,
Муамед те помамно светац“.
А Фата се грохотине смије
И овако мајци одговара:
— „Ајде море остарела мајко,
Што ми причаш Муамеда кажеш,
Једном сам га у сну видијела,
Ђе га јаше попе Лушчанине,
А какав је да га Бог убије,

Шогава му до рамена глава
 И шогава руке до лактова,
 А бију га ђеца балегама,
 Он не може ђеци да се брани
 А камоли мене да помаи“.
 Кад то чула остарала мајка,
 Она шћерци тихо бесједила:
 — „Шћери моја Фатима ђевојка,
 Ајде пођи у твоју одају,
 Ођени се што најбешше можеш,
 Да идемо Шудиковој цркви,
 Да се крстиш несрећно ти било“.
 То је Фата једва дочекала,
 Па улази у своју одају,
 Старо свуче а ново обуче,
 Све бијелу свилу и кадифу,
 Док се дивно ођенула Фата.
 Па кренуше буле Шемовића
 И ето их ноћно без мјесеца
 Док дођоше Шудиковој цркви,
 Закуцаше алком на вратима,
 А срета их црни калуђере,
 Кад их виђе зачудо му било
 И овако њима проговара:
 — „Аиросам буле Шемовића,
 Која ви је голема невоља
 Те сте тако рано дораниле
 У бијелу Шудикову цркву?“
 Ћути Фата ништа не говори
 Ал' Фатина мајка проговара:
 — „О чули ме црни калуђере,
 Нешто ми се разбољела Фата,
 Да је крстиш би јој боље било“.
 То калуђер једва дочекао
 Па покрсти Фату Шемовића
 И дивно јој име нађенуо,
 Дивно име Милица ђевојка;
 Па се буле натраг повратиле
 И одоше на своје чардаке.
 Сад Фатима не сједи залуду
 Но је ситну књигу направила
 И Куштрима у њој поздравила:
 — „Чуј, Куштриме од Васојевића,
 Ево има три године дана
 Ка' ме просе многи просиоци,
 Просе мене аге и бегови
 И бирани царски пашалари,
 Ал' од тијех нећу ниједнога,
 Оћу само да сам твоја љуба.
 Рад' тебе сам вјеру оштетила
 Те не постим поста рамазана
 Но вашег светог Јована,
 А ти на ме не окрећеш главу“.
 Јунак био Куштрим арабаша,
 Јунак био па се прекорно,
 Па је одмах на ноге скочио
 И дивно се бјеше опремио,
 Па својега ђога опкрочио
 И окрену пољем зеленијем,
 Докле дође у Будимљу равну
 На чардаке аге Шемовића,
 И ту агу Шемовића нађе;
 Па он аги добро јутро виче,
 А ага му љепше прихватио
 И крај себе мјесто начинио.
 Сједи Куштрим на мека душеча

И отпоче с агом бесједити:
 — „О чу ли ме, ага Шемовићу,
 Судбина је таква донијела
 Да будемо главни пријатељи —
 У тебе је Фатима ђевојка,
 Која жели да ми буде љуба,
 Сигурајми лијепоу ђевојку,
 Да је водим на моје дворове“.
 Кад то чуо ага Шемовићу,
 Он је одмах на ноге скочио
 Па изведе Фатиму ђевојку
 И даде је Куштриму јунаку
 Узе Куштрим лијепоу ђевојку
 Па је за се меће на ђогата
 И поведе у Васојевиће;
 А кад дође на своје дворове,
 Он дозива и попа и кума,
 Привјенча је за вијерну љубу.
 То се чудо чуло по свијету,
 То зачуо Кајабеговићу,
 Па то чуо Салиагић Суљо,
 Ал' ни један не окреће главе,
 Нит' помиње Фату Шемовића.
 Ал' кад зачу паша од Ипека,
 Силан паша Мамудбеговићу,
 Наљути се ситну књигу пише
 Па је шаље у Васојевиће
 На рукама Милутина кнеза.
 У књизи му 'вако говораше:
 — „О чу ли ме, Милутине кнеже,
 Та зенђила Васова нахија
 Не да цару данка ни арача,
 Не да цару паре ни динара
 Нит' признаје цара господарем,
 Нити мене царева већила.
 Па ме слушај Милутине кнеже,
 Покупи ми двадесет ћеса блага
 И покупи двадесет момака
 Од најбољих кућа и оџака,
 Собом узми Фату Шемовића
 И Куштрима од Васојевића,
 Ајте к мени у Ипек граду;
 Не зовем вас да се потурчите,
 Но да дате данке и араче
 И признате цара господарем,
 А и мене царева већила.
 Ако ли ме послушати нећеш,
 Задајем ти моју бесу тврду,
 Ја ћу силну закупити војску,
 Све биране царева синове
 И све моје Арнауте љуте,
 А узећу од боја топове
 И ударит' на Васојевиће.
 Поара ћу Васову нахију,
 И живијем огњем изгорети,
 А поробит' и старо и младо
 Па све зајмит' у Ипек граду,
 Да робује и да јадикује
 И да моме измећаре дину.
 И твога ћу брата хватити,
 Твога брата Мирчету војводу,
 Па му везат' и ноге и руке
 А турит' му о врату синцире
 И бацит' га у ледну тамницу,
 Ђе'но врата ни пенџера нема
 И ђе'но се љуте змије легу,

Љуте змије и црне шкорпије,
 Змије ће му очи извадити
 А шкорпије црну крв попити
 И ту ће му кости останути,
 А ни тебе добро бити неће.“
 Књига дође у Васојевиће
 На рукама Милутина кнеза.
 Кад кнез виђе што му књига пише,
 На муци се јунак придесио,
 Па све племе на збор окупио —
 На збориште на воду Краштицу —
 И пред свима књигу проучио,
 А кад кнеже књигу проучио.
 Он оваку ријеч говорио:
 — „Браћо моја и дружино драга,
 Сви сте чули што нам паша пише,
 Паша оће да му арач дамо,
 Арач дамо и да се предамо,
 Па виђите и конат чините
 Како ће ни понајбоље биват’.
 Ако ћете мене послушати,
 Ваља цару арач оправити
 Е је царе земљи господаре.
 Не бојте се моја браћо драга,
 Капа блага не чини јесана,
 Ни’ ће мо се с тијем поарчити
 Ни’ цареву асну препунити,
 А би’ ће ни боље за послите.
 Ја ћу поћи у Ипеку граду
 И понијет’ данке и араче,
 И надам се у Бога милога
 Забумба’ ћу пашу од Ипека,
 Да не тражи двадесет момака
 Ни Куштрима и лијепо Фагу,
 А ви браћо дома останите
 И слушајте војводу Мирчету
 Па ве неће заболети глава.
 Акол’ цару арач не пошљемо,
 На нас ће се царе наљутити
 И паши ће изем оправити,
 Да покуни силовиту војску,
 Да поара Васову нахију,
 Да пороби и старо и младо
 И све зајми ђавољијем трагом“.
 То му племе кабул учињело,
 Милутина кнеза послушало,
 Ал’ не слуша Мирчета војвода,
 Нит’ га слуша нит’ кабула дава,
 Већ љутито кнезу проговара:
 — „Стани, брате, Милутине кнеже,
 Стани мало, што си поитао,
 Да видимо же смо досад били
 И како смо од пређе зборили.
 А ти знадеш, није давно било,
 Кад се оно на збор окуписмо.
 Сва зећила Васова нахија
 Збор зборила па се насулила
 И амином својим потврдила,
 Да не даје данке ни араче,
 Да не даје паре ни динара,
 Нит’ признаје цара господарем,
 Нити пашу царева већила,
 Па све да ће изгубити главу.
 А сад, брате, Милутине кнеже,
 Ти се паши у пооде спремаш,
 Да му носиш данке и араче

И Турчину да пољубиш руку,
 А на мене не окрећеш главе.
 Немој, кнеже, да ћерамо шалу
 И не збори што бити не може,
 Ја сам глава рода и племена
 И војвода Васове нахије,
 И такои Бога истинога,
 Нећу признат’ цара господарем,
 Нити пашу царева већила
 Па баш да ћу изгубити главу.
 А ти, брате, Милутине кнеже,
 Кад не слушаш брата старијега,
 Ни амене браће и дружине,
 Скидај капу и кожуха твога
 И остави мача пламеного,
 И нашега збора племенскога,
 Па ти узми торбу и мачугу,
 Обри’ главу а повежи чалму,
 Ајде право паши од Ипека
 Па му љуби скуте и рукаве
 И чувај му на сараје врата,
 Остај тамо не дођи овамо.
 Овамо ти повратишта нема
 За живота и вијека мога“.
 Кад то чуо Милутине кнеже,
 То је њему врло мучно било,
 Па ту с братом збора затурно;
 Збор зборише два брата рођена,
 Збор зборише док се уморише,
 Ал’ се браћа сложит’ не моглоше:
 Један оће а други не оће,
 И племе се на муке виђело
 Због Мирчете злого војводе,
 Што не слуша брата мудријега,
 А шта чини Милутине кнеже,
 Па он моли Мирчету војводу,
 Моли кнеже, али нема рашта,
 Јер војвода и не гледа кнеза,
 Нит’ га гледа, нит’ окреће главе,
 Већ он гледа дружину осталу,
 А дружина оборила главу,
 Па сваг гледа у земљицу црну.
 Кад то виђе Милутине кнеже,
 Наљуте се кукала му мајка,
 Ка ће кукат’ сва нахија равна,
 Па он сједи свитну књигу пише,
 А Мирчета војвода нариче
 И овако паши одговара:
 — „Каримане, пашо, потурице,
 Веља бруко, српска издајицо,
 Што продаде вјеру за вечеру,
 На крст плъну па прискочи дину
 И ’ришћанском служиш душманину,
 А још ми се подријетлом фалиш
 И оцаком Црниљева бана.
 У зли час те подњивала мајка
 А у гори доша’ за већила,
 Да те наша сиротиња рани
 И да твоме дину измећари.
 Е ту си се пашо преварио
 Ка’ ’но твоји кад се потурчише.
 А ево ти наша ријеч тврда:
 Ми, два брата, два Раичевића
 Са племеном од Васојевића
 Не дамо ти данка ни арача,
 Не дамо ти паре ни динара,

И не дамо момка ни једнога
 Од нашега племена милога,
 Но смо вољни главом погинути
 Но ли теби арач оправити
 И Турчину пољубити руку.
 А што тражиш Фату Шемовића
 Која љуби Куштрима јунака,
 Не будали пашо од Ипека,
 Не шће тебе поносита Фата
 Ни за које на свијету благо,
 Више воли влаха косматог
 Но ли тебе пашу царевог.
 Када браћа књигу накитише
 И на књигу печат ударише,
 Послаше је у Ипеку граду
 На рукама паше Каримана.
 А кад паша ситну књигу прими
 И кад виђе што му књига пише,
 Наљути се на Раичевиће
 И на племе од Васојевића,
 Па љутиго калем дохватио
 И он сједи сигну књигу пише
 Ето 'номе паши од Косова.
 У књизи га 'вако поздравио:
 — „Бино пашо царски измећару,
 Јесил' чуо јесил' разумио?
 За асију Васову нахију,
 Што не слуша цара честитог;
 Нити мене царева већила.
 Тамо суде два Раичевића,
 Кнез Милутин и брат му Мирчета,
 А какви су да их Бог убије,
 А гори је Мирчета војвода,
 Зла његова у дуњалук нема,
 Паше псује за цара не чује,
 Крсту служи а руга се дину
 И поаси Васову нахију,
 Око себе окупља ајдуке
 И на џаде дочекује Турке,
 Па им веже и ноге и руке
 И бије их буковијем стапом.
 Још он ради што нико не ради,
 Он отима Туркиње ђевојке —
 Шњима жени своје чобанбаше,
 Нашој вјери поднијет не може
 Да Туркиња буде влаху љуба.
 Но ти купи силowitz војску
 По Косову до Ушћуна града,
 Купи војску и узми топове
 И остало што је за потребу,
 Ајде с војском у Ипеку граду,
 Да идемо на нахију равну,
 Да нахију равну поарамо
 И ђаурско племе потабамо,
 Књига пође у Косово дође
 На рукама паше Ђинопаше.
 А кад паша књигу распучио
 И јазиију турску проучио,
 Он је одмах на ноге скочио
 И велику војску сакупио:
 Све атлије цареве делије
 И газије турске сератлије,
 Што'но гоне танке бедевие
 И бијесне ате четвртаци,
 А сви носе сабље и наџаке
 И ка' змије плетене канџије.

Још узима од боја топове
 И остало што је за потребу,
 Па он пође у Ипеку граду —
 Код онога паше Каримана.
 И он беше сакупио војску,
 Све по реду Турке јањичаре,
 Јањичаре старе зулумџаре,
 Што не жале жене ни њетета,
 Нит' имају душе ни исафа,
 Нити моле бога ни Алаха.
 Па још оне Арнауте љуте
 Који у бој иду пјевајући
 Јер су жељни глава и оружја
 А још више мала и имања.
 Кад се двије паше састадоше
 Они своје војске смјешаше,
 Па велики шендук учинише
 И одоше на Васојевиће.
 А кад чуше два Раичевића
 Да се на њих веља војска креће
 Од Ипека и поља Косова,
 Они одмах на ноге скочише
 И сво племе на збор окупеше,
 Па јуначко коло ухватише
 А милосна бога споменуше
 И пођоше да среташу Турке.
 Мало било, дуго не трајало,
 На зењила Васову нахију
 С двије стране удараше Турци
 Ка' на овце кад ударе вуци;
 Запуцаше пушке и топови
 А јекнуше брда и планине;
 Стаде вика око воде Лима
 Од Тиврана па до Зелетина,
 Стаде вика а заметну кавга.
 Грлом вичу два Раичевића
 С јуначима од Васојевића,
 Кличу вичу Срби на све стране
 Кличу вичу и Срби и Турци
 И двије се војске сусреташе.
 Загон чине турске сератлије,
 Среташу их српске мејданџије
 Од зењила Васове нахије;
 Боже мили чуда големога,
 Полећеше један на другога,
 Све јунаци бољи од бољега;
 Звече остри мачи и анџари
 А пуцају пушке дефердари,
 Ударају сабље и наџаци
 И падају крвави јунаци.
 Мили Боже на свему ти фала,
 Крвавога боја и мегдана,
 Црне ноћи сред бијела дана;
 Сву нахију притиснула тама,
 Наста мука и невоља љута
 И заплака вила Јерусам;
 Вила плаче и невоља јој је,
 Јер јунаци многи изгнибоше
 Од зењила Васове нахије;
 Нека гину весела им мајка
 Јер слободу бране од Турака.
 Гину Срби ал' гину и Турци,
 Изгнибоше цареве делије
 И с' атова падају атлије,
 И газије турске сератлије;
 Пропијећу танке бедевие

И бијесни ати четвртаци,
 По мејдану тамо и овамо,
 Без пусата и без господара,
 А рањени по пуљани јече,
 Дову уче а зубима крече,
 И сви редом помишу Алаха
 И пророка Муамела свеца,
 Јер је такав адет у Турака.
 Ал' да видиш два Раичевића
 И јунаке од Васојевића
 С' Турцима се бију и ћерају
 Око Лима с обадвије стране
 И јуначки своју земљу бране.
 Но је више сила у Турака
 Па је тешко сили одољети,
 А помоћи ни од куда нема;
 И пала је мука на јунаке,
 Веља мука и душманска рука,
 Кад виђоше два Раичевића,
 Да је пала мука на јунаке,
 А помоћи ниодкуда нема,
 Мудри бише па се насулише,
 Око себе браћу окупиле,
 Па овако њима бесједише:
 — „Чујте браћо и дружино драга,
 Велика је сила у Турака,
 А наша је премалена снага,
 Ми одољет' сили не можемо

Ал' нећемо ни да се предамо,
 Но ми браћо да се послушамо,
 Да планине наше уфатимо
 И склонимо старо и нејако
 Под букове и јелове гране,
 Око Кома с обадвије стране,
 А мићемо метерице градит' —
 И затворит' стазе и богазе,
 Да немогу к нама Турци доћи.“
 То рекосе два Раичевића,
 То рекосе па се окренуше,
 Собом воде браћу и дружину
 И одоше у Ком у планину,
 Ђе се зора и слобода љубе.
 А зећила Васову нахију
 Свеколику Турци прегазише
 И живијем огњем изгореше,
 По нахији плијен плијенише,
 А и доста робља поробише
 И зајмише у Илеку граду.
 Поробише Фату Шемовића
 И Куштрима од Васојевића,
 Поробише, па их поведоше
 Док на Ситну Луку доведоше,
 Ту дубоку јаму ископаше,
 Па их живе у јаму бацаше,
 Затрпаше дрвљем и камењем,
 Нек' се љубе и на том свијету.

ДРУГА ВАРИЈАНТА

Боже мили чуда големога,
 Што је цвијет диван процентио
 У Будимљу граду бијелоје
 Поносита була Шемовића.
 Што је земље на четири стране
 Нема такве буле ни влаиње,
 Ни на мору лијеле латинке,
 А лепша је од бијеле виле.
 Њу ми просе многи просиоци,
 Они просе ал' дома не воде
 Јер не оће Фата ни једнога.
 То су просци од три турска града:
 Од Ипека Мамуџбеговићу,
 Бјелог поља Караџбеговићу,
 Од Гусиња Садиагић Суљо.
 Пита ћерку остарела мајка:
 — Шћери Фато, што се не удајеш,
 Но ми твоји просци додијаше,
 Поједосе брашно из нећава,
 А попише вино из бачава;
 Потрошише масло из ћупова,
 Досадише, кућу потрошише,
 Свако вече пригајући јаја
 И градећи пите пашаларске —
 Удаји се проклета ми била!“
 Њерка мајци тако одговара:
 — Мајко моја, право да ти кажем,
 Ја од тијех нећу ни једнога,
 Но ја оћу Куштрима јунака
 Јест Куштрима од Васојевића“.
 Мајка кћери на то одговара:
 — Ђе га виђе јад те сагледао?“
 — Ја га виђох, моја мила мајко,
 Кад пројави из Мораве овце.
 Он јахаше ата зеленога,

На њем бјеше зелена долама,
 Сабља, мајко, бије по копита, —
 Виши бјеше од бојнога копча,
 Љеши, мајко, од јабуче златне —
 Ал' ћу њега, цура, узимати,
 Ал' се нећу, мајко, удавати“.
 Кад зачула була Шемовића
 Овако је кћери говорила:
 — Опреди се што најљепше можеш,
 Да те водим Шудикови цркви,
 Покрсти се несрећно ти било!“
 Кад то чула лијепа Фатима,
 Скочи цура ко да се помани,
 Она оде у шикли-олају,
 И привучи сектијан-сепета,
 Фето свлачи, а ново облачи,
 Тура на се свилу и кадиџу,
 Кроза свилу накит ударише
 На ђердане бисер и дукате,
 Око руку меће билезуке
 Све од сува жеженога злата,
 На ногама анумске папуче,
 На папуче ките позлаћене.
 Кад се добро опремила Фата
 За руке се с мајком уфатила,
 Пошеташе буле Шемовића
 Низ дугачко поље Лисијево
 До бијеле цркве Немањића.
 Кад дођоше пред бијелу цркву
 У јацију кад земана није,
 Закуцаше звекиром на врата —
 Отворише мрки калуђери
 И овако њима говораху:
 — Аиросам буле Шемовића
 Каква вам је голема невоља?“

Проговара була Шемовића:

— Нешто ми се помамила Фата

Крсти те је да јој лакше бива“.

Кад зачуше црни калуђери

Узеше је за бијеле руке,

Уведоше пак је покрстише

И лијепо име нађенуше —

Те од Фате Марију прозваше.

Купи свате Куштриме јуначе,

Свате купи и Марију води

На бијелу на сред Буча кулу —

Да је љуби кад се из сна буди...

То се чудо на далеко чуло,

Ал' кад зачу паша у Ипеку

Наљути се ситну књигу пише

И шаље је у Нахију равну

А на руке Милутина кнеза.

У књизи му вако говораше:

— Чујеш, влаше, Милутине кнеже,

Добро виђи што ти књига каже,

Ево има доба неколико

Од Косова до нахијех дана,

Ти не плаћаш порез ни араче,

Нити дајеш паре ни динара,

Па се нешто гордо осилила

Та зенђила Васова Нахија,

Но ми пошљи двадест ћеса блага

И пошљи ми двадесет момака

Од главнијех вашијех оцака,

Још Куштрима и лијепу Фату.

Задајем ти турску бесу тврду,

Ако ли ме послушати нећеш,

Ја ћу силну закупити војску

И топове цара од Стамбола,

Још низаме цареве синове,

Нахију ћу земљу попалити,

Женско, мушко све ћу поробити,

Ни за тебе добро бити неће“.

Ситна књига у Нахију дође

На рукама Милутину кнезу.

Када виђе што му књига пише

На муци се јунак придесио,

Па је кнеже племе сакупио —

Зборно мјесто бјеше на Краштицу —

Пред њима је књигу прочитао,

Ал' се браћа сложит не могуше

Неко оће а неко не оће;

И племе се страшно огорчило

Због Мирчете злога војеведе,

Главом брата Милутина кнеза

Што се млађи старијему руга:

„Не будали једна старчуљино,

Од куд паши цареви топови

И низами цареви синови?“

Моли кнеже али нема рашта,

Наљути се кукала му мајка,

К'а ће кукат сва нахија равна.

Сједе кнеже црну књигу пише

И у књизи паши одговара:

„Знаш ли, пашо, кукавицо стара,

Стара бруко, српска издајицо,

Оно, пашо, није давно било

Од времена Црнојевић кнеза,

Кад се био и крв турску лио,

Око Зете на свакоју страну,

Домовину своју да одбрани, —

Зашто изда црни ти образ био

Те постаде крсту душманином?

Ја сам воли с браћом погинути,

Него тебе арач оправити.

Чини, Туре, како тебе драго,

Није мене нико пашовао

Од Косова ни пређе Косова

Ни лизао шапе над са'ане.“

Књига дође у Ипеку граду

Баш на руке паши Кариману.

Кад је паша књигу прочитао

Те видно што му књига каже,

Одмах паша оправи улака

До Ушћупа ушћупском везиру

И даде му књигу шаровиту,

Те потражи низам и топове

И опрему што му требоваше.

Везир чита грохотом се смеје

Па улаку вако проговори:

„Иди, момче, паши у Ипеку

Даће везир што ће требовати.“

И даде му књигу шаровиту

Улак дође и књигу донесе.

Књигу чита паша Каримане

Да ће везир њему оправити,

Оправити аскер и топове.

У паше је срце заиграло

Ка му ђеду кад се потурчио.

Одмах скупи листом Арбанију,

Док он скупи силу од Турака

Ето дошли аскер и топови.

На Нахију земљу ударио,

Опалио земљу опустио,

Заробило робље продавао ...

Заробише Куштрима јунака

И Марију ојађену Фату,

Те обоје у јаму турише,

Под камење хладно затрпаше

Да се љубе и на том свијету.

Томаш Кн. Катанић

Summary. — *A song dedicated to Kuštrim Vasojević.* Mr. Tomaš Katanić relates two various versions of a song dedicated to Kuštrim Vasojević. Aside from the artistic point which is very well represented, the historic side is also of great value, because this poem tells of the events which have left profound traces in the Yugoslav national folklore.

The principal heroes of this poem are as follows: Fata, the daughter of Sheman aga from Budimlje near Berana, and sister of the nine Shemovich aga's, and Ivan Rabljen Kuštrim Vasojević a young hero of exceptional beauty and a bold and benevolent warrior, with whom Fata fell in love with and married.

The marriage between Fata and Ivan (in the middle of the 18th Century) created a great sensation among the Serbs, whilst by the Turks, especially the Shemovich aga's it was looked upon not only as a disgrace but also a terrible insult. Such feelings provoked their revenge, for they could not console themselves with the fact that their sister of Moslem faith had married an Orthodox Serb.

The nine Shemović aga's spread terror and death setting fire to many villages and monasteries, mistreating, even torturing the unfortunate villagers, until at last they discovered their sister Fata and her husband Kuštrim Vasojević and „hurled them both into the mob“ until they were stoned to death while their children were carried off into slavery.

МАЊИ ПРИЛОЗИ

Записи Луке Шешића, свештеника у Српској Капели (Les notules de Luka Šešić, prêtre à Srpska Kapela — arrondissement de Belovar)

Почетком прошлог века живео је у Српској Капели (Беловарски срез) врло агилан и способан свештеник Лука Шешић који је оставио интересантне записе. Неколико руком писаних књига налазе се и данас у парохијском звању у Српској Капели.

У *Ручном сјисанију*, књига II, има „Домовни протокол“ у који је унесено свих 86 домова парохије у Влашкој Капели, како се село у то доба звало. Парохија је обухватала села: Влашку Капелу, Хабијановац, Коритну, Вукшинац, Жавницу, Реметинац, Иванчане, Хагањ, Стари Глог, Св. Иван Жабно и Брезовљане. Из статистичких података попа Шешића видимо да је у Капелској парохији било године 1833: 89 домова а 1116 душа; 1838 — 1216 душа; 1839 — 1206 душа; 1840 — 1187 душа; 1841 — 1237 душа; 1842 — 1250 душа; 1843 — 1324 душе.

У поменутој књизи налази се запис о цркви, из којег се види да је садања црква грађена 1826 године. Међутим, према старијем запису „Церков Капилска стара од плетера и дрвета 1701. год.“ постојала је раније. Према усменом предању налазила се на пољу, које је данас на средини села (поље „Клиса“). Према Шешићевим наводима једно од црквених звона, средње, тешко 86 фунти, носило је забелешку да је ливено 1647 године у Грацу. А мој отац, који је провео као учитељ 40 година у том селу, причао ми је да се сећа једне иконе која је на полеђини имала запис из 1630 године. Исто тако било је и неких старих књига са записима из тог доба. Шешић је навео и имена свештеника од 1750 до 1825 године, када је он преузео парохију. Свештеници су били: Остоја Мартиновић, од 1750 до 1760; Кузман Мартиновић, од 1767 до 1773; Сава Мишљеновић, од 1773 до 1774; Арсеније Видљевић, од 1776 до 1778; Стефан Станичић-Трумић, од 1779 до 1789; Михајл Кобасица, од 1789 до 1795; Семеун Петровић, капелан код Трумића, 1784; Павел Смиљановић, од 1787 до 1788; Димитрије Стокућа, код Кобасице, 1785; Јосиф Коцореп, од 1795 до 1817; Ефрем Ковачковић и Теодор Русмир, администратор, 1817; Михајл Павковић, од 1818 до 1820 и Остоја Булић, од 1820 до 1825.

Од наведених свештеника није остало много записа, осим имена појединих чланова породица, који су се причешћивали о часном посту. Тако, на пример, у запису исповеданих из 1773 видимо чланове породице Ренац у Вукшинцу, који су данас сви католици.

Из записа видимо да је школа сазидана 1832 год. и да је свештеник Шешић од свог парохијског земљишта покљонио место за њено зидање. Наводе се и имена учитеља: Арсенија Вујановића (1832), Штековића (од 1834 до 1839), Ракића (од 1839 до 1844) и Богдановића (од 1844 до 1854). Школа је била покривена сламом и убрзо је изгорела. Прича се да је једна увређена мајка, кад јој је учитељ ишибао дете, из освете запалила школу.

У Ручном списанију је споменута наредба из 1831 године, кад је Војни савет наредио да се у књизи рођених, поред имена крштенога, мора записати и бабица која је присуствовала порођају. Тако видимо да је у Фаркашевачкој кумпанији 1835 г. била бабица Ката Поточић, „фелдбеглици“, 1843 Фаника Бенчан, 1845 Марија Ткалчевић а 1846 г. Ана Каменјак.

У Домовном протоколу на једној табели унесен је сваки дом са свима члановима породице од половине осамнаестог века на овамо; уведени су дани рођења; забележено је тачно да ли се и ко се причешћивао у часне посте као и дан смрти. Споменута је и слава сваког дома. Уз табелу је вођена нека врста кронике (*Примјечаније о дому*) о свим важнијим променама у породицама. Као пример износимо у целисти *Примјечаније о дому Шамића № 29*.

„Кузман Шамић, фелдвобел ест сада најстарији у парохији и представи се дне 5 и погребен (6) маја 1846 чрез мене и Тодора Русмира спровожден, солдатами и ношен, који пред гробљем даху три ватре из пушка по начину војеном за чест овом честном старцу. Спровод водио фирар Самуил Кнежевић, и на десном перу стајаше корпрал Симо Богдановић, ту присуствоваху официри компанијски капетан Цинзенфелс, оберлајтнант Агич, Лајтнант Цепетич, и економ лајтнант Поповић и множество људства, и ту конач старцу Шамићу.

Шамић погорјел дне 31-ог марта 1852, лицем на Свјетли понедељак у девет сати вечера, — запаљен од злоковарне руке од сјеверне стране великога штагаља, по коме исти штагаљ, и мали, и воловске штале и на конач кућа. Ово се приписује криводушном поступању лугара против прости граничара, што је безмјерно људе удручава, снизкавајући себи велико богатство кривичном глобом чрез шумарију.

На ову велику несрећу смилувала му се регимента, да је на трошак на зидање нових здања получио из Региментске касе 100 форинти.

Ана Момчиловић јако вдова с сином Самуилом из Маринковца в лето 1862 в сеи дом отечествени у смјесу пришла.

Дом Шамића иже после пожара бившаго 31 марта љето 1852, јакоже горје назначено на Свјетли Понећелник догодисја и постројен са свим изнова. На сами празник Рождества Христова во вечер около 8. сати запаљен бијаше, од кого не вједо јест, обаче ватра на тавану најперво показала сја, и отуда казујетсја, да је њеки од кућанина, а највише се говори за Игњатију, на таван ишо, да жита, или за коње или за коју другу своју порабу сними, и тако љета 1862 дом изгорјел до конца, но проца зданија невредима осташа.“

Из горњих редова видимо да се Шешић интересовао за све у животу парохијана. И о свечаном погребу старог Шамића, као и о пожару

подметнуто од „злоковарне руке“ ради лугара, који „криводушно“ поступа према простим граничарима. Лугар је сељаку прва и непосредна власт и данас, а изгледа и у оно време, јер је шумска штета одувек била актуелна, ма да је онда имало шума на претек. У задрузи Шамића био је у то доба један лугар и ради освете њему, страдала је цела задруга.

Видимо даље да се Ана Момчиловић вратила „и у сеи дом очевине у смјесу пришла“. У *Примјечанију* о другим породицама врло често налазимо „фамилија древна без смјесе“. По принципу: „Цар треба војника“ граничарске власти су једноставно одредиле, да се у породице, у којим је био слаб наталитет, населе из других села или чак и из других граничарских пукова читави родови. То су били „приписанци“ који су примали име задруге у чију су „смјесу ушле“ и тако стекли сва права као и остали чланови те заједнице.

У *Примјечанију од дома Предраговића*, из Коритне,¹⁾ видимо да је 1847 год. „приписан“ Басташић из Липнице код Крижеваца декретом бискупа Хаулика.

Код других породица видимо да су се доселили и „приписали“ родови из личке регименте.

И о моралним особинама појединих породица свештеник Шешић водио је рачуна. Тако, на пр., за једну породицу каже: „Зли су људи, да их такове мајка не роди више“. Од онда до данас, дакле кроз 100 година, у тој је породици било људи склоних злим делима много чешће него у другим породицама. За једног члана те породице прича се, да је за време светског рата заклао једног старца за неку ситницу, па и недавно је био опет неки тежи криминални случај баш у тој породици.

За време границе строго се пазило на моралне особине појединих породица. У „татску фамилију“ нити су се девојке удавале нити се мушкарци из тих кућа женили. Са појавом мираза то је нешто ублажено, али се и данас на то пази. Као пример да наведемо једно село, које је било врло склоњено у шуми. Благодарени вероватно таквом положају, сељаци су чешће крали, због чега је село прозвано „татским селом“. Ма да је то било поодавно, сећам се још из детињства, да су се девојке из тога села врло тешко удавале у друга села, и то једино за удовце, а момци су, колико се нису женили из овог села, врло тешко налазили девојке у другим селима, осим оне које се иначе нису могле удати било из каквих разлога. Ту чак није помагало ни богатство.

Из *Примјечанија* видимо да су поједини чланови породица учествовали и страдали у Наполеоновим и доцнијим ратовима по целој Европи. Свештеник Шешић наводи да је 1849 г. из Капелске парохије за време талијанско-аустриског рата у болницама у Белуну, Верони, Венецији, Виченци, Кому и другим местима умро 15 граничара. У исто време ишчезло је и нестало у Италији од I батаљона 13 и од II батаљона 17, а у Унгарији од III батаљона 14 људи. Дакле за годину дана нестало је 59 људи у најбољој снази.

У *Примјечанију од дома Ракића* видимо да је „Петар Ракић дезертирао, а супруга ево удала се за граничара Костадиновића и венчана 1840 године“. Дакле чим је муж побегао, жена је била ослобођена брачне обавезе и могла се удати за другога.

¹⁾ Коритна је била „паурија“, тј. није припадала граници, него је била бискупски спахилук (зато и бискупов декрет).

У Шешићевим забелешкама појављује се и последњи потомак породице Пеашиновића, Иван Пеашиновић, српски војвода из Сирча у Славонији, који је 1587 г. превео много српских породица са неколико старешина, једним свештеником и много блага, које је населио у околини Крижеваца. Врло је вероватно да су и наши сељаци баш онда насељени, јер је породица Пеашиновића насељена у Св. Ивану, а црква у Св. Ивану грађена је 1816 и припадала је парохији Капелској.

Д-р Десанка Шамић-Алберћи

Још нешто о приликама за играње у Скопској Црној Гори (Weitere Einzelheiten über das Tanzen in der Skopska Crna Gora)

У чланку *Народне игре у Скопској Црној Гори и Блајици*¹⁾ дат је, поред осталог, списак традиционалних сабора и других прилика за играње у том крају. Сабори у Кучевишту код манастира Св. Аранђела, и у Мирковцима код Св. Илије, имају своје краће описе.

Овде ћемо се мало задржати на сабору код Св. Никите, који се у наведеној књизи¹⁾ само помиње, и на сабору код Св. Наума, који се у наведеној књизи не помиње, јер се од скоро одржава крај извора Жегровца и црквице која је недавно подигнута. Биће речи и о једној свадби у Кучкову.

Сабор код манастира Св. Никите. — То је врло леп скуп народа који се обавља о Св. Никити, 28 септембра.

Манастир, задужбина краља Милутина, представља архитектонско дело које је вредно видети (сл. 1). Манастирско двориште, са свежом травом и доста зеленила од дрвећа, пружа пријатно боравиште и за оне који играју, и за оне који посматрају. Било је ретко уживање посматрати са чардака манастирског конака како народ у том природном и народној души тако присном декору, после службе почиње да развија своје полетне игре у живописној народној ношњи.

На окупу је било врло добрих играча и у лепе броју; највише из села Горњана, Бањана и Кучевишта. По старом обичају полови су

Си. Љ. С. Јанковић

1. Сабор код манастира Св. Никите (Скопска Црна Гора)

¹⁾ Љубица и Даница С. Јанковић: Народне игре, III књига, 1939, Београд, стр. 193, 195—198.

Сл. Љ. С. Јанковић

2. Мушко коло „Алана“

појединаца, била строго традиционална. У том погледу велику занимљивост претстављале су старије Скопске Црногорке са старинским рукавима, испуњеним црномодрим везом, какви се данас ређе виђају, и *заговорене* девојке (веренице) богато украшене новцем.

Овај сабор држи се за здравље, нарочито за здравље стокe. Јован Љубовчевић, добровољац из Бањана, који је био у чети пок. војводе Спаса из Призрена, служио је манастиру са припасаном кецељом.

Служба Св. Никити прилаже се и на други начин. Призренка, гђа Марија Мишић, којој је седамдесет година, превалила је пешке пут од Скопља за Св. Никиту и манастир Благовештење, са још неким госпођама својих година. Пешке су се и вратиле у Скопље. Било им је потребно осам

били предвојени (сл. 2). Играчице, ређе играчи, држале су се између себе марамама и хостецима (сл. 3).

Свирачи су били сељаци; из Горњана Недељко Љотић (тупан), Душан Пешић (шупелка); из Бањана Коста Ђорђевић (гајде).

Изређале су се скоро све игре овога краја, раније објављене.¹⁾ Као што то бива у оваквим приликама, играчи као да су се такмичили ко ће лепше да их изведе, нарочито чуцање и окретање у Лиси. Традиционални стил играња био је, углавном, очуван.

И ношња је, код

Сл. Љ. С. Јанковић

3. Девојке у колу држе се за хостекe

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књига, 1939, Београд.

часова за одлазак, и осам за повратак. Успут су се одмарале само у један мах, четврт сата. Гђа Мишић, која се била заветовала да тако учини, остварила је то без тешкоћа. Тих дана јела је само патлиџана и хлеба.

По усменом казивању г. Пере Трпковића¹⁾, учитеља у пензији, у околини Скопља, а нарочито у Скопској Црној Гори, постоји обичај да села која су у завади, не играју једно код другог. Сељаци из заваћених села могу доћи једни другима о сабору и бити заједно са својим рођацима мештанима, ако их имају, али не смеју заиграти. Ако би покушали да се ухвате у коло, настало би физичко обрачунавање: свирачи мештани истуку играче дошљаке. У случају да су ови довели своје свираче, мештани им опет осујете играње.

На сабору код Св.

Никите ове године није се тако нешто догодило. Владао је примеран ред. Играло се и после подне.

Сабор код Св. Наума (Жегровац). — Овај сабор о Крстовдану показује мањи скуп народа из оближњих села Радишана и скопско-црногорских села према Блатији: Љубанца, Раштака и других.

У поређењу са осталим саборима овога краја, претставља традицију која почиње да бледи. Девојке, срећом још не све, престале су да носе лепе старе везене кошуље, почеле су да заврћу рукаве и да се модерно чешљају (сл. 4). Младићи су, преко својих

Св. Љ. С. Јанковић

4. Коло девојака из Блатије на сабору код Св. Наума

лепих белих кошуља почели да облаче неке шарене рекле упадљивих боја, што врло комично делује. Било је доста и „дивилаша“, који у народном колу поред играча у народној ношњи, увек сметају оку.

Играчица је било много више него играча. Потпуно је прекршен традиционални обичај да полови играју у колу предвојено, и они се већ увелико мешају.

Тоска²⁾, Адана²⁾, Лиса²⁾ и друге народне игре овога краја ређале су се уз пратњу зурла и тупана, на којима су свирали, не баш првокласно. Цигани свирачи. Играчице су играле боље од играча, на раштачки начин.

Иако је простора за играње крај цркве било довољно, ипак је недостајао ред какав се може видети на другим саборима у овом крају³⁾.

¹⁾ Предусретљивом домороцу, г. Трпковићу, и љубазној г-ђи Деси Смиљанић захваљујем на услугама које су ми у Скопљу и околини учинили на терену. — ²⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књига, 1939. Београд — ³⁾ При свем том, захваљујући г. г. Воји Миловановићу, управитељу Стоваришта дувана и Милутину Ристићу, државном тужиоцу, који су ми као добри познаваоци сељака из околине, били на руци, мени је било олакшано снимање у оној гужви.

Услед близине града, негативни утицај новог времена на народну ношњу и народне обичаје овде је осетнији него на осталим народним скуповима у Скопској Црној Гори и Блатији.

У подне, сабор се већ растурио.

Свадба у Кучкову. — За допуну онога што је раније¹⁾ речено о народним играма у вези са свадбеним обичајима, овде ћу изнети неколико момената са свадбе у Кучкову.

Домаћин Младен Стојановић женио је сина Петра 29 септембра 1940. Девојка је била из Матке, кћи Павла Ђорђевића.

У недељу пре подне после десет часова, док су младенци још били у цркви на венчању, коло је већ играло сред села, код чесме. Коловођа је био Спасо Ристић, одличан играч, који је уз пратњу зурла и тупана, са својим друговима ра-зиграно изводио *Лису*.¹⁾

Девојке у колу биле су свечано обучене, али неколико њих, из жеље за променом, на блатиски начин, иако ово село и по ношњи и свему осталом више иде уз Скопску Црну Гору. Најлепше су изгледале играчице са старинским кучковским сајама и старије жене са кучковским џубетом које су посматрале играње.

Младићи већином у чисто народној ношњи; али било их је, на жалост, и са шареним реклама преко белих кошуља.

После венчања, свадбена поворка наилазила је полако. Напред је

ишао барјактар са друговима. „Барјак“ је био у ствари импровизиран од младиних дарова: беле мараме, тканица и шарених чарапа.²⁾ Кућа којој су се били обратили с молбом да им позајми заставу, одбила је да то учини из разлога што није била позвана на свадбу.

За овом групицом ишла је свекрва која је носила *сваћу* (свадбени колач) са чашом вина.

Тек за њоме, појавила су се кола са младенцима. Млада, са венцем од босилка на глави, стидела се, тј. држала бели везен пешкир на уснама. Када га је, на молбу, кротко са лица скинула, показало се да је лепа и сасвим млада.

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књига, 1939, Београд. — ²⁾ Заштитна улога барјака од злих очију: Т. Р. Ђорђевић, Зле очи у веровању Јужних Словена (Српски етнографски зборник, књ. LIII).

Сн. Љ. С. Јанковић

5. Ђорђе Тројановић води мушко коло, а његова кћи Љубица женско на свадби у Кучкову

На брежуљку пред младожењином кућом, још у колима примила је на крило „коњарче“ (накоњче) и благослов: три пута су јој са три свадбене погаче додирнули главу док се она полако приклањала. Затим су је скинули с кола.

Указујући пошту кући у којој треба век да проведе, млада се пред њоме три пута дубоко поклонила заједно са младожењом, док су им девер и кум држали руке на главама.

Пред улазом у кућу, чекала је већ свекрва са свањом, поред корпе са младиним даровима. Млада је пришла и почела да дели дарове гостима који су седели унаоколо на клупама. Мушкарцима и старијим женама с поштовањем је љубила руку; пешкир којим је раније крила лице стидећи се, био је приликом поздрављања пребачен преко њених руку. Са млађим женама се, озбиљног лица, грлила. Све је то обављано без журбе, мирно и тихо.

Младу су увели у кућу. Горе у соби, она је говела покрај новог кревета (који је ретка ствар у селима овога краја) и лила истинске сузе. У другој соби за столом седело је на клупама неколико старијих гостију. Прозорчићи без стакла, иако је кућа била нова, били су испуњени цакковима.

Доле пред кућом, на заравни са које је био отворен поглед на село, сватови су играли све разdragаније. Било је дивно видети како отац, Ђорђе

Тројановић, (55 година) води мушко коло изводећи још са лакоћом мушке фигуре у Лиси¹⁾ док позади његова кћи Љубица Тројановић, смерно али сигурно, води женско коло, вртећи хостек¹⁾ у десној руци (сл. 5). А бивало је у току играња на овој свадби и обратно: да коло девојака игра унутра, а око њих мушкарци изводе Лису.¹⁾

Кучковци, јунаци из прошлости, показали су се тога дана као играчи мајстори. Изванредан пример сјајног играча је нарочито Здравко Здравковић (41 година), који Лису изводи са мушким замахом и скоковима рекордно великог преноса. Полетна снага оваквог играча захтева већи простор да би се могла изразити у потпуности. Еластичност у фигурама чучања, издржљивост у фигурама окретања којима располаже Здравко Здравковић, не налазе се често у другим селима Скопске Црне Горе и Блатије (сл. 6).

Сл. Љ. С. Јанковић

6. Здравко Здравковић изводи окретање у „Лиси“ на свадби у Кучкову

¹⁾ Љ. и Д. С. Јанковић: Народне игре, III књига, Београд, 1939 г.

Сн. Љ. С. Јанковић

7. Коловођа Спасо Ристић изводи окретање у „Лиси“ на свадби у Кучкову

јовића, у Кучкову се играју ове игре: *Поштрчано*; *Брајско оро*; *Србијанка*; *Шано моме*; *Кривка*; *Лејла дика*; *Право*; *Лиса*; *Враћено*; *Кумово коло*; *Циганско коло*; *Девојко*, *девојко златина јабучко*; *Дели Бећир*; *Длга (шешка) Лиса*; *Скакано*; *Рамно*; *Црји вода Јано*; *Ђемила*; *Зайали се Шар џланина*; *Женил се Петре војвода*; *Постујано*; *Сечи моме*; *Лака лиса*; *Ситна лиса*; *Госка*; *Ада-на*; *Осјана Рајка млада удовица*; *Лош, дедо, бре*; *Шарено гајде џисано*. Ови типови игара, који се изводе и у селима Скопске Црне Горе, на саборима, с малим изузетком, већ су објављени.¹⁾ На овој свадби, у току дана, извођене су многе од тих игара.

После подне пред четири, извели су младу.

Кучковске девојке изгледају у колу врло укусно. Не скачу, па ипак играју са пуно живота, што се не испољава толико у живости, колико у целокупном утиску које њихово играње оставља. Држање играчица показује почетне фазе ослобођења од оног сасвим патријархалног, потпуно мирног и уздржљивог женског начина играња,¹⁾ који се пре неколико година још могао видети у Скопској Црној Гори. Одмерено играње ових здравих и темпераментних девојака показује последње бране према оном унутрашњем напону који тежи да нађе себи одушке.

Према обавештењу од деловође Радојице Бо-

Сн. Љ. С. Јанковић

8. Млада у „Кумовом колу“ на свадби у Кучкову

¹⁾ Љубица и Даница С. Јанковић: Народне игре, III књига, Београд, 1939.

Кум је повео *Кумово коло* типа *Леснојо*¹⁾ (Рамно.²⁾ До њега се ухватио свекар, па младожења, па млада, па свекрва. После је до младе био девер (сл. 8).

Није се још дуго играло, јер је сунце почело да седа, а требало је још стићи на висораван са друге стране Кучкова, где је имала да се обави традиционална свадбена утакмица сеоских младића у трчању.

Када се, уз пратњу свирача, стигло на то место, сунце је увелико залазило. Младићи су већ трчали према истакнутој мети, младином белој марами, која је у исто време била и награда најбржем тркачу. Победник ове утакмице, која се у Кучкову зове *трчање на крју* или *на мараму*, имао је још да сред села поведе коло са добијеном марамом, па да сватови почну да се разилазе. Тиме се завршава свадба у Кучкову.

Љубица С. Јанковић

Цинцарско „хорјо“ (село) на Копаонику (Das Zinzendorf — „Horjo“ — auf dem Kopaonik Gebirge — Nördserbien)

У дну Сувога Рудишта, према источној страни, населили су се странци да користе беђировачку богату испашу и оно копаоничко подземно рудно благо, по коме су Турци целу планину називали „Гимиш Даг“ (Златна Планина). Једно су настањени грчки Цинцари, у дну Беђировца, у бедним бачијама саграђеним од цепаница и грања, покривеним љускама и бусењем, а друго су Енглези.

Цинцари су поодавно на Копаонику. А пре Копаоника стоку су изгонили на Варденик. Дуго су на зимовнику били око Лесковца, а од пре неколико година слазе на зимовник у близину манастира Жиче.

За последњих неколико година њихов живот и начин сточарења знатно су измењени. Оно што је најглавније, нестало је прастарог колективног начина прибирања млека и прављења млечних производа у мандри — заједничкој — централној бачији. Као да су се угледали на месне бачије, па су прешли на индивидуално бачијање: сваки у својој „каливи“ (бачији). То је и био разлог да им је постао непотребан сеоски старешина „hexаја“, кога данас немају.

— „Боље беше кад сви млеко прибирасмо у *мандру!* Сад у *хорјо* (село) избила неслога. Ђаја ни отиде. Сад мање стоке имамо, па се мање и кашкаваљ прави, а више масни сир. Ђаја је од Јеличића испашу погађао, ми му се у то нисмо мешали. Овце су се чувале све заједно; млеко се све заједно прибирало у мандру. Живот то бејаше. А сад сваки за себе чува своју *јорју* (овце) и у својој *каливи* прибира смок“, — вели Јорго, чобанин, који зна да се родио на зимовнику негде око Лесковца, али не зна у којем селу.

У овом маленом хорју има шест бачија са око 1500 оваца и око шездесет коња. Јеличићу плаћају за попашу око 20.000 динара за сезону. На испаши су све музаре („галарија“) до Митров-дана. После Ђурђев-дана једном острижу овце. Вуну, која им није потребна за кућу, продају у Краљеву.

¹⁾ Љ. и Д. С. Ј.: Нар. игре, I књ. 1934, Београд. — ²⁾ Љубица и Даница С. Јанковић: Народне игре, III књига, Београд, 1939.

Приликом стриже оваца од старине постоји моба, или, како они кажу *војша*. Појединачно не би се за дуго стигло са стрижом. Стога, и ако више не живе задржно, долазе на мобу једни другима редом. Домаћин тога дана спреми печенице и пиће.

Све послове око прераде млека раде људи, а жене само кућевне, док је код месних бачијара обрнут случај.

Сн. М. Милошевић

1. „Хорја“, цинцарско село у Беђировцу на Копаонику

Бањи и на Рашкој ови Цинцари продају своје млечне производе.

* * *

На једном платоу беђировачке стрмине постављено је ово малено цинцарско насеље са десетак груписаних колиба, саграђених од лаког материјала са безброј шупљина и отвора. Издалека би се рекло да су ове колибе покривене шиндром. Но то су чамове неправилне љуске скупљене по јелаку где су тесане греде. Спој на смену крова учињен је бусењем, чију је земљу јака планинска киша спрала, па се само лепрша сува и дугачка трава. У тим једноодајним колибама спавају и справљају сиреве. На једном крају је *кревет*, а на другом све потребе за справљање бела сока. Кревет се састоји из букова лисната грања и папради разастрте по земљи па прекривене *бронзом* — вунатом чергом, скупоценом и тешком, коју на вертикалном разбоју од шест соха ткају њихове жене. Другом таквом чергом покривају се.

Сн. М. Милошевић

2. Струнга — тор за овце поред хорја на Копаонику

Мушка ношња је комбинована у погледу материја од којих је рађена, а прекрасна женска ношња је искључиво њихов ручни рад. Изаткано сукно ваљају на расинским или јошаничким ваљавицама. Али чакшире, нарочито лети, често буду скројене од неке лаке куповне материје, а не од сукна. Облаче и прслуке од куповне материје. Качкет најрадије носе.

Жене пак, у пркос свој беди у кући, својом ношњом јако изнећајују. Разнолики и оригинални везови на набраним кошуљама, јелецима, сукњама и марамама падају у очи. Празником се ките *флуријама*, нискама талира. Преко појаса кашто стављају велике старинске металне и светле копче. Вредне су, па би се рекло да се никако не одмарају, јер и кад стоје преу на тророгим прслицама. Пред одлазак на зимовник, људи им направе усправне разбоје, у које стављају врло сложена брдила, на којима ткају разнолике и мајсторске тканине.

Ср. М. Милошевић

3. Двориште са колибама (виде се клубад)

Кад носе сиреве на пијацу, на повратку купе и потоваре пшеницу, коју узгред предаду Рудничанима на мливо, па се за брашно доцније враћају. Жене месе хлеб у наћвима, а сви пеку у једној заједничкој овалној пекари, саграђеној од камена. Као што је речено, највише једу пшенични хлеб. А за свиње купују кукуруз. Свака кућа има свињу за пастрму. Пред одлазак на зимовник упастрме свиње. Маст сви топе, па у кантама потовареним на коњима носе за зимовник. Кувају и варива: пасуљ, пиринач и купус.

Ср. М. Милошевић

4. Пређе са децом

На врло малим алејама око колиба сеју нешто лука и слатке репе.

Нису гостопримљиви, али су радознали кад странци наиђу, па се распитују за новости. И сваком странцу нарочито истакну да су грчки Цинцари, који говоре грчки. То истичу што сматрају да су супериорнији од румунизираних Цинцара.

Иако нема задружног бачијања, ипак су код ових Цинцара остали нетакнути патријархални срдачни породични односи. Потпомажу се, зајме један друге и сложено се бране кад се за то укаже потреба, било пред насртајем сељака кад им стоку за потру задржавају, било кад се пред властима ма ко од њих мора појавити. Кад треба момку из хорја девојку тражити, помажу се и одлазе на далек пут „момку по ђевојку“. Ретко се ко ожени из истог села, већ одлазе на друге планине, где су чули да има девојака. Одлазили су на Варденик и Стрешер, а сада одлазе и на Перистер, као што они са Перистера долазе њима да траже девојке за своје момке. Девојке не носе мираз у новцу, већ само своју лепо везену и китњасту опрему. Једино се пазе да богатија девојка оде у богатију породицу, али се и од тога све више одустаје.

Милорад Јел. Милошевић

Сампаси на Бабичкој Гори у Запању („Sampasi“ — Granzing lands for horses and cattle without shepherds — in the foothills of the Babička mountain in Northern Serbia)

Мање или више низинска села су изменила живот напуштајући старинске навике и обичаје, који су важали за цело село, или пак за домаћинство. Но у нашим планинским селима, у којима још увек има много архаичног, осећа се тежња за изменом, јер нове прилике и начин живота нису поштедили ни њих. Многи од тих старинских заједничких навика и обичаја нестају и гасе се, као што је на пр. случај са редовничким воденицама, ваљавицама ит.д.

Ипак су се и до данас у Запању одржали извесни старински облици, о којима се у многим крајевима не зна, или се зна само толико да су некада постојали. Један од тих је *сампас*. На Златибору се само сећају да је некада постојао тај колективни облик напасања стоке без чобана, али га данас тако више нема. У Грузи се старији људи сећају свињских сампаса, кад је у Шумадији било шуме и жира у изобиљу. Сем тога постоји донекле очувана нека врста зимског козјег сампаса у Црној Гори и у средњем Полимљу, и то у Пиви у селу Матрињу, и у Полимљу у селу Доњи Странани.

Да се и данас одржавају коњски сампаси знало се само за пределе око планине Романије. Али у много очувањем и изразитијем облику овај начин напасања коња одржао се на Бабичкој Гори и на Сувој Планини. Међутим до сада се нигде није знало да сем коњских постоје и говеђи сампаси, па је изненађење било врло велико кад смо на тај облик чувања говеди наишли на Бабичкој Гори у Запању.

Заједничку привредну целину чине запањска увала и њене планине: Сува и Бабичка Гора. Села у непосредном подножју Суве Планине органски су везана за испаше и утрине на супротној сочној и зеленој Бабичкој Гори, што се најизразитије показује у селу Сопотници, које својим атаром тако рећи пресеца Запање, да би се везало са својом гором и утрином на Бабичкој Гори. Тако се десило да Сопотница као и многа друга села са подножја Суве Планине има скоро иста права са селом

Доње Драговље, иако ово друго лежи баш на падинама Бабичке Горе. Планински атари су подељени, те се знају границе утрина. Али, оно што је за нас у овом случају важно, сампаси су изразитије и боље очувани код Драговљанаца. Разуме се, јер су ближи, те није отежано сампасну стоку крмити; а за говеђе сампасе лакше је чобане снабдевати ит.д.

Суштина сампаса, као што и сам назив наговештава, у томе је, да говеда или коње нико од чобана не чува, већ су крда и чопори препуштени себи да се по планини за храном крећу, да се сама стока стара за напој, и што је најзанимљивије, да се сама стока (то нарочито важи за коње) с вечери негде у планини групише и спреми за конак. Начин како се коњи групишу и ждребад опрезно чувају од вукова најинтересантнији је.

Сампаси на Бабичкој Гори нису у потпуности без чобана. Од Ђурђев-дана до Петров-дана и говеђе и коњске сампасе чобани по дну планине чувају да не сићу у непожњевена жита, непокошене ливаде и у зелени кукуруз. То су једине чобанске дужности. На Петров дан чобанска улога престаје, а уједно и говеђи сампаси престају, док се коњски само за време вршидбе прекидају, па се после настављају на другој основи: без чобана уопште, и трају до првога снега.

Као што се види, говеђи сампаси нису потпуни, јер су везани за цело време трајања за чобанина, док су коњски мешовити: до Петровадне везани су за чобане, као и говеђи, а од Петровадне су потпуни -- без чобана.

У говеђе сампасе изгоне само „јаловиње“: јунце и волове, а краве музаре остају у селу. За време сампаса власници обично, а деси се да то чине и преко чобана, износе јаловињу трице и со за крмљење. То се обавља бар једном недељно на заједничком планишту у Голем Делу.

После жетве јечма, који у овом планинском крају заузима прилично зиратне површине, говеда се са сампаса враћају у село и нападају даље по стрновима и прикрајцима ливада. А за вршидбу се и коњи сагоне из сампаса. У том првом делу сампаса коњи су пуштени у планину непотковани, па се за вршидбу поткују. По свршеној вршидби коњи се раскивају и поново изгоне у планину у прави сампас без чобана.

У дугачком периоду од вршидбе до зиме коњи на сампасу толико подивљају да је и власнику често пута врло тешко ухватити свога коња. Па и кад их на Голем Делу крме, ни тада их не могу ухватити, већ им крму по трави проспу па се измакну да би пришли. Селјаци из Драговља причају да коње из сампаса у старо време није могао највештији лопов украсти, јер се нису дали ухватити. Занимљиво је и то што се ретко кад деси да коњи у сампасу прећу преко планине у туђ реон. Ретко се и растурају, већ обично иду на пашу заједно. А с вечери се групишу за конак постављени тако да их звер не може изненадити. Кад на њих вук наиђе, чобани причају да се хитро поставе унаоколо, главама унутра а задњим делом упоље, па настане једно наизменично чифтетање, тако да вук не може прићи. Ако се у том случају задеси неко ждребе, они га оставе у средини начињеног круга.

Разумљиво је да планина мора имати извесне услове за сампасе. А међу првима је да има довољно воде, у чему зелена и сочна Бабичка Гора не оскудева. Почев од Добре Воде, где је некада заглањска господар Бели Мемед теферичио, кључају хладни извори, шуме многобројни потоци и точе „шопури“ (чесме) у дугачка водопојна корита.

Вредно је овде истаћи, да у Сињевачкој Клисурси, у оном недоступном делу, од давнина постоје јарећи сампаси. Да би се користила трава у клисуром недоступног склопу, сељаци су се довели, па на једном точили конопцима спуштају јаре по јаре у сампас. Пред крај сезоне спусте човека истим путем на конопац, те јариће похвата на крушац соли, па једно по једно везано из клисуре извлаче. За сваку другу врсту стоке овакав терен био би неупотребљив, али за јариће је као нарочито подешен. Ту у каменим хридинама они докуче и ону пашу коју друга стока не би могла. Исто тако и питање напоја за њих се не поставља, јер има мало изгледа да ће се, спуштајући се до нивоа Нишаве, низ литице стропоштати.

Милорад Јел. Милошевић

О ваљалицама на Злотској Реци (Les fouleries sur la Zlotska Reka — Serbie du Nord)

Злотска Река, која се назива и Бељевинска Река, највећа је лева притока Црнога Тимока. Као и остале понорнице, које долазе из кречних масива, и она се одликује изванредном бистрином и искоришћава за наводњавања, за воденице, стругаре и ваљалице.

Скоро све ваљалице су изнад Злота, у атару засеока Селишта. Само је једна испод Злота, у правцу Сумраковца. Злотске ваљалице су много већих размера него, на пример, ваљалице у Јошаници. Осим тога јаче су и солидније урађене.

Најближа Злоту, а на десној обали Бељевинске Реке, налази се ваљалица (вајала) Милутина Букића, који ради у заједници са зетом Јованом Милановићем. Ваљарски посао обавља им ваљар Јован Урсловић. Испод ваљалице је и њихова стругара. За обе је заједнички јаз, који је препречивањем реке једним масивним забојем одвојен за једно 200 метара изнад ваљалице.

Даље уз реку, на десној обали, налази се ваљалица Петра Моне, док је на левој обали ортачка ваљалица Јована Живковића, Петра и Спасоја Урсловића, Петра Дрмбе и Павла Рашкуца. Изнад ових, опет на левој обали, налази се ортачка ваљалица Пауна Будића, Павла Будића, Јована Лобежа и удова Цвете, Руже и Думитре. Затим се ређају ваљалице Пауна Трајлудића, браће Јанка, Пауна и Стевана Менленовића, Јанка Рње и Илије Урсловића. Испод Злота је ваљалица Илије Табаковића.

Високо подзидани крак из заједничког јаза Буквићеве ваљалице наводи велику количину воде на *жгаб* (дубећи кораб), који је од продубљене буковине и откривен. Жгаб стоји према наводном озида-ном јазу отприлике под углом од 110°.

Коло с перајама — *роша* — је масивно и углављено на још масивнијој *фуси* (фусе — назив за ваону). Фуса је дугачка 4,5 м, четвртаста је и дебела до 0,40 м. С крајева има натучене пошироке гривне, које су као лагери. Ове се гривне називају *бушао*. У средини су крстато протнуте *лабе* (паоци) кроз фусе, а унаоколо притегнуте гвозденим (на шраф) трегерима. Лабе су дуге с краја на крај до 1,30 м. и њих преко „поткова“ наизменично издижу *маје* (маљеви). На оној другој

страни лагер фусе — бушао подмазује мали *калдерари жгаб* (шкрипачни жљеб), који ту има две сврхе: да пуни *калдаре* (бакрач) на *калдерари* (шкрипцу) и да кваси бушао.

Унутра — у ваљалици налази се разбој нешто преко два метра висок, а толико и широк. У дну разбоја — с чела, налази се голема *йива* (ступа)¹⁾, која се простире с краја на крај разбоја, а шупљина где се ваља сукно износи до 1,50 м. Пива је од буковине. Маје (маљеви) се састоје из *кодз* (држалице) величине $2 \times 0,30 \times 0,20$ и самог маља, који је у виду трапеза. Кодз је кроз маљ настављена у *йошков* (подметац), кога лабе закачињу при окретању фусе, те издижу маје. Кодз (држалица) и потков су углављени у маљ чивијама које се зову *йење*. С горње стране по разбоју су положена и углављена два пара тзв. *ждреле*, а у сваком пару ждрела углављена је својим горњим делом кодз (држалица) са пљоснатом буковом талпом, која се зове *завора*. Завора се с крајева у виду ушију продужује, те уши налажу у зарезе — лежишта ждрела.

Десно од разбоја, до отвора над којим точи чесма по малом жгабу, те у дну отвора кваси бушао, налази се *калдерар*. То је у ствари шкрипац, а у преводу би значило „бакрачар“ (калдаре - бакрач), на коме непрекидно виси велики бакрач, под којим гори ватра те воду загрева. Истовремено на том огњишту кркори и грне с пасуљом за ваљара. Калдерар се разликује од јошаничког шкрипца што је од масивније грађе, јер је и катао већи, и што је лепше — мајсторски израђен. Главни дирек својим доњим, вретенастим делом лепо је углављен у лежиште на греди, а

Сн. М. Милошевић

2. Ваљар разноси оваљано сукно

горњи крај такође је zgodно протнут кроз одговарајући отвор. Стога се лако, без шкрипања, окреће. Калдерар није од чаталастог дрвета, већ је у главни — вертикални дирек укулачена коса полууга, која држи бакрач. Бакрач се с огња заокреће до пиве, где је на њеном крају

¹⁾ Српски живаљ у Црном Тимоку назива ступу, поред влашког назива, и чутуром.

Сн. М. Милошевић

1. Ваљалица у Селишту на Бељевинској Реди

заравњен простор за савијање оваљаног сукна у *виг* (трубу). Пошто се топла вода потроши, заокрене се још даље под мали жгаб, те се напуни хладне воде па се поново врати над огњиште.¹⁾

Ретко се дешава да сопственици сами доносе сукно на ваљање у ваљалице. Ваљари иду с коњима по селима па сами прибирају материје за ваљање. Отуда је пракса око примопредаје друкчија. „Квочка“ и „пиле“ нису заступљени онако као у неким другим крајевима. Уместо тога овде постоји *рабуш*, са кога се изреже *џуј* и предаје сопственику. И то само да би се после лакше разазнавало чије је које сукно, а не и ради количине сукна, пошто се у рабушу не означаје колико је сопственик донео метара. Рабуш се предаје домаћину, а пуј се ушије у крај сукна. Узимајући сукно по кућама, ваљари бележе у својим бележницама колико која труба има метара, а сопственику дају признаницу на малом парчету хартије. Ово се убележавање и издавање признаница практикује и онда када неко донесе сукно у ваљалицу сам. И док квочка и пиле служе за распознавање свачијег сукна и за убележавање количине сукна у аршинима, дотле рабуш у злотским ваљалицама служи само за распознавање, а белешке и признанице су за друго. Овде се не ради уопште на аршине већ само на метре.

Сукно се при ваљању скраћује. Колико ће се које сукно скратити, зависи од природе вуне и начина ткања. Тврђе ткино мање се скупи, док се мекше ткино више скупи. Дешава се да се по неко сукно, дуго 10 метара пре ваљања, скупи за време ваљања за читава 2 метра. Ваљар познаје кад је већ добро изваљано сукно по тврдоћи под прстима. Обично се сукно ваља око 24 часа, но по неко буде готово тек трећег дана. За ваљање се сада наплаћује по 1,50 динара од метра.

У пиву се уједном ставља 5 до 6 *вига* (труба), што изнесе до 60 метара. Пре ваљања сукно се из *вига* растури и преклопи се обично у осам катова. Тако осмократно по ивицама се на свака два педа ушије копчасто. То прошивање ваљар сам изврши дрвеном пљоснатом иглом („андрао“) са узицом коју сам такође од кучине испреда.

Пошто се сукно изваља, извади се и стави на заравњени десни крај пиве, па се са шојом (шој - котларка) посипа врелом водом. Разуме се претходно је од ивичног прошивања ослобођено. Кад се сукно добро накваши врелом водом, онда се почне мотати у *виг* (трубу). За све време мотања посипа се толико врућом водом колику топлоту највише ваљарове руке могу издржати. Услед јаког затезања и притискавања и услед вреле воде дланови ваљареви у доњем делу јако су задебљани и испуцани. Тако мокро, савијено у *виг*, сукно престоји 24 часа, па се тек онда размотава и испред ваљалице на нарочитим укрштеним дрветима суши. И на крају осушено савија се поново у *виг*, истурајући крај са пујом на видно место.

Ваљарски посао из године у годину опада, јер народ све мање израђује тканине за одећа, него већином вуну продаје, а купује готов шајак који је јефтинији.

Злотске ваљалице ваљају сукно за многа села Бољевачког и Зајечарског среза.

Милорад Јел. Милошевић

¹⁾ Видети цртеже у Гласнику Етнографског музеја у Београду, књ. XII, стр. 199 и 200.

Ваљалица на врелима у Малом Извору (Die Walkmühle an den Quellen in Mali Izvor — Nordserbien)

На више места поред Црног Тимока, непосредно из кречњачке обале, избијају већа и мања врела. Као и сва понорна врела ова преко године имају воде кад више кад мање. Вода са тих врела није могла да се користи због близине Тимоку и услед стрмих литица из чијих подножја избијају. Но на једном месту ниже села Малог Извора, на десној обали Тимоковој, сељак Петар Јовановић, из Малог Извора, око врела је озидао кружни базен, који се простире до саме обале Тимокове. Овај базен, који у пречнику може да има до 15 метара, на једној страни има отвор који служи за регулисање воде, а на другој страни продужује се у рукавац који је изнад воденице и ваљалице. Из тога рукавца вода најпре одлази у отворене жгабове за воденицу, а затим у велики жгаб за ваљалицу.

На отвору за регулацију, који је с горње стране, неколико дасака служе за задржавање и отпуштање воде. Воденичар или ваљар иде унаоколо по бедему зида и према потреби даску на отвору увлачи или извлачи.

Зграда је заједничка за воденицу и ваљалицу. Од улаза најпре је с десна воденица, с лева воденичар-ваљарева соба, а у продужењу нешто нижа ваљалица. Део у коме је воденица саграђен је од брвана, а део у коме је ваљалица од камена је. Све заједно покривено је плочама шкриљастог лапорца.

Два отворена жгаба (кораба), који су подупрти „скоковима“ (сохама) да не склизну наниже, при врху су шири, а на дну врло узани. Вода удара у две хоризонталне роте (кола с перајима), које су од гвожђа. Између ова два жгаба и великог жгаба ваљалице уведен је кроз камени зид мали жгаб за пуњење калдаре (бакрача) и за подмазивање унутрашњег бушао лагера на фуси — ваони.

Жгаб, рота, постоље, фуса и др. обрасло је маховином јер ваљалица ради само три месеца с пролећа.

Жгаб је састављен од три букове даске. Отворен је, а има две препречене летвице. О доњу летвицу наслања се лопата уставе („оприторе“). Оприторе се састоји из те лопате, једне дугачке полуге, која се протеже до отвора на зиду, где се под углом од 90° наставља у унутрашњу полуугру-ручицу, којом се оприторе покреће, те се њоме вода у жгабу спречава да не пада право на роту него да пршти устрану.

Од жгаба се споља одваја један омањи жгаб, налик на онај који наводи воду за калдаре, те подмазује спољашњи бушао на фуси. Рота је врло масивна и уоквирена с обе стране унаоколо котуровина. Пераја нису слободна као код злотских вајала. Око роте има као неки рам или постоље од растовине, на који је наслоњена сва ова спољашња конструкција ваљалице.

Разбој је велики, јер ова ваљалица има три маља. И разбој и пива (ступа) и маје (маљеви) врло су примитивно урађени. Пива нема с краја ону зараван за савијање оваљаног сукна у трубе. Маје су нешто дуже него код ваљалице у Злоту и у свом горњем делу сужене — зашишене. Фусе (ваона) има три лабе (паоца) који су кроз њу протнуте тако да маје наизменично подижу.

У овој ваљалици нема шкрипца (калдерари). Бакрач стоји непокретан над ватром. А из доводног жгаба пуни се водом једним покретним-

ручним жгабом, који се, кад је потреба, горњим крајем потури под жгаб, а доњим над бакрач.

Сопственици сами доносе сукно на ваљање, ређе га сам ваљар прибира. Ваљају села: Мали Извор, Добро Поље, Валакоње и Илина. У Добром Пољу ваљар има свога повереника, који скупља сукно по селу па доноси у Бољевац и предаје га ваљару. Служе се рабушом и пујом. Усправан зарез са извађеним исечком означава 10 метара, а усправан зарез без извађеног исечка (зарез само с једне стране) означава 1 метар. Овде је уобичајено и ушивање тзв. „гуњера“, парчета широке старинске шаре која се пришива за колир кошуље, ради бољег распознавања.

За метар изваљаног сукна наплаћују по један динар.

Милорад Јел. Милошевић

Две легенде о проклетој Јерини из ужичког краја (Two legends about the cursed Jerina)

1.

Народ ужичког краја приповеда, да је висораван, данас позната под именом „Поникве“, добила овако име од „проклете Јерине“ на овај начин:

Ово је место некад обрађивано. Народ је био дужан да за проклету Јерину на њему сеје ђетен (лан) и конопљу. И тако је то бивало из године у годину.

Једнога дана, народ се реши да овом намету стане на пут и, по договору, пре сетве, обори ђетен и конопљу, тако да жетва не донесе ни зрно плода.

Јерина тада прокле ово место клетвом:

— О да Бог да Поникве, никад не поникле!

И тако ово место доби име „Поникве“.

2.

Проклета Јерина и Ђурађ Бранковић, по казивању народа ужичког краја, нису умрли него још живе.

Они су због својих недела кажњени казном, да везани једно за друго, „леђа у леђа“ — буду бачени у море, и да се не поврате, док зло на земљи не зацари.

Када зло превагне добро, они ће се ослободити веза и доћи поново да владају.

Кажу да су се досада „до поле“ окренули једно другом.

Записао од Срећка Кнежевића,
земљорадника из села Биоске

Мил. В. Кнежевић

Легенда о Семетешком Језеру на Копаонику (La légende du Lac de Semeteš sur le Kopaonik — Serbie du Nord)

За Семетешко Језеро везана је легенда која вели да је некада неки поп вђо о празнику на месту где је сад језеро. Тога дана прође св. Сава поред гувна и упита попа зашто на празник врше. Не знајући ко је, поп љутито одговори да му се у посао не меша. Одмах затим гумно са стоговима, вршајем, коњима и попом потоне, а појави се вода. Једини траг од попа и вршаја била је његова камилавка, која је заплвила Ибром испод Попова Поља. Народ верује да је језеро без дна и да има везе чак с Ибром.

Осамдесетих година прошлога века језеро је изненадно распукло и снажним млазом покуљало. Семетешани су се поплашили и у злу ћуд језера поверовали. Помишљали су на грехове и казну која им претстоји. Легенда о попу и његовом вршају тек тада је добила прави значај. У страху позвали су власти, које су утврдиле да Секулићима и Вучковићима прети опасност. И почне се радити да се они преселе негде у Пиротски округ. Но за кратко време пукотина сама по себи заоне и запти воду. Тиме је престао и рад на исељавању. Али страх од језера није био умањен.

Веровање да је језеро без дна одржало се све до пре неколико година, када је, једног јулског дана, њиме запливао један Рус на велико изненађење и запрепашћење Семетешана. Отада су смелији момци из села почели пловидбу на великом бусену, који носи и дебелу јову. Између многих бусенова, који по језеру плове, један је врло велики, дугачак око 20 метара. Он је тако компактан и снажно биљним жилама повезан да се сада на њему дечади празником возе као на најсигурнијем сплаву. На њему има израсле јововине. Велике јовове круне и трска на пловехем острву чине да ветар бусен покреће као једрилицу. И према томе у којем крају стоји овај бусен сељаци процењују који ветар дува.

Забележио

Милорад Јел. Милошевић

Стародревни град Козник над Ресином (Die alte Burg Koznik am Ufer des Rassina—Flusses—Nordserbien)

Од Жељина, где извире, па до ушћа у Мораву, Расина је ту и тамо обавијена велом легенди и прича. Тако дуж доњег тока Западне Мораве живи занимљива легенда о „Жељинској али“. У Поморављу су некада биле учестале туче од градова и плахих киша. Ти тучни облаци обично су се навлачили са Жељина. Веровало се да их проузрокује „голема“ ала која живи у Жељинском Језеру. Тако чим се она појави на површину језера, а оно се на мах стуште тучни облаци. То је, легенда каже, досадило народу, па се скупе и реше да „закују“ Жељинско Језеро, како би спречили алу да се појављује. Велике греде изукрштали су по површини језера, па их причврстили дугачким кованим ексерима, који су добрим делом стрчали испод греда. И кад је ала свом својом силином навалила на површину, набола се на ексере. Отада је, кажу, Расина дуго крваво текла, али су и туче проредиле.

Код села Грчака испод Плеша, Расина заокреће око голе козничке купе, на чији је ђувик насађен град Козник. Са тог ђувика, који прелази висину 900 м., виде се Жупа, жељинско подгорје и копаонички масиви, међу којима пада у очи Нерађа, изнад Кознице.

И за зидање овога града везано је предање. Ваљда због окомитости страна, козама је камен извлачен на ђувик. У кози је, веле, „јаре провречало од тешка терета“. Приликом опсаде града, предање каже да му нападачи нису могли прићи ни с које стране, па су нечим намазали козама рогове, тако намазане запалили и козе потерали уз окомите стране. Уплашени од тих „чуда“, сви се из града предаду. Могло би се претпоставити да је од тог „козјег подвига“ остало име граду.

Милорад Јел. Милошевић

Растеривање градобитине у ужичком крају — (The dispersing of hail clouds in the district of Užice— Northern Serbia)

У ужичком крају, нарочито у селима Биоска, Стапари, Солотуша и др. верује се да градобитне и поводне облаке предводе „здухаћи“, који изнад њих лете у виду огромних тичурина.

Њихови противници у селу су „врани во“ и нарочито „трогодишњи пијевац“ (за то се не коље него се чува као кућни заштитник), а, то може да буде понекад и жена, која зна да „маше и разбраја“. Село које има ова бића, верује се да је заштићено од градобитине.

Растеривање градобитине врше и људи, обично закрштавањем помоћу косе или секире по ваздуху, или неке воћке као и казивањем нарочитих речи, молби и песмица, које као да имају култно значење и које увек оно што казују — казују погрешно, наопако и унатраг: верује се да ће се само тако град умањити и одвратити, а летина сачувати од пропасти.

Том приликом обично се пита „Кад је био Ђурђев-дан?“ — а одговара се, ако је био у недељу, за један дан унатраг, т. ј. у суботу.

Ако хоће да се градобитним облацима обрати молбом, онда се пита: ко је последњи утопљеник и тада се она упућује њему. У ужичком крају последњи је утопљеник био Тадија Томић, и молба, коју сам чуо, гласила је: „О Тадији Томићу, врати говеда у планину и не дај у нашу летину!“ (Биоска)

Да се градобитина одбије од села постоје још и ове песмице:

„Имам ћерку седмакињу:
Губер сам јој изаткала,
Три би села покрила,
Два би села покрила“. (Стапари).

Или:

„Еј, чудо, не ид' амо!
Ја имам веће чудо:
Пелене сам опрала,
Љетину сам покрила“. (Стапари).

Или:

Еј, море, ко то иде озгор?!
 Не ид' долам' даље!
 У нас има неко чудо,
 Да се ти чудиш нашем чуду!
 У нас има ђевојка:
 Дијете је родила
 Д'јетету је тринаест година,
 А мајци је седам година:
 Поп држи, а кум кршћава". (Солотуша).

Ове се речи казују на пољу, док пада „градљика“ — и то необично јако, као да се нешто страшно хајка и растерује, уз вику и алакање свих присутних.

Мил. В. Кнежевић

Још о барјаку код Васојевића (Encore sur l'étendard des Vasojevići)

Дајући један прилог о барјаку код Васојевића за прошлу књигу Гласника Етнографског музеја у Београду, нијесам имао намјеру да критикујем г. Томаша Катанића, који је дао један чланак о барјаку код Васојевића у књ. XIII истога Гласника, него баш да га допуним, а уз то једну ствар и да исправим. Наиме, у његовом чланку је стајало да је од Карађорђа, поред осталих, приликом његова сусрета са војском из Брда, добио барјак и Алекса Краговић из Петњика.¹⁾ Ја сам у своје напису рекао: „Барјак није добио Алекса него Милосав, његов син; и да се он није презивао Краговић него Барјактаровић. Краговић је само уже братственичко звање, а не и презиме.“²⁾ Но г. Катанић уз трећу напомену мога чланка ипак вели: „Наводи г. Барјактаровића да Карађорђево барјак није добио Алекса, него његов син Милосав, не могу се прихватити, јер то први пут чујем.“³⁾ Он каже да су му тако причали угледни Васојевићи и да је само тако, као што је он то већ и раније рекао.⁴⁾

Ја тврдим опет оно што сам већ једном изнио — да је барјак добио Милосав Алексин а не Алекса. То су ми и прошле зиме причали стари људи из потомства Алексина, односно Милосављева. До танчина ми је о томе говорио почетком ове године Бајо, унук Милосављевог, који је имао 84 године. То исто, са апсолутним слагањем причали су ми и Јован (79 г.), Миле (72 г.) и Панто (63 г.) Сви Барјактаровићи. Мени је, дакле, вјероватније, а свакако и сваком другом, њихово причање као потомака Милосављевог, него причање „угледних Васојевића“. Утолико прије што се ту не ради уопште о некој части, подвигу и сличном.

Друго: он се није презивао Краговић. „Краговић“ је само родбинско, уже, ако хоћете само сеоско презиме, за које не знају ни сусједна села а не и остали Васојевићи. Братство Барјактаровићи се дијели на три рода или како они кажу „трбу'а“ (Краговићи, Удовичићи и Карађекићи), али су они пред другима, и пред најближим селима, познати као Барјактаровићи. Тако је то данас а раније је утолико прије било.

¹⁾ Томаш Кн. Катанић: О барјаку код Васојевића (Гласник Етн. муз. у Београду, књ. XIII, с. 160. 1938 г.). — ²⁾ Мој чланак: Још о барјаку код Васојевића (Гл. Етн. муз. књ. XIV, с. 106, 1940 г.). — ³⁾ Катанић, трећа напомена уз мој чланак у Гласнику књ. XIV. — ⁴⁾ Катанић, на истом мјесту, а мисли и на свој чланак у Правди од 1927 г.

Уосталом, код г. Катанића једном стоји овако: „Ашани и Васојевићи су добили пет барјака (Краговић, Томашевић, Вулевић, Чукић и Вешовић,¹) а други пут овако: „Барјаке добише: В. Вулевић, Н. Драговић, В. Томашевић, А. Краговић, П. Пешић и један Лабан.²) Једном, дакле пет, други пут шест, и то неки други.

Код њега затим стоји име Карађорђевог војводе Рака Љевајца једном као Левајац,³) а други пут као Љејавац.⁴) Код њега стоји и ово: да је Карађорђе дао Кучима два барјака,⁵) док испитивачи Куча говоре да је Карађорђе дао Кучима *три* заставе, када је долазио с војском до Васојевића.⁶) И није Карађорђе дао барјак Савићу, како каже г. Катанић, него Бећу Савићеву Божовићу од рода Вујосевића.⁷)

Мирко Р. Барјакџаровић

Причешћивање без свештеника (La communion sans prêtre)

У Петрову, забаченом планинском селу у Срезу ђевђелиском, које није имало цркве, пре једно 120 година народ се причешћивао без свештеника. На крају села, близу сеоског гробља, сељаци су подигли малу, једносратну зграду без икаквих унутарњих преграда. У почетку у њој су се сељаци састајали недељом и празником на договор, а доцније су се и причешћивали и то без икаквог чинодејствовања и свештеника. Пред Божић, Ускрс, Петровдан и Велику Госпођу они би ову зградицу очистили, окречили и спремили је за богомољу. Уочи празника на средини собе разастрли би ћилим, а на средини ћилима ставили би камен и кандило од какве чаше за воду, у које би налили довољно шарлагана да би горело целе ноћи и до јутра. Сутра дан поново би налили уља да кандило гори бар до подне.

Још у вече, чим би кандило припалили, поред њега и постављеног камена метнули би ново грне (земљани лонац) пуно вином, које би тако остало целе ноћи покривено лишћем винове лозе или комадом црепа.

У јутру, без позива звона, сви су, и мушко и женско, долазили обучени у празнично одело. А кад се сви скупе и сунце се јави, најстарији мушкарац скинуо би капу и окренут истоку прекрстио би се три пута, што су чинили и остали. Потом су по старешинству улазили у зграду и сваки, крстећи се, палио је свећу на пламену кандила и стављао је на камен поред кандила. Сви би стали западно од кандила и лонца, крстили би се и молили се шапатом Богу. Кад најстарији заврши молитву, гласно изговори: „Амин!“ што би и остали поновили. После свршене молитве најстарији мушкарац би се прекрстио, метанишући три пута, пришао би лонцу, подигао би га обема рукама са пода и из њега три пута би сркнуо мало вина. Потом би спустио грне на своје место и пошто би се поново три пута прекрстио, рекао би: „Нека ми је на помуш“ (помоћ). Остали би казали: „На здраве!“ и „Амин!“. За њим

¹) Томаш Ки. Катанић: Карађорђе и Васојевићи, Правда за 7-ХП-1927 г. с. 4. —

²) Катанић, Гласник, књ. XIII, с. 159—60. — ³) Катанић, у Правди, на истом мјесту, —

⁴) Катанић, у Гласнику, књ. XIII, с. 159. — ⁵) Исти, у Правди на цитираном мјесту. —

⁶) Др. Ј. Ердељановић: Кучи (Насеља књ. IV, с. 64.) — ⁷) Стеван Дучић: Живот и обичаји племена Куча (Срп. етн. зборн. књ. 48, с. 143).

би приступали остали по старешинству, док се не изређају сви. Женске су се причешћивале после мушкараца.

По завршетку обреда који су сматрали као право причешћивање, претекло вино би попили, лонац би разбили и комађе бацали на кров, а камен, на коме су гореле свеће, однели би на гробље.

Св. Тановић

Џуха (Džuha — Djuha¹)

1. Цркнуто магаре

Једног дана Џуха изађе на сточни пазар. Видећи лепо магаре запита шта му је цена, а затим, пошто се погоди са сајбијом, одведе магаре кући. Сутрадан Џуха уђе у кошару, кад тамо. магарац мртав. Бре удри га, бре гурај га ногом, ништа, магаре се не миче: издужило све четири. Кад то виде, Џуха се поче ударати песницама по глави. Куку мени, толике паре дадох џабе. Стаде размишљати: Можда ће се нешто моћи учинити од овог магарета. Дуго је мислио, док најзад није нешто смислио.

Дохвати нож, одра магаре, рашчеречи га на комаде, исецка месо и направи ђевапчиће. Затим изађе у чаршију, вичући: Десет ђевапчића за данар, десет за динар! Скупи се гомила и гледа: Добри ђевапчићи, па и велики, а десет за динар, прави џабалук. Брзо распрода све и узе више пара него што је платио за магаре. Виде Џуха, да је то добар посао.

Сутрадан купи Џуха месо на касапници и изађе на пазар да продаје ђевапчиће. Видећи да му никако не излази друкче рачун, он је сад продавао ђевапчиће четири за динар. — Шта? упиташе људи. — Зар јуче продавао по десет за динар, а данас тражиш динар за четири комада? — Јесте, одговори Џуха, али нема више цркнутог магарета! — Шта кажеш? — То што чујете, јучерашњи ђевапчићи били су од цркнутог магарета. — А што нам то раније ниси казао? — А јесте ли ви питали? Ви јурите само тамо где је јефтино, друго шта и не питате!

Од тада је остала реч да кад се говори о јефтином еспапу, увек се пита: „Да није то од цркнутог магарета?“

2. Џабе слуге

Једног петка рече жена Џухи: Џуха, иди пазари шта треба за суботу. Џуха рече: Добро! Оде Џуха на пазар до касапина, купи месо, па га даде псу рекавши му да месо однесе кући. Затим купи рибу и даде је мачки да однесе кући. После сврати код брашнара, купи џак брашна, па га даде ветру да му га однесе кући.

Увече дође Џуха кући и рече жени: Жено, донеси да вечерам од онога што сам ти јутрос послао. — Иди, богати, Џуха, одговори му жена, шта си ми послао! — Камење! — Како да не, одговори Џуха, по псу сам ти послао месо, по мачки рибу, а по ветру брашно. — Е мој несрећниче, послао си месо по псу, па га пас појео, послао си рибу по мачки, па је мачка појела. А брашно, што си послао по ветру, одлетело је. Нема данас вечере! — И од онда Џуха је доносио кући све ствари сам.

Прибележено на шпанском језику
Аврам Романо, рабин из Битоља.
Са шпанског превео *Арон Алкалај*.

¹) Види *Гласник Етнографског Музеја*, књ. XIV (1939), стр. 15—19.

Д о д а т а к

Огледу библиографије наших народних пословица¹⁾

I Библиографија пословица

Анонимус, *Народне пословице* (Летопис Округа Тиквешког од 1912—1926 год. Кавадар 1926, стр. 76), 3 комада (Из Моноспитова, Јужна Србија).

Дедовић Мил., *Пословице које изоварају младој на венчању* (Летопис Округа Тиквешког од 1912—1925, Кавадар 1926, стр. 73), 11 к. (Из Струмице).

Zore Luka, *Poslovice, izreke i zakletve kod ribanja* [Arkiv za povjesticu jugoslavensku, књ. X (1869), стр. 346—350], 23 к.

Качановски Владимиръ, *Нѣколко пословицъ* (Владимиръ Качановски, Сборникъ западно болгарскихъ пѣсенъ, стр. 554), 4 к.

Костић П., *Пословице* (Гласник Етнографског Музеја, књ. V, стр. 126—133), 251 к. (Из Призрена).

Миладиновци Браћа, *Пословици* (Български народни пѣсни, Загреб 1861, стр. 530), 51 к. (Из Јужне Србије).

Милићевић Милан Ђ., *Пословице* (Годишњица Н. Чупића, књ. XLVI, стр. 299—302), 18 к.

Милутиновић Милутин, *Народне пословице* (Летопис Округа Тиквешког од 1912—1926, Кавадар 1926, стр. 65—66), 58 к. (Из Струмице).

Станковић Станко, *Народне пословице у Заграђу* (Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине, књ. III, стр. 100—105), 203 к.

Станојевић Маринко, *Црногорске изреке на Тимокџу* (Гласник Етнографског Музеја, књ. XIV, стр. 91—92), 19 к.

II О нашим пословицама

Ђорђевић Тихомир Р., *Његош и народне пословице* (Наш народни живот, књ. I, стр. 148—152).

— —, *Из наших народних пословица* (Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XIX, стр. 153—156).

Продановић Јаша М., *Пословице* (Годишњак Матице Српске за 1941, стр. 28—39).

Станојевић Маринко, *Посѣанак и објашњење неких народних изрека и пословица* (Гласник Етнографског Музеја, књ. XIV, стр. 90—91).

¹⁾ Види *Гласник Етнографског Музеја*, књ. V, стр. 142—151 и књ. XI, стр. 181.

Šimčik Ante, *Tri poslovice* (Zbornik za narodni život, књ. XXVII, стр. 255—259).

— —, *Naromene uz poslovice* (Zbornik za narodni život, књ. XXX, св. 2, стр. 42—58).

— —, *Naromene uz poslovice*, II (Zbornik za narodni život, књ. XXXI, св. 2, стр. 1—40).

— —, *Naromene uz poslovice*, III (Zbornik za narodni život, књ. XXXII, св. 1, стр. 1—60).

Чајкановић Веселин, *Paroetiographica* (Босанска Вила за 1912, стр. 175—177).

T.

Д о д а т а к

Огледу библиографије наших народних загонетака¹⁾

I Библиографија загонетака

Влајић Тодор, *Народне србске загонетке* (Србски Венац, част I, Београд 1850, стр. 90), 27 комада.

Врчевић Вук, *Морално-забавне и шаливо — поучишелне србске загонетке*, Задар 1857, 16^о, стр. 128, 200 комада. (Нису народне).

Дедовић Мил., *Загонетке* (Летопис Округа Тиквешког од 1912—1926. Кавадар 1926, стр. 73), 13 к. (Струмица).

Миладиновци Браћа, *Гајтанки* (Бжлгарски народни пјесни, Загреб 1861, стр. 530—532), 104 к. (Јужна Србија).

Милићевић Милан Ђ., *Загонетке* (Краљевина Србија стр. 159—160), 12 к. (Нишки Округ).

Радичевић Филип Г., *Загонетке* (Магазин србско-далматински за 1864, стр. 102), 78 к. (Црна Гора).

Српске народне загонетке. Нови Сад, Платонова Штампарија 1869. Сопственост Јосифа Каролија, 16^о, стр. 17 (Забележено по Библиографији српске и хрватске књижевности од Ст. Новаковића у Гласнику Српског Ученог Друштва, књ. XVII, стр. 372).

II О нашим загонеткама

Gavrilović Andrija, *O narodnim pitalicama* (Zbornik za narodni život, књ. XIII, стр. 1—15)

Продановић Јаша М., *Загонетке* (Годишњак Матице Српске за 1941, стр. 39—42)

T.

¹⁾ Види *Гласник Етнографског Музеја*, књ. XI, стр. 172—181.

Етнографски музеј у Београду у 1940 години

Музејске збирке

У 1940 години инвентар музејских збирки приновљен је са 239 предмета заведених под 157 инвентарских бројева. Из средстава предвиђених буџетом набављено је 143 инв. броја са 224 предмета из Јужне Србије, Босне, Херцеговине и Далмације за динара: 12.823. Највећи број предмета (184) набавио је г. Митар Влаховић, кустос, на путовањима која је у току године учинио. Мањи број (40) купљен је у Музеју од лица из крајева из којих су предмети.

На поклон је добијено 15 предмета заведених под 14 инв. бројева. Поклонили су: Министарство Иностраних послова једну „покривку“ (везену мараму) из Бугарске; г-ђа Тереза Алимпић, из Београда, дечију хаљиницу; г. Слободан Б. Зоговић, из Београда, дечије опанке из Мурина код Плава; г. Петар Стојсављевић, из Отишића (Врлика), „бурећу“ (кожни суд), букагије, рог за прах, дрвену солњачу, дрвену чашу и „боџун“ (дрвени суд); г. Милорад Милошевић, из Београда, огњило и струшку из Тиквеша, тканице из Среза бољевачког и „врцу“ из Запаља и г. Добривоје Стојадиновић, из Београда, дрвени чибук.

На дан 31 децембра 1940 год. инвентар музејских збирки имао је 16.840 бројева са 22.277 предмета.

Илустративно одељење

Илустративно одељење у току 1940 године добило је 241 инв. број, односно 729 предмета (негатива 103/115, филм-негатива 289/585 и клише-а 29/29.¹⁾) Из кредита за штампање „Гласника“ урађено је 27/27 клише-а, а из средстава предвиђених буџетом набављена су 2/2 клише-а и 5/5 филм-негатива за динара: 210. Остало су радови музејског особља (М. Влаховића 42/67 негатива и филмова; П. Петровића 4/4 негатива, Љ. Јанковићеве 255/535 филм-негатива и Ј. Сланског 86/90 негатива). Стање у *Филмском ошсеку* овога одељења непромењено је.

Одељење за Музички фолклор

У току године Одељење је добило 23 картониране народне мелодије, које је забележила и поклонила Музеју г-ца Даница Јанковић, професор. Мелодије су из: Лазаропоља код Галичника, Гњилана, Ранилуга код Гњилана, Ресна, Чачка, Ариља, Ужица и околине, Пожеге (ужичке), Подгорице, Дубице (хрватске) и Баћине код Дубице.

¹⁾ Прва цифра означава инвентарске бројеве, а друга број предмета.

У *Фонографском* *отсеку* стање је непромењено.

Отсек народних игара за свој Архив добио је од г. Душана Урошевића, суплента, „Одговоре на Упутства“, која је Етнографски музеј у почетку ове године издао („Упутства за прикупљање грађе о народним играма“). Г-ца Оливера Јурковић, суплент, поклонила је Отсеку један део своје „Грађе за библиографију народних игара“, која има 962 листића. Уз ове листиће г-ца Јурковић је приложила и 232 листића на којима је прикупљена грађа сређена по предметима и мотивима. Од г. Стевана Тановића, шк. надзорника, Отсек је добио рукопис „Русалије у Лондону“. Г-ца Љубица Јанковић, професор на раду у Музеју, урадила је 18 чланака који се односе на историју рада на народним играма.

Сви ови радови заведени су у Привремени списак рукописне грађе који је на крају 1940 год. имао 39 бројева.

Г-ца Оливера Јурковић поклонила је велики број исечака и штампаних програма приредаба с народним играма. Г-це Љубица и Даница С. Јанковић, професори, поклониле су исечке важнијих чланака и фотографија народних игара из разних листова и часописа. Г-це Јанковић су Отсеку поклониле целокупна дела професора Владимира Р. Ђорђевића, мелографа и композитора, и своје три књиге „Народне игре“.

Библиотека

На крају 1940 год. Библиотека је имала 3.201 инвентарски број. У току године приновљено је 79 инв. бројева. У замену је добијено 39 књига, односно инвентарских бројева; из музејских кредита набављен је 21 инв. број; музејских сепарата било је 15 бројева и на поклон је добивено 4 инв. броја. Поклонили су по једну књигу: г. др. Зденко Вински, из Загреб; г-ђа Мара Ђорђевић-Малагурска, из Београда; г. Риза Јагли и *Ausländischer Vuchtausch*, из Берлина.

За књиге приновљене у току године написани су одговарајући листићи за картотеку и распоређени.

Инвентар *Архива за народне песме* остао је непромењен.

Музејске публикације

У овој години Музеј је осим „Гласника“ књ. XV издао и „Упутства за прикупљање грађе о народним играма“, која је урадила г-ца Љубица Јанковић, професор. „Упутства“ су оштампана из средстава добивених на име помоћи од „Велимиријанума“, а „Гласник“ из кредита по државном буџету.

Од музејских издања до краја 1940 год. послато је у замену, поклоњено и продато: „Гласника“ I—843, II—419, III—398, IV—324, V—298, VI—286, VII—316, VIII—302, IX—278, X—281, XI—260, XII—239, XIII—248 и XIV—205, а *посебних издања* 1—790, 2—335, 3—376, 4—346, 5—325 и 6—230. Од Упутстава за прикупљање грађе о народним песмама разаслато је 1188 примерака, од Упутстава за прикупљање грађе о риболову 695, а од Упутстава за прикупљање грађе о народним играма 234 примерка.

Музејске публикације слате су бесплатно разним установама и школама, а 65 књига „Гласника“ послато је Одељењу за наставу Министарства просвете, да их оно разда гимназиским библиотекама.

Рад у Музеју и научна путовања

Привременост у којој се Етнографски музеј налази ево већ трећа година, очекујући да се пресели у нову зграду, и прилике које владају око нас, учинили су да је рад у току 1940 год. био врло отежан.

Због ограниченог броја неподесних просторија музејска одељења и збирке су у данашњим зградама тако смештени, да се у њима скоро није могло радити, нити су они били приступачни јавности. Колико су прилике дозвољавале чинило се све да се њима користе бар појединци.

Управа је закупила просторије у непосредној близини данашње музејске зграде (Књегиње Зорке ул. 66) и тако су растерећена поједина одељења у којима је материјал био пренатрпан. Неколико месеци радило се на пресељавању предмета у закупљене просторије, на њихову смештању и груписању.

У току године прегледан је и конзервиран највећи део инвентара музејских збирки. Народне ношње, постављене на манекене који су били смештени у неподесним просторијама, детаљно су прегледане, скинуте са манекена и смештене у нарочите кесе.

Урађени су картони са одговарајућим цртежима за Лисни каталог за предмете који су за збирке у току године набављени.

За све приновљене предмете Илустративног одељења написани су листићи за картотеку и распоређени по врстама. За Архив Илустративног одељења копирано је 3492 негатива и филма. Ове су копије, већим делом, распоређене по врстама предмета а остатак се распоређује. Посао се наставља.

У току је рад на преписивању старих инвентара Илустративног одељења са којим се почело у току ове године.

На молбу Кабинета за јавне грађевине Техничког факултета у Београду, урађене су и уступљене му по списку бр. 423/40 копије музејских негатива и филмова кућа и других зграда а за извођење наставе и за научни рад. Етнографском музеју у Загребу послато је 18 копија музејских негатива, а Музеју српске православне цркве у Београду уступљено је 45 негатива добивених од Етнографског музеја у Бечу.

Библиотека је била отворена за све који су њоме желели да се користе.

У Отсеку народних игара рад се кретао у овим основним линијама: прикупљана је грађа о народним играма, народној музици, народним песмама и народним обичајима за игре; организован је научни рад на народним играма и свему што је у вези са њима; прикупљана је грађа за историјат рада на народним играма и, најзад, деловало се просветно-васпитно, идеолошки и програмски.

За азбучни Лисни каталог и за картотеку по предметима прикупљани су подаци историског и библиографског значаја из штампане и рукописне грађе, који се односе на објављене народне игре и мелодије, њихове фотографије и илустрације, литературу о народним играма, приказе, одржана предавања и т. д. Урађено је више стотина листића заведених под једанаест инвентарских бројева.

У Отсеку је урађен „Нацрт за организацију свечаних смотри (фестивала) народних игара у нашој земљи“, као и предлог о томе које би законске мере требало предузети за чување наше народне уметности.

У низу предавања из Етнологије Југословена, која су у Музеју држана слушаоцима II године Више педагошке школе (Отсек за спремање школских надзорника), г-ца Љубица Јанковић, професор, одржала је два предавања („Преглед народних игара из разних југословенских крајева“ и „Упутства за рад на народним играма и за њихову примену по школама). У Школи за телесно васпитање, у којој ради као хонорарни професор, г-ца Јанковић је одржала серију предавања о нашим народним играма, старајући се да будуће наставнике телесног васпитања оспособи и за наставнике народних игара.

У смислу расписа IV бр. 17111/39, којим је Министарство просвете известило школе да је у Етнографском музеју основан Отсек народних игара, поједини наставници средњих и основних школа и ученице гимназија обрађали су се Отсеку за разна обавештења и упуте. Отсеку за телесно васпитање Министарства просвете упућен је писмени предлог за извођење народних кола на Средњешколском слету који ће се одржати у Београду.

Научне екскурзије. Г. Митар Влаховић, кустос, у току године учинио је три екскурзије. У првој половини марта провео је десет дана у околини Скопља, Тетова и Гњилана ради набавке предмета за музејске збирке, фотографских снимања и проучавања старих пољопривредних справа и дрвореза. У другој половини марта, у току пет дана обишао је извесна села у јужном Срему, београдској Посавини и у околини Раље ради изналажења старих плугова и ралица. Крајем јула и почетком августа пропутовао је средњу Далмацију, део Ливањског Поља, околину Јајца и предео између Јајца и Котор-вароши. Ово путовање, које је трајало четрнаест дана, као и прва два извршена су из кредита предвиђених буџетом, и на њима је г. Влаховић за музејске збирке набавио 184 предмета и снимиио 67 филмова и негатива.

Потпомогнут из Фонда Аустралијанске задужбине, г. Петар Петровић, кустос, крајем августа и у првој половини септембра провео је петнаест дана у шумадској Колубари ради антропогеографских и етнолошких испитивања и за Илустративно одељење донео четири негатива.

Г-ца Љубица Јанковић, професор, провела је четрнаест дана у Кичеву, Скопљу и у околини ових места, а у циљу даљег бележења и проучавања народних игара и фотографског снимања. Са овога пута г-ца Јанковић је донела 535 снимка. Забележену грађу г-ца Јанковић је средила и она је објављена у овој књизи „Гласника“ под насловом „Народне игре у Кичеву и околини“. Приликом овог путовања г-ца Јанковић је допунила раније објављене податке („Народне игре“, III књ.) о саборима и свадбама у Скопској Црној Гори и Блатији. Ти нови подаци оштампани су у овој књизи „Гласника“ под насловом „Још нешто о приликама за играње у Скопској Црној Гори“. Путовање је извршено из средстава предвиђених буџетом.

Посете и приходи од улазница

И у овој години Музеј је за посетиоце, изузимајући за научне раднике и стручњаке, био затворен. На дан 31 децембра 1940 год. укамаћена сума,

примљена од продатих улазница, износила је динара: 14.422, од које је по одобрењу г. Министра просвете утрошено динара: 5.140. Остатак се налази на приплуду код Државне хипотекарне банке и у музејској каси.

Буџет и помоћи

По Буџету расхода Министарства просвете за 1940/41 годину за управне трошкове и материјалне расходе Етнографском музеју су додељене ове суме: по партији 247 позиција 2 — динара: 107.000; по партији 248 позиција 1 (за научна путовања) — динара: 3.380 и по партији 368 позиција 12 (штампање „Гласника“) — динара: 24.000.

Нова места предвиђена буџетом за 1940/41 г. попуњена су. Г. Министар просвете одлуком I бр. 18789/40 поставио је за препаратора-приправника г-цу Милеву Марковић, а одлуком Директора Етнографског музеја бр. 620/40 за служитеља-дневничара постављен је Данило Петровић.

Предмет за постављање цртача у току је рада.

Од помоћи коју је Музеј добио од Министарства пољопривреде (решење Бр. 48337/36) остало је неутрошено динара: 690.30, а од помоћи од динара: 1.000, коју је Етнографски музеј добио од „Велимиријанума“, утрошено је за штампање „Упутства“ динара: 800. Укамаћене неутрошене суме од наведених помоћи на приплуду су код Државне хипотекарне банке и износе динара: 1.511.

Музејска зграда

Када је 3 августа 1938, после пресељавања збирки и целокупног инвентара, испражњена зграда Етнографског музеја предата Министарству просвете и убрзо порушена, мислило се да ће се он, привремено смештен у данашњим зградама, преселити у нову најдаље првих месеца 1941 године. Међутим, догађаји који су настали учинили су да се са грађењем није ни почело.

У извештајима за 1938 и 1939 годину („Гласник“, књ. XIII и XIV) изнето је шта је све рађено и предузимано по овом питању.

Пошто по успелој лицитацији, обављеној 24 августа 1939 год., нису предузети радови, у „Службеним новинама“ за 11 март 1940 г. (бр. 57) била је поново расписана лицитација за земљане радове и за израду потпорних зидова за музејску зграду. Лицитација је извршена 28 марта 1940 г. и успела је. Г. Министар просвете са I бр. 10261/40 тражио је од Г. Министра финансија да ову лицитацију одобри, и да се са зидањем почне, али је оно одложено.

Г. Министар грађевина под бр. 31544/40 упутио је Г. Министру просвете питање: Да ли је актуелно подизање нове зграде за Етнографски музеј и моли га да код Министра финансија ову потребу образложи. Г. Министар просвете писмом I бр. 23772/40 указао је на ову потребу и тражио је од Г. Министра финансија да одобри почетак рада.

Са I бр. 29611/40 Министарство просвете доставило је Етнографском музеју препис писма Г. Министра финансија бр. 91294/40 са одговором, да питање подизања музејске зграде треба одложити за доцније. У вези са овим одговором и одговором Г. Министра грађевина, Министарство просвете је актом I бр. 32514 од 25 октобра 1940 г. тражило, да потписани поднесе Министарству просвете поновно образложење по овом питању, што је учињено са актом овога музеја бр. 610/40.

Директор

Др. Б. М. Дробњаковић

Никола Зега

(*5 -XII-1863 † 2-IX-1940)

2 септембра 1940 године преминуо је Никола Зега, директор Етнографског музеја у пензији.

Никола Зега рођен је 5 децембра 1863 г. у банатском Новом Селу, где су његови преци, богати и угледни трговци, око 1870 г. добегли из Влахоклисуре, да би тако сачували своје породице од непријатељских прогањања. Отац његов, Константин, оженио се Јеленом Србинчевом, из угледне старобечејске породице Србинчевих, која је старином из Црне Горе.

Основну школу Никола Зега свршио је у месту рођења, а средњу је учио у Бечу до 1878 г., када је школовање морао прекинути због материјалних недаћа. Поред материјалних и друге недаће ометале су даље његово школовање. Једном приликом сломио је ногу, због чега је морао напустити сваки рад, дошао је у Ново Село и ту се почео бавити сликањем. Када се од болести мало опоравио, прешао је у Београд, и код Стеве Тодор

ровића учи сликање, а затим одлази у Минхен и уписује се у школу уметника Лудвига Шмита. Сиromашан, у Минхену није могао дуго остати, враћа се у Београд и 7 фебруара 1890 г. буде постављен за учитеља цртања Чачанске гимназије.

Живећи у патријархалној средини, а и сам прожет љубављу за све што је народно, Никола Зега се у Чачку поред наставничке дужности бави сликањем махом етнографских предмета, и те своје радове, уз пригодне описе, објављује у разним немачким листовима. У Чачку је остао све до школске 1899/900 г., коју проводи у Минхену ради усавршавања у сликарству и припремања за рад у Етнографском музеју, који је ускоро требао бити основан.

Школске 1900/1 год. Зега је наставник Ваљевске гимназије, а наредне, 1901/2, премештен је у Београд за учитеља вештина у Првој београдској гимназији, с тим да као илустратор ради у новооснованом Етнографском музеју. И отада, па све до фебруара 1927 г., када је стављен у пензију, Никола Зега је врло активан и вредан трудбеник

Етнографског музеја, најпре као илустратор и в. д. кустоса, затим од 1921 г. као в. д. управника, а од 1925 као директор. Пуних двадесет и седам година он се сав залагао да наш Етнографски музеј најпре у малој Србији, а затим у Југославији буде на достојној висини. У музејским годишњим извештајима, подношеним Министарству просвете и Српској краљевској академији, стално се провлачи име Николе Зега, који поред многих и разноврсних музејских послова стиже да често путује ради набавке предмета за збирке, да те предмете среди, изложи и учини приступачним.

Поред рада на унапређењу Музеја, Зегу видимо као вредног сарадника и на другим пословима. Од 1902 до 1912 г. београдски Етнографски музеј учествовао је на изложбама у Петрограду, Лиџу, Букурешту, Паризу, Лондону Турину и Прагу, за које је било потребно прикупити предмете и спремити их да се њима што достојније прикажу наша земља и наш народ. Као члан приређивачких одбора, Никола Зега обилази многе наше крајеве, прикупља материјал, спрема га за изложбе и сам на њима учествује. Рад је био непрекидан, скоро у континуитету: једна се изложба затварала а у исто време друга отварала, али он успева да све те послове са успехом изврши, његово се присуство осећа, тако да се може рећи, да за све успехе, колико их је било на поменутих изложбама, као и за велики део предмета који је после њих предат Етнографском музеју, заслуга великим делом њему припада.

Осим музеолошкога пословања, коме се највише посветио, Зега је урадио изван број акварела и цртежа, од којих се у Илустративном одељењу Етнографског музеја у Београду чува неколико стотина акварела и цртежа ускршњих јаја. Радио је на етнолошкој науци и објавио је ове чланке: Десетогодишњица Етнографског музеја у Београду (Босна, 1910); Народни музеј у Београду (Просветни гласник за 1923 г.); Живот и рад Николе Арсеновића (Народна старина за 1923); Београдски музеји (Покрет за 1924 г.); Вођа кроз Етнографски музеј у Београду. Београд, 1925. (у друштву са Б. Дробњаковићем); О народном оделу (Календар Народне одбране за 1925 г.); Die Münze als Schmuck (Zeitschrift für Volkskunde, Wien 1925); О тарпошу, изобичајеној женској капи (Жена и свет за 1926 г.); Изобичајене младине капе у Србији (Гласник Етнографског музеја у Београду I, за 1926 г.); Риболов на Доњем Дунаву (Етнолог за 1927 г.); Волowska богомоља (Гласник Етнографског музеја у Београду II, за 1927); Kanačići (Slavia IV₂, 1930); О rukavicama (Slavia IV₃, 1930); Tetoviranje i našem narodu (Slavia V₄, 1931); О сува-чама у Банату (Гласник Етнографског музеја у Београду X, за 1936 г.). Сарађивао је на Енциклопедији Станоја Станојевића и написао више пригодних чланака у часописима: „Жена и свет“, „Илустрације“ и др.

Године 1924 изабран је за дописног члана Vereine für Volkskunde у Бечу, а за свој предани рад одликован је орденом Св. Саве IV и III степена и неколиким златним и сребрним медаљама за учествовање на изложбама.

Никола Зега одликовао се свим оним лепим особинама потребним да рад у једној установи буде у складу и да напредује. Врло вредан и савестан, ретко добар човек, благе и тихе нарави, дружељубив и одан пријатељ, био је добар друг и старешина.

Вечан му помен и Слава му!

Боривоје Дробњаковић

Андрија П. Јовићевић

(20-II-1870 † 19-I-1940)

Рођен је на Ободу код Црнојевића Ријеке 20 фебруара 1870 г. Основну школу свршио је на Ријечи, а четири разреда гимназије на Цетињу. Није имао средстава да настави школовање и 1886 постављен је за учитеља. Првих девет година службовао је по разним мјестима Црне Горе, затим је до пензионисања, 1924 г., служио у своме мјесту, у Црнојевића Ријечи.

Требало је 1894 да иде као стипендиста у Петроград да настави школовање. Стипендију су му били израдили пјесник Јован Сундечић и митрополит Митрофан, али му је пасош за Русију ускратио књаз Никола. 1901 г. на скупштини црногорског учительства у Никшићу изабран је за претсједника Црногорског учитељског удружења. Од 1906 у вези је са покојним Цвијићем и по његовим упутствима проучава неиспитане области и племена Црне Горе. 1911 биран је за посланика у Црногорску народну скупштину.

У Балканском и Бугарском рату учествовао је у својству помоћника шефа бригадног штаба. За вријеме уједињења Црне Горе са Србијом узео је видног учешћа у раду на смирењу духова да не дође до пролијевања братске крви у Ријечкој Нахији. 1924 г., после пуних 38 г. службе, пензионисан је. 1931 именован је од Краљевске банке управе са Цетиња за претсједника Ријечке, Жупске и Жабљачке општине које су се сјединиле у једну. Исте године Банска управа ставила му је у задатак да обиђе и опише све манастире у Зетској бановини. Иначе је после пензионисања живио повучено у миру и раду, све до почетка ове године (1940), када га је на послу и смрт затекла.

Андрија Јовићевић је неуморним радом стекао и накнадио оно што му није дала школа. Само таквим трудом успио је да дође у први ред црногорских учитеља.

Још врло рано почео је да пише и ради. У осамнаестој години он већ има штампаних радова. Прве ствари су му штампане у цетињској „Просвети“ и „Лучи“, загребачком „Србобрану“, „Босанској вили“, цетињском „Књижевном листу“, „Јужњаку“ и „Записима“; у „Браству“ (Друштва св. Саве) итд. Научни радови су му штампани у „Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Славена“ и у „Српском етнографском зборнику“.

Рад покојног Јовићевића може се подијелити углавном на четири дијела, и то: чланци из педагогије и методике; рад на историји; списи из области етнологије, антропогеографије и описи и приповједачки рад.

У групу радова из педагошко-дидактичне области спадају чланци: Домаће неговање и васпитање дјеце у Црној Гори (Цетиње 1901), Упутства за предавање једне врсте рачунских задатака у II, III и IV

разреду основних школа (Просвјета 1895), Практични поступак при предавању десетних бројева (Просвјета 1896), Особине народног учитеља (Просвјета 1901) и Стање основних школа и учитеља у Црној Гори (Србобран 1899).

Историски радови су му: Историја Мораче до 1820 (Браство, VII), Сlike из прошлости Цеклина (Загреб, 1902), Јуначки затвор на острву Лесендру 1843 г. (Босанска вила, 1910), Ободске штампарије (Издање Проф. друштва, 1927), Свети Јован Владимир (Записи књ. II) и Приликом четрдесетогодишњице владе кнеза Николе (Србобран, 1900, бр. 187—196).

Списи из етнологије и антропогеографије, по којима је научном свијету највише познат, јесу: Скадарско Језеро и риболов на њему (Срп. етн. зборник књ. XIII); Ријечка Нахија у Црној Гори (Срп. етн. зборник књ. XV), Плавскогусињска област, Полимље, Велика и Шекулар (Срп. етн. зборник књ. XXI), Црногорско Приморје и Крајина (Срп. етн. зборник књ. XXIII), Малесија (Срп. етн. зборник књ. XXVII), Зета и Лешкопоље (Срп. етн. зборник књ. XXXVIII) и Народни живот и обичаји у Црној Гори (Зборник за нар. жив. и обичаје Јужних Славена књ. VIII, XII и XIII).

Описи су му: Стање кућа у Црној Гори (Босанска вила, 1898), Опис манастира Мораче (Просвјета, 1894), Куће и кућевни намјештај у Зети (Просвета, 1893); Љепоте и вриједност Скадарског Језера (Изд. Проф. друштва, 1927) и Риболов на Скадарском Језеру (Записи књ. II).

Приповјетке су му: Преварени кадија (Луча, 1896), Радиши и Бог помаже (Луча, 1899), Народно вјеровање о Брскову (Босанска вила, 1900), Срећне ти ране (Србобран, 1900), У добри час (Србобран, 1901), Стрико Ђурица (Србобран, 1901) и Перјаник (Књижевни лист, 1901).

Учитељи треба да раде на просвјећивању села, али кад су већ на селу и кад имају времена, ко боље и вјерније од њих може скупити грађу о народу и из народа? Ко ће боље од учитеља описати: кућу, ношњу, живот и обичаје, хигијенске прилике, храну; пјесму и народну музику и друге народне умотворине? Зар је ико више у могућности да позна народни дух и материјалну и духовну културу села од сеоског учитеља? Маса сеоска је неповерљива према дошљаку и странцу, али према својем учитељу није. Јовићевић је тај свој положај заиста и искористио.

Мирко Р. Барјакшаровић

По меник

После огромних и фундаменталних радова Вука С. Караџића на упознавању нашега народа и његове културе ређа се леп број његових већих или мањих следбеника. О неким од њих, и ако ни о коме још не онолико колико је потребно, било је говора у нашој науци: Валтазар Божић, Милан Ђ. Милићевић, Анте Радић, Мехмед бег Катановић, Томо Маретић, Луко Грђић и још неки; али је још врло велики број оних о којима је речено врло мало или нимало: Јанићије Памучина, Луко Илић Орновчанин, Вук Врчевић, В. М. Г. Медаковић, Мијат Стојановић, Богољуб Петрановић, Павле Ровински, Иван С. Јастребов, Леополд Глик. Дена Дебељковић, Вид Вулетић Вукасовић, Петар Костић, Иван Зовко, Саватије Грбић, Тодор Бушетић, Сима Тројановић, Сава Милосављевић, Андреја Јовићевић и многи други.

Нарочито је велики број ситних али врло корисних приложника нашој етнолошкој науци којима се она слабо или никако није одужила: Петар С. Иванчевић, Тоша Драгичевић, Томо А. Братић, Марко С. Поповић и многи, многи други који су у *Гласнику Земалског Музеја, Босанској Вили, Зборнику за народни живиш и обичаје Јужних Славена, Караџићу* и другим нашим часописима и алманасима саопштавали материјал за израђивање наше етнолошке науке.

Ја држим да би био смртни грех прећи мирно преко имена људи с којима је наша етнолошка наука у неразлучној вези. Прво, то би била незахвалност према онима који су је стварали, а друго, податци о творцима наше етнолошке науке чине грађу за њену историју. Зато молим уредништво *Гласника Етнографског Музеја* да од сада у свакој књизи под насловом *По меник* саопштава што више података о свима људима који су својим радом допринели да се наш народ и његова култура што боље упознаду. Било да су ти људи много урадили, било да су им прилози врло скромни, сваки од њих има своје место у *Историји Етнологије* у нас, на коју већ морамо помишљати. Издвајајући, наравно, на страну велике монографије о појединим заслужним етнолошким радницима, ти се податци могу састојати у читавим краћим биографијама или у појединостима као што су писма, успомене, анегдоте и слично.

Више да бих показао како ти податци треба да изгледају ја ћу овде понешто саопштити, не бих ли тиме потстакао и друге на сличне прилоге.

Тих. Р. Ђорђевић

Вук С. Караџић

Вук С. Караџић је, изгледа, волео да се слика. У *Етнологији* за 1940 (св. 2, стр. 116—118) изнео сам три његове фотографске слике за које не знам да ли су познате широкој јавности. Све три су из његове старости. Овде саопштавам нешто података још о једној његовој слици. На име у једноме допису из Вуковара 1838 године јавља се следеће:

„Господин Вук Стеф. Караџић, који се, као што је познато, овде бави добио је почетком текуће године из Тријеста своје литографисато портре на дар ниже кога стоји ово:

„Господину Вуку Стеф. Караџићу, скупитељу српскије народније пјесама, Српске писменице, Ријечника, обичаја, пословица, списатељу — Млади Србљи за спомен. — Ето јошт једног цветка у славни венац од увек славни тријестански Србаља

Правко“

(*Србска Новина или Магазин за художесство, књижесство и моду* од 12 марта 1838, стр. 88).

Милан Ђ. Милићевић

Још кад сам био дете у четвртој разреду основне школе у Алексинцу, чуо сам за име Милана Ђ. Милићевића. Наш тадашњи учитељ Сава Атанацковић често нам је читао понешто из Милићевићеве *Кнежевине Србије*. Сем тога спремно нас је те смо из те књиге рецитовали оне одломке косовских песама у којима је приказивана косовска битка од почетка до краја (стр. 746—753). У нашој гимназији читао нам је неке ствари из Милићевића наш професор српског језика Богољуб Терић. То је сигурно био разлог што сам заволео Милићевићеве књиге и још тада, колико се сећам, прочитао *Зимње вечери*, *Летње вечери*, *Јурјусу* и *Фашиму* и можда још шта. Био сам просто очаран простотом, лакоћом и природношћу његова писања.

Доцније, кад сам био у вишој гимназији у Нишу, неко ми је показао Милићевића, који се тада тамо бавио неко време, чини ми се као министров изасланик на испиту зрелости у тамошњој учитељској школи или тако нешто. Кад сам 1887 године дошао у Београд на Велику Школу ја сам га често сретао на улици. Био је увек лепо одевен, чисто кицош. Изгледао је врло симпатично. Био сам и на седници Академије кад је прочитао приступну беседу о Народној Библиотеци у Београду.

Лично сам се са Милићевићем упознао чини ми се тек 1898 године. Путујући са Госпођом једнога лета за Соко Бању остао је да преноћи у Алексинцу, где сам ја тада био професор учитељске школе. Ја сам докле већ био по нешто написао. Како је он имао широко интересовање није пропустио да не пита за мене. Брзо су ме нашли, рекли ми ко ме тражи и ја сам као без душе дојурio до хотела Шуматовац у коме је био одсео. Као извињавајући се што ме је тражио рече ми: „Опростите што сам Вас можда узнемирио, али нисам хтео да прођем кроз Алексинац а да Вас не видим. Ја ко велим то дете волим, хајде да га познам. Али знате каква су данашња деца: ти њега мећеш у недра, а оно тебе мува у ребра!“ — „Ја сам добро дете“, рекох смећеш се. — „Видећемо“, одговори он. После тога смо дуго остали у разговору. Говорио је одмерено, лепо, помало као намештено и са нарочитим наглашавањем појединих речи или израза. Познанство са Миланом Ђ. Милићевићем врло ми је импонувало.

Од тада смо се понекад дописивали, слао ми је своје књиге које су после тога излазиле и написао ми је чланак за први број *Караџића* који је 1899 године почео излазити. Кад бих долазио у Београд ја бих га посетио. Чим бих дошао одмах бих био послужен, по српском обичају, слатким и кафеом. Кад бих добио кафу нудио ми је да пушим: „Пушите, пушите! За пушача дуван без кафе иде, али кафа без дувана не иде! Ја то знам врло добро. И ја сам некад био страстан пушач, али сам одавно оставио“.

Око 1900 године ја сам се био почео бавити проучавањем наших Цигана. Једном га у посети запитих да ли има што о Циганима у својим белешкама.

— А што ће Вам то?

— Па мислим да напишем књигу о нашим Циганима, њиховом пореклу, врстама, животу, обичајима и тако даље.

— Боже мој, Боже мој, шта ти све ова садашња деца не знају? Цигани! Ко ти је још мислио на Цигане? А виђао сам их толико пута по целој земљи, али ми ни на крај памети није било да што о њима запишем. А и онако ти не знам о њима ништа. Затим се подуже замисли, па се грохотом насмеја и рече: „Казашу Вам нешто што ми пада на памет, само Вас молим да ми се не смејете“. Пошто му обећах да нећу он настави.

— У моме Рипњу (месту рођења) био је један човек који је страшно волео коње и гледао је да их одгаји што може боље бити, али није имао среће: или су му црквали или су пре времена постајали слепи и сакати или су се изметали у праве раге; тек како му драго никако да одгаји добра коња. Најзад му неко рече да се не може бити батли у којима ако се не превали Циганка. То се у оно време сматрало као велика срамота. Сем тога у нашем селу била је само једна Циганка, коначева жена, али ружна да јој човек, што кажу, не узме орах из руке.

Љубав према коњима, међутим, била је јача од свега... И после неког времена ономе се човеку почеше патити коњи све лепши од лепших, али и Циганка роди једно лепо женско дете, које назову Миља. Била је мало млађа од мене, али смо се као деца пазили и играли. Била је лепа као уписана.

После сам ја отишао у школу у Београд, те сам је виђао само кад бих долазио кући. Кад сам једном пред свршетак школе дошао у Рипањ рекоше ми да се Миља удала не знам у које место и да су је Цигани одвели. Мислио сам да је никад више нећу видети.

Свршивши школу 1850 године добио сам за учитеља у Лешници. Путујући на дужност ја саратих у Палеж (Обреновац) на ручак у једну механу. Пред крај ручка уђе у механу једна група Цигана и са њима једна млада и лепа Циганка, богато одевена и окићена и са низама дуката о врату. Чим уђе она се загледа у мене, а ја се загледах у њу и у један мах повикасмо — она: „Милане! Јеси ли ти?“ А ја: „Миљо! Јеси ли ти?“ полетесмо једно другоме у наручја и слатко се ижљубисмо. То је била она Миља из Рипња, која ми се овде, у туђем свету, учини као најрођенији род, и ако је била Циганка.

— Па где си ти, Миљо? Шта радиш? Како си? питах је ја.

— Ту сам у једном селу удата. Ово ми је свекар, ово муж, ово свекрва, девери, комшије. Добро ми је. Чувају ме лепо. Здрава сам. Свекар ми је имућан човек, па ми чини све што зажелим. Само сам далеко од мајке и оца, па ми се често ражали. Обрадовала сам се кад сам тебе видеала. А ти шта радиш? Куда ћеш?

Ја јој све испричах, па се после опростих с њом и њезинима и кретох својим путем. Она остаде са својима. Идући у туђи непознати крај мени је био тужан овај растанак са Миљом. Ето то Вам знам о Циганима, друго не знам.

Нисам могао да одржим реч. Насмејао сам се. И он се смејао.

Године 1902 примио је Одбор Чупићеве Задужбине, чији је председник био Милићевић, мој чланак *Обичаји Цигана Краљевине Србије за Годишњицу* (наштампан у књ. XXII, стр. 231—237). О томе ми је Милићевић доцније причао ово: „На одборској седници, на којој је приказан мој чланак, митрополит Инокентије, који је такође био члан Одбора, стаде се чудити: „Гледај, молим те, сад ћемо још и Цигане да уносимо у *Годишњицу!* „На то му је Милићевић одговорио: „Молим те, попе, помакни се с места! Зар ако су Цигани па да се мимо њих пролази тек онако? Наука хоће све да зна па и о Циганима. Па ето ми први не знамо ни ко су ни шта су.“ И мој чланак би примљен.

Кад сам у јесен 1905 године премештен у Београд чешће сам се виђао са Милићевићем. Одлазио сам му у три четири месеца један пут. Увек ме је лепо примао и видео сам да му је мој долазак драг. Не сећам се да сам га кад затекао на каквом послу. Већином је читао *Тан* или је разговарао са својом Госпођом коју сам готово увек заступао у његовој радној соби. Једном сам га питао: „Шта сад радите, Господине Милићевићу?“ — „Ништа не радим, одговорио ми је смејући се. Немам више шта да радим. Ја сам своје фиоке испразнио. Што сам имао да кажем рекао сам, сад се одмарам.“

С јесени 1908 био је већ врло болестан. Онда сам му ишао чешће. Жалио ми се да не спава ноћу. Питао сам га да ли спава дању. — „Дању спавам, рекао ми је, јер ме умори ноћ.“ — „Гледајте да не спавате дању, па ћете боље спавати ноћу.“ — „Кад бисте Ви хтели да долазите да ми правите друштво, ја не бих спавао; али овако — останем сам па спавам. А и шта ћу друго да урадим? Па ноћу да Бог сачува!“

Те јесени је и умро 4 новембра. Ја сам се тада десио у Букурешту. Кад сам из новина сазнао за његову смрт, било ми је врло жао, јер сам га истински волео и поштовао. Био је то особит човек: честит, вредан и родољубив. Он је стигао да буде свуда где је ваљало незаинтересовано бити од користи. Он је и науку о нашем народу огромно задужио. Написао сам му кратак некролог у румунском часопису *Noua Revista Română* (№ 6, од 16 новембра). Доцније сам о њему написао и чланак за Српску Књижевну Задругу као увод у *Милићевићеву Књигу* (1909).

Тих. Р. Борђевић

Дена Дебељковић

Родио се у Липљану на Косову око 1865 године. Био је свештеник и учитељ у истом месту. Као истакнутог родољуба убили су га непријатељи чим су освојили Липљан, 12 новембра 1915 године. Сахрањен је крај олтара цркве Светог Ваведeња у Липљану, у којој је много година служио. У знак благодарности Липљанска Општина назвала је једну улицу у Липљану његовим именом. Сем тога спрема се да му изгради спомен бисту и да је постави у центру вароши.

Нашу науку задужио је пок. Дена Дебељковић овим радовима:

Обичаји српског народа на Косову Пољу (Српски Етнографски Зборник, књ. VII, 1907, стр. 171—332).

Верована српског народа на Косову Пољу (Српски Етнографски Зборник, књ. L, 1934, стр. 210—215).

Т.

Марко С(има) Поповић—Родољуб

Родио се у Пљевљима око 1868 године. Учио је Богословију у Рељеву. Био је учитељ најпре у Стоцу а затим у Фочи. Ту се и зајаконио и потом као свештеник отишао на парохију у Коњице. Одатле је отишао у Невесиње, где је био парох од 29 јуна 1894 до 1 новембра 1897. Као народна човека довели су га затим Мостарци за свога пароха. За време рата био је у првој партији оних који су одговарали за велеиздају. После рата вратио се у Мостар и постао члан конисторије. Одликован је ставрофорским одликовањем.

Марко С. Поповић је као учитељ у Фочи штампао *Српске народне умотворине*, књига прва *Српске севдалинке* из ковчежића Мар. С. Поповића-Родољуба, Панчево 1892, 8°, стр. 133. У овој је књизи сто и деветнаест народних песама које је био „искупио по варошима Стоцу, Пљевљу и Фочи“. Чисти приход од ове књиге наменио је оснивању Српског Књижевног Фонда у Босни и Херцеговини, коме је стављао у задатак, како у Предговору каже, „да издаје књиге за народ и да брижно прикупља српског народа умотворине“.

Друга му је књига *Невесињска ђушка или Крв за слободу*, позоришна радња у пет слика у славу педесетогодишњице, Мостар 1925, 8°, стр. 64. Као свештеник у Невесињу Поповић је „од живих усташа Невесињаца купио податке“ о невесињском устанку и још 1896 године саставио ову своју „позоришну радњу“, али је због политичких прилика за време аустријске владавине није могао штампати, „него је дочекао пролавну годину“ и дао је издавачу да је наштампа.

Сем тога Поповић је писао чланке у *Босанској Вили*, па их је затим купио у једној књизи под именом *Књижевни радови* Мар. С. Поповића-Родољуба (нисам је видео). Најзад, писао је чланке у *Женском Свећу* под насловом *Писма мојој сесџри*.

Био је активни учесник у свима друштвима. Био је заменик старешине (под-старешина) сокола у Мостару. О соколским свечаностима носио је свештеничко одело и соколску капу. Тако се и фотографисао.

Умро је 1936 године у Мостару и укопан је на Ивањ дан у мостарском гробљу.

Т. Р. Ђ.